

Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet
Finland

Betydelser i barnfamiljsbroschyrer

*Systemisk-funktionell analys av
den tänkta läsaren och institutionen*

Jannika Lassus

AKADEMISK AVHANDLING

som med tillstånd av Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet framlägges
till offentlig granskning i auditorium XII lördagen den 6 februari 2010 kl. 10.

Helsingfors 2010

© 2010 Jannika Lassus

Omslagsbild: Jannika Lassus

Tryckt version av elektronisk publikation utgiven på ethesis.helsinki.fi

Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen

Nordiska språk

PB 24

00014 Helsingfors universitet

ISBN 978-952-92-6781-1 (hft.)

ISBN 978-952-10-6050-2 (PDF)

Tryckt i Finland av Universitetstryckeriet

Helsingfors 2010

Jannika Lassus, 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Akademisk avhandling som granskas 6 februari 2010. Helsingfors universitet.

Sammanfattning

I avhandlingen undersöks sverigesvenska och finlandssvenska socialförsäkringsbroschyrer till barnfamiljer och närmare bestämt hur den tänkta läsaren och institutionen synliggörs i texterna och vilka betydelser som anknyts till dem. Texterna utges av två olika institutioner i två olika kulturer men på samma språk: svenska. De undersökta broschyrerna publicerades under åren 2003–2006 och utgavs av Folkpensionsanstalten (FPA) i Finland och Försäkringskassan (FK) i Sverige.

Den övergripande teorin som används i avhandlingen är systemisk-funktionell lingvistik (Halliday & Matthiessen 2004, Holmberg & Karlsson 2006). I avhandlingen utförs olika delanalyser. Broschyrernas ordval analyseras kvantitativt. Processbetydelser och deltagare annoteras i en manuell, kvalitativ analys med hjälp av UAM Corpus tool varefter kvantitativa beräkningar utförs. Språkhandlingar och modala hjälpverb analyseras kvalitativt.

Avseende processbetydelser visar resultaten att materiella och relationella processer är vanligast i materialet. De relationella (t.ex. *finnas, gälla, ha*) och verbala (t.ex. *anmäla, kontakta*) processerna är vanligare i de sverigesvenska texterna medan de materiella (t.ex. *ansöka, betala, lämna*) processerna är betydligt vanligare i de finlandssvenska texterna.

Kommunikationsparterna är i första hand den tänkta läsaren som vanligen tilltalas med *du* och institutionen som benämns med ett substantiv, institutionsnamnet, emedan även referenten *barn* nämns ofta. Läsaren som deltagare är Aktör, Mottagare, Bärare, Talare. I de finlandssvenska texterna är läsaren oftare deltagaren Aktör, emedan läsaren i det sverigesvenska materialet oftare är Bärare. Läsaren är en aktiv deltagare som kommunicerar över internet och som har rättigheter och skyldigheter. Institutionen är synlig i texterna men förekommer vanligen i omständigheter och bestämmningar, det vill säga är inte en deltagare i texterna. Då institutionen är deltagare är den Aktör, Mottagare, Lyssnare och Bärare, och väntar på kontakt från klienten.

Språkhandlingarna utförs på olika sätt. Till exempel frågor är textstrukturerande och uppmaningar görs med modala hjälpverb, inte imperativ. Det vanligaste modala hjälpverbet är *kunna*, och ett vanligt modalt hjälpverb är även *ska*. Påståendena omgärdas av bisatser och adverb som anger situationer och villkor av olika slag.

Analyserna visar att broschyrtexterna i de två länderna liknar varandra, i synnerhet i de fall då de är producerade på liknande sätt, alltså då de finlandssvenska texterna inte är översättningar. De skillnader som finns beror på skillnader mellan institutionerna och socialförsäkringssystemen, vilka i sin tur är förankrade i de två kulturerna.

NYCKELORD: finlandssvenska, svenska, jämförande forskning, SFL, diskursanalys, textforskning, myndighetsspråk, institutionell kommunikation

Jannika Lassus, 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen. (Merkityksiä perhe-etuusesitteissä. Systemis-funktionaalinen tutkimus ajatellusta lukijasta ja laitoksesta.)* Väitöskirja tarkastetaan 6. helmikuuta 2010. Helsingin yliopisto.

Tiivistelmä

Väitöskirja käsittelee ruotsinruotsalaisia ja suomenruotsalaisia etuusesitteitä, joissa tiedotetaan sosiaaliturvaan kuuluvista perhe-etuuksista. Erityisesti keskitytään tarkastelemaan ajateltuun lukijaan ja toisaalta laitokseen liitettyjä merkityksiä; niitä tutkitaan systeemis-funktionaalisen kieliopin (SFL) metodein (Halliday & Matthiessen 2004 ja Holmberg & Karlsson 2006). Tutkimusmateriaalina on viisi Kelan ruotsinkielistä esitettä vuosilta 2003–2006 sekä seitsemän Ruotsin Försäkringskassanin esitettä samalta ajalta.

Väitöskirja koostuu eri osatutkimuksista: Sananvalintoja tutkitaan kvantitatiivisesti. Prosesseja ja osallistujia analysoidaan kvalitatiivisesti UAM Corpus tool -ohjelman avulla, ja tulokset esitetään myös kvantitatiivisesti. Myös modaalisten apuverbien merkityksiä sekä puhefunktioita tutkitaan.

Tutkimus osoittaa, että teksteissä yleisimpiä ovat materiaaliset prosessit ja suhdeprosessit. Suhdeprosessit ja verbaaliset prosessit ovat yleisempiä ruotsinruotsalaisissa teksteissä, kun taas materiaaliset prosessit ovat yleisempiä suomenruotsalaisissa teksteissä.

Teksteissä viestitään ensisijaisesti ajatellulle lukijalle, jota yleensä sinutellaan käyttämällä sanaa *du*. Toinen keskeinen kommunikaation osapuoli on laitos, joka mainitaan käyttämällä sen nimeä. Myös tarkoite ”lapsi” mainitaan usein. Lukijaosallistuja on Toimijan, Kohteen, Kantajan ja Puhujan roolissa. Suomenruotsalaisissa teksteissä lukija on usein Toimija, ruotsinruotsalaisissa taas usein Kantaja. Lukija on siis aktiivinen osallistuja, joka hoitaa omia asioitaan internetin välityksellä ja viestii aktiivisesti laitoksen suuntaan. Hänellä on myös laillisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Laitoksen nimi näkyy tekstissä, mutta laitos ei ole aktiivinen osallistuja. Usein laitos esiintyy määritteissä ja olosuhteissa. Laitos on osallistujana Toimijan, Kohteen, Kantajan ja Kuuntelijan roolissa. Sen sijaan että laitos osallistuisi aktiivisesti, se odottaa lukijalta yhteydenottoja.

Puhefunktioita toteutetaan eri tavoin. Kysymykset ohjaavat lukijan lukemista, ja käskyissä käytetään imperatiivin sijaan esimerkiksi modaalisia apuverbejä. Tavallisin näistä on *kunna* (voida) sekä *ska* (pitää). Sivulausein ja adverbein kuvataan tilanteita ja ehtoja.

Väitöskirjan tulos on, että ruotsinruotsalaiset ja suomenruotsalaiset esitteet ovat samankaltaisia, etenkin jos tuotantotapa on sama, eli suomenruotsalainen teksti on suoraan ruotsiksi kirjoitettu. Eroavuudet johtuvat laitosten ja sosiaaliturvan erilaisuuksista, jotka ovat sidoksissa kulttuurikontekstiin.

AVAINSANAT: Suomenruotsi, ruotsi, vertaileva tutkimus, SFL, diskurssianalyysi, virkakieli, institutionaalinen viestintä

Jannika Lassus, 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen. (Meanings in brochures to families. A systemic-functional analysis of the conceivable reader and the institution.)* Academic dissertation to be discussed on the 6th of February 2010. University of Helsinki.

Abstract

This thesis concerns Swedish and Finland-Swedish brochures to families with children, presenting family allowances from the social insurance institutions in the two countries. The aim of the study is to analyse what meanings are conveyed with reference to the conceivable reader and the institution in the brochures. The material consists of information brochures in Swedish from Kela – the social insurance institution of Finland and Försäkringskassan, the Swedish social insurance agency, issued during 2003–2006.

The general theoretical framework is systemic-functional linguistics (SFL) as presented by Halliday & Matthiessen (2004) and Holmberg & Karlsson (2006). The study consists of a quantitative study of the lexical choices of the social insurance brochures. Furthermore, a qualitative process and participant analysis is annotated with the UAM Corpus tool and the results are quantified. Speech functions and modal auxiliaries are analysed qualitatively.

The analysis shows that material and relational processes are most common. The relational and verbal processes are used more in the Sweden-Swedish brochures, while the material processes are more common in the Finland-Swedish brochures. The participants in the brochures are the institution, mentioned by its name, and the conceivable reader, directly addressed with “you” (*du*). In addition, the referent “child” is often mentioned. The participants assigned for the reader are Actor, Receiver, Carrier and Speaker. In the Finland-Swedish texts, the reader is often an Actor, while the reader in the Sweden-Swedish texts is a Carrier. Thus, the conceivable reader is an active participant who takes care of his or her own matters using the internet, communicates actively to the institution and has legal rights and obligations. The institution is visible in the texts but does not have an active role as the name of the institution is mostly used in circumstances. The institution is not often a participant, but when it is, it is Actor, Receiver, Listener and Carrier, expecting the clients to address it.

Speech functions are performed in different ways. For instance, questions structure the reading process and commands are realised by modal auxiliaries, not by imperatives. The most common modal auxiliary is *kan* (can, may), and another common auxiliary is *ska* (shall, must). Statements are surrounded by subordinate clauses and adverbs that describe situations and criteria.

The results of the study suggest that the brochures in the two countries are similar, in particular when produced in similar ways, that is, when the Finland-Swedish texts are not translated. Existing differences reflect the differences in the institutions, the social insurance systems and the cultural contexts.

KEYWORDS: Finland-Swedish, Swedish, comparative analysis, SFL, discourse analysis, administrative language, institutional discourse, institutional communication

Förord

En doktorsavhandling kan sägas vara en slutetapp på en lång utbildningsväg. Fram till denna punkt har jag undervisats och handletts av olika lärare och nu, efter detta lärdomsprov, är det meningen att jag ska stå på egna ben i den akademiska världen. Min förhoppning är ändå att jag ska kunna fortsätta ta lärdom av andras erfarenheter, och att andra fortsätter att dela med sig av sina erfarenheter och sitt stöd lika frikostigt som så många gjort under mitt liv fram till disputationen. Detta förord vill jag inleda med att rikta ett kollektivt tack till er lärare av olika slag som funnits i mitt liv och berikat det: tack!

När det gäller denna avhandling och dess framväxt har min huvudhandledare Hanna Lehti-Eklund visat ett oändligt stort tålamod och en stor förståelse för den frustation som ibland kännetecknat mitt sökande efter rätt metoder och frågeställningar. Du har alltid mött mig respektfullt, och alltid haft tid för mina små och stora funderingar. Med gott pedagogiskt grepp har du också både ifrågasatt och uppmuntrat mina vetenskapliga strävanden, och läst mina texter om och om igen. Tack för allt!

Under min tid som doktorand hade jag förmånen att flera gånger få resa till Uppsala för att träffa min biträdande handledare Britt-Louise Gunnarsson. Du har bidragit med viktiga vetenskapliga insikter om textforskning och hjälpt med det sverigesvenska perspektivet. Tack för alla frågor och kommentarer som har hjälpt mig i avhandlingsbygget.

Den som först trodde på mig och min forskning var Pirkko Lilius. Tack för all hjälp, uppmuntran och vägledning under mina första stapplande steg som forskarstuderande vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Institutionen har hela tiden funnits där som en fast punkt och ni som jobbar där har alltid haft tid för ett ”hej” och ett leende då vi mötts i Forsthuset. Sådana små detaljer kan lysa upp en grå dag: tack! Tack också till de längre hunna kolleger på Nordica som fungerat som förebilder. Jag vill speciellt tacka Camilla Wide som fungerat som neutral tredje part och som alltid haft uppmuntrande kommentarer.

En otroligt varm gemenskap har jag upplevt bland doktoranderna i Nordok. Vi har haft så många glada skratt tillsammans, och inte heller varit rädda för att ta tag i svårare samtalsämnen. Trots att vi alltid konkurrerat om pengar och tjänster upplever jag att vi solidariskt har stött varandra och uppmuntrat varandras arbete. Tack till er alla som har delat denna gemenskap med mig.

Forskarseminariet vid institutionen har varit ett forum för vetenskapliga samtal, och den för denna avhandling mest fruktbara diskussionen fördes vid slutseminariet i mars 2009. Tack till er som deltog i seminariet. Ett speciellt tack till er som under vårvintern 2009 läste och kommenterade hela eller delar av mitt halvfärdiga manus: Jonna Ahti, Leena Hamberg, Sofie Henricson, Pirjo Kukkonen, Jan Lindström, Anne-Marie Londen, Sara Nordlund-Laurent, Kerstin Salminen, Beatrice Silén, Lisa Södergård, Saija Tamminen-Parre. Ni har varit till stor hjälp.

Då jag besökt Uppsala har många goda doktorandvänner haft tid för spontana träffar. Tack till er alla för gott stöd på distans! Tack också till alla kolleger på olika håll i Finland och i Norden, ni har varit uppmuntrande och välkomnat mig i den akademiska gemenskapen.

De förhandsgranskare som läste mitt manus kom med bra synpunkter och konstruktiva förbättringsförslag. Jag riktar ett varmt tack till Siv Björklund och Anna-Malin Karlsson för er insats. I slutskedet fick jag hjälp med korrekturläsningen av Mona Forsskåhl, Linda Huldén och Jennica Thylin-Klaus. Tack för att ni gav denna text er tid under juledigheten. Tack också till Ulla Tiililä och Ulla Paatola som hjälpt mig med den finska respektive engelska sammanfattningen. Det föreliggande arbetet är på många sätt ett resultat av en dialog med det omgivande vetenskapliga samfundet, men jag står naturligtvis själv som ansvarig för alla analyser, åsikter, fel och brister som finns i texten.

En avhandlingsskribent lever inte enbart på kärleken till sin forskning utan behöver också bröd på bordet. Det är framför allt Svenska litteratursällskapet i Finland, SLS, som finansierat mig under de år jag arbetat med avhandlingen. De tre år som jag fick arbeta som Språkvetenskapliga nämndens forskare och sekreterare var otroligt givande och lärorika. Tack till nämndens dåvarande ordförande Marika Tandefelt, forskningschef Christer Kuvaja och till alla mina kolleger inom olika discipliner som vidgade mitt perspektiv på många sätt. Tack också till Lisa Södergård och andra som stått ut med att dela rum med mig, till ”syntaxprojektet” för era härliga skratt och till ”lunchexpressen” för givande samtal som förhoppningsvis fortsätter!

Under avhandlingsarbetets gång har jag varit anställd som lektor och timlärare vid Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och på Svenska handelshögskolans center för språk och kommunikation. Jag har tagit emot medel från följande bidragsgivare: Suomalainen Konkordia-Liitto; Otto A Malms donationsfond; Språkvetenskapliga nämnden vid SLS; Carl-Eric Thors stipendiefond vid SLS; Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II vid SLS; Svenska kulturfonden; Kulturfonden för Sverige och Finland; Kanslersämbetet och Rektors forskningsmedel vid Helsingfors universitet. Ett varmt tack till er som har anställt mig och till er som med bidrag har investerat i mig! Utan de generösa bidragen hade avhandlingsarbetet fördröjts betydligt.

Mina sista tack vill jag rikta till dem som följt med mitt arbete utanför den akademiska gemenskapen. Många vänner har fortsatt att hålla kontakt och dela sorger och glädjeämnen, och alltid gett uppmuntran då jag behövt det. Många har också bett för mig och min familj i synnerhet under det sista intensiva året. Det har vi märkt: vardagen har löpt bra trots de många utmaningarna. Ett varmt tack för att ni burit oss.

Mina föräldrar har alltid uppmuntrat mig oberoende av vilka vägar jag valt, tack mamma och pappa för allt stöd. Både mina föräldrar Kerstin och Veikko och svärföräldrar Bengt och Britta har dessutom gett praktisk hjälp och gett mina barn kontinuitet och trygghet när jag själv har varit psykiskt och fysiskt på annat håll. För detta kan jag inte tacka er nog. Mina syskon har också visat stor förståelse för detta märkliga projekt, tack kära Mikaela och Niklas för att ni finns!

En heltidsarbetande mamma känner alltid dåligt samvete över att inte räcka till både på jobbet och hemma. Ekvationen har gått att lösa med hjälp från ovan. Mina barn, Marcus och Matilda, ni är alldeles fantastiska människor. Tack för att jag får ha er och får dela vardagen med er som jag älskar så mycket! Till sist ett tack till mannen i mitt liv: Johan. Du känner mig bäst och går med mig genom livet, uppmuntrande och älskande. Tack.

Esbo i januari 2010
Jannika Lassus

Innehåll

1 Inledning	15
1.1 Syfte och forskningsfrågor	16
1.2 Disposition	20
2 Teoretisk bakgrund	21
2.1 Tidigare textforskning	21
2.1.1 Stilistik, grammatik och kvantitativ språkforskning	21
2.1.2 Svensk forskning om sakprosa och fackspråk	22
2.1.3 Finlandssvensk textforskning	26
2.1.4 Myndighetskommunikation	27
2.2 Systemisk-funktionell grammatik	29
2.3 Teorier om och definitioner av text och läsare	35
2.4 Register och genre	38
2.5 Kontext och kultur	41
2.5.1 Situationskontext	41
2.5.2 Kulturkontext och analysverktyg	43
2.5.3 Forskning om finsk och svensk kultur	48
2.6 Sammanfattning av kapitlet	53
3 Material	55
3.1 Bakgrund och materialinsamling	55
3.2 Barnfamiljsmaterialet	55
3.2.1 Det finlandssvenska barnfamiljsmaterialet	56
3.2.2 Det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet	59
3.3 Intervjumaterialet	64
3.4 Kringmaterialet	65
3.5 Etiska aspekter på användningen av materialet	68
4 Kontextanalys	71
4.1 Folkpensionsanstalten	72
4.1.1 Uppkomst, utveckling och verksamhet	72
4.1.2 Kommunikationen	75
4.2 Försäkringskassan	79
4.2.1 Uppkomst, utveckling och verksamhet	79
4.2.2 Kommunikationen	81

4.3 Jämförande diskussion	86
5 Ordförrådsanalys	91
5.1 Vanliga ord i svenskan	92
5.2 Materialet för ordförrådsanalysen	94
5.3 Bearbetning och metod för ordförrådsanalys	95
5.4 Analys av det finlandssvenska materialet	97
5.4.1 Innehållsord – substantiv	98
5.4.2 Innehållsord – verb	101
5.4.3 Pronomen med personreferens	103
5.4.4 Förekomsten av adjektiv och adverb	105
5.4.5 Sammanfattning av den finlandssvenska ordförrådsanalysen	106
5.5 Kvantitativ analys av det sverigesvenska materialet	107
5.5.1 Innehållsord – substantiv	109
5.5.2 Innehållsord – verb	111
5.5.3 Pronomen med personreferens	113
5.5.4 Förekomsten av adjektiv och adverb	114
5.5.5 Sammanfattning av den sverigesvenska ordförrådsanalysen	115
5.6 Jämförelse och diskussion	116
5.6.1 Innehållsorden – substantiv	118
5.6.2 Innehållsorden – verb	119
5.6.3 Pronomen	120
5.6.4 Adjektiv och adverb	121
5.6.5 Sammanfattning	121
6 Betydelseskäpande genom verb	123
6.1 Metod för analys av processtyper	124
6.1.1 Materiella processer	126
6.1.2 Relationella processer	128
6.1.3 Verbala processer	129
6.1.4 Mentala processer	130
6.1.5 Problem och principer vid bestämning av processtyp och deltagare	131
6.2 Processtyper i socialförsäkringstexter	133
6.2.1 Processtyper i de finlandssvenska texterna	134
6.2.2 Processtyper i de sverigesvenska texterna	136
6.2.3 Jämförelse av de finlandssvenska och sverigesvenska texterna	139

6.2.3.1 Materiella processer	141
6.2.3.2 Relationella processer	142
6.2.3.3 Verbala processer	145
6.2.3.4 Mentala processer	146
6.3 Diskussion och sammanfattning	147
7 Deltagare	149
7.1 Metod för analys av deltagare	149
7.2 Institutionen i texten	154
7.2.1 Omnämmande av institutionen	154
7.2.2 Institutionen utan deltagarroll	156
7.2.3 Institutionen med deltagarroll	158
7.2.3.1 Institutionen som Aktör	158
7.2.3.2 Institutionen som Mottagare	160
7.2.3.3 Institutionen som Lyssnare	162
7.2.3.4 Institutionen som Bärare	163
7.2.3.5 Sammanfattning	164
7.3 Läsaren i texten	165
7.3.1 Läsaromtal	166
7.3.2 Läsartilltal	167
7.3.3 Läsaren utan deltagarroll	170
7.3.4 Läsaren med deltagarroll	171
7.3.4.1 Läsaren som Aktör	171
7.3.4.2 Läsaren som Mottagare	175
7.3.4.3 Läsaren som Bärare, Utpekad och Värde	177
7.3.4.4 Läsaren som Talare	179
7.3.4.5 Läsaren som Upplevare	180
7.3.4.6 Sammanfattning	181
7.4 Sammanfattning och diskussion	182
8 Institutionen kommunicerar med läsaren	187
8.1 Metod för analys av språkhandlingar	187
8.2 Analys av språkhandlingar	190
8.2.1 Hälsning	190
8.2.2 Påståande – ge information	192
8.2.3 Fråga – begära information	199

8.2.4 Erbjudande – ge vara eller tjänst	201
8.2.5 Uppmaning – begära vara eller tjänst	203
8.2.6 Sammanfattning	207
8.3 De vanligaste modala hjälpverben i broschyrerna	208
8.3.1 Kunna	210
8.3.2 Skola	213
8.3.3 Måste	214
8.3.4 Böra	216
8.4 Diskussion och sammanfattning	217
9 Diskussion och utblick	221
9.1 Systemisk-funktionell lingvistik som analysredskap	222
9.2 Detaljanalyser som grund	223
9.3 Finländsk och svensk socialförsäkringskultur	225
9.4 Framtida forskningsfrågor	229
Litteratur	232
Bilaga 1 Kategorisering av processer i UAM Corpus tool	247
Bilaga 2 Deltagare och roller	250
Bilaga 3 Översikt över processtyper i finlandssvenska broschyrer	251
Bilaga 4 Översikt över processtyper i sverigesvenska broschyrer	253
Bilaga 5 Översikt över processtyper i sverigesvenska faktablad	255
Bilaga 6 Deltagarroller i FPA:s broschyrer	257
Bilaga 7 Deltagarroller i Försäkringskassans broschyrer	261
Bilaga 8 Deltagarroller i Försäkringskassans faktablad	265

Tabeller

Tabell 3.1 Det finlandssvenska barnfamiljsmaterialet och dess omfattning	57
Tabell 3.2 De sverigesvenska barnfamiljsbroschyerna och dessas omfattning	60
Tabell 3.3 Faktabladen och dessas omfattning	63
Tabell 5.1 Vanliga ord i några svenska korpusar.	93
Tabell 5.2 Analysgrupp A och dess omfång i ordförrådsanalysen.....	95
Tabell 5.3 De tio vanligaste orden i det finlandssvenska materialet, andel	98
Tabell 5.4 De tio vanligaste substantiven i det finlandssvenska materialet, andel.....	99
Tabell 5.5 De tio vanligaste verben i det finlandssvenska materialet, andel.....	101
Tabell 5.6 De vanligaste pronomenen i det finlandssvenska materialet, andel.....	104
Tabell 5.7 Adjektiv och adverb med 40 eller fler förekomster i FPA:s broschyrer 2003–2006	105
Tabell 5.8 De tio vanligaste orden i det sverigesvenska materialet, andel	108
Tabell 5.9 De tio vanligaste substantiven i det sverigesvenska materialet, andel.....	109
Tabell 5.10 De tio vanligaste verben i det sverigesvenska materialet, andel	111
Tabell 5.11 De vanligaste pronomenen med personreferens i det sverigesvenska materialet, andel	113
Tabell 5.12 Adjektiv och adverb med 20 eller fler förekomster i Försäkringskassans barnfamiljsinformation 2003–2004	115
Tabell 6.1 Sats- och processtyper i det finlandssvenska materialet, antal och fördelning	135
Tabell 6.2 Jämförelse av Försäkringskassans broschyrer och faktablad som grupper	137
Tabell 6.3 Processtyper i materialet, antal och fördelning	140
Tabell 8.1 Användningen av imperativ i huvudsatser, antal	203
Tabell 8.2 De vanligaste modala hjälpverben i broschyrerna, antal.....	210

Figurer

Figur 1.1 Förhållandet mellan språkområdet, kulturkontexterna, situationskontexterna och det aktuella undersökningsmaterialet, samt de frågeställningar som ställs.	18
Figur 2.1 Systemisk-funktionell språksyn	31
Figur 6.1 Analysschema för analys av processtyper	125
Figur 7.1 Underkategorier för institution	150
Figur 7.2 Underkategorier för läsare	151
Figur 7.3 Underkategorier för andra	152
Figur 7.4 Deltagarroller för institutionen	153
Figur 7.5 Deltagarroller för läsaren	153
Figur 8.1 Språkhandlingsschema enligt Martin & Rose (2003: 226)	189

Bilder

Bild 3.1 Om barnbidrag i Förmåner till barnfamiljer (2006), s. 19	59
Bild 3.2 Om barnbidrag i broschyren Blivande förälder (2006) s. 13	62
Bild 3.3 FPA:s förmånsanvisningar för internt bruk.	67
Bild 4.1 Omslagsbild på FPA:s broschyr Förmåner till barnfamiljer (2004)	78
Bild 4.2 Omslagsbild på FPA:s broschyr Förmåner till barnfamiljer (2006)	78
Bild 4.3 Omslaget på Försäkringskassans broschyr Blivande förälder (2006).	85
Bild 4.4 Omslaget på Försäkringskassans broschyr Barnfamilj (2006)	85
Bild 8.1 Försäkringskassans välkomsttext eller förord	191
Bild 8.2 Faktaruta ur Blivande förälder (2006) s. 3	194
Bild 8.3 Tabell med belopp att avläsa ur faktabladet Barnbidrag/Förlängt barnbidrag/ Flerbarnstillägg	195
Bild 8.4 Exempelruta om faderskapspenning ur Förmåner till barnfamiljer 2006 s. 9	196
Bild 8.5 Insidan av bakre omslaget ur Försäkringskassans broschyrer	198

1 Inledning

Välkommen till min avhandling! Jag antar att de flesta läsare hoppar till. Att inleda en akademisk avhandling, dessutom för doktorsgraden, med att skriva "Välkommen" är något som inte rekommenderas. Det är inte förenligt med genren doktorsavhandling att använda ordet "Välkommen". Redan då vi förbereder oss för att läsa en text har vi vissa förutfattade meningar om och förväntningar på texten utifrån hur vi lärt oss att en text med en viss "namnskylt" ska se ut. Vi har socialiserats in i att förvänta oss att avhandlingar är formella, de har en akademisk stil med många referenser till andra texter och en disposition där vi lätt kan identifiera delar som "syfte", "metod", "resultat" och "diskussion". Det är inte brukligt att explicit välkomna någon till en sådan text.

"Välkommen till Försäkringskassan". Så inleds broschyrerna som utges av socialförsäkringsinstitutionen Försäkringskassan i Sverige. Det är inte heller brukligt att välkomna någon till en socialförsäkringsbroschyr, som vi traditionellt uppfattat genren. Kommunikationsstilen, att vi välkomnas, är inte heller förenlig med det vi uppfattar som myndighetskommunikation – åtminstone inte vi i Finland. Informaliseringen av det svenska samhället har ändå gått så långt att myndigheterna kan hälsa oss välkomna, tilltala oss läsare med *du* och förankra sin verksamhet i vår vardag (Löfgren 1988; Ohlsson 2007). Eva Mårtensson, som undersökt hur duandet utvecklats, menar att det är frågan om en intimisering av den offentliga kommunikationen i Sverige (Mårtensson 1988: 107).

Föreliggande arbete har fokus på socialförsäkringsinstitutionerna Försäkringskassan i Sverige och Folkpensionsanstalten i Finland och deras kommunikation till blivande föräldrar. När medborgaren möter myndigheterna förutsätts medborgaren bekanta sig med en ny värld, en värld som institutionerna är hemtama i. Institutionernas uppdrag är att förmedla socialförsäkringslagarnas förmåner till medborgarna och att informera om förmånerna. Där, mellan lagtexten som fastställer socialförsäkringsförmånerna och ansökningsblanketten på vilken ansökan om förmånerna görs, finns informationsbroschyren. Materialet för denna avhandling är informationsbroschyren som förmedlar information om vilka lagstadgade socialförsäkringsförmåner en förälder kan ansöka om och hur ansökan görs.

Idén till denna avhandling växte fram genom mina möten med det svenska socialförsäkringssystemet, institutionen Försäkringskassan¹, och det finländska socialförsäkringssystemet, institutionen Folkpensionsanstalten, i samband med mitt eget föräldraskap. Jag uppfattade den nya världen som mötte mig i socialförsäkringssystemet som något svärgenomtränglig. Försäkringskassans informationsbroschyren om föräldraförsäkringen och barnbidraget tilltalade mig som läsare med *du*, men begreppen var främmande och de olika myndigheterna och institutionerna okända – och det var svårt att få svar på frågan "hur mycket får jag?". Folkpensionsanstaltens broschyr *Förmåner till barnfamiljer* var distanserad och vände sig inte direkt till mig som läsare med "du". Även i den var begreppen många och främmande – men jag kunde få svar på frågan "hur mycket får jag?" genom att läsa av olika tabeller. Jag tyckte om att vara tilltalad som läsare och jag tyckte om

¹ Försäkringskassan är sedan 2005 en myndighet medan Folkpensionsanstalten är en offentligrettslig institution.

att få svar på de frågor jag behövde få svar på – men jag kände mig inte hemma i någotdera systemet.

Det är inte ovanligt att känna sig främmande då man som klient närmar sig en socialförsäkringsinstitution. Det är ju frågan om institutionell kommunikation, en form av kommunikation som präglas av asymmetri när det gäller till exempel kunskap, auktoritetsutövning, makt och befogenheter (Nordberg 1988: 15–23). Institutionen har mera kunskap om socialförsäkringslagstiftningen och tillgång till sakkunniga inom alla områden som berör socialförsäkringen. Institutionen fattar beslut om de pengar som medborgaren får. Institutionen står ovanför medborgaren och medborgaren är ekonomiskt beroende av institutionen. Det är antagligen inte möjligt att känna sig jämbördig med sin motpart eller ”hemma” i socialförsäkringssystemet.

Hur klarar institutionerna av att uppfylla sin plikt att informera om förmåner då relationen till läsaren präglas av makt och distans? På något sätt måste ju gapet överbryggas. Hur ser institutionen på läsaren, och vilken bild ger institutionen av sig själv? Mitt intryck var att det fanns skillnader mellan Försäkringskassans och Folkpensionsanstaltens broschyrer med avseende på synen på den tänkta läsaren och den bild institutionen ger av sig själv. Detta blev mitt grundantagande, att det finns skillnader mellan broschyrerna, och jag valde att i mitt avhandlingsarbete fokusera på dessa två parter i kommunikationssituationen: den tänkta läsaren och institutionen.

Försäkringskassans texter har även tidigare varit föremål för undersökningar utifrån en språkvetenskaplig utgångspunkt. Texterna har undersökts avseende utvecklingen av dutiltal (Mårtensson 1988) och analysarbete pågår i fråga om genusperspektivet i broschyrerna (Lind Palicki 2005). Även annan närliggande institutionell kommunikation har undersökts, bland annat de ideologier som ligger bakom Premiepensionsmyndighetens och det svenska premiepensionssystemets kommunikation (Ohlsson 2007). Däremot är det ingen som mig veterligen undersökt förhållandet mellan tilltal och omnämnande, det vill säga textytan, och vilka roller som de tilltalade och omnämnda har i texten, det vill säga vilka betydelser som realiseras av orden som används. Hur institutionernas broschyrer och annat informationsmaterial produceras, och vilken inverkan olika produktionsmetoder har på de färdiga texterna, är också oklart.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Då socialförsäkringsbroshyrerna har producerats har textförfattarna gjort val med avseende på hur institutionen och läsaren synliggörs, och dessa realiserade val förmedlar betydelser i socialförsäkringsbroshyrerna. Avhandlingen har som övergripande syfte att undersöka hur såväl institutionen som den tänkta läsaren synliggörs och vilka betydelser som realiseras i synliggörandet. Ett delsyfte är att analysera situationskontexten som texterna är en del av utifrån variablerna verksamhet, relation och kommunikationssätt. (De begrepp som används i denna syftesformulering definieras närmare i kapitel 2.)

Syftet är formulerat utifrån antagandet att den tänkta läsaren, som är mottagare av informationen, och institutionen, som är skribent och avsändare av informationen, är centrala deltagare i kommunikationssituationen. En analys av i hur stor utsträckning dessa syn-

liggörs i texterna, vilka roller och förväntningar som kopplas till dem och vilken betydelse som knyts till deltagarna frilägger vilken bild av läsaren och institutionen som ges i broschyrerna. Därmed friläggs även institutionens och socialförsäkringssystemets ideologi.

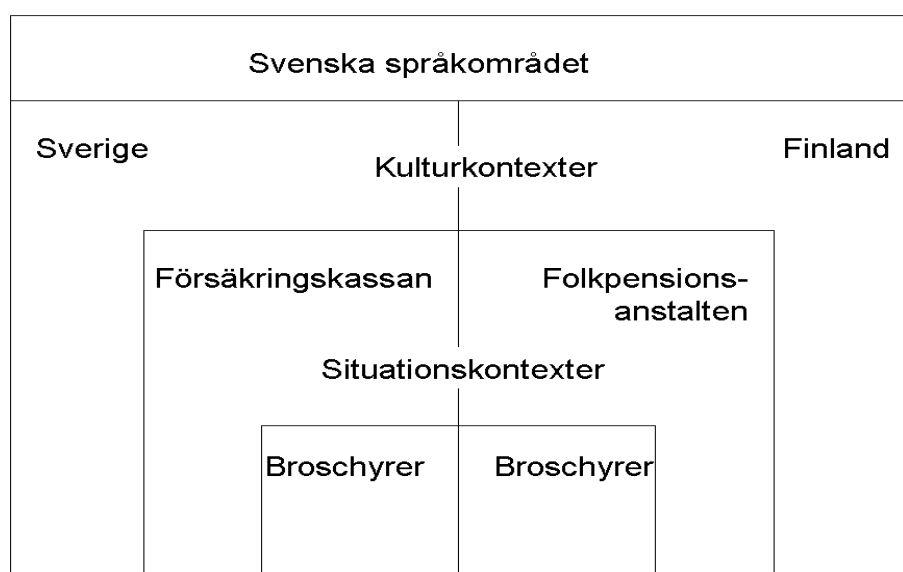
Utgångspunkter för att analysera situationskontexten är att broschyrtexterna är från två olika institutioner i var sin kultursfär: Folkpensionsanstalten i Finland och Försäkringskassan i Sverige (se figur 1.1). En arbetshypotes är att texterna, broschyrerna, uppvisar olikheter eftersom texterna kommer från olika institutioner i två olika kulturer som uttrycks på svenska.

Den övergripande frågeställningen om hur den tänkta läsaren och institutionen synliggörs i texterna och vilka betydelser som realiserats besvaras genom olika delanalyser. Tidigare forskning på området har koncentrerat sig bland annat på tilltal och omtal. Därför kan en kvantitativ analys av ordförrådet i socialförsäkringsbroshyrerna visa vilka ord som används, och i vilken utsträckning de hänför sig till deltagarna i kommunikationssituationen genom tilltal och omtal av läsaren och institutionen. I nästa steg av analysen analyserar jag vilka betydelser de olika valen på "ordförrådsnivå" förmedlar: vilket slags processer är det frågan om och vilken roll får deltagarna? Vilka betydelser kopplas till läsaren och institutionen? För att ytterligare analysera kommunikationen analyserar jag även olika språkhandlingar som deltagarna är deltagare i: vilket slags språkhandlingar är deltagarna en del av?

Analysen av delsyftet utgår från hypotesen att det är frågan om två olika kulturer som uttrycks på samma språk, svenska. Detta åskådliggörs i figur 1.1. Den verksamhet och de relationer som texterna är en del av samt kommunikationssättet skapar en situationskontext som är relevant att belysa för att bättre förstå och diskutera de realiserade betydelserna och valen. Genom att undersöka hur och i vilken kontext broschyrerna tillkommer, och relatera denna information till broschyrerna, ämnar jag undersöka ifall och på vilket sätt tillkomstsättet och institutionens historia, bakgrund och ideologi i den aktuella kulturella omgivningen påverkar broschyrerna och synen på läsaren och institutionen. Analysen av situationskontexten och de realiserade betydelserna utgör en diskursanalys där språk-användningen i broschyrerna står som utgångspunkt.

Figur 1.1 presenterar närmare förhållandet mellan kulturkontexterna, situationskontexterna och analysmaterialet, samt de frågeställningar som är aktuella i analysen av materialet.

Figur 1.1 Förhållandet mellan språkområdet, kulturkontexterna, situationskontexterna och det aktuella undersökningsmaterialet, samt de frågeställningar som ställs.

Broschyrer utgivna av Försäkringskassan Analys av – institutionen och den tänkta läsaren – kultur- och situationskontextens inverkan Genom analys av – ordförråd – betydelser (roller och processer) – språkhandlingar och modalitet	Broschyrer utgivna av Folkpensionsanstalten Analys av – institutionen och den tänkta läsaren – kultur- och situationskontextens inverkan Genom analys av – ordförråd – betydelser (roller och processer) – språkhandlingar och modalitet
--	--

Resultatet av detaljanalyserna behandlas i de olika kapitlen där främst följande delfrågor besvaras:

- Kapitel fyra: vilket slags kulturkontext och situationskontext produceras broschyrerna i?
- Kapitel fem: Vilka ord och uttryck används i broschyrerna? Hur synliggörs deltagarna?
- Kapitel sex och sju: I vilka processer och deltagarroller förekommer den tänkta läsaren och institutionen?
- Kapitel åtta: Vilket slags språkhandlingar kan identifieras i socialförsäkringsbroschyrerna och hur används de modala hjälpverben?

Figur 1.1 presenterar delfrågorna på en mer övergripande nivå.

Genomgående tar jag ställning till utformning och disposition av broschyrerna eftersom jag antar att det finns ett samband mellan placeringen av en bit text och vilket uttryck textförfattaren väljer. Jag kommer också att ta upp frågan om hur de undersökta texterna har anknytning till andra texter (intertextualitet). För varje delfråga och den övergripande frågan gäller att en jämförelse mellan de finlandssvenska och sverigesvenska socialförsäkringsbroschyrerna är aktuell.

Grunden för analysarbetet utgörs av systemisk-funktionell lingvistik, SFL, såsom den presenteras av M A K Halliday och Christian M I M Matthiessen (2004), Per Holmberg och Anna-Malin Karlsson (2006) och J R Martin och David Rose (2003 [2007]). En annan viktig bakgrundsfaktor som påverkar detta arbete är min språksyn som baserar sig på Michail Bachtins (1952–53) dialogism samt på den kontextförankring som förespråkas bland annat av J R Firth (1935, 1950). Detta innebär att det för varje språkanvändning, i tal eller skrift, realtid eller fördröjt, ingår att avsändaren har en tänkt mottagare för det språkliga meddelandet. I denna kontext ser jag socialförsäkringsinstitutionen som avsändare. De tänkta mottagarna är föräldrar. Det språkliga meddelandet i sin tur är socialförsäkringsinformationen. Avhandlingen skrivs alltså med utgångspunkten att all språkanvändning är dialogisk och framkallas av en social interaktion, och att kontexten och de deltagare som ingår i kommunikationen är avgörande för formen och innehållet.

Inom den kritiska lingvistik (Fowler och Kress 1979) formuleras detta samband mellan språk och ideologi på följande sätt:

Syntax can code a world-view without any conscious choice on the part of a writer or speaker. We argue that the world-view comes to language-users from their relation to the institutions and the socio-economic structure of their society. (Fowler & Kress 1979: 185)

Det är inte tillräckligt att endast se på en texts yta, utan man bör även se på de underliggande betydelser som finns. Förklaringar till varför en text ser ut som den gör och har de betydelser den har går inte heller att hitta enbart hos skribenten, eftersom de språkliga valen kan vara omedvetna. Förklaringar får vi försöka hitta i språkssystemet som omfattar kulturen och det omgivande samhället, samt de institutionella strukturerna där socialförsäkringsbroschyrerna har producerats. De analyser som görs i denna avhandling och de verktyg som används i samband med analyserna motsvarar rekommendationerna för en kritisk språklig analys (Fowler och Kress 1979: 198–213). Bland annat rekommenderas transitivitetsanalyser (se kapitel 6 och 7), modalitetsanalyser (se kapitel 8) samt analyser av tilltal och omtal (se kapitel 5 och 7).

1.2 Disposition

Efter denna inledning kommer jag i nästa kapitel att redogöra för den teoretiska bakgrunden för mitt arbete. Kapitel två inleds med en genomgång av tidigare forskning varefter arbetet förankras i den övergripande språkmodellen systemisk-funktionell lingvistik. I kapitel två diskuterar jag även centrala begrepp i avhandlingen och fastställer min användning av begreppen. Istället för ett separat metodkapitel inleds varje analyskapitel med en beskrivning av tillvägagångssättet för analysen.

Materialet för min undersökning presenteras i kapitel tre. I kapitel fyra görs en analyserande genomgång av den kontext materialet har skrivits i och den kontext som det används i. I kapitel fem redogörs för resultatet av den kvantitativa analysen och i kapitel sex för analysen av processtyper. Analysen av processtyper lägger grunden för analysen av deltagare. Vilka deltagare som finns i materialet och vilka deltagarroller som läsaren och institutionen har i materialet redovisas i kapitel sju. Detaljerade exempel ges i kapitel sju och i kapitel åtta. Kapitel åtta har fokus på språkhandlingar och modalitet.

I det sista kapitlet, kapitel nio, sammanfattar jag mina analysresultat och förankrar dem i den kulturella och vetenskapliga kontext som avhandlingen tillkommit i. I kapitlet diskuterar jag också hur användbar systemisk-funktionell lingvistik är som utgångspunkt för textanalys. Min förhoppning är att mina slutsatser och de uppslag till vidare forskning som jag ger kan inspirera till textforskning och ge ökad medvetenhet i textproduktionsprocesser.

2 Teoretisk bakgrund

De teoretiska utgångspunkterna för avhandlingen är i stor utsträckning baserade på internationell forskning från olika områden inom humanistiska vetenskaper. I detta kapitel redogör jag för dessa teoretiska utgångspunkter och för textforskning i de nordiska länderna, främst Finland och Sverige. I kapitlet finns definitioner av de teoretiska nyckelbegreppen och en presentation av den språkmodell som är central i denna avhandling: systemisk-funktionell lingvistik. I samband med metodpresentationerna i analyskapitlen (kapitel 5–8) återfinns även teoretiska genomgångar.

2.1 Tidigare textforskning

Utgångspunkten för denna överblick över textforskning ligger i mitt syfte och mina delanalyser. En följd blir att överblicken främst berör textforskning som har ett samband med frågeställningarna, materialvalet och metoderna som jag använder. Genomgången har grupperats enligt forskningens primära intresseområde eller en annan gemensam nämnare.

2.1.1 Stilistik, grammatik och kvantitativ språkforskning

Textforskningen har sitt ursprung i stilistiken. Nils Erik Enkvist definierar *stil* på följande sätt:

Enligt denna definition bestäms stilen hos en text av summan av de signifikanta skillnaderna mellan förekomsten av språkliga drag i denna text och i en med texten jämförbar, till den kontextuellt relaterad norm, eller ett nätverk av sådana normer. (Enkvist 1973: 117)

Enkvist utgår med andra ord ifrån att en stilanalys görs i jämförelse med något annat, med en norm, och att skillnader mellan text och norm ger en viss stil.

Många kvantitativa studier sökte på 1970-talet beskriva språkliga drag så att olika normer skulle framträda. Dessa stilmarkörer är till exempel meningslängd, antal bisatser, fördelningen på olika ordklasser osv. I Lagerholm (2008: 248–251) finns sammanställningar över stilmarkörer i olika genrer vilka baserar sig på ett flertal studier, för broschyrers del Westman (1974). Vi börjar med andra ord ha en norm att jämföra med, men den tar sin utgångspunkt i formkategorier och inte i betydelser. Till exempel kan vi från Lagerholm (2008: 251) avläsa att broschyrer har en lägre andel pronomen, uttryckt i procent, än ett riksdagsprotokoll. Men vi vet inget om vilket slags pronomen det är frågan om eller vem som är referenten. Vi vet inte heller om det finns någon norm för vilket slags position i satsen pronomen brukar ha (trots att vi tentativt tänker på subjeks- och objektspositionen) och än mindre vilken deltagarroll pronomen – eller deras referenter – har.

Analyser av ordval och syntax är karaktäristiska för traditionella stilistiskt orienterade studier. Ett enklare sätt att definiera *stil* är att kalla det ”framställningssättet” (Hellspong & Ledin 1997: 47) eller ”förhållandet mellan form, innehåll och effekt” (Cassirer 2003: 13).

I och med datoriseringen har stilistikens möjligheter för kvantitativa studier expanderat. Möjligen har definitionen av vad stilistik är expanderat på motsvarande sätt eftersom till exempel Lagerholm (2008) omfattar en mycket vid syn på vad som är stil och vad som ingår i en stilistisk analys. I förslaget till analysmetod (Lagerholm 2008: 239–245) ingår förutom traditionella delanalyser över ordklasser, syntax och ords stilnivåer, även komposition, textbindning och kontext, alltså sådana analyser som förknippas med textlingvistik. I en essä uppmuntrar Enkvist (1974: 174) till textlingvistisk forskning och ger förslag på frågeställningar för undersökningar av samband mellan meningar och meningars sammanfogning till text. Istället för att kalla både stilistiska och textlingvistiska studier för stilistik väljer jag i denna avhandling att tala om *textforskning* som en övergripande benämning för alla undersökningar där intresset riktas mot texter och deras språkliga drag.

Traditionell stilistik tar sin utgångspunkt i grammatiska kategorier. För svenskans del är basverket för beskrivningen av svenska språket *Svenska Akademiens grammatik* (SAG). SAG representerar det jag kallar traditionell grammatik och är främst en språkbeskrivning. SAG ger språkexempel ur verkliga texter varför verket kan användas som hjälpmedel vid textforskning. Det innehåller dessutom viktig kunskap om svenska språket och om ords användning och betydelse i svenskan, vilket inte kan förbigås trots att analyserna i denna avhandling till stor del använder systemisk-funktionell grammatik. I den språkmodellen kopplas grammatiska val ihop med texten och dess betydelser (se figur 2.1), varför en analys av text undersöker grammatiska val och samtidigt tar hänsyn till texten som helhet.

2.1.2 Svensk forskning om sakprosa och fackspråk

Vilket slags texter textforskarens intresse har riktats mot har varierat. Tidigare textforskning verkade rikta sitt intresse främst mot skönlitterära verk, medan dagens textforskning i hög grad berör sakprosa eller bruksprosa. Det finns flera definitioner av *sakprosa* (t.ex. Tønnesson 2002, Englund, Ledin och Svensson 2003). Utifrån existerande definitioner avser jag med *sakprosa* publicerad text där den informerande funktionen är viktigare än den estetiska, utifrån den samtida textproducentens och textmottagarens synvinkel. Dessutom ser jag avsändaren och den tänkta läsaren som viktiga komponenter i definitionen: avsändaren av sakprosa är ofta en juridisk person eller en institution av något slag, eller en anställd vid en sådan som å tjänstens vägnar vänder sig till en individ eller en bredare allmänhet. Förhållandet kan också vara det motsatta: också en sådan text som producerats av en individ som vänder sig till en institution eller juridisk person ser jag som sakprosa. *Fackspråk* är språk som används experter emellan (se M Nordman 1992: 9). Enligt min åsikt är begreppen *sakprosa* och *fackspråk* inte sinsemellan utbytbara, trots att de ligger nära varandra, medan jag ser *sakprosa* och *bruksprosa* som synonymer. En fackspråklig kommunikation sker i första hand mellan två experter, medan en kommunikation med sakprosa har en lekman som den ena deltagaren. Definitionen utgår här i första hand från hur texterna används i en kommunikationssituation, inte från språkliga egenskaper i texterna.

En av de grundläggande undersökningarna av sakprosa var Margareta Westmans (1974) stilistiska och syntaktiska undersökning med kvantitativ redovisning. Undersök-

ningen omfattar tidningstexter, lärobokstexter, debattstexter och broschyrtexter. Westmans undersökning är en av de få större undersökningar av broschyrtexter som gjorts på svenskt håll. Broschyterna i undersökningen är utgivna av olika myndigheter och större organisationer. Det finns några broschyrer som är jämförbara med mitt material, det vill säga socialförsäkringsbroschyrier eller broschyrer som riktar sig till blivande föräldrar (1974: 232–233). En av Westmans iakttagelser är att broschyrtexterna innehåller drag från såväl författningsspråk som reklamspråk. Hon menar att detta är en (naturlig) följd av att broschyrerna förklarar gällande bestämmelser och uppmanar ”läsaren att bete sig på det ena eller andra viset”, det vill säga att broschyrer är instruktiva till sin natur. Karaktäristiskt för broschyrtexter är förutom villkorssatser, passivkonstruktioner och bruket av *kan* och *får*, även konjunktionen *eller*. Från reklamspråket har broschyrerna anammat ”den grafiskt markerade dispositionen med många mellanrubriker” samt ”det direkta tilltalet till läsaren” (1974: 221). Broschyrier innehöll med andra ord på 1970-talet följande språkliga drag: mellanrubriker, villkorssatser, passivkonstruktioner och uppmaningar och förklaringar, men även direkt läsartilltal, *du*, hjälpverben *kan* och *får* och konjunkturen *eller*. Det är inte självklart att alla drag återfinns i socialförsäkringsbroschyrier som skrivits på 2000-talet; varken socialförsäkringsbroschyrier, författningsspråk eller reklamspråk går oförändrade genom tiden. Westmans resultat utgör naturligtvis intressanta jämförelseobjekt. Westman tar dock inte ställning till vilka deltagarroller den direkt tilltalade läsaren har, och hon diskuterar inte vilka betydelser de språkliga valen förmedlar.

En person som gjort en koppling mellan yta och betydelse är Jan Svensson som i sin avhandling från år 1981 behandlar innehåll och informationsstruktur i mediespråk inom ramen för den forskning i ”eterspråk” som bedrevs vid Lunds universitet. Svenssons avhandling var nydanande bland annat för att den kombinerar en språklig analys med en ideologikritisk infallsvinkel. I dag skulle avhandlingen antagligen klassificeras som ”kritisk språkforskning” eller diskursanalys.

Metodologiskt finns det vissa beröringspunkter mellan Svenssons avhandling och min. Svensson (1981: 118–120) arbetar med ”verbaltyper”; han grupperar verben enligt deras semantik. De olika verbaltyperna jämförs med informationsslagen i de nyheter som undersöks: primärinformation och sekundärinformation. Verbaltyperna är handlingar, mentala processer, händelser och tillstånd. Handlingarna indelar han ytterligare i språkliga handlingar, abstrakta handlingar och konkreta handlingar, medan tillstånden delas in i tillstånd med *vara* och övriga tillstånd. Utöver verbaltyperna gör Svensson en analys av kasusroller, dessa verkar motsvara Charles Fillmores (1968, 1971) kasusroller. Dessutom arbetar Svensson (1981: 132–137) med ett antal referentkategorier, olika deltagare, som han urskiljer i materialet. I nyheterna är dessa till exempel makthavare, domstolar, militär, idrottsutövare. Referentkategorierna fördelar sig på olika sätt på kasusrollerna, till exempel är kategorin domstol i en stor del av fallen AGENT, liksom övriga makthavare och militär. Som mottagare eller RECEIVER fungerar istället oppositionella och idrottsutövare, dessa är ofta också deltagare i statiska satser eller tillstånd. Svensson finner med andra ord att det finns ett mönster i vilka betydelser som realiseras för olika deltagare i nyhetstexterna.

Gunnel Källgren lägger i sin avhandling *Innehåll i text* (1979) fram en modell för analys av semantiska roller och utvecklar framför allt en analysmodell för textbindning. Hennes avhandling är textlingvistiskt inriktad; texternas mikroplan står inte i fokus utan

istället står fokus på de mekanismer på makronivå som så att säga gör texten till en text. Inom samma tradition har Catharina Nyström (2001) utvecklat analysmodeller för textbindning.

Britt-Louise Gunnarsson gör i sin avhandling *Lagtexters begriplighet* (1982) en pragmatisk lagtextanalys på basis av vilken medbestämmandelagen skrivs om. Avhandlingen är både pragmatisk och psykolingvistisk eftersom den kombinerar en analys av lagtext med en begriplighetsanalys. Gunnarssons avhandling innehåller en alternativ författningstext och resultaten är tillämpbara i den juridiska praktiken. Ett av resultaten är att perspektivet är viktigt: innehållet och strukturen på texten måste motsvara den tänkta läsarens kunskaper och behov. Detta resultat har blivit en del av det språkvården och klarspråksarbetet arbetar med i dag, i synnerhet då det gäller myndighetsspråket. Till exempel i den statliga utredningen *På väg mot ett bättre myndighetsspråk* (2001: 133–135), som samlar forskningsmetoder och -resultat till en manual för textförfattare vid myndigheter, finns ett klarspråkstest där ett avsnitt behandlar ”Tilltal och perspektiv” och ett annat ”Textstruktur och textbindning”. Professionella skribenter kan i dag antas vara medvetna om klarspråkstestet och hur viktigt perspektivet är. Samtidigt är det viktigt att påpeka att bland annat klarspråkstestet uppmuntrar till direkt tilltal, vilket gör att professionella skribenter antagligen använder det i hög grad.

De bindingsrelationer som finns i texter har analyserats inom olika projekt som arbetat med facktexter, vetenskapliga texter och populärvetenskapliga texter. Inom ramen för projektet *Facktexter under 1900-talet* utvecklades modeller för textanalys på kognitiv, makrosemantisk, pragmatisk och makrotematisk textnivå (Gunnarsson 1989). Analysmaterialet bestod av vetenskapliga och populärvetenskapliga artiklar vilka representerade tre tidsperioder under 1900-talet och tre fackområden (medicin, teknik och ekonomi). Projektet resulterade i doktorsavhandlingar (Melander 1991, Näslund 1991), rapporter och artiklar (t.ex. Gunnarsson 1993). De vetenskapliga artiklarna representerar fackspråk och till exempel Melanders (1991: 231–233) resultat visar att de dominerande kunskapsvärldarna är vetenskapsvärlden och objektvärlden.

Projektet *Svenskt fackspråk* (Marianne Nordman 1992; Christer Laurén 1993) utredde språket i handböcker, läroböcker och vetenskapliga artiklar inom fackområdena datateknik, elteknik, redovisning (ekonomi), juridik, kommunikationsteori och lingvistik. Undersökningen var såväl stilistiskt som textlingvistiskt inriktad. Det fackområde som är av speciellt intresse för denna avhandling är det juridiska eftersom lagtexter ofta ligger som grund för socialförsäkringsinformationen. Bland annat Marianne Nordmans (1992) analys av ordfrekvenser och modalitetsmarkörer i texterna utgör ett intressant jämförelseobjekt för mina resultat i samband med analysen av ordförrådet i socialförsäkringsbroschyrerna.

Laurén (1993: 121–153) undersöker semantiska roller (Fillmore 1968 och 1971) i facktexterna. I de juridiska texterna finner han bland annat fler medvetet handlande människor (agent) och människor som är föremål för handlingar (receiver/patient) än inom andra fackområden. De största skillnaderna mellan de olika teknolekterna ligger ändå mellan olika typer av texter, vanligen så att de vetenskapliga artiklarna skiljer sig från läroböcker och handböcker. Ett exempel är att det i artiklarna finns fler uttryck för personer och fenomen som förorsakar handling än instrument. Instrument förorsakar handling

främst i läroböcker och handböcker. Vilken texttyp eller genre en text tillhör verkar med andra ord vara utslagsgivande snarare än vilket ämnesområde texten behandlar.

Sakprosaforskning med ett jämförande perspektiv har utförts bland annat inom projektet *Texter i europeiska skrivsamhällen* (Levin 1997; Gunnarsson 1999 och 2000). I detta projekt insamlades texter från banker, ingenjörbyråer, en yrkesmedicinsk och en historisk institution i Sverige, Storbritannien och Tyskland, och textanalyserna kompletterades med intervjuer. I materialet ingick flera olika genrer, bland annat brev, broschyrer, läromedel, personaltidningar, pressmeddelanden, artiklar m.fl. Texterna analyserades på kognitiv, pragmatisk och innehållsstrukturell nivå.

Levin (1997: 83–85) finner att texterna påverkas av sin genre, närmiljö, ämnesområde och kultur. Till exempel vetenskapliga artiklar, brev och protokoll verkar ha en stark genrenorm som följs. Forskningsansökningar och personaltidningar lämnar å sin sida utrymme för mer variation och påverkas närmast av sin närmiljö. Ämnesområdet påverkar texterna så att banktexternas annonser är personligare med fler adressatangivelser än ingenjörbyråtexternas. Kulturella skillnader finns mellan de engelska texterna och de tyska och svenska texterna där sändarangivelserna är färre än i de engelska texterna. När det gäller pedagogiska texter är de tyska texterna mer detaljerade och förklarande än till exempel de svenska där orsak och bakgrund beskrivs i större utsträckning.

Gunnarsson (2000: 29) finner i sin undersökning av banktexterna att organisationskulturen påverkar institutionernas kommunikation och att vissa av skillnaderna i organisationskulturerna också har ett samband med skillnaderna mellan de nationella kulturerna.

Resultaten av detta jämförande projekt visar att en organisation och kultur har inverkan på en text. Texter uppkommer inte i ett vakuum vare sig avseende institution eller kultur. Den omgivande kulturen påverkar institutioner och organisationer vilka skriver texter. Därmed blir texterna kulturellt färgade (jfr Jämtelid 2002). Såväl resultaten från detta projekt som från *Svenskt fackspråk* antyder att genren och dess normer också är av stor betydelse för texterna.

Sakprosaforskningen har fått en stark förankring inom den nordiska språkvetenskapen, inte minst genom projektet *Svensk sakprosa 1750–2000* i Sverige (som pågick åren 1996–2000) och motsvarande projekt i Norge. Inom det svenska sakprosaprojektet har ett fyrtio-tal studier utgetts liksom två större volymer kring teori och empiri inom projektet (Melander & Olsson red. 2001; Englund & Ledin red. 2003). De enskilda forskningsrapporterna från projektet tar fasta på olika slags texter och användningen av dem i den samtid där texterna uppkom, men diskuterar också ingående metodologiska frågeställningar.

I en av projektets studier undersöks en sorts informationsbroschyr. Birgitta Sandström (1998 [2001]) undersöker hur en sexualupplysningsbroschyr har utvecklats under en period om ca 100 år. Ett av resultaten är att broschyren inte har utvecklats särskilt mycket, alltså att innehållet är oförändrat under ett stort antal år och att texterna återanvänds: det finns alltså intertextuella band till tidigare upplagor av broschyren. Sandström finner att perspektivet i texten är mannens samtidigt som texten även behandlar kvinnans sexualitet. Sandström redogör inte i detalj för hur läsaren tilltalas i broschyren. Av de exempel som hon ger framgår att åtminstone i broschyren år 1946 används *du* och *dig*, alltså ett direkt läsartilltal.

I anknytning till sakprosaprojektet utkom också andra undersökningar av olika genrer och deras utveckling, bland annat Henrik Rahms avhandling (2002) som klargör hur ny-

hetsrapporteringen har utvecklats från år 1879 till våra dagar och därmed hur nyhetsgenren, eller genrerna, har sett och ser ut. Det mångfacetterade genrebegreppet får en noggrann genomgång av Ledin (1996 [2001a]) och det används som startpunkt för en omfattande studie av veckopressens utveckling (Ledin 1997 [2001b]). Av både Rahms och Ledins undersökningar framgår att visuella medel, såsom rubriker av olika slag (som de kallar paratexter), är viktiga element i tidnings- och veckotidningstexter.

Westman (1974: 221) fann att reklamgenren har påverkat informationsbroschyerna. Sverigesvensk reklam har i större detalj undersökts förutom av Pettersson (1974) och Björkvall (2003) även av Einar Korpus. Han (2008: 181–184) ser utgångspunkten för all reklam ligga i kommunikationen mellan *vi* (företaget) och *du*, reklamtagaren. Korpus (2008: 75–84) finner att svensk reklam under perioden 1950–1965 utvecklar ett aktivt läsartilltal, till en början med *Ni*. Korpus finner också att reklamen under 1970-talet utvecklas åt det mer informativa och realistiska hållet. Samtidigt ersätter *du* tilltalspronomenet *ni* och fler förstapersonspronomen (*jag*, *vi*) börjar användas. En intressant slutsats angående företagets namn är att det fungerar som ett ”mellanting mellan första och tredje person” i och med att företagsnamnet fungerar likvärdigt med *vi* (Korpus 2008: 183). Det är motiverat att ha i åtanke denna utveckling av tilltal och omtal i reklam samt diskutera informationsbroschyerna i relation till reklam.

2.1.3 Finlandssvensk textforskning

I det stora sakprosaprojektet ingick ingen forskning i specifikt finlandssvenska texter. Vid första anblicken kan den finlandssvenska textforskningen verka föra en tynande tillvaro, eftersom den traditionella finlandssvenska nordistiken har riktat ett stort intresse mot namnforskning och dialektologi. Detta kan bero på att man tidigare förringat de svenska texterna i Finland (se Ahlbäck 1971: 72–73). Utifrån en genomgång av publicerade bidrag i tidskriften *Folkmålsstudier* under perioden 1933–2001 (Ivars 2004) framgår tydligt att det är få artiklar som behandlat textforskning. Texterna har i de flesta fall endast fått tjäna som material ur vilket språkliga drag har excerperats, men lite har sagts om texterna i sig, texttyper eller betydelser i texterna. Under de senaste åren har bland annat projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv* breddat och fördjupat forskningen, trots att tonvikten fortfarande ligger på strukturell nivå. Studierna har gett intressanta resultat om särdrag i finlandssvenska dialekter men också om skillnader och likheter mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt talspråk (t.ex. Forsskåhl 2009; Silén 2009; Wide 2006 och 2009).

Syftet med finlandssvensk textforskning har ofta varit att undersöka användningen av specifika grammatiska företeelser och jämföra dessa med användningen i sverigesvenskan och finskan. Därmed har till exempel studier av nyhetstexter, elevtexter och läromedels-texter påvisat tendenser att finlandssvenskan avviker från sverigesvenskan med avseende på bland annat ordföljd, prepositionsanvändning och valens (t.ex. Sundman 1993; I Nyström 1993; Äikäs 2006; Martola 2007 och 2009; Björklund 2009; Söderholm 2009).

Ett större jämförande projekt inom reklamforskning är Marika Tandefelts (2008 och 2009) projekt *Reklamsvenska i Finland speglad genom varuhuset Stockmanns tidningsan-*

nonser under det 20e seklet. Även Tandefelt (2009: 167–168) anlägger ett jämförande perspektiv och finner bland annat att duandet inleds tidigare i de sverigesvenska annonserna och att *du* från mitten av 1970-talet och framöver är det enda tilltalsordet i annonserna. I Finland används *du* och den finska motsvarigheten *sinä* några år senare.

Berit Peltonen (2002: 7–8) analyserar parallella texter från ett svenskt-finskt företags intranät. Bland annat undersöker hon direktiv i de finlandssvenska och sverigesvenska texterna. Hon finner ett mer varierat verbbruk i de finlandssvenska texterna samtidigt som imperativen också är fler i de finlandssvenska texterna. Peltonen drar slutsatsen att de finländska texterna är mer handlingsorienterade. Ett intressant resultat är också att *du* är mer frekvent i de finlandssvenska texterna än i de sverigesvenska. Peltonen diskuterar resultatet och konstaterar att det kan bero på att det i den interna utbildningen vid företaget i Finland rekommenderas att skribenterna använder *du*.

Den finlandssvenska fackspråksforskningen har berört främst lagtexter. Hans Landqvist (2000) jämför finlandssvenskt och sverigesvenskt lagspråk i sin avhandling. De likheter han finner berör genreschemat, teman, omfång, paragrafindelningen, rubrik-systemet och andra genretypiska drag. Skillnaderna berör meningslängden och förekomsten av vissa typer av underordnade satser. Landqvist förklarar skillnaderna med olika traditioner och rekommendationer, och översättningen av de finlandssvenska lagarna.

Lieselott Nordman (2009) undersöker i sin doktorsavhandling översättning av lagtexter och redigeringen som en social praktik. De flesta lagar och förordningar översätts i Finland från finska till svenska, endast i ett fåtal fall går översättningen från svenska till finska. Översättningsprocessen är en del av lagberedningen och då båda språkversionerna är stadfästa är de ”identiska och juridiskt sett fullständigt ekvivalenta”. (L Nordman 2009: 37–40.)

I Finland översätts inte endast lagtexter från finska till svenska, de flesta myndighetstexter är antagligen översättningar. En stor del de texter som publiceras elektroniskt eller trycks på svenska i Finland är översättningar från en finsk förlaga, undantaget vissa läromedel och texter som publiceras av svenskspråkiga institutioner (t.ex. Folktinget, enspråkigt svenska församlingar, skolor osv.). Översättningar av dålig kvalitet ser Ahlbäck i början av 1970-talet som orsaken till att finlandssvenska texter är klädda ”i en mycket bristfällig språkdräkt” (Ahlbäck 1971: 73). I dagens Finland är översättare i regel utbildade och utför sitt uppdrag på ett utmärkt sätt, i synnerhet i förhållande till de stora volymerna och pressade tidtabellerna. Vilka texter som ska översättas är varje enskild institutions och företags beslut men statliga och kommunala organ måste följa språklagen (423/2003) och dess krav på vilken information som ska vara tillgänglig på de båda officiella språken. Därmed är det viktigt att även i föreliggande avhandling diskutera hur texterna har producerats. Detta görs genom en analys av situationskontexten där texterna skrivs.

2.1.4 Myndighetskommunikation

Skrivande i yrkeslivet och på arbetsplatser har varit föremål för undersökningar i både Finland och Sverige (förutom de som diskuteras i detalj även Gunnarsson 1992; Jämtelid 2002; A-M Karlsson 2006; Puskala 2008). Socialförsäkringsinstitutionernas kommunikation på svenska har däremot undersökts främst i Sverige. Försäkringskassans språk och

kommunikation med sina kunder har varit föremål för forskning och utveckling internt (Nordin 1981; Swahn 1994), och Försäkringskassan har också aktivt deltagit i klarspråksarbete av olika slag. Folkpensionsanstalten har också arbetat med sina texter i samarbete med språkvårdare. Det utvecklingsarbete som socialförsäkringsinstitutionerna har utfört presenteras närmare i kapitel fyra, medan genomgången nedan har fokus på resultat av forskning som bedrivits på annat håll.

Informationsmaterial från Försäkringskassan ingick i det material Eva Mårtensson analyserade i undersökningen av tilltalsskickets utveckling i den svenska offentligheten (1987 och 1988). Utmärkande för det så kallade kanslispråket var tidigare avsaknaden av tilltal. Däremot förekom niande i viss utsträckning. Mårtenssons undersökning visar att det var kring år 1970 som myndigheterna blev ”du” med medborgarna i Sverige. Försäkringskassans moderna texter undersöks av Lena Lind Palicki (2005) ur ett genusperspektiv i ett pågående avhandlingsarbete.

Löfgren (1988) finner att tanken om jämlikhet slog igenom på 1960- och 70-talet på alla nivåer i det svenska samhället, och att detta syns inte enbart i en informalisering i fråga om tilltal och titlar; informalisering har också skett till exempel på heminredningens och klädselns områden. Enligt Löfgren finns det orsak att vara något kritisk mot denna utveckling och dess bakomliggande orsaker (de många impulserna från USA och det sena 1960-talets allmänna revolutionsanda). Löfgren (1988: 203) anser vidare att idealet och ideologin ”jämlikhet” i längden inte är trovärdig om den inte är synlig i vardagen. Det räcker inte enbart med duande för att skapa jämlikhet.

En kritisk synvinkel på premiepensionsmyndighetens informationsmaterial och premiepensionssystemet i Sverige ger Claes Ohlsson i sin avhandling (2007) där han undersöker det svenska pensionssparandets domesticering, det vill säga hur ”pensionssparande i finansprodukter” presenteras som ”något vardagligt, självklart och oemotsagt” i och genom texter (Ohlsson 2007: 4). Ett gemensamt drag i såväl myndighetens information som i information och reklam från andra aktörer är en individualisering och informalisering.

Finsk myndighetskommunikation har även undersökts ur en kritisk synvinkel vid Forskningscentralen för de inhemska språken där en forskargrupp undersökte beslutsbrev och skrivprocesser vid olika myndigheter och institutioner, även Folkpensionsanstalten, under åren 1997–2000. Ulla Tiililäs avhandling (2007) om beslutsbrev har anknytning till detta projekt, liksom de verk om myndighetsspråk som utgetts av Heikkinen, Hiidenmaa och Tiililä (2000) och Heikkinen (red.) (2002). Den muntliga kommunikationen vid Folkpensionsanstalten undersöks i ett flertal projekt som presenteras av Sorjonen och Raevaara (red.) (2006). De finlandssvenska texterna från FPA har mig veterligen aldrig varit föremål för någon närmare undersökning liksom inte heller de finlandssvenska kundsamtalen. Översättningen av myndighetstexter till svenska och den svenska textproduktionen vid myndigheterna ingår alltså inte i de omfattande textforskningsprojekten i Finland som bedrivits vid Forskningscentralen för de inhemska språken.

Myndighetstexter och andra offentliga texter i Finland, såväl översättningar som direktproducerade texter, har naturligtvis inte förbigåtts helt av språkvetare. Det språkvårdsarbete som bedrivs på svenska vid Forskningscentralen för de inhemska språken riktar sig i hög grad till professionella skribenter, översättare och informatörer som arbetar på svenska i Finland. En stor del av arbetet publiceras inte utan görs i form av konsultering

och utbildning. En publikation som synliggör arbetet är *Klarspråk i kommunerna* (1996) som Eivor Sommardahl utarbetat, och artiklar med aktuella finlandssvenska språkvårdsfrågor publiceras regelbundet i tidskriften *Språkbruk*. (Se även Reuter 2003; *Svenskt lagspråk i Finland*; af Hällström-Reijonen & Reuter 2008.) Motsvarande språkvårdsarbete bedrivs i Sverige av bland annat Språkrådet och Klarspraksgruppen.

Inom ramen för detta avhandlingsprojekt har jag publicerat några delstudier. I en artikel analyserar jag *du* och *man* i de sverigesvenska och finlandssvenska broschyrerna och finner att de uppvisar liknande deltagarroller (Lassus 2006a). I en annan artikel tangerar jag deltagarna men fokuserar på vilka betydelser *kan* realiserar (Lassus 2006b). Mina slutsatser är att *kan* är ett mångtydigt hjälpverb som används tillsammans med villkorsbisatser så att institutionen kan gardera sig för alla eventualiteter. Tillgängligheten till och språkval på de två institutionernas webbplatser redogör jag för i Lassus (2007) och användningen av visuella och grafiska element analyseras i Lassus (2008). Jag återkommer till mina tidigare resultat i analyserna framöver i avhandlingen.

Flera av de finska forskare som nämnts i denna genomgång har arbetat inspirerade av systemisk-funktionell lingvistik eller grammatik (se nästa delkapitel). Vissa har använt teorin i större utsträckning medan andra endast tagit någon del av teorin. På svenskt håll var Gertrud Pettersson (1974: 82–85) en av de första som diskuterade grammatiken, eller ”Hallidays modell”, och dess möjligheter och problem. Yvonne Lindqvist (1997) kombinerar systemisk-funktionell grammatik och en skönlitterär analys. Hennes analys tar bland annat fasta på processer och deltagare. På senare år har systemisk-funktionell grammatik använts bland annat av Per Holmberg (2002) och Anna-Malin Karlsson (2004 och 2005). De har även skrivit en introduktion till systemisk-funktionell grammatik tillsammans (2006). Anders Björkvall (2003), som analyserar modellläsaren i reklam, använder i sin analys-modell begrepp från systemisk-funktionell lingvistik (SFL), både direkt utifrån Halliday och genom att utgå från andra forskare som använder SFL eller sociosemiotisk teori, till exempel Kress & van Leeuwen 1996 (2006). Även Andreas Nords (2009) avhandling om trädgårdsböcker använder sociosemiotisk teori. Det pågår även nordiskt samarbete och forskning inom SFL på det norska och danska språkområdet (t.ex. Andersen och Smedegaard 2005). För en översikt av nordisk forskning inom SFL hänvisar jag till Berge och Maagerø (2005). I följande delkapitel redogör jag för denna språkmodell.

2.2 Systemisk-funktionell grammatik

Språket som något flerfunktionellt och flerdimensionellt är grundtanken bakom den systemisk-funktionella lingvistik (SFL) och grammatiken (SFG). Min tillämpning av språkmodellen tar sin utgångspunkt i Halliday och Matthiessen (2004), Holmberg och A-M Karlsson (2006) samt Martin och Rose (2003 [2007]). Här ges en teoretisk genomgång av huvuddragen i denna teori eftersom den är central för mitt val av analysmetoder. Med SFL, systemisk-funktionell lingvistik eller sociosemiotik, avses språkmodellen i stort, medan SFG, systemisk-funktionell grammatik, avser grammatiken. Jag använder dessa begrepp synonymt.

Utgångspunkten för denna skolbildning inom språkvetenskapen är uppfattningen att språket kan indelas i flera skikt eller stratum som är beroende av varandra: social kontext, semantik eller diskurs (begreppet varierar i litteraturen), lexikogrammatik och fysiskt uttryck (t.ex. Holmberg & A-M Karlsson 2006: 18–19). Språket består dessutom av tre metafunktioner eller nivåer: den ideationella, interpersonella och textuella nivån.

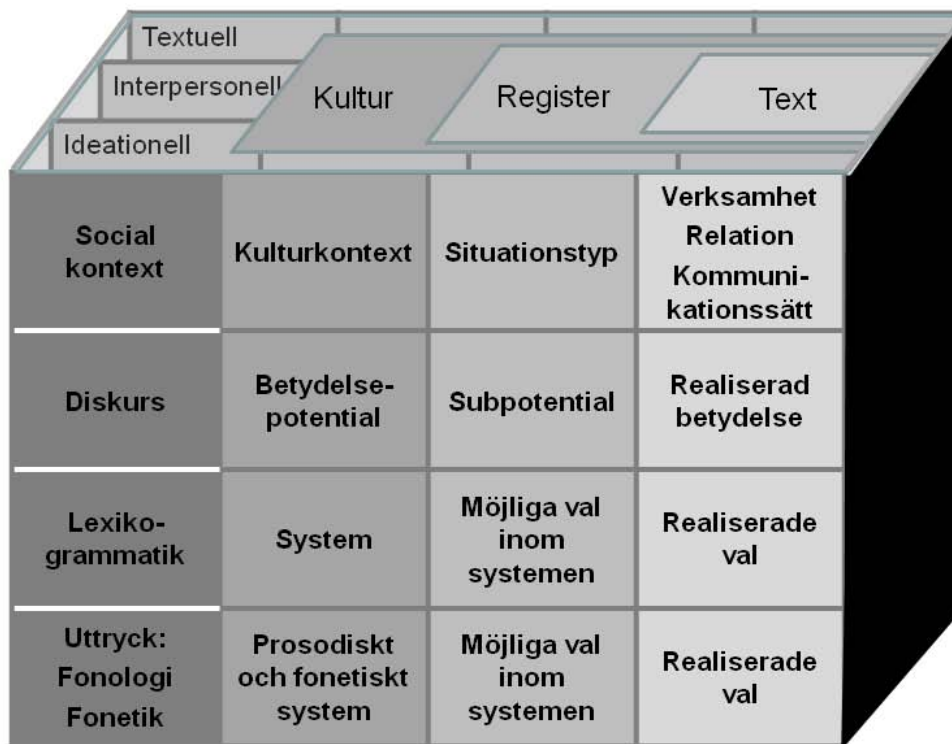
Varje skikt består därtill av nivåerna potential, subpotential och instantiering, det vill säga vad som är möjligt i språkssystemet (kulturkontext, betydelsepotential och lexikogrammatiska system), vad som är möjligt i den aktuella situationen eller texttypen (situationstyp, subpotential och möjliga lexikogrammatiska val) och vilket val språkbrukaren i det aktuella fallet eller den aktuella texten har gjort eller realiserat (situationskontexten, de realiserade betydelserna och de realiserade lexikogrammatiska valen). (Se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004 kap. 1.3.)

Dessutom omfattar språket även kulturen som i sin tur består bland annat av olika register (Martin & Rose 2003 [2007]: 1–8). Begreppet *register* diskuteras på olika håll i den systemisk-funktionella litteraturen och ses ibland som en synonym till begreppet *genre*. Längre fram i avhandlingen diskuterar jag dessa begrepp närmare.

Den systemisk-funktionella traditionen omfattar även forskning i multimodala texter. Man tar hänsyn till utseende och bilder, rörelse och ljud, något som A-M Karlsson (2007: 20 ff.) kallar ett vidgat textbegrepp eller ett semiotiskt textbegrepp (jfr Kress & van Leeuwen 1996 [2006]). I föreliggande avhandling diskuteras i korthet olika bilder som återfinns i broschyrerna, men någon mer djuplodande analys av dem görs inte.

Figur 2.1 visar min tolkning av den systemisk-funktionella språksynen utifrån Halliday & Matthiessen (2004: 25–32), Martin & Rose (2003 [2007]: 4–5) och Andersen & Smedegaard (2005: 15–17). Den flerdimensionella kuben visar ett sätt att förstå vad språk är och denna språksyn utgör utgångspunkten för det analysarbete som redovisas i denna avhandling. Jag gör först en snabb genomgång av figuren och diskuterar begreppen mer ingående längre fram.

Figur 2.1 Systemisk-funktionell språksyn

Systemisk-funktionell språksyn utifrån min tolkning av Halliday & Matthiessen (2004: 25–32), Martin & Rose (2003 [2007]: 4–5) och Andersen & Smedegaard (2005: 15–17)

Språket uttrycker verkligheten flerfunktionellt. Den *ideationella metafunktionen* uttrycker vår uppfattning av verkligheten och vår organisation av den. Den *interpersonella metafunktionen* uttrycker språkets sociala sida, våra relationer till andra, och behovet av kommunikation som vi alla har. Den *textuella metafunktionen* organiserar vårt språk, till exempel i skrivna texter genom en viss struktur.

Förutom att språk är flerfunktionella omfattar de *social kontext*, *diskurs*, *lexikogrammatik* och *uttryck*. *Uttrycket* avser hos Halliday och Matthiessen främst det uttryck vi producerar med talapparaten och förnimmer med hörseln. Enligt dem ingår det skrivna uttrycket i de andra nivåerna av språket varför skiktet *uttryck* lämnas utanför denna redogörelse.

I den *sociala kontexten* ingår den aktuella *kulturkontexten*, de *situationstyper* som förekommer och den *situationskontext* (verksamhet, relation, kommunikationssätt) som är aktuell. I föreliggande avhandling berörs två kulturkontexter: den finländska och den svenska. Situationstypen är myndighetskommunikation vid socialförsäkringsinstitutioner. Den aktuella situationskontexten består av de två institutionernas verksamhet, relationer och kommunikationssätt och de betydelser dessa ger upphov till i den aktuella texten.

Kultur och *språk* är mycket omfattande begrepp och att som språkvetare komma med anspråk på att säga något om kultur kan verka pretentiöst. Jag anser ändå att språk och kultur är oskiljbara. Därmed vore det fel att helt förbigå denna nivå. I systemisk-funktionell lingvistik betonas kontextförankringen varför jag anser att kulturkontexten ska ingå i en systemisk-funktionell analys; den är lika viktig som situationskontexten.

Svenska språket uttrycks i två kulturer: den finländska och den svenska. Den finländska kulturen på svenska omfattar även den finlandssvenska kulturen, men jag väljer att inte problematisera finlandssvenskhet i någon större utsträckning utan räknar i denna avhandling med två kulturer som jag benämner finländsk/finlandssvensk eller svensk/sverigesvensk. Varje kultur har sin egen kulturkontext med en betydelsepotential och ett lexikogrammatiskt system (se även delkapitel 2.5).

Begreppet *diskurs* kunde i figur 2.1 ersättas med *semantik* eller *betydelse*. Att placera in det mångfacetterade begreppet *diskurs* i figur 2.1 är ett tankeexperiment som, precis som mycket annat, kan diskuteras och ifrågasättas. Jag vill ändå genomföra tankeexperimentet och ägnar följande sidor åt att diskutera begreppet närmare och därmed motivera vad begreppet kan tillföra. Många forskare använder begreppet *diskurs* utan att definiera vad de menar med det. Därför ser jag det som viktigt att tydligt definiera begreppet, och stöder min åsikt på Ruqaiya Hasan (2004: 16), som själv definierar *diskurs* som språkprocessen i någon eller några identifierbara sociala kontexter (min översättning).

Begreppet *diskurs* kommer från franskans *discours* som i modern franska närmast betyder ”tal, anförande, samtal” (*Norstedts lilla franska ordbok*). Enligt *Nationalencyklopedin* är ordet belagt i svenskan redan år 1558. Språkvetare använder ofta begreppet i en utvidgad betydelse som bygger på Michel Foucaults användning av begreppet som ’språkliga utsagor’ och ’tecken’ (1969 [2002] och 1971 [1993]). Foucault använder *diskurs* i flera olika betydelser, diskuterar begreppet och ställer olika användningar mot varandra, han skriver att det är ett begrepp som han ”brukat och missbrukat i mycket olika meningar” (1969: 133) (se också Sawyer 2002). *Diskursen* kopplas till maktfördelningen i samhället och de institutioner som har makten i samhället och har alltså en stark koppling till samhällskritik.

Bland lingvister används *diskurs* om ’språkbruk’ i allmänhet eller ’språkbruk i kontext’. En del använder begreppet i motsvarande betydelse som Foucault, alltså som ’ideologiskt färgat språkbruk i kontext’. I en introduktion till en artikelsamling kring *diskurs* skriver Jaworski och Coupland (1999 [2004]: 3) att *diskurs* är språkanvändning som speglar en social ordning samtidigt som det är språk som formar en social ordning och språk som formar individers växelverkan i ett samhälle. De poängterar också att vi inte alltid är medvetna om vilken social ordning vi är en del av, formar eller formas av (jfr citatet ur Fowler och Kress 1979: 185 i kapitel 1.1). Jaworski och Coupland (1999: 6–7) relaterar också *diskurs*begreppet till människors synsätt och värderingar och konstaterar att språkanvändning följer en struktur, eller kanske hellre tradition, av vad som anses vara normalt eller lämpligt i en särskild omgivning, social eller institutionell. Att tala om *diskurs* enbart som ”språkbruk i en kontext” är enligt min mening att tunna ut begreppet i fall ”språkbruk” inte omfattar förmedling av en viss betydelse som vi kan kalla en social ordning eller ideologi.

Norman Fairclough har skapat ett betydelsefullt gränssnitt mellan språkvetare och socialvetare där han liksom Foucault betonar det ideologiska i språket. Han har i flera verk byggt ut sin syn på diskursanalys. I *Language and Power* definierar Fairclough (1989 [2001]: 14) diskurs som 'språk i social praktik'. Det innebär att språket är en del av samhället, språket genomsyrar samhället, och språket är en social process som dessutom är socialt begränsad. Förhållandet mellan språket och samhället är dialektiskt, språkliga fenomen är till en viss del sociala fenomen, och sociala fenomen är på motsvarande sätt språkliga fenomen (Fairclough 1989: 18–19).

Skillnaden mellan en text och en diskurs är enligt Fairclough att en text är en produkt, resultatet av en textproduktionsprocess. Men diskurs är hela den interaktionsprocess som texten är en del av. Här ingår textproduktionen, texten och tolkningen av texten. Tolkningen görs av människor dels med kognitiv kapacitet, dels med social kapacitet. Tolkningsförmågan är resultatet av social erfarenhet, socialt samspel och sociala normer som individer tillägnar sig (Fairclough 1989: 19–20).

Fairclough (1989: 91–116) har tagit intryck av systemisk-funktionell lingvistik och använder sig av dess kategorier och begrepp i sin analysapparat. Hans syn på diskurs och diskursanalys strider inte emot den systemisk-funktionella språksynen men den följer inte heller till punkt och pricka de olika skikten, nivåerna och metafunktionerna eftersom han inte i första hand är ute efter en språklig beskrivning utan en socialt inriktad analys där synteser är mer fruktbara än detaljanalyser.

En diskursanalysmodell som i högre grad utgår från språkliga detaljanalyser presenteras av J R Martin och David Rose (2003 [2007]). De använder skikt, nivåer och metafunktioner för diskursanalys utifrån en systemisk-funktionell språksyn, men betonar kanhända metafunktionerna i högre grad än skikten och nivåerna. Ett exempel är nätverket *appraisal* som används för en analys av evalueringar och då menar Martin & Rose (2003 [2007]: 26) att de rör sig främst i den interpersonella metafunktionen eftersom evalueringar uttrycker interpersonella betydelser. Paul Baker (2006 [2008]) presenterar å sin sida grundprinciperna för kvantitativ diskursanalys, där han bland annat drar paralleller till Faircloughs förslag till de element som bör analyseras i en diskursanalys, bland annat realiserade val på den lexikogrammatiska nivån.

Diskursskiktet omfattar den betydelsepotential som finns i språkets semantik, alltså möjliga betydelser som det aktuella språket och kulturen kan förmedla; den subpotential som finns i det aktuella registret, det vill säga de betydelser som är möjliga i registret; och de realiserade betydelser som förmedlas i den aktuella texten. Precis som Fairclough och Foucault anser är *diskurs* ideologiskt färgade sätt att tänka och agera – med andra ord skapa betydelse – i en viss kulturkontext, situationstyp och situationskontext. Vi kan analysera betydelserna i en text, göra en diskursanalys, genom att analysera de realiserade lexikogrammatiska valen med beaktande av situationskontexten.

I ovanstående resonemang har begreppet *lexikogrammatik* använts utan att närmare definiera vad det egentligen står för. Halliday och Matthiessen (2004: 43) talar om det lexikogrammatiska kontinuumet med grammatikens rätt slutna system som ena ändan och lexikonets öppna system som den andra. Inom systemisk-funktionell grammatik separeras alltså inte lexikon och grammatik, utan det finns olika *lexikogrammatiska system* med möjliga val som förmedlar betydelser i en text genom de lexikogrammatiska val som gjorts eller realiserats. För att rita upp alla lexikogrammatiska system i ett språk krävs en

stor vägg – och för svenskans del är systemen utforskade ur en systemisk-funktionell synvinkel.²

Förutom de lexikogrammatiska valen och de betydelser de förmedlar skapar texter relationer mellan kommunikationsparter. Kommunikationen mellan parterna kan undersökas genom att analysera språkhandlingar som parterna deltar i. De språkhandlingar som SFL utgår från är att *ge* eller *begära information* samt att *ge* eller *begära varor och tjänster*. Förutom dessa fyra språkhandlingar räknas även hälsningar som språkhandlingar. Språkhandlingarna kan ytterligare delas in i initierande och responderande språkhandlingar. Min förståelse av språkhandlingarna och analysmodellen i kapitel 8 baserar sig på Holmberg och A-M Karlsson (2006: 34–36), Halliday och Matthiessen (2004: 107–108) och Andersen och Smedegaard (2005: 39–41).

Jag har valt att i denna avhandling utgå från en analys av språkhandlingar inom den grammatikmodell som även tillämpas på annat håll i avhandlingen, systemisk-funktionell grammatik. Alternativet hade varit utgå från en modell som har sin grund i pragmatikens illokutioner såsom Searle (1979), Gunnarsson (1989) och Levin (1997). Jag ser det ändå som viktigt att konsekvent använda SFL som analysredskap i denna avhandling och därmed pröva modellens och metodernas tillämpbarhet och hållbarhet på svenska texter.

I en systemisk-funktionell analys av text analyseras situationskontexten och de realiserade betydelser som förmedlas genom realiserade val i det lexikogrammatiska systemet. Analysen görs med avseende på vilken uppfattning om verkligheten valet förmedlar (ideationell metafunktion), vilka relationer valet skapar och upprätthåller (interpersonell metafunktion) och hur valet har organiserats i texten (textuell metafunktion). I denna avhandling analyseras de lexikogrammatiska valen i kapitel fem, i kapitel sex och sju de betydelser valen förmedlar med avseende på främst den tänkta läsaren och institutionen, och i kapitel åtta relateras dessa val till relationerna. Den textuella organisationen diskuteras i viss mån i varje kapitel.

Halliday och Hasan (1985: 23) påpekar att för varje text och varje mening verkar alla metafunktioner samtidigt. En analys kan inte göras enbart ideationellt, interpersonellt eller textuellt, och ett element bär inte enbart ideationell, interpersonell eller textuell betydelse utan alla betydelser finns där samtidigt, vävda in i varandra:

Every sentence in a text is multifunctional; but not in such a way that you can point to one particular constituent or segment and say this segment has just this function. The meanings are woven together in a very dense fabric in such a way that, to understand them, we do not look separately at its different parts; rather, we look at the whole thing simultaneously from a number of different angles, each perspective contributing towards the total interpretation. That is the essential nature of a functional approach. (Halliday & Hasan 1985: 23.)

Den systemisk-funktionella traditionen passar bra som metodologisk utgångspunkt för textanalys i och med att den förutom textens utseende, disposition och språkliga innehåll tar hänsyn till den kontext där texten skapats och vilka val textproducenten har gjort. De

² Däremot kunde SAG användas som en utgångspunkt i ett försök att rita upp olika lexikogrammatiska system för svenskan. Informationen i SAG behöver dock kompletteras av omfattande korpusundersökningar med tonvikten lagd på analys av betydelse.

tre metafunktionerna hänger alltså ihop, och till exempel Ghadessy (1999: 130) kritiserar tidigare forskning för att fokusera för mycket på enstaka metafunktioner, i synnerhet den ideationella och interpersonella. I denna avhandling görs ansatsen att inkludera alla metafunktioner i analyserna, trots att betoningarna även här ligger på det ideationella och interpersonella.

2.3 Teorier om och definitioner av text och läsare

Med begreppet *text* förstår jag en sammanhängande helhet av verbala eller nonverbala betydelsebärande element i en viss situationskontext. Helheten kan vara längre eller kortare. Utifrån figur 2.1 kan en text definieras som en helhet som uttrycker realiserade lexikogrammatiska val som förmedlar betydelser i situationskontexter. Eftersom materialet i denna avhandling är skriftligt blir ordet *text* synonymt med 'skriven text', varför främst dessa traditionella skriftliga produkter ingår i begreppet i denna avhandling. Men min uppfattning om text är alltså vidare än så.

Textuppfattningen baserar sig på den systemisk-funktionella traditionen, inom vilken bland annat Halliday och Hasan definierar text på följande sätt:

So, any instance of living language that is playing some part in a context of situation, we shall call a text. It may be either spoken or written, or indeed in any other medium of expression that we like to think of. (Halliday & Hasan 1985: 19)

Förutom att Halliday och Hasan talar om text som en instantiation av levande språk (språkanvändning), ingår i deras definition även uppfattningen att texter bär betydelse, texter är semantiska enheter och produkter som bär spår av en social process. Texter har inte bara en viss ytstruktur (*structure*) som kan relateras till textens genre, utan texter har också en sammansättning eller väv (*texture*) som har att göra med betydelserelationer inom texten (Halliday & Hasan 1985: 71).

I min användning av *text* ingår också Bachtins (1952–53 [1997]) uppfattning att varje text bygger på tidigare texter och är knuten till andra texter, det vill säga att ingen text uppstår, läses (eller lyssnas till) och tolkas i isolation utan den är alltid förankrad i varje skribents (talares) och läsares (lyssnares) erfarenhetsvärld, de tidigare texter personerna mött och den situationskontext och kulturkontext de befinner sig i. Dessa textsamband kallas för *intertextualitet*.

Med *intertextualitet* brukar avses att texter har en anknytning till andra texter, antingen explicit med markerade citat och referenser eller implicit genom att något drag i en text verkar bekant eller påminner om någon annan text. Följande citat av Bachtin innehåller hans tankar om intertextualitet, trots att han själv inte använde begreppet:

Vi hämtar dem [orden] vanligen ur andra yttranden, och framför allt ur yttranden som till genren är besläktade med vårt (Bachtin 1952–53 [1997]: 228.)

Utifrån dessa tankar utvecklade Julia Kristeva (t.ex. 1966 [1986]: 37) begreppet *intertextualitet*. I samband med detta begrepp talar Johan L Tønnesson (2002) om *flerstämmighet* och Ledin (1997) om *röster*. De andra yttrandena "hörs" i den nya texten.

Inom systemisk-funktionell textforskning har Halliday och Hasan (1985: 47 ff.) konstaterat att intertextualitet är en inneboende egenskap hos texter. De anser att betydelse uppstår genom en friktion mellan text och kontext, och i kontexten ingår andra texter. Halliday och Hasan ser det vidare som naturligt att texter bygger på andra texter, och att det i vissa fall är självklart för dem som deltar i kommunikationen vilka texter den aktuella texten bygger på. De menar att till exempel skolvärlden och utbildningssystemet är fullt av sådan intertextualitet: lektionerna bygger på tidigare lektioner.

Jay Lemke (1985, 1988, 1995) introducerar en syn på intertextualitet som ett socialt och dynamiskt system som präglar hela vårt samhälle. Han menar att allting är intertextualitet:

To mean is to participate in the creation of a social event in a community. No utterance, no text means in isolation: all meaning is intertextual. (Lemke 1988: 32)

Citatet ovan tar fasta på Bachtins tankar om att alla yttranden är svar på tidigare yttranden:

Varje yttrande är en länk i en mycket komplext organiserad kedja av andra yttranden. (Bachtin 1952–53 [1997]: 212)

Alltså är alla yttranden med betydelse intertextuella. Det finns enligt Lemke (1985: 275) alltid en relation till en tidigare text och en samtida, parallell, text. Det innebär att vi för en korrekt tolkning av de intertextuella relationerna måste ha en god kunskap om den genre och diskurs som föreligger för analys, och om relaterade genrer och diskurser, så att dessa kan identifieras på rätt sätt (Ledin 1997: 73).

Den intertextuella relationen förekommer inte enbart mellan två texter, utan den kan också sträcka sig mellan flera samtida texter, och mellan texter i olika tider. Detta fenomen kallas intertextuell kedja, och det har iakttagits av bland annat Fairclough (1992 [2006]: 130) och Anna Solin (2001). Solin visar i sin avhandling om miljödiskursen i Storbritannien hur intertextuella kedjor bildar ett interaktionsmönster mellan olika institutioner (Solin 2001: 26–27). Med de intertextuella kedjorna är vi tillbaka där vi började, hos Bachtin som menade att alla yttranden är svar på tidigare yttranden och efterföljs av andra yttranden, som kedjor.

Tidigare forskning har urskiljt två olika slags intertextualiteter i sakprosa: ”manifest intertextuality” eller *textsamspel*, och ”constitutive intertextuality”; interdiskursivitet eller *normsamspel*. De engelska termerna har myntats av Norman Fairclough (1992 [2006]: 104) och de svenska termerna av Per Ledin (1997). De svenska termerna betonar relationen eller interaktionen mellan texter, spelet mellan dem. Fairclough definierar de engelska termerna på följande sätt:

Manifest intertextuality is the case where specific other texts are overtly drawn upon within a text, whereas interdiscursivity is a matter of how a discourse type is constituted through a combination of elements of orders of discourse. (Fairclough 1992 [2006]: 117–118.)

Manifest intertextualitet eller textsamspel är alltså fall där det tydligt syns att det aktuella yttrandet använder element från tidigare yttranden. Detta markeras med citationstecken eller anföringsverb, såsom i tidningsintervjuer. Valet av anföringsverb och citat speglar

till exempel en tidnings och journalists normer och kontexter (se Veum 2002). Interdiskursivitet eller normsamspel är i sin tur ett mer outtalat sätt att använda tidigare yttranden. Normspelet saknar citat eller anföringsverb, det tidigare yttrandet syns inte lika tydligt. I praktiken är det ändå inte helt enkelt att säga när textsamspelen övergår i normsamspel, och om all omarkerad intertextualitet är normsamspel (se t.ex. Ledin 1997: 83).

Frågan om intertextualitet får ses som en röd tråd som går igenom hela avhandlingen. Socialförsäkringsbroschyrer uppkommer inte i ett vakuum, utan det finns såväl lagtexter som parallella texter att ta hänsyn till i skrivprocessen. För socialförsäkringsbroschyrer gäller med andra ord i allra högsta grad att intertextualitet är en inneboende egenskap i dessa texter.

En annan central egenskap hos alla texter är att de har en avsändare och en tänkt mottagare eller tänkt läsare. Denna tanke återfinns också hos Bachtin och har vidareutvecklats av bland annat Anders Björkvall (2003) och Johan L Tønnesson (2002) vilka båda använder begreppet *modellläsare* men på något olika sätt. Björkvall (2003: 24–27) definierar modellläsaren som inbyggd i texten och som ”resultatet av strategier i texten och som en syntes av olika semiotiska konstruktioner i texten”. Det är alltså inte nödvändigtvis frågan om en läsare som en skribent medvetet konstruerar i texten. Tønnesson (2002: 19–20) menar å sin sida att textförfattaren konstruerar en modellläsare i texten, och att denna, liksom hela texten, är resultatet av den kör av tidigare texter som författaren har i sitt huvud.

Tanken om en modellläsare innebär att yttrandet (tal eller text) är riktat till någon, att det är ett svar på ett tidigare yttrande och en länk i en kedja av yttranden, det vill säga yttrandeproducenten förväntar sig flera yttranden som svar på sitt yttrande (Bachtin 1952–53 [1986]: 95–99). Med *den tänkta läsaren* avser jag, precis som Ohlsson (2007: 73), den tänkta mottagaren som textproducenterna vid institutionen (och därmed broschyrerna de skriver och översätter) mer eller mindre medvetet riktar sig till. Med *modellläsare* avser jag den läsare som finns inbyggd i texten och som är resultatet av omedvetna val.

I verkliga kommunikationssituationer förstår vi inte alltid varandra, men kommunikationen blir onaturlig och haltande om vi inte utgår från att någon förstår oss. Halliday och Hasan (1985: 9) skriver att det överraskande inte är att kommunikationen inte löper, utan tvärtom att den oftast löper trots att vi är så olika:

But rather than being surprised at the failures, given the complexity of modern cultures, it seems to me we should be surprised at the successes. What is remarkable is how often people do understand each other despite the noise with which we are continually surrounded. (Halliday & Hasan 1985: 9)

Förklaringen till att vi förstår varandra så bra i en kommunikation ligger i att vi har en tänkt mottagare och att vi förutspår vilket slags respons vi får av denna. Då vi känner till en kontext och hur en viss sorts kommunikation brukar gå till (vi är bekanta med *registret* och *genren*) kan vi agera på rätt sätt och med rätt förväntningar. När individen producerar ett yttrande antas att den inre erfarenheten tar språklig form och modifieras till ett yttrande som passar in i kontexten. Det vi säger eller skriver är alltså starkt påverkat av den sociala miljö som vi lever i (Vološinov 1929 [1973]: 90–93).

Min åsikt är att det vi säger och skriver också påverkas av den arbetsmiljö vi socialiserats in i. Vi ser på tidigare texter och hur saker och ting brukar uttryckas i den aktuella kontexten. Därmed kan antas att även informatörerna vid socialförsäkringsinstitutionerna

har socialiserats in i institutionens sociala miljö där en specifik institutionskontext råder (Odell 1985: 250; Redish m.fl. 1985: 148; Nordberg 1988: 23; Iedema 1997: 87). Detta leder till att en informatör konstruerar en modellläsare i texten som inte alla gånger motsvarar de verkliga läsarna utan modellläsaren reflekterar institutionens ideologi. Endast en mycket medveten informatör som ställer sig kritisk till sitt uppdrag kan skriva utan att låta sig påverkas av institutionens sociala miljö med dess traditioner, tidigare texter och ideologi.

Om det är svårt – rentav omöjligt – att producera text vid en institution utan att låta sig påverkas av institutionens ideologi, så är det på motsvarande sätt svårt för forskaren att lösgöra sig från sina egna förförståelser. Jaworski och Coupland (1999: 3) menar att då man tolkar en text för att ge den betydelse kan man inte vara neutral: det är oundvikligt att ens egna värderingar påverkar tolkningen. På samma linje är Lemke (1995: 4–6) och Fairclough (1989: 4) som båda beskriver var de själva står politiskt och vilka värderingar de har, för att läsaren ska förstå hur de resonerar sig fram till sin tolkning. I ett senare verk skriver Fairclough:

There is no such thing as an 'objective' analysis of a text, if by that we mean an analysis which simply describes what is 'there' in the text without being 'biased' by the 'subjectivity' of the analyst. (Fairclough 2003: 14)

Då man bedriver textforskning, och i synnerhet kritisk diskursanalys, är det alltså inte hållbart att påstå att man är neutral och objektiv, för det kan man inte vara. I samband med en analys bör man därför skriva ner sin egen utgångspunkt åtminstone för de delar som kan tänkas inverka på analysen. Då detta relateras till figur 2.1 är det alltså viktigt att beskriva den sociala kontexten och därmed frilägga antaganden och förutfattade meningar som forskaren kan ha.

2.4 Register och genre

Tidigare i denna avhandling har begreppen *register* och *genre* nämnts. *Register* har definierats löst som en samling texter, medan *genre* inte getts någon närmare definition. Utifrån figur 2.1 är det klart att det i varje kultur ingår olika register. Då ses *register* som en samling texter som liknar varandra i och med att de delar situationstyp, subpotential och möjliga val inom det lexikogrammatiska systemet. Varje text tillhör något register. En socialförsäkringsbroschyr kan antas dela kontextuella, diskursiva och lexikogrammatiska drag med en annan socialförsäkringsbroschyr. På annat håll inom språkvetenskapen kallar man ibland registret i denna bemärkelse för *genre*.

Genrebegreppet är mångfacetterat och olika aspekter av begreppet har diskuterats inom flera vetenskapsområden. Litteraturvetare har diskuterat frågeställningar som hur många genrer det finns, var upphovet till uppdelningarna ligger och vilka indelningskriterier som kan tillämpas. Exempel på diskussioner kring genrebegreppet inom litteraturvetenskapen ger till exempel Bo Pettersson (2006) och flera klassiska artiklar på området finns samlade i Hættner Aurelius & Götselius (1997). Inom såväl systemisk-funktionell lingvistik som

andra områden inom textforskning har begreppet genre och genreanalys varit centrala, och motsvarande frågor har diskuterats ur språkvetenskaplig synvinkel.

En översikt av den språkvetenskapliga genreforskningens utveckling ges exempelvis av Susanna Shore och Anne Mäntynen (2006) på finska, av Kjell Lars Berge och Per Ledin (2001) på svenska och av Vijay K Bhatia (2004) på engelska. Olika språkvetenskapliga traditioner har definierat genre på olika sätt och här görs en kort resumé av de möjliga definitionerna.

En genre är enligt Swales (t.ex. 1990: 58) en uppsättning kommunikativa händelser som delar något/några kommunikativa mål. Målen känns igen av experterna inom den diskursgemenskap som genren har sitt ursprung i, och detta leder till en gemensam definition av innehållet och stilen i genren i fråga samt en etikettering av genren (1990: 52–57). En diskursgemenskap har enligt Swales (1990: 24–27) gemensamma mål och gemenskapen kommunicerar aktivt genom informationsspridning och responsgivning. Diskursgemenskapen använder en eller flera genrer och har en etablerad jargong eller uppsättning termer som medlemmarna känner till. Inom diskursgemenskapen förs gemenskapens traditioner vidare till nya medlemmar. Diskursgemenskap är med andra ord ett användbart begrepp i samband med institutionell kommunikation eftersom de som verkar vid institutionerna kan anses dela diskursgemenskap – i systemisk-funktionella termer kunde man säga att diskursgemenskapen behärskar registret och de val som är möjliga inom det.

Genreforskaren Bhatia (2004: 22–26) konstaterar att de deltagare i den professionella gemenskapen vilka under en längre tid har deltagit i gemenskapen känner bättre till och kan använda genrer bättre än nykomlingarna – det samma gäller för Swales begrepp diskursgemenskap. Expertmedlemmarna av gemenskapen kan utnyttja genrerna för olika syften, såväl privata som organisationens, och nya textmönster kan uppträda i sådana sammanhang. Genrer speglar med andra ord fackmässiga eller organisatoriska kulturer – på motsvarande sätt som registren har ett samband med den sociala kontexten (figur 2.1).

Henrik Rahm (2002: 87–95) fastställer sex kriterier för kategorisering och karaktärisering av genrer. Enligt kriterierna är genrer ”konventioner för meningsskapande och ett resultat av normetablering” och ”en gemensam uppsättning kommunikativa mål”. Dessutom kan paratexter ”vara en viktig informationskälla för att nå fram till rimliga genrebeteckningar”. Med andra ord är namnet, etiketteringen, viktig. Det fjärde kriteriet berör form och innehåll, att ”genretillhörighet kan avläsas i vissa begränsningar i innehåll, sammanhang och form”. Det femte kriteriet är att genrekategoriseringen markerar en spännvidd ”mellan en homogen pol och heterogen pol”. Därmed antyds att det finns möjlighet till variation och att denna sker inom vissa gränser. Utifrån detta kriterium och kriteriet om form och innehåll kan en parallell dras till registrets subpotential. Det sista kriteriet omfattar intertextualiteten: ”genrer är mötesplatser för texter och yttranden”. Enligt mitt sätt att se på texter är alla texter ”intertextuella mötesplatser”, mötesplatsen ligger alltså i varje text och inte i en överordnad kategori som genre eller register.

Inom den systemisk-funktionella lingvistik används begreppen register och genre ibland synonymt eller åtminstone delvis överlappande. Det finns flera definitioner av genre och register, vad de är, vilken variation det finns och var gränsen mellan dem eventuellt går (se Helen Leckie-Tarry 1993: 30). J R Martin och David Rose (2003 [2007]: 8) definierar en *genre* som en typ av text som utför eller spelar en roll i en social kontext. I genrer ingår mönster av betydelse – genrer förmedlar alltså betydelse i en social kontext.

Vidare anser de att genrer är strukturerade, målinriktade sociala processer. Med struktur menar de vissa element som ingår i interaktionen, ett slags drag och steg (jfr Swales 1990) som utförs för att den sociala processen ska vara igenkännbar och genomförbar. Sådana strukturer diskuteras bland annat av Halliday och Hasan (1985) och Eija Ventola (1988, 2006).

Det finns likheter i de definitioner av genre som gjorts av till exempel Swales, Bhatia och Rahm (se genomgången ovan). Jag anser att texter i samma genre delar gemensamma strukturella och kommunikativa drag, och att genrer namnges av människor i sin samtid. Däremot kan texter i samma genre teoretiskt sett omfatta olika innehåll och i viss mån varierande språkliga strukturer. För en diskussion av det systemisk-funktionella genrebegreppet och det alternativa begreppet *textaktivitet* hänvisar jag till Holmberg (u.u.). Här lägger jag inte tyngdpunkten på begreppet *genre* utan på begreppet *register*.

Utanför det systemisk-funktionella fältet brukar lingvister associera begreppet *register* till sociolingvistik – eller till J R Firths begrepp ”restricted language” (se t.ex. Firth 1959 [1968]: 207). Firths begrepp verkar avse fackspråk eller kanske det som M Nordman (1992: 9) mer specifikt kallar för *teknolekt*, ett fackspråk inom ett specifikt fackområde. Det sociolingvistiska begreppet register avser enligt Jan Einarsson (2004: 200) ”vad man gör” medan stil avser ”hur man gör det”. Einarsson problematiserar inte begreppet i sig, utan visar närmast att det inom sociolingvistik förknippas med talet i olika verksamheter, och den variation som talet uppvisar mellan olika verksamheter. Som exempel på register nämner han radioredaktörers olika sätt att tala på olika radiokanaler och olika yrkesutövares sätt att tala. Robert de Beaugrande (1993: 18–19) anser att register har sociala följder. Register kan fungera som solidaritets- eller tillhörighetsmarkörer, men också som ett maktredskap för att utesluta andra. Han menar att en del människor är bättre rustade för att delta i samhällsdebatten än andra på grund av sin härkomst; den sociala bakgrunden gör att en del behärskar fler register än andra. Detta antagande kan också relateras till det material som jag undersöker. En del tänkta och verkliga läsare har bättre förutsättningar än andra att läsa och ta till sig informationen i socialförsäkringsinstitutionernas informationsmaterial.

Thomas Hestbæk Andersen och Flemming Smedegaard (2005: 374) konstaterar att det i begreppet register ingår ett visst mått av förutsägbarhet; medlemmarna i en kultur förväntar sig vissa uttryck eller lexikogrammatiska val i ett visst register. Registret är alltid knutet till kontexten och den situation där språkanvändningen sker, och Halliday och Matthiessen (2004: 174–175) menar att registrets uppsättning, till exempel de lexikogrammatiska valen av olika processer och olika slags ord och deras samförekomster, säger en hel del om vilket slags texttyp man analyserar. *Register* kopplas hos Martin och Rose (2003 [2007]: 308–309) till de tre metafunktionerna så att den ideationella metafunktionen svarar mot verksamheten, den interpersonella metafunktionen svarar mot relationen och den textuella metafunktionen mot kommunikationssättet. Jag definierar *register* som en samling texter som delar situationstyp, subpotential och möjliga val inom det lexikogrammatiska systemet, det vill säga även liknande innehåll eller språkliga strukturer.

Michael Hoey (2005: 8) påstår i sin bok *Lexical priming* att när vi lär oss ett nytt ord eller när vi hör (ser) ett ord användas så lagras inte enbart ordets betydelse utan också dess kontext, alltså var vi råkat på ordet. Därmed laddas ordet med en kollokationsanvändning

vilket innebär att vi lär oss med vilka ord ordet i fråga går att använda och med vilka ord det passar mindre bra i olika kontexter – vi blir bekanta med subpotentialen i olika situationstyper. Ett bekant exempel på att olika ord laddats med ett användningsområde och kombinationsmöjligheter är att olika ord har olika stilvalörer och att de vanligen kombineras med andra ord med samma valör. Hoey använder den engelska termen *lexical priming* för denna teori som jag fritt har översatt som *lexikal laddning*. Den lexikala laddningen är inte oföränderlig, utan tvärtom stärks eller försvagas laddningen i samband med varje möte med ordet (Hoey 2005: 9). Mats Thelander (1990: 65) använder begreppet *samförekomst* för ungefär samma fenomen som Hoey kallar lexikal laddning. Jag väljer här att skilja på lexikal laddning och samförekomst. En *samförekomst* är i detta arbete ett ord som enligt MP2 (Barlow 2003) är en kollokation till sökordet.

Begreppen *kollokat* och *kollokation* är mångfacetterade och definieras på olika sätt av olika forskare (för en diskussion, se Martola 2007: 154 ff.). Halliday och Matthiessen (2004: 577) definierar kollokation som en tendens för ord att samförekomma. De ser det som en kohesionsresurs i språket, och ger som exempel ord som har en semantisk relation eller som är idiomatiska uttryck, till exempel *spela* + ett instrument. Halliday och Matthiessen ser ett samband mellan kollokationer och register. I manualen till konkordansprogrammet MP2, programmet som jag använt för de kvantitativa analyserna i kapitel fem, definieras kollokat som ord som är vanliga tillsammans med sökordet, eller sådana ”granar” till sökordet som ofta förekommer tillsammans med det (Barlow 2003: 111).

2.5 Kontext och kultur

Genom resonemangen i kapitel 1 och tidigare i detta kapitel, vilka har illustrerats i figur 1.1 och 2.1, spelar kontexten och kulturen en central roll i en systemisk-funktionell analys. Den omgivande situationskontexten och kulturkontexten inverkar på en text och det register den ingår i. Halliday och Hasan (1985: 5–8) menar att kontextbegreppet går tillbaka till antropologen Bronislaw Malinowski som under mellankrigstiden myntade begreppen *situationskontext* och *kulturkontext*. Enligt Halliday och Hasan avser begreppet *situationskontext* den omedelbara omgivningen som en text förekommer i, och *kulturkontext* hela den kulturella, historiskt och rituellt färgade omgivningen, som måste förklaras och beskrivas i samband med en analys.

I detta delkapitel gör jag en genomgång av begreppen situationskontext och kulturkontext och presenterar sådan tidigare forskning som jag anser vara relevant med tanke på analyserna längre fram i avhandlingen.

2.5.1 Situationskontext

Firth (1950 [1957]: 181–182) talar om situationskontexten utifrån Malinowskis syn på begreppet. En situationskontext är enligt Firth en schematisk konstruktion där följande kategorier ingår: deltagarna (personerna med sina personligheter) och deras verbala och icke-verbala aktiviteter, relevanta objekt samt den verbala aktivitetens resultat. Denna in-

delning ligger också som grund för Halliday och Hasans (1985: 8–12) kontextsyn: situationskontexten inom SFL är uppbyggd av ”field of discourse”, ”tenor of discourse” och ”mode of discourse”. Detta omfattar den sociala verksamhet som äger rum, de deltagare som ingår i den och deras inbördes relationer, samt den roll språket spelar i verksamheten, det medium språket förmedlas genom och de förväntningar som finns på språket.

Hellspång och Ledin (1997: 49–62) delar in begreppet kontext i tre delar: situationskontext, intertextuell kontext och kulturkontext. Kulturkontexten definierar de som en övergripande kontext som är tydligt förankrad i en viss historisk period och ett visst geografiskt område. Den intertextuella kontexten omfattar texttraditioner och textmönster. Inom SFL ses dock intertextualitet som en naturlig del av texter (Halliday & Hasan 1985: 47 ff.). Min uppfattning är att intertextualiteten ingår i såväl situationskontexten som kulturkontexten. Begreppet situationkontext hos Hellspång och Ledin verkar utgå från Hallidays och Hasans begrepp situationkontext och består av koncepten eller variablerna verksamhet (field), deltagare eller relation (tenor) och kommunikationssätt (mode). Jag följer Holmberg och A-M Karlsson (2006) och talar om relation istället för deltagare då det gäller variabeln ”tenor”.

Den systemisk-funktionella språksynen utgår från att all språkanvändning påverkas av kontexten. Halliday och Hasan (1985: 47) menar att texten skapar den sociala kontexten lika mycket som den sociala kontexten skapar texten. Det är en språksyn som den systemisk-funktionella lingvistikens inte är ensam om. Allt fler språkforskare erkänner kontextens betydelse för språkanvändningen och språkanvändningens inverkan på kontexten.

Situationkontexten är den kontext där språkbruket sker, där ett samtal äger rum eller en text används³. Eftersom analysen i denna avhandling tar fasta i första hand på texten och i mycket låg grad på en faktisk läsning av den står produktionssituationen och socialförsäkringsinstitutionernas verksamhet i fokus.

Situationkontexten består av variablerna *verksamhet* (field), *relation* (tenor) och *kommunikationssätt* (mode). I *verksamhet* ingår vilket slags social aktivitet som äger rum, vilka mål aktiviteten har och hur språket används i denna aktivitet, med hänsyn till den kultur där aktiviteten sker (Halliday & Hasan 1985: 45, 56). Verksamheten som variabel i situationkontexten omfattar alltså verksamhetens syfte och placering i tid och rum utifrån den situationstyp som verksamheten ingår i. Vad som påverkar verksamhetens syfte, tid och plats är de traditioner, synsätt och värderingar som finns hos deltagarna i kommunikationen och som av dessa förknippas med kommunikationssituationen eller situationstypen.

Halliday och Hasan (1985: 24–25) menar att verksamheten uttrycks genom de ord och de processtyper som valts, hur textförfattaren väljer att namnge deltagarna och vilka processer som valts för att åskådliggöra det som sker. Därigenom menar Halliday och Hasan (1985: 26) att verksamheten tar sig primärt uttryck i den ideationella eller erfarenhetsmässiga metafunktionen. Jag ser det dock som svårt att i praktiken skilja åt metafunktionerna. Verksamheten uttrycks även i de interpersonella och textuella metafunktionerna: alla nivåer påverkar varandra.

³ Halliday & Hasan (1985: 99) åtskiljer produktionssituationen (material situational setting) där texten skrivs och situationskontexten där texten används, och menar att dessa kan överlappa varandra i olika hög grad.

Den andra variabeln i situationskontexten är *relationen*. Relationen i en text innebär främst relationen mellan den som skriver och den som läser. Relationen berör enligt Halliday och Hasan (1985: 24–25) deltagarna i texten. Deltagarna identifieras enligt författarna genom att de benämns eller på annat sätt identifieras i interaktionen (t.ex. i en dialog ansikte mot ansikte benämns inte deltagarna nödvändigtvis, men de finns fysiskt närvarande och kan identifieras). Identifikationen kan också ske genom andra lexiko-grammatiska medel som kan föras till språkets interpersonella funktion, till exempel språkhandlingen hälsning där ingen behöver nämnas vid namn. Till relationen och den interpersonella funktionen i språket för jag också bilder och exempel som deltagarna kan identifiera sig med och andra medel med vilka deltagarna kan närma sig varandra.

Relationen handlar med andra ord om vilka deltagare som ingår i situationskontexten, vem eller vilka som författar texten eller bidrar till dess uppkomst och ger den en betydelse, och vem eller vilka som läser texten och ger den en ny betydelse. Deltagarna kan vara två, den som skriver och den som läser, men det kan också finnas flera deltagare. I en textproduktionsprocess vid en institution kan det finnas flera textförfattare som utåt fungerar som en avsändare, ”institutionen”. Alla deltagare är inte synliga i texten, och hur synliga deltagarna är beror naturligtvis också på vilket slags text det är frågan om.

Relationen i en institutionell kommunikation är per definition hierarkisk. Det innebär att institutionen i sin roll som portvakt och förmånsgevare har makt över klienterna. Detta asymmetriska förhållande mellan textförfattaren, avsändaren, och läsaren av texten, mottagaren, genomsyrar därmed situationskontexten.

Den sista variabeln i situationskontexten är *kommunikationssättet*. Halliday och Hasan (1985: 24–25) menar att kommunikationssättet handlar om språkets roll i situationskontexten och att kommunikationssättet bärs av språkets textuella funktion. I en analys av den textuella funktionen i en dikt tar Halliday och Hasan upp bland annat tema-rema-struktur, metrik och textväv. Hellspong och Ledin (1997: 54 ff.) utvidgar kommunikationssättet till att även omfatta textsyftet och kommunikationskanalerna. Jag räknar till kommunikationssättet kommunikationskanalerna, formgivningen, utseendet och den textuella funktionen som omfattar textens disposition, struktur, stil osv.

Då jag i denna avhandling använder ordet kontext ensamt avser jag situationskontexten; sociala situationer och omgivningar i vilka språket används, som kan definieras med variablerna verksamhet, deltagare och kommunikationssätt. Då jag specifikt avser kulturkontexten använder jag det begreppet, eller något generaliserande begrepp som Finland, finlandssvensk, finländare, Sverige, sverigesvensk.

2.5.2 Kulturkontext och analysverktyg

Begreppet *kultur* definieras på olika sätt inom olika discipliner. Bland annat inom kulturstudier, etnologi och kultursemiotik (Lönnqvist 1996) problematiseras och definieras begreppet. Gemensamt för de olika kulturdefinitionerna inom dessa discipliner verkar vara att kultur är något som konstrueras av människor, och det konstrueras för att uppnå en fungerande social gemenskap och sammanhållning.

Få språkvetare har ägnat sig åt kulturella frågeställningar. Då språkvetare arbetar med kulturfrågor utgår de ofta från kulturbegrepp från andra discipliner. I vardagligt tal, och

ibland även i vetenskaplig framställning, stöter man på generaliseringar om kulturskillnader och stereotypa föreställningar. Precis som i samband med andra begrepp (t.ex. *diskurs*) anser jag det viktigt att redogöra för vad jag menar med begreppet *kultur*, att lyfta fram olika analysverktyg och att referera på vilken tidigare forskning mitt analysarbete baserar sig.

Inom systemisk-funktionell lingvistik problematiserar och definierar man inte begreppet *kultur* eller *kulturkontext*, trots att betydelsen av båda betonas. Firth (1950) bakar in de kulturella inslagen i situationskontexten i och med uppfattningen om att varje individ bär med sig sina särdrag, också de kulturella, i interaktionen. SFL behandlar kultur som en abstraktion: kultur är ett samhälles betydelsepotential som återspeglas i värderingar i en situationskontext (Halliday & Hasan 1985: 99–100). I samhällets betydelsepotential ingår flera olika betydelsesystem: de olika sätt på vilka vi kan förmedla betydelse genom att göra, vara och säga. Ett av betydelsesystemen är språk, andra är till exempel bilder, musik och byggnader. Alla system kan göra något, säga något eller representera något, separat eller tillsammans. Teorier om analysen av betydelse i andra modaliteter än språk har utvecklats på systemisk-funktionell grund av bland annat Kress & van Leeuwen (1996 [2006]) och O'Toole (1994). Anna-Malin Karlsson (2002, 2006) diskuterar även begreppet *skriftkultur* som hon jämför med kulturkontexten (2002: 19). I ett senare verk definierar hon skriftkultur som kulturella och idémässiga aspekter av skriftens roll i samhället (2006: 15). I västerländska samhällen i dag spelar skriften en väldigt stor roll, vilket visas i bland annat A-M Karlsson (2006).

Inom ett av de språkvetenskapliga delprojekten i forskningsprogrammet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige* ges några definitioner av vad kultur är. Mirjaliisa Charles och Leena Louhiala-Salminen (2007: 418) påpekar att vi människor inte enbart påverkas av den nationella kultur vi vuxit upp i, utan också av den organisation eller institution vi jobbar vid och den yrkesgrupp vi tillhör. Vår arbetsplats och yrkesroll styr också det vi värderar och hur vi kommunicerar. Det är därmed viktigt att fråga sig om en viss kommunikationssituation ser ut som den gör på grund av den nationella kulturen, yrkesgruppens kultur eller arbetsplatsens kultur. (Jämför med Odell 1985: 250; Redish m.fl. 1985: 148; Iedema 1997: 87.)

Ulla Börestam (2005) menar att det finns två sätt att analysera kulturer. Det ena är att se vad som händer då individer från olika kulturer möts, det andra att se på kulturerna var för sig och sedan jämföra resultaten. Kultur är enligt Börestam det en person lärt sig att är ”normalt”, och begreppet är dynamiskt såtillvida att såväl kulturen som ens tillhörighet till olika grupper förändras.

Som språkvetare kan vi alltså undersöka olika kommunikationssituationer och säga något om kontexterna utifrån de talade eller skrivna texter som används. I texter reproduceras tankar, idéer och föreställningar som finns i den omgivande situations- och kulturkontexten. Det verkar dock något riskabelt att enbart utifrån en analys av en eller en handfull texter säga något om en organisations eller ett lands ideologi och kultur. Textanalysen måste enligt min mening kompletteras med en analys av textens tillkomstsituation och -villkor, det vill säga en analys av den situationskontext och kulturkontext som texten är en del av. Analysen bör med andra ord ta hänsyn till faktorer utanför den aktuella texten, eftersom de påverkar texten.

Med *kultur* (*kulturkontext*) avser jag de inlärdas gemensamma värderingar, traditioner, idéer, handlingsmönster och ritualer som fungerar som ett kitt som håller samman ett samhälle. Kulturen tar sig uttryck i olika betydelsesystem, ett av dessa är språket. De olika betydelsesystemen reproducerar kulturen, dock så att en förändring sker längs med tidens gång. En mekanism för detta är intertextualiteten och det urval som görs bland kulturens betydelsesystem. Vissa texter och bilder glöms eller göms, andra bevaras aktivt. De värderingar, traditioner, idéer, handlingsmönster och ritualer som vid en given tidpunkt synliggörs och därmed omfattas eller problematiseras av en grupp visar på vilket slags kultur som råder för den gruppen vid den tidpunkten.

Ett språk kan användas för att uttrycka flera kulturer, och en kultur kan uttrycka sig på två olika språk. Både sverigesvenskar och finlandssvenskar använder svenska språket, men jag menar att de endast delvis delar betydelsepotential (möjliga val inom språk-systemet) genom att värderingar, traditioner, idéer, handlingsmönster och ritualer delvis skiljer sig åt. På motsvarande sätt delar finlandssvenskar och enspråkiga finländare i stor utsträckning betydelsepotential – men vi uttrycker betydelseerna på olika språk. Jag stöder mig på resultat från finländsk samtalsforskning som visar att finlandssvenskar och finskspråkiga i Helsingfors delar betydelsepotential genom att de kommunikativa mönstren hos svensk- och finskspråkiga liknar varandra och skiljer sig från den sverigesvenska kommunikationsstilen (Saari 1995a, 1995b och 2009).

Om vi tar steget utanför strikt språkvetenskaplig forskning finns det försök till mer omfattande och generaliserande studier av olika länders kulturer, vanligen genomförda som enkätstudier vars resultat behandlas kvantitativt.⁴ Inom samhällsvetenskaperna har Geert Hofstede (Hofstede & Hofstede 2005) genom omfattande enkätstudier bland IBM-anställda i 74 länder utvecklat ett antal kulturella dimensioner. Kulturen blir synliga genom sin placering i förhållande till varandra i ett system med fem olika dimensioner: maktdistans, kollektivism eller individualism, maskulinitet eller femininitet, osäkerhetsundvikande, långsiktig eller kortsiktig inriktning. Enligt Hofstede och Hofstede (2005: 4–7) är kultur något inlärt, en mental programmering som tar sig uttryck i värderingar, ritualer, hjältar och symboler.

Det har riktats kritik gentemot Hofstede (Hofstede 1998), bland annat på grund av dimensionen maskulinitet och femininitet och de stereotypa uppfattningar om maskulint och feminint som Hofstede bygger in i dimensionen (se nedan). Det verkar dock inte finnas någon annan lika systematiskt genomförd global kulturforskning som skulle omkullkasta hans resultat då en liknande population (människor i arbetslivet) besvarat enkäten. Samma frågebatterier har använts upprepade gånger och då personer i arbetslivet har besvarat frågorna har resultaten varit de samma (Hofstede & Hofstede 2005: 47). Den enkätstudie som Pettersson och Nurmela (2007: 15–16) gjort i Finland och Sverige motsäger inte heller Hofstedes resultat för de två länderna. Jag utgår därför från att resultat från dylika enkätstudier inom samhällsvetenskaplig forskning går att använda för att beskriva en kulturkontext. Nedan redogör jag först för Hofstedes kulturella dimensioner och därefter för de värderingsorienteringar som Pettersson och Nurmela (2007) undersökt. I följande

⁴ Sådana statistiska undersökningar är t.ex. Eurobarometern, RISC monitor, World Values Survey och European Social Survey. Vissa genomförs med offentliga medel i forskningssyfte medan andra har mer kommersiella syften. Internationella enkäter med identiska frågebatterier i olika länder möjliggör jämförelser med hjälp av statistiska metoder.

delkapitel samlar jag de resultat som tidigare forskning fått med avseende på finsk och svensk kultur.

Maktdistans är en kulturell dimension som beskriver hur makten är fördelad, eller rättare sagt hur personer med mindre makt upplever att makten är fördelad och vilka förväntningar som läggs på maktfördelningen. I ett samhälle med låg maktdistans är underordnade och överordnade beroende av varandra och det går att säga emot en överordnad, medan man i länder med stor maktdistans är beroende av sina överordnade för att kunna agera och fatta beslut (Hofstede & Hofstede 2005: 45–46). I länder med låg maktdistans vill man bland annat minska ojämlikheten och betonar jämlikheten till exempel mellan lärare och studenter. Barn och vuxna behandlas som jämbördiga och behovet av dialog betonas (a.a. s. 57). Samhällena karaktäriseras vidare av en stor medelklass och små inkomstskillnader.

Kollektivism eller individualism är en kulturell dimension som beskriver i hur hög grad en individ i ett samhälle fokuserar på sig själv och sina behov eller på gruppens, kollektivets, behov. Ett individualistiskt samhälle kännetecknas av lösa band mellan människor medan ett kollektivistiskt samhälle har täta band mellan människor. I ett individualistiskt samhälle ses barnen som individer och man betonar individens självständighet och möjligheter att förverkliga sig själv. Öppenhet föredras, det gäller att kommunicera aktivt och visa positiva känslor, medan negativa känslor inte visas. Ett individualistiskt samhälle har en s.k. lågkontextkommunikation vilket innebär att det är viktigt att kommunicera mycket. Dessutom tenderar individualistiska samhällen att satsa såväl privata som offentliga medel på hälsovård. (Hofstede & Hofstede 2005: 92–97.)

Maskulinitet eller femininitet är en dimension som enligt Hofstede (1998: 10–11) kritiserats i hög grad. Dimensionen baserar sig på de emotionella roller som traditionellt råder i hemmen – och baserar sig därmed på en konservativ och stereotyp föreställning om manligt och kvinnligt. Maskulinitet och femininitet ska därmed ses endast som termer i detta sammanhang och de kunde eventuellt ersättas med ”hårdhet” respektive ”mjukhet” eller ”egocentriskt” respektive ”socialt”. I länder som betecknas som ”feminina” ger både män och kvinnor svar som visar att de delar s.k. mjuka värden som ödmjukhet, ömhet och god livskvalitet. I länder som betecknas som ”maskulina” ger däremot män och kvinnor olika svar: män värderar materiell framgång och andra hårda värden medan kvinnor värderar mjukare värden såsom ödmjukhet, ömhet och god livskvalitet. (Hofstede 1998, Hofstede & Hofstede 2005: 120.)

Graden av *osäkerhetsundvikande* i ett samhälle beskriver hur hotande eller oroande en okänd eller osäker situation känns (Hofstede & Hofstede 2005: 167–169). De samhällen som har en högre grad av osäkerhetsundvikande har en högre stressnivå och människorna har ett behov av utåtriktad och expressivt eller känslostyrt beteende. Hofstede och Hofstede (2005: 171–176, 195) menar att i kulturer där tystnad annars råder kan det finnas tillfällen då det expressiva får utrymme. I en kultur med låg grad av osäkerhetsundvikande döljs sådana expressiva känslor och samhällets stressnivå är låg. Samhället är informellt och jämlikt till exempel med avseende på hur olika personer tilltalas. I dessa kulturer verkar medborgarna ha en självständig ställning gentemot beslutsfattare och auktoriteter, det finns färre regler och lagar och det finns ett förtroende för det politiska systemet överlag –

och en stark tolerans för olika åsikter. Hofstede och Hofstede (2005: 205) kopplar krigserfarenheter till länder med hög grad av osäkerhetsundvikande och nervositet.

Den sista dimensionen är graden av *långsiktig eller kortsiktig inriktning*. Denna dimension har att göra med hur man planerar inför framtiden och hur flexibelt man kan ändra på sina planer. Alla nordiska länder hade en medelhög grad av långsiktighet och placerade sig nära varandra (Hofstede & Hofstede 2005: 211).

Dessa fem dimensioner utgör alltså grunden för Hofstedes och Hofstedes uppfattning om kultur som en mental programmering som är mätbar och som kan jämföras med andra kulturer eller mentala programmeringar.

Pettersson och Nurmela (2007: 15–16) undersöker Sverige och Finland och använder enligt egen utsago ett antropologiskt kulturbegrepp som riktar in sig på ”de värderingar, trosföreställningar, mentaliteter och livsstilar som finns i de båda länderna.” De analyserar värderingarna utifrån statistiska data baserade på enkätundersökningar och med hjälp av värderingsdimensioner från bland annat socialpsykologin.⁵ Tre olika angreppssätt används i Petterssons och Nurmelas studie. Det första utgår från grundlagens värderingar om demokrati och mänskliga friheter och rättigheter (a.a. s. 17). Det andra tar sin utgångspunkt i tio värderingsdimensioner som kan grupperas enligt följande: självöverskridande värderingar (då värdesätts t.ex. rättvisa, jämlikhet, solidaritet), prioritera egen framgång (då värdesätts till exempel ambition, auktoritet och materiella tillgångar), värderingar som prioriterar att bevara det befintliga (då värdesätts t.ex. säkerhet, konformitet, traditioner) samt värderingar som prioriterar förändringsbenägenhet (då värdesätts t.ex. kreativitet, frihet, spänning, njutning) (a.a. s. 18). Det tredje angreppssättet utgår från dimensionerna traditionella värderingar (där t.ex. gudstro, lydnad och stolthet över nationell tillhörighet värdesätts) och emancipativa frihetsvärden (där t.ex. individuell identitet och integritet värdesätts) (a.a. s. 19–20). Pettersson & Nurmela diskuterar utifrån dessa olika angreppssätt finländsk och svensk kultur.

Oberoende av vilka metoder som används vid en beskrivning av en viss kulturkontext finns det risk för att förenkla och skapa stereotyper. Det verkar som om vårt behov av att skapa kategorier och gruppera människor vi möter i olika kategorier är ett grundläggande behov. Vi verkar också säga något om oss själva då vi säger något om andra. Bo Lönnqvist skriver (1996: 133): ”Att skriva kultur om andra blir i högsta grad att skriva kultur om sig själv.” På motsvarande sätt menar Ulla Börestam (2005: 64) att stereotyper berättar mer om oss själva än om andra. Mirjaliisa Charles och Leena Louhiala-Salminen (2007: 441) konstaterar att de stereotypa motsatserna fåordig och diskuterande ”behöver varandra för att upptäckas”. Stereotypa föreställningar ger alltså näring till andra stereotyper: en fåordig person kan uppleva en annan som mer pratsam, och en mer pratsam person kan uppleva en annan person som fåordig. Om en svensk i utgångsläget har en förutbestämd uppfattning om att en finländare är fåordig är det lätt för svensken att ta fasta på denna fåordighet och själv bli mer mångordig – och en finländare som tänker att alla finländare är fåordiga kan lätt fastna i ett tystlåtet beteende. På motsvarande sätt färgas varje forskare och all forskning av sina förutfattade meningar.

⁵ Det socialpsykologiska perspektivet som används bygger enligt Pettersson och Nurmela på Shalom Schwartz och Ronald Ingleharts respektive modeller för värderingsdimensioner och värderingsorienteringar. Jag har dock inte kompetens att bedöma hur erkända dessa modeller som Pettersson och Nurmela bygger på är.

Inom utbildningar i affärskommunikation och ledarskap har olika tvärkulturella perspektiv varit aktuella under de senaste årtiondena. Läromedel och manualer för interkulturell kommunikation beskriver ibland kulturer på ett mer eller mindre stereotypt sätt. Vissa handböcker har tillkommit inom ramen för akademiska discipliner, till exempel inom etnologi har Kati Laine-Sveiby undersökt svenskar (1987) och finländare (1991). Andra manualer är mer fristående samlingar av erfarenheter (S Karlsson 2003a), eller läroböcker (Salminen & Poutanen 1997). Åke Dauns (1989 [1994]) bok om svenskarna baserar sig dels på erfarenheter och kvalitativa studier, dels på kvantitativa enkätundersökningar.

Förutom dessa studier som ställer kultur och mentalitet i centrum finns en del jämförande studier som berör historisk utveckling, socialpolitik, språkpolitik m.m. (*Svenskt i Finland – finskt i Sverige*). Hur man har diskuterat välfärdsfrågor och socialpolitik i de två länderna kan också belysa vilka värderingar som råder i de två länderna (se t.ex. Hiilamo och Kangas 2007; Kroll 2007).

Kulturer kan synbarligen analyseras och jämföras såväl kvantitativt som kvalitativt, och resultaten från båda typerna av studier kan beskyllas för att ge stereotypa och överdrivet generaliserande beskrivningar. I genomgången nedan av tidigare forskning om finsk och svensk kultur samt i min redogörelse för den kultur- och situationskontext där det undersökta materialet producerats (kapitel 4) är det självklart att analysen och diskussionen färgas av den person jag är och de erfarenheter jag bär med mig – jämför med Faircloughs (2003: 14) konstaterande om det omöjliga i en ”objektiv textanalys”. Genom att öppet redogöra för hur jag gått tillväga kan tillförlitligheten i slutsatserna bedömas av läsaren.

2.5.3 Forskning om finsk och svensk kultur

Finsk och svensk kultur har undersökts var för sig och i jämförelse med varandra bland annat av samhällsvetare (t.ex. Pettersson & Nurmela 2007), etnologer (Laine-Sveiby 1987 och 1991; Daun 1989 [1994]) och språkvetare (t.ex. Börestam 2005; Charles & Louhiala-Salminen 2007). Jag redogör för forskningsresultaten med utgångspunkt i Hofstedes och Hofstedes (2005) samt Petterssons och Nurmelas (2007) olika dimensioner och kompletterar resultaten från dessa mer samhällsvetenskapligt orienterade studier med resultat från humanistiska discipliner.

Då Finlands och Sveriges grundlagar jämförs är Finland och Sverige rätt lika; demokrati och jämställdhet är viktigt (Pettersson & Nurmela 2007: 15–16). Globalt sett står Finland och Sverige nära varandra, både enligt Pettersson och Nurmela (2007: 22) och Hofstede och Hofstede (2005). De skillnader som eventuellt finns mellan länderna är därmed små i ett globalt perspektiv.

Dimensionen *maktdistans* hos Hofstede och Hofstede fokuserar på förhållandet mellan underordnade och överordnade, dem som har makt och dem som inte har det. Såväl Finland som Sverige är länder med låg maktdistans. Detta innebär att underordnade och överordnade är beroende av varandra och det går att säga emot en överordnad. Låg maktdistans påverkar relationen mellan anställda vid ett företag, man är jämbördiga, men även

relationerna mellan föräldrar och barn, lärare och studenter osv. är jämlika. (Hofstede & Hofstede 2005: 45–46.)

Om denna dimension kompletteras med resultat från Pettersson och Nurmelas studie får vi fram en något mer nyanserad bild av finländares och svenskars syn på jämlikhet och demokrati. Studien visar nämligen att svenskarna är mer positivt inställda till det demokratiska systemet och mer negativt inställda till icke-demokratiska styrelseskick än vad finländarna är (Pettersson & Nurmela 2007: 24). Utifrån studien verkar finländare intressera sig i synnerhet för resultaten av den förda politiken, medan det politiska systemet ses som något mindre viktigt. Svenskarna verkar däremot fästa sig vid partiblocken och andra formella aspekter på politiken. Resultaten av politiken är mindre viktiga. Pettersson och Nurmela (2007: 26) sammanfattar skillnaderna så att svenskarna är mer principstyrda och finländarna mer pragmatiska i sitt samhällsengagemang.

Kroll (2007: 296–298) finner på motsvarande sätt i sin genomgång av välfärdsdebatten att resultatet av politiken är viktigt i Finland. Kroll menar att den kritik som riktats mot välfärdspolitiken i Finland främst har varit en kritik mot en ineffektivitet som gjort välfärdspolitiken ojämlik. Kritiken har bland annat lett till upphandling av kommunala tjänster från privata företag. Detta skulle antyda att finländare ser det som naturligt att ställa krav på politiken: arbetet ska ge resultat. Kroll (2007: 314) menar vidare att den finländska välfärdspolitiken diskuterats i ekonomiskt–instrumentella termer snarare än politiskt–ideologiska, och den svenska välfärdspolitiken är därmed mer politiskt–ideologisk. Med hänvisning till det Pettersson och Nurmela funnit verkar alltså den finländska politiken koncentrera sig på det ekonomiskt–instrumentella medan svenskarna istället intresserar sig för det politiskt–ideologiska.

Jämställdheten mellan könen kan ses som en ideologisk fråga. När det gäller jämställdhet mellan könen finner Pettersson och Nurmela (2007: 26–27) att finländarna är mindre positivt inställda till jämställdhet mellan män och kvinnor än vad svenskarna är. Svenskarna skulle också i större utsträckning värdesätta de emancipativa frihetsvärdena, och därmed acceptera till exempel homosexualitet i betydligt större utsträckning än finländare (a.a. 2007: 31–32). Sverige ter sig alltså som ett modernt land där de traditionella värderingarna värderas mindre. Enligt såväl Kati Laine-Sveiby (1987: 130) som Åke Daun (1989: 175) är svenskarna stolta över att Sverige är ett jämställt och modernt land. Trots att både Sverige och Finland värdesätter jämställdhet och demokrati, verkar det finnas skillnader. Möjligen är de moderna, emancipativa, frihetsvärdena och tron på ett demokratiskt system principer som styr svenskarna i högre grad än finländarna. Finländare uppvisar i Petterssons och Nurmelas studie en betydligt mer konservativ hållning på alla ovan nämnda punkter.

Dimensionen *maskulinitet och femininitet* hos Hofstede och Hofstede (2005: 120) visar att Sverige bland de 74 länder som undersökts är det land som är mest ”feminint”. Det innebär att både män och kvinnor värdesätter ömhet och god livskvalitet framför materiell framgång, eller att det överlag inte finns stora skillnader i mäns och kvinnors värderingar. I Finland finns det däremot skillnader i mäns och kvinnors värderingar, och värderingarna verkar utifrån Pettersson och Nurmelas studie (2007: 33) sammantaget vara mer konservativa än svenskarnas.

Dimensionen *kollektivism och individualism* har samband med synen på det demokratiska systemet och jämlikhet. Ett individualistiskt samhälle kännetecknas av lösa band

mellan människor. I ett individualistiskt samhälle ses barnen som individer och man betonar individens självständighet och möjligheter att förverkliga sig själv. Öppenhet föredras, det gäller att kommunicera aktivt och visa positiva känslor, medan negativa känslor inte visas. (Hofstede & Hofstede 2005: 92, 97.) Enligt Hofstede och Hofstede (2005: 76–78) är Finland och Sverige globalt sett individualistiska länder. Sverige är dock något mer individualistiskt än Finland. Denna bild förstärks av att svenskarna lägger stort värde på de emancipativa frihetsvärdena där individens identitet och integritet står i centrum (Pettersson & Nurmela 2007: 31–35). Samtidigt värdesätter svenskarna något mer än finländarna självöverskridande värderingar och att se till det som är bäst för kollektivet (a.a. s. 28–30). Finländarna värdesätter inte de emancipativa frihetsvärdena och individens roll lika högt utan betonar i stället de traditionella värderingarna.

Dimensionen *osäkerhetsundvikande* har enligt Hofstede och Hofstede (2005: 167–176, 195) samband med synen på okända eller osäkra situationer, och det finns ett visst avstånd mellan Finland och Sverige inom denna dimension. I ett samhälle som kännetecknas av låg grad av osäkerhetsundvikande har samhället en låg stressnivå. Detta synliggörs i informellt och jämlikt bemötande av varandra, och i en självständig hållning till auktoriteter och lagar. Sverige tillhör de länder som har den lägsta graden av osäkerhetsundvikande. I ett samhälle som kännetecknas av en hög grad av osäkerhetsundvikande har samhället en högre stressnivå, eventuellt som en följd av krigserfarenheter – något Finland har men inte Sverige. Detta leder till att auktoriteter och olika lagar har en stark ställning. Finland har en högre grad av osäkerhetsundvikande, vilket innebär att en okänd situation i teorin känns mer hotfull för en finländare än för en svensk.

Den informalisering av det offentliga rummet som ägt rum i Sverige (Löfgren 1988) och som har lett till en förändring i tilltal (Mårtensson 1988) kan ha ett samband med en låg grad av osäkerhetsundvikande. Den kan också ha ett samband med förändringsbenägenheten, där svenskarna visade sig vara mer förändringsbenägna än finländarna (Pettersson & Nurmela 2007: 29). Att det finländska offentliga rummet inte informaliserats i samma grad kan ha att göra med att auktoritetstron är starkare och förändringsbenägenheten mindre.

Den sista av Hofstedes och Hofstedes dimensioner är graden av *långsiktighet* eller *kortsiktighet*. I studien hade alla nordiska länder en medelhög grad av långsiktighet och placerade sig nära varandra – dock så att Sverige har den lägsta graden av långsiktighet (Hofstede & Hofstede 2005: 211). Detta generaliserade resultat går tvärt emot vad Laine-Sveiby (1991: 80) fann, nämligen att svenskarna önskar planera långt på förhand och fylla sina kalendrar, medan finländarna inte planerar så långt på förhand. Därmed kan de på kort varsel ändra planerna, ur sin egen synvinkel mer flexibelt. Det resultat Laine-Sveiby fann kan peka på en önskan att få fylla sin kalender själv i Sverige (individualistiskt) medan finländarna är vana att ändra på sina planer när överordnade eller auktoriteter uppmanar till det. Synen på planeringen påverkas med andra ord av auktoritetstron.

Varken Hofstedes och Hofstedes eller Pettersson och Nurmelas dimensioner säger särskilt mycket om kommunikationsstilarna i Sverige och Finland. Eftersom föreliggande avhandling undersöker skriftlig kommunikation behöver bilden av kommunikationen fördjupas.

Den bild som tecknas ovan av Sverige är att det är ett land där individen får utrymme. Ändå menar Åke Daun (1989 [1994]: 77, 100) att finländare är självständigare än svenskarna i sina åsikter, och att det i en finländsk omgivning är mer vanligt och accepterat att retas med varandra med ord, eller på annat sätt provocera. Den kulturgivna uppfattningen i Sverige är att relationer mellan människor skall präglas av ömsesidig förståelse, vänskaplighet och en ”civiliserad känslokontroll”. ”Man ska prata normalt” med varandra, som Daun (1989: 106) formulerar det.

De i Sverige verksamma finländare som skrivit i boken *Ledarskap* betonar att finländare är för rakt på sak, eller rentav för ärliga, i sin kommunikation med svenskar (t.ex. Jungell 2003, S Karlsson 2003b). Om det är så att finländare visar också negativa känslor öppnare, kan det bero på att det finländska samhället har en högre stressnivå än det svenska och i ett sådant samhälle är expressiva känslouttryck vanliga enligt Hofstede och Hofstede (2005: 171–176). Hofstede och Hofstede (2005: 205) och Daun (1989: 148) menar att krig och annan politisk och ekonomisk osäkerhet bidrar till en hög stressnivå. Finland har som bekant haft krigserfarenheter. I det kollektiva minnet finns de fortfarande kvar.

Mycket av forskningen om svensk och finsk kultur undersöker kulturmötet, vad som händer då svensk och finsk kultur möts. Helena Kangasharju (2007) undersöker sammanträden i fusionerade svensk-finska företag. De personer hon intervjuar har noterat skillnader i frågan om mängden diskussion, chefens roll som ordförande för ett möte och beslutsfattandet och dess effektivitet eller ineffektivitet. Svenska informanter tycker att svenska möten är mer dubbelriktade och diskuterande än finska möten, och att ordförandes roll inte är så central på svenska möten som på finska. Finska informanter reagerar inte alls på att ordförande skulle ha auktoritet och ser diskussioner som något negativt (2007: 342–345). Kangasharju (2007: 373) påpekar dock att det kanske inte handlar om hurdana svenskar och finländare ”är”, utan på vad de värdesätter. Svenskarna värdesätter diskussion, de är inriktade på demokratisk beslutsgång och individens åsikter. Finländarna värdesätter resultat och sakfrågor. Vid behov kan både finländare och svenskar bete sig på ett annat sätt. Antagandet om att det är värderingar som styr beteendet får stöd i Petterssons och Nurmela undersökning där finländare värdesatte resultatet av politiken och traditionella värderingar medan svenskarna värdesatte det demokratiska systemet och individens frihet (Pettersson & Nurmela 2007: 24–26).

Mirjaliisa Charles och Leena Louhiala-Salminen (2007: 431–432) undersöker den interna kommunikationen i fusionerade svensk-finska företag. I de undersökta företagen fördes den interna kommunikationen först på svenska och senare på engelska. Enkätstudierna visar att finländska respondenter ser svenskarna som pratsamma. Dessutom tycker de att svenskarnas beslutsgång är långsam på grund av att saker diskuteras mycket. Svenska respondenter ser finländarna som fåordiga och har svårt att veta vad de tycker eftersom de inte ger respons. Svenskarna tycker vidare att besluten fattas (för) snabbt. Annat som nämns är att finländare är rakt på sak och svenskar undviker konflikter – bekanta stereotyper.

Vid detaljanalyser av sammanträden framkommer det att finländarna talar mer än svenskarna på tre möten av fyra (Charles & Louhiala-Salminen 2007: 434–435). Individuella skillnader märks, samma person kan bete sig på olika sätt på olika möten. En tydlig skillnad i mikroanalysen är att svenskarna är aktivare lyssnare, det vill säga de använder

uppsbackningar och ger återkoppling som visar att de lyssnar. Finländare är tysta då andra talar och tar sedan själva till orda med stark faktacentrering. Avsaknaden av återkoppling från finländska mötesdeltagare leder i vissa fall till frågor och begäran om bekräftelse från svenskarnas sida (a.a. s. 440–441). Det verkar med andra ord finnas en skillnad i sättet att bete sig i ett samtal. Finländare och svenskar verkar ha olika kommunikationsstilar där finländarna inte ger respons och är mer faktacentrerade medan svenskarna använder aktiva lyssnarstrategier.

Att finländare är sakorienterade är ett delresultat i Maria Fremers (1998: 13) undersökning av tilltalet i servicesamtal. Hon konstaterar att sverigesvenskarna talar mer direkt till varandra, och använder därmed tilltalspronomen, medan finländare ”uträttar ett ärende med fokus bara på själva ärendet, utan att dra in vare sig expediten eller kunden som person i det som sker”. Detta leder till färre tilltalspronomen i det finlandssvenska materialet.

Pettersson och Nurmela (2007: 40–42) gör en indelning i fyra relativa kategorier av medborgardygder: undersåtlighet, antikollektivism, solidaritet och aktivism. Undersökningen har ett jämförelsematerial från år 1981, och därmed kan de relativa talen för år 1981 och 2006 jämföras. Talen visar att det skett en förändring i både Finland och Sverige, och att skillnaderna mellan de två länderna samtidigt har ökat. Finländarna befinns vara mer undersåtliga och mindre aktivistiska än för 25 år sedan, medan antikollektivismen minskat något och solidariteten ökat något. Svenskarna är däremot mindre undersåtliga och mer aktivistiska respektive mindre antikollektiva och mer solidariska än för 25 år sedan. Finländarna verkar utifrån denna jämförelse foga sig under det demokratiska systemet utan att aktivera sig, medan svenskarna i högre grad intresserar sig för systemet och ställer solidariskt upp för ett gemensamt väl utan att ändå bli undersåtliga. Att finländarna är mer undersåtliga än svenskarna – och att de dessutom blivit mer undersåtliga än för 25 år sedan – antyder också klart en större auktoritetstro i Finland.

Begreppen solidaritet och auktoritetstro är också relevanta då det gäller hur finländare och svenskar tilltalar andra. Norrby, Nilsson och Nyblom (2007: 6–10) visar i sin historiska överblick av tilltalsskickets utveckling hur *du* och *ni* använts för att markera närhet och distans. Studien visar att finlandssvenskarna i dagens Vasa väljer en formellare hälsning eller ett formellare tilltal och är mer benägna att nia en främmande än sverigesvenskarna i Göteborg (a.a. 2007: 27). I Sverige kan *ni* tolkas på två sätt: artigt eller nedlåtande, medan *ni* inte uppfattas nedlåtande i Finland utan enbart artigt. Niandet av främmande och äldre har ett stöd i finskan (Yli-Vakkuri 2005: 193). Tilltalsskicket i de två länderna speglar ”medborgardygdena” som redogjorts för ovan. I Sverige är *du* i de flesta fall gångbart vilket rimmar väl med att svenskarna är mindre undersåtliga och mer solidariska. I Finland används fortfarande *ni* i vissa sammanhang vilket visar att man uppfattar olikheter och distanserar sig från andra.

Kontrastiv finländsk-svensk forskning framhåller ofta att finländare upplevs vara auktoritära i jämförelse med svenskar. En förklaring till att den ledarskapskultur av hierarki och snabba beslut som råder i Finland verkar vara allmänt accepterad är enligt Jungell (2003) de finländska krigserfarenheterna på 1900-talet. Att enbart hänvisa till krigserfarenheterna är måhända att göra det hela för enkelt, trots att dessa erfarenheter självklart lever kvar i det kollektiva minnet. Det verkar dock finnas en lägre auktoritetstro i Sverige

än i Finland. Svenskarna har lågt förtroende för sina egna institutioner, till exempel riksdagen och försvaret (Pettersson & Nurmela 2007: 54).

Den tidigare forskningen om finsk och svensk kultur för starkt fram att de två kulturerna är lika i ett globalt perspektiv, men att det trots det finns skillnader. Skillnaderna kan sammanfattas i att Sverige är ett land med mjuka värden där olikheterna mellan olika grupper av människor har suddats ut och där jämlikhet på alla plan är en värdering som omfattas av många. Förutom detta värderas att jobba mot ett gemensamt mål och individens egna valmöjligheter. Det är viktigt med kommunikation och återkoppling i kommunikationen. Dessa principer som värderas utgör grunden för Sverige som en modern demokrati. I Finland lever däremot auktoritetstro kvar och individens egna valmöjligheter värderas mindre. Traditionella värderingar verkar slå igenom på olika sätt, också avseende synen på jämställdhet. Samtidigt har finländare en pragmatisk hållning till samhällsfunktionerna: resultatet är viktigt, inte principerna. I kommunikationssituationer på arbetsplatser finns det också en auktoritetstro och individerna ger lite återkoppling i samtal.

Pettersson & Nurmela (2007: 37–38) menar att de skillnader i värderingar som finns mellan Sverige och Finland kan förklaras med att Sveriges ekonomiska utveckling varit stabilare och snabbare under de senaste 200 åren. Arbetsplatser och en högre levnadsstandard lockade många finländare att flytta till Sverige på 1960- och 1970-talen, vilket visar att den ekonomiska jämbördighet som länderna uppvisar i dag har vuxit fram under de senaste 30 åren. Författarna menar att ekonomisk utveckling uppmuntrar en kulturell utveckling gentemot ”större förändringsbenägenhet, minskad uppslutning runt traditionella religiösa värdeauktoriteter och en ökad uppslutning runt jämställdhet, personligt inflytande, emancipativa frihetsvärden och självöverskridande värderingar” (a.a. s. 38). Med andra ord får individen mer utrymme och olika auktoriteter mindre utrymme.

2.6 Sammanfattning av kapitlet

Kapitlet har placerat avhandlingen i den nordiska textforskningstraditionen. Denna har tagit intryck av systemisk-funktionell lingvistik, diskursanalys och den traditionella stilistiken och textlingvistiken. Undersökningar av bland annat tilltalspronomen och kommunikationsstilar har gjorts, men det saknas forskning om förhållandet mellan till exempel pronomenanvändning och den roll referenten har i sakprosa och myndighetstexter. Samtidigt som textforskning i rätt stor utsträckning har bedrivits i det svenska språkområdet har finlandssvenska texter undersökts i mycket låg grad.

Avhandlingen utgår från en systemisk-funktionell språkmodell där texterna som undersöks placeras in i en större helhet bestående av såväl en situationskontext som en kulturkontext. Ett genomgående antagande i avhandlingen är att de svenskspråkiga texter som undersöks har tillkommit i två olika situations- och kulturkontexter, den svenska och den finländska. Kulturkontexterna har analyserats tidigare och det verkar föreligga skillnader mellan dem. Forskning om situationskontexterna och produktionsvillkoren finns det däremot i mycket liten utsträckning.

Kapitlet presenterade den systemisk-funktionella språkmodellen och dess basbegrepp, medan de detaljerade analyskategorierna och -metoderna redogörs för i samband med var-

je analyskapitel. Vidare förankrades avhandlingen i en dialogisk och intertextuell språksyn där texter är kommunikationsmedel som påverkas av tidigare, samtida och kommande texter.

Avhandlingens grundläggande begrepp definierades i kapitlet. Med text avses en sammanhängande helhet betydelsebärande element i en viss situationskontext, och flera sådana med samma situationstyp, subpotential och möjliga val inom det lexikogrammatiska systemet bildar ett register. Diskurs sågs i figur 2.1 som synonymt med betydelse. Därmed skapas betydelsen genom språkbruket och de språkliga val som gjorts i en kulturkontext, situationstyp och situationskontext.

I följande kapitel presenteras det material som används i avhandlingens analyser. I de därpå följande kapitlen analyseras materialet utifrån den teoretiska grund som lagts i detta kapitel.

3 Material

Det primära analysmaterialet utgörs av broschyrer och faktablad från Försäkringskassan i Sverige och Folkpensionsanstalten i Finland. Det är frågan om broschyrer och faktablad som har att göra med socialförsäkringsförmåner och bidrag som barnfamiljer kan få, till exempel föräldrapenning, barnbidrag och bostadsbidrag. Detta material har jag valt att kalla *barnfamiljsmaterial*, för att skilja det från annat material som inte analyseras men som fungerar som *kringmaterial* och stöd för analysen av situationskontexten. Kringmaterialet består bland annat av interna och offentliga texter från institutionerna såsom webbsidor, årsrapporter, historiker, skrivmanualer och rapporter, samt lagtexter med anknytning till socialförsäkringen i respektive land. Det primära analysmaterialet, barnfamiljsmaterialet, kan klassificeras som sakprosa medan en del av kringmaterialet, nämligen lagtexterna, också är facktexter.

I detta kapitel beskrivs materialinsamlingen och materialet. Först ges en allmän beskrivning av materialet och insamlingen, och därefter sätts fokus först på barnfamiljsmaterialet och sedan på kringmaterialet.

3.1 Bakgrund och materialinsamling

Materialet för undersökningen valdes så att det i så stor utsträckning som möjligt kan kopplas till likartade förmånssystem i båda länderna. Socialförsäkringsförmånerna till föräldrar och barnfamiljer är sådana förmåner som i stort liknar varandra – åtminstone sett ur en lekmans synvinkel. Det finländska och svenska bostadsbidragssystemet verkar också bygga på jämförbara principer. Som primärt analysobjekt valdes därför barnfamiljsmaterialet: broschyrer och faktablad om förmåner som riktar sig till barnfamiljer och broschyrer om bostadsbidrag. Undersökningen gäller främst broschyrerna och faktabladen om förmåner till barnfamiljer och i mindre utsträckning bostadsbidragsbroshyrerna. Faktabladen utges av Försäkringskassan och är korta, koncentrerade informationsblad som har anknytning till de olika bidrag som broschyrerna handlar om.

I både Finland och Sverige har väntande mammor rätt till bidrag före och efter förlossningen, och därtill har också papporna rätt till bidrag i samband med och efter barnets födelse. Båda länderna betalar också barnbidrag, och barnfamiljer kan få bostadsbidrag. Förutom basförmånerna föräldrapenning, barnbidrag och bostadsbidrag behandlar broschyrerna förmåner som adoptionsbidrag och olika stödformer för vård av sjukt barn.

3.2 Barnfamiljsmaterialet

Barnfamiljsmaterialet samlades in på olika sätt: över nätet, per e-post och genom besök på institutionerna (dåvarande) Riksförsäkringsverket⁶ i Stockholm och Folkpensionsanstalten

⁶ Riksförsäkringsverket och Försäkringskassan ombildades år 2005 till myndigheten Försäkringskassan.

i Helsingfors. En del material laddades ned på internet. Annat fick jag i elektronisk eller tryckt form av informatörerna vid institutionerna. Jag har också hämtat broschyrer i samband med besök på kontoren och på FPA:s bibliotek. Materialet föreligger alltså i såväl tryckt som elektronisk form.

Barnfamiljsmaterialet består av totalt 12 stycken broschyrer och 17 stycken faktablad, i bearbetad elektronisk form totalt 78 548 ord. För en analys som är både kvalitativ och kvantitativ är det enligt min bedömning ett tillräckligt stort material. Som jämförelse kan nämnas Westmans (1974) kvantitativa brukstextundersökning där materialet bestod av totalt 86 929 ord (Westman 1974: 22, tabell 2.0) och M Nordmans (1992) likaså kvantitativa fackspråksundersökning där materialet bestod av drygt 45 000 ord (M Nordman 1992: 15). Materialet redovisas nedan i två olika avsnitt: det finlandssvenska barnfamiljsmaterialet och det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet och faktabladen som kompletterar detta.

Jag har indelat barnfamiljsmaterialet i olika grupper enligt institution och utgivningsår. Dessa återfinns i tabell 3.1 och 3.2 i kolumnen "Grupp". FK står för Försäkringskassan och FPA för Folkpensionsanstalten. Årtalen står för utgivningsåret. Faktabladen utgör en egen grupp.

Barnfamiljsmaterialet används för analys i olika stor utsträckning i avhandlingens olika kapitel. Jag har två analysgrupper, A och B. Analysgrupp A omfattar alla broschyrer och faktablad i tabell 3.1, 3.2 och 3.3. Denna analysgrupp har i elektronisk form använts i den kvantitativa analysen i kapitel 5.

Analysgrupp B omfattar de broschyrer som vänder sig specifikt till barnfamiljer och några faktablad som behandlar centrala teman. Det är frågan om FPA:s broschyrer *Förmåner till barnfamiljer* (2003), *Förmåner till barnfamiljer* (2004) och *Förmåner till barnfamiljer* (2006) samt Försäkringskassans broschyrer *Blivande förälder* (2004), *Barnfamilj* (2004), *Blivande förälder* (2006), *Barnfamilj* (2006) och faktabladen *Pappadagar*, *Föräldrapenning* och *Barnbidrag/förlängt barnbidrag/flerbarnstillägg* från år 2004. Denna analysgrupp ligger som grund för analyserna i kapitel 6, 7 och 8. Materialet har använts såväl i elektroniskt som i tryckt format.

3.2.1 Det finlandssvenska barnfamiljsmaterialet

Från Folkpensionsanstalten i Finland ingår fem broschyrer från åren 2003, 2004 och 2006 i barnfamiljsmaterialet. Broschyrernas namn och utgivningsserie har inte ändrats men däremot har utseendet, upplägget och produktionssättet varierat. Broschyrernas namn och omfattning anges i tabell 3.1.

Tabell 3.1 Det finlandssvenska barnfamiljsmaterialet och dess omfattning

Grupp	Namn	Utgivningsår	Antal sidor (tryckt) ⁱ	Antal ord (.doc)	Antal tecken utan blanksteg (.doc)	Antal tecken utan blanksteg (.txt)	Antal ord (.txt)	Antal ord per sida i medeltal (.doc)
FPA 2003	Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2003. FPA	2003	32	8 671	53 554	48 825	7 841	Ca 273
	Din grundtrygghet 6. Bostadsbidrag 2003. FPA	2003	32	7 410	45 791	32 555	5 126	Ca 231
FPA 2004	Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2004 ⁱⁱ . FPA	2004	32	8 622	53 108	47 770	7 696	Ca 269
	Din grundtrygghet 6. Bostadsbidrag 2004. FPA	2004	32	7 659	47 151	34 284	5 419	Ca 239
FPA 2006	Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2006. FPA	2006	32	8 959	51 734	41 308	7 108	Ca 279
Totalt			160	41 321	251 338	204 742	33 190	Ca 258

ⁱ Sidantalet i Folkpensionsanstaltens broschyrer omfattar varken omslaget eller dess insida.

ⁱⁱ Den ursprungliga tryckta rubriken var "Förmåner till barnfamiljer", tryckfelet rättades i pdf-versionerna och en ny upplaga trycktes.

De finlandssvenska broschyrerna har i tabell 3.1 grupperats enligt produktionssätt och produktionsår. Gruppen FPA 2003 består av broschyrer som skrivits av den finlandssvenska informatören vid institutionen, tillsammans med eller parallellt med den finska informatören. Gruppen FPA 2004 är broschyrer som översatts av översättningsavdelningen vid FPA. Broschyren FPA 2006 skrevs på liknande sätt som broschyrerna i gruppen FPA 2003, det vill säga den finlandssvenska och finska informatören jobbade tillsammans. I samband med denna nyskrivning infördes också ett direkt läsartilltal med *du*.

Av tabell 3.1 framgår att antalet tryckta sidor exklusive insidorna av omslaget är 32 i varje broschyr, och det totala antalet tryckta textsidor är därmed 160. Omslagen tillkommer, totalt fyra sidor per broschyr. Sidantalet och sidnumreringen varierar något mellan de tryckta broschyrerna och pdf-versionerna. De pdf-versioner av broschyrerna som går att ladda ner på institutionens webbplats har fler sidor i och med att omslagsbilden och innehållsförteckningen på insidan av omslaget ingår i sidnumreringen. Antalet ord per broschyr om familjeförmåner uppgår till 8 600–8 900, medan det i bearbetad form minskar till 7 100–7 800. Minskningen beror på att tabellariska uppställningar löses upp då text sparas i .txt-format, och dessa tabeller och andra grafiska element har raderats i .txt-versionerna. (Denna bearbetning beskrivs närmare i kapitel 5.) I bostadsbidragsbroschyren är antalet ord kring 7 500 och i bearbetad form kring 5 100–5 400. Minskningen är rätt stor vilket antyder att antalet tabeller som lösts upp och raderats är stort. Antalet ord per sida är i medeltal ca 258 i alla broschyrer, och varierar mellan ca 231 och ca 279.

Bild 3.1 visar en sida ur broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2006). Sidan behandlar förmånen barnbidrag. Det är en rätt typisk sidformgivning i Folkpensionsanstaltens broschyrer. Sidan inleds med en rubrik (*Barnbidrag*) som följs av allmän information om bidragsslaget. Därefter följer mer specifik information som riktar sig till ensamförsörjare. Ordet *ensamförsörjare* används genomgående i de finlandssvenska texterna. Termen är en direktöversättning av finskans ”yksinhuoltaja” (yksin = ensam, huoltaja = [bl.a.] försörjare). I Sverige används *ensamstående förälder* eller *ensamförälder*, vilket även af Hällström-Reijonen och Reuter (2008) påpekar.

Ett viktigt element i bidragsinformationen är att ge information om utbetalningen av bidraget och kriterierna för utbetalningen. Detta görs bland annat i en punktlista som informerar om när barnbidraget upphör. Till sist ges även en hänvisning till det aktuella lagrummet. Längst ner på sidan finns en återkommande rubriktyp: *Viktigt att veta när du ansöker om barnbidrag*. I punktlistan som följer sammanfattas praktisk information om hur bidraget söks och viktiga saker att komma ihåg.

Bild 3.1 Om barnbidrag i Förmåner till barnfamiljer (2006), s. 19

Barnbidrag

Barnbidrag

För barn som bor i Finland (s. 32) betalar FPA barnbidrag tills barnet har fyllt 17 år. Barnbidraget är graderat enligt antalet barn i familjen (s. 17) och det är skattefritt.

Om du är ensamförsörjare kan du få barnbidraget höjt med 36,60 euro i månaden för varje barn. Du har inte rätt till höjt barnbidrag om du lever i äktenskap eller samboförhållande.

Du har rätt till höjt barnbidrag, d.v.s. ensamförsörjartillägg, om du i början av en månad då du får barnbidrag varken är gift eller sambo. Om du har separerat från din make, maka eller sambo månaden innan kan du anses vara ensamförsörjare.

Du kan få höjt barnbidrag även om du tillsammans med barnets andra förälder har gemensam vårdnad om barnet.

FPA börjar betala ut barnbidrag månaden efter barnets födelse eller månaden efter att du har blivit berättigad till barnbidrag. FPA betalar ut barnbidrag till slutet av den månad

- då barnet fyller 17 år eller
- då barnet flyttar utomlands med sin vårdnadshavare eller
- innan barnet börjar få invaliditetspension enligt folkpensionslagen eller
- då barnet har avlidit.

FPA betalar ut barnbidrag en gång i månaden till det konto som den berättigade mottagaren har uppgett. Barnbidraget kan betalas till barnets mamma, pappan eller en annan vårdnadshavare. I undantagsfall kan FPA betala barnbidraget till barnet själv när barnet har fyllt 15 år. Du som får barnbidrag ska meddela FPA om ditt konto ändras.

Utbetalningen av barnbidraget grundar sig på barnbidragslagen (21.8.1992/796).

Viktigt att veta när du ansöker om barnbidrag

- Du ansöker om barnbidrag hos FPA på blankett SV 9r, *Ansökan om föräldraförmåner*, eller på blankett LL 1r, *Ansökan om barnbidrag*. Du kan ansöka om barnbidrag samtidigt som du ansöker om moderskapspenning.
- FPA kan betala barnbidraget i efterskott för högst 6 kalendermånader efter att du har lämnat in din ansökan.
- Du kan också separat ansöka om ensamförsörjartillägg.

19

3.2.2 Det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet

Från Försäkringskassan i Sverige ingår sju broschyrer utgivna åren 2003, 2004 och 2006 i barnfamiljsmaterialet. Broschyrernas namn och utgivningsserie har ändrats under åren, liksom utseendet, upplägget och produktionssättet. Broschyrernas namn och omfattning anges i tabell 3.2.

Tabell 3.2 De sverigesvenska barnfamiljsbroschyrerna och dessas omfattning

Grupp	Namn	Utgivningsår	Antal sidor (nätvers.) ⁱ	Antal ord (.doc)	Antal tecken utan blanksteg (.doc)	Bearbetad, antal tecken utan blank- steg (.txt)	Bearbetad, antal ord (.txt)	Antal ord per sida i medel- tal (.doc)
FK gamla	Försäkringskassan informerar. Barnbidrag och flerbarnstillägg.	2003	8	1 107	6 264	6 148	1 065	Ca 138
	Försäkringskassan informerar. Föräldraförsäkring.	2004	32	5 761	33 518	29 933	5 387	Ca 180
	Försäkringskassan informerar. Bostadsbidrag.	2004	38	7 165	40 209	23 056	4 224	Ca 188
FK sitbas	Blivande förälder ⁱⁱ	2004	21	3 977	23 463	21 183	3 796	Ca 189
	Barnfamilj	2004	21	4 324	25 363	23 296	4 158	Ca 205
FK 2006	Blivande förälder	2006	20	4 354	25 265	23 904	4 256	Ca 217
	Barnfamilj	2006	24	4 913	28 241	26 710	4 815	Ca 204
Totalt			164	31 601	182 323	154 230	27 701	Ca 192

ⁱ I Försäkringskassans sidantal ingår såväl omslagsbilden som insidan av omslaget. De tryckta broschyrerna motsvarar nätversionerna till innehållet.

ⁱⁱ Broschyren hette i den första upplagan "Ny förälder".

De äldre broschyrerna var s.k. bidragsbaserade broschyrer, vilket betyder att de handlade om ett specifikt bidrag såsom *Barnbidrag och flerbarnstillägg*. År 2004 slopades dessa till förmån för en helt ny serie situationsbaserade broschyrer, vilket i sin tur avser att broschyrerna är förankrade i en viss livssituation såsom *Blivande förälder*.

De äldre broschyrerna har jag kallat FK gamla medan jag kallar de nyare, situationsbaserade broschyrerna FK sitbas. Dessutom finns det broschyrer från år 2006 vilka kallas FK 2006. Av tabell 3.2 framgår att antalet tryckta sidor inklusive insidorna av omslaget varierar stort i gruppen FK gamla där variationen i sidantalet ligger mellan 8 och 38. I de nyare, situationsbaserade broschyrerna, grupperna FK sitbas och FK 2006, varierar sidantalet i lägre grad och ligger mellan 20 och 24. Sidantalen och sidnumreringen växlar något mellan de tryckta broschyrerna och pdf-versionerna, eftersom omslagen inräknas i sidnumreringen i pdf-versionerna.

Antalet ord per broschyr varierar naturligtvis också. I gruppen FK gamla varierar det från ca 1 100 till 7 100 ord, medan det i grupperna FK sitbas och FK 2006 är jämnare, från knappt 4 000 ord till knappt 5 000 ord. De sverigesvenska broschyrerna har också sparats i .txt-format och i samband med bearbetningen har de minskat något i omfång. Minskningen är dock överlag mindre än i FPA-broschyrerna eftersom färre tabeller och grafiska element ingår i de nyaste svenska broschyrerna. I det sverigesvenska broschyrmaterialet finns det i medeltal ca 186 ord per sida och det varierar mellan ca 138 och ca 217. Jämfört med det finlandssvenska materialet har det sverigesvenska materialet ungefär 60 ord färre per sida, i medeltal.

Bild 3.2 visar hur en textsida i broschyren kan se ut i de situationsbaserade broschyrerna. Jämfört med den finlandssvenska sidan som visas som bild 3.1 har sidan som visas som bild 3.2 inga styckeindelningar förutom de som görs i samband med rubriker. Sidan har inte heller några punktuppställningar och ingen effektfärg.

Trots att det finns skillnader i sidformgivningen mellan de finlandssvenska och sverigesvenska broschyrerna verkar dispositionen på sidorna följa samma grundstruktur. Då ett nytt bidrag introduceras görs det med en rubrik där bidragsnamnet nämns (*Barnbidrag och flerbarnstillägg*). Därefter följer allmän information om bidragets natur, varefter institutionen redogör för olika villkor och kriterier för utbetalningen. De allmännaste kriterierna och villkoren som berör de flesta föräldrar nämns först, till exempel *Barnbidraget betalas ut till mamman när ni som föräldrar har gemensam vårdnad...* medan mer specifika kriterier följer längre ner i texten i bild 3.2: *Flerbarnstillägg betalas automatiskt ut till den förälder som får barnbidrag för tre eller flera barn.*

Bild 3.2 Om barnbidrag i broschyren Blivande förälder (2006) s. 13

adopterar fördelas de tio dagarna med hälften till er var, om ni inte kommit överens om annat. Ersättningsens storlek baseras på den sjukpenninggrundande inkomsten.

Barnbidrag och flerbarnstillägg

Barnbidrag betalas ut för alla barn från och med månaden efter den då barnet föds eller efter den månad då rätten uppkommer, till exempel vid inflyttning till Sverige. Som förälder behöver du inte ansöka om barnbidrag. Barnbidraget betalas ut till mamman när ni som föräldrar har gemensam vårdnad eller om ni anmäler det till pappan. Om barnet bor varaktigt hos endast en av sina föräldrar kan barnbidraget efter anmälan betalas till den föräldern som barnet bor hos. Om du har ensam vårdnad om ditt barn får du barnbidraget utbetalt till dig. Barnbidraget betalas ut till och med det kvartal då barnet fyller 16 år, eller till och med den månad då rätten upphör av någon annan anledning (till exempel bosättning i ett annat land). Flerbarnstillägg betalas automatiskt ut till den förälder som får barnbidrag för tre eller flera barn. Barn över 16 år som har studier som ger rätt till förlängt barnbidrag eller studiehjälp får i allmänhet räknas med för flerbarnstillägg. Barnbidrag och flerbarnstillägg är skattefritt.

13

Adoptionskostnadsbidrag

Ska du adoptera ett utländskt barn kan du ansöka om bidrag hos Försäkringskassan. Adoptionskostnadsbidrag kan ges vid adoption av barn som är utländsk medborgare och som inte är bosatt i Sverige. Adoptionskostnadsbidrag beviljas endast när adoptionen förmedlats av en sammanslutning som är auktoriserad. Bidraget kan alltså inte betalas ut för barn som adopterats genom enskild adoption. Barnet som adopteras får inte ha fyllt tio år för att ni ska ha rätt till bidrag. Bidraget ska bidra till de extra kostnader för resor och andra omkostnader som uppstår vid adoption av utländska barn. Bidraget är 40 000 kronor för varje barn och skattefritt.

Som adoptivförälder ska du vara bosatt i Sverige både när du får barnet i din vård och när adoptionen blir giltig i Sverige. Observera att bidraget inte kan beviljas om adoptionen gäller ett biologiskt barn eller ett tidigare adopterat barn. Ansökan om bidraget ska göras inom ett år räknat från den tidpunkt då adoptionen blev giltig i Sverige.

Bostadsbidrag

Förutom broschyrer ingår det s.k. faktablad i det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet. Faktabladen finns på internet där de kan laddas ner eller skrivas ut, antingen hemma eller på Försäkringskassans kontor. I faktabladen anges belopp och datum, uppgifter som snabbt förändras. Dessa ”hårdfakta”, som ofta förändras, avlägsnades från broschyrerna i samband med att broschyrerna situationsbaserades för att minska behovet av omtryckning

då belopp och datum ändras. Eftersom faktabladen har ett annat användningsändamål, utseende och innehåll än broschyrerna är det motiverat att ha dem med som en egen grupp.

Tabell 3.3 Faktabladen och dessas omfattning

<i>Namn</i>	<i>Upp- dateradⁱ</i>	<i>Antal sidor (tryckt format)</i>	<i>Antal ord (.doc)</i>	<i>Antal tecken utan blanksteg (.doc)</i>	<i>Antal ord (.txt)</i>	<i>Antal tecken utan blanksteg (.txt)</i>	<i>Antal ord per sida (.doc)</i>
Adoptionsbidrag	040601	2	539	2 901	522	2 821	Ca 269
Barnbidrag/förlängt barn- bidrag/flerbarnstillägg	040601	2	944	5 201	927	5 149	Ca 472
Bostadsbidrag	040729	8	4 250	23 287	4 171	22 681	Ca 531
Tabeller för uträkning av preliminärt bostadsbidrag ⁱⁱ	040601						
Föräldrapenning	041008	2	911	5 147	899	5 072	Ca 455
Beräkning av föräldrapenning – 240-dagarsvillkor	040601	1	273	1 547	268	1 509	Ca 273
Föräldrapenning och sjukpen- ninggrundande inkomst (SGI)	040601	1	410	2 162	406	2 126	Ca 410
Föräldraledighetslagen	040601	1	460	2 455	448	2 412	Ca 460
Havandeskapspenning	040601	2	654	3 829	647	3 758	Ca 327
Kontaktdagar för vissa funk- tionshindrade barn	040601	2	590	3 241	582	3 201	Ca 295
Pappadagar	040601	1	421	2 280	416	2 242	Ca 421
Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn	041101	2	951	5 295	933	5 209	Ca 475
Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn som fyllt 12 men inte 16 år	041111	2	748	4 100	733	4 020	Ca 374
Tillfällig föräldrapenning... ⁱⁱⁱ	040601	2	665	3 767	650	3 685	Ca 332
Underhållsstöd	040901	10	4 480	26 182	4 428	25 795	Ca 448
Vårdbidrag	040809	2	980	5 297	971	5 221	Ca 490
Försäkrad i Sverige när du bor eller arbetar här	040901	2	676	3 716	656	3 608	Ca 338
	<i>Totalt</i>	<i>42</i>	<i>17 952</i>	<i>100 407</i>	<i>17 657</i>	<i>98 509</i>	<i>Ca 427</i>

i Datum för uppdatering anges på bladet. *ii* Detta faktablad ingår inte i den elektroniska korpusen varför övriga uppgifter saknas i tabellen. *iii* Fullständig titel: *Tillfällig föräldrapenning – för barn och ungdomar som omfattas av LSS (lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade)*.

År 2004 då urvalet gjordes var ungefär 17 faktablad relevanta, det vill säga de behandlade förmåner som berör barnfamiljer. I den elektroniska korpusen Faktablad ingår endast 16 av dessa, eftersom ett faktablad bestod av tabeller för uträknande av bostadsbidrag med mycket lite skriven text. Dessa tabeller är dock intressanta som paratextuella element. Vilka faktablad som ingår i korpusen och vilken omfattning de har framgår av tabell 3.3. Av tabellen framgår också olika kvantitativa uppgifter och det datum då bladen har uppdaterats. Faktabladen som jag använder är från år 2004.

Faktabladskorpusen består av 17 657 ord. Här ingår även sifferbelopp som förekommer i faktabladen. Tabell 3.3 beskriver de olika faktabladen kvantitativt. Antalet sidor varierar från 1 till 10, men det vanliga är att ha 2 sidor i ett faktablad. Antalet ord per sida varierar mellan 269 och 531, medeltalet är ungefär 427. Faktabladen har betydligt fler ord per sida jämfört med både de sverigesvenska och de finlandssvenska broschyrerna. Syftet med faktabladen är att ge samlad information om förmånerna vilket förklarar varför ordantalet per sida är större.

3.3 Intervjumaterialet

För att få en tydligare uppfattning om hur broschyrerna kommer till, alltså vem som skriver eller översätter dem, och vilken syn textproducenterna och institutionerna har på broschyrerna, såg jag det som nödvändigt att träffa textproducenterna och bekanta mig med villkoren för broschyrproduktionen.

Informationsavdelningarna vid institutionerna står som utgivare av broschyrerna och jag etablerade kontakter med informatörerna. Intervjuerna gjordes på institutionerna år 2004 med en kompletterande intervju på FPA år 2006. De som intervjuats är informatörer och en översättare. Alla intervjupersoner arbetar med produktionen av broschyrerna. I intervjuerna ger de bakgrundsinformation om hur broschyrerna kommer till. Personerna namnges inte eftersom det finns risk för identifikation. Jag diskuterar denna problematik i avsnitt 3.5.

Alla intervjuer spelades in på minidisk-skivor och de finns alltså i digitalt format. Alla intervjupersoner gav muntligt tillstånd att spela in intervjuerna, och de bad mig återkomma om jag ville veta något mer. Omständigheterna kring intervjuerna var alltså på allt sätt gynnsamma. Efter intervjuerna har jag bett att få kompletteringar per e-post. De intervjuade vid både Försäkringskassan (dåvarande Riksförsäkringsverket) och Folkpensionsanstalten har gärna berättat om sitt arbete och om broschyrerna. Intervjuerna finns inte transkriberade i sin helhet eftersom de inte analyseras i sig. Intervjuerna används som källor till kunskap och jag har sammanfattat innehållet i intervjuerna i dokument. (Intervju-tidpunkter och annan information förtecknas under muntliga källor.)

Intervjuerna utfördes enligt de principer som Jan Trost förespråkar i *Kvalitativa intervjuer* (1997). Frågorna fanns nedskrivna men användes sällan, eftersom de professionella informatörerna och översättaren själva berättade om sitt arbete med broschyrerna. De intervjuade fick styra intervjun i rätt stor utsträckning och ifall någon punkt var oklar ställde jag frågor (se Trost 1997: 47).

De frågor eller frågeområden som jag hade formulerat på förhand tog sin utgångspunkt i mina allmänna forskningsfrågor. Intervjufrågorna var: Hur produceras broschyrerna vid institutionen? På vilka språk produceras broschyrerna? Vilken är den intervjuades roll i produktionsprocessen? Vilka samarbetar den intervjuade med? Vilka förväntningar, normer och restriktioner finns på broschyrerna? Finns någon kontakt med läsarna? Andra teman kunde fritt tas upp av de intervjuade.

Intervjuerna kunde karaktäriseras så att de hade låg grad av standardisering (Trost 1997: 19) och att jag försökte sätta mig in i de intervjuades situation och professionella verklighet (Trost 1997: 34). Intervjuerna var samtalsliknande men försiggick på institutionerna, de intervjuade intervjuades som professionella representanter för sitt yrke och sin arbetsgivare, inte som privatpersoner. Alla parter var medvetna om forskningssyftet och den institutionella och professionella kontexten. Några av intervjuerna var gruppssamtal. Alla gruppssamtal löpte bra och ingen speciellt dominerande deltagare förekom utan kollegerna samtalade jämlikt med varandra (jfr Trost 1997: 27, 44).

Totalt tre intervjuer gjordes vid Folkpensionsanstalten. Den första avtalades per e-post och telefon i ett tidigt skede med en informatör. Hon hade jobbat ca 2 år på FPA då intervjun genomfördes. Den andra intervjun uppstod genom att översättaren, som jag kände sedan tidigare, själv ringde upp mig och tyckte att också hon som översättare av broschyrerna kunde bidra med information. Denna bedömning delade jag varför vi kom överens om en intervjutid. Översättaren hade jobbat länge på Folkpensionsanstalten.⁷ Den tredje intervjun initierades delvis av informatören vid Folkpensionsanstalten. Hon berättade per e-post om omskrivningen av broschyrerna år 2006. Den processen var viktig att få med i avhandlingsarbetet varför jag föreslog en intervju. Förutom den då redan bekanta informatören deltog också två andra informatörer i intervjun: en annan finlandssvensk informatör och en finskspråkig informatör.

Intervjun vid Riksförsäkringsverket/Försäkringskassan fastslogs per e-post. Först fick jag allmän information av en informatör varefter två andra informatörer, de som främst jobbat med de nya situationsbaserade broschyrerna, tog sig tid att besvara mina frågor. Gruppssamtalet löpte bra i och med att deltagarna var kolleger som kände varandra och varandras arbete väl.

I samband med intervjuerna gjordes inget inspelningskontrakt upp och jag bad heller inte om tillstånd att få citera de personer som intervjuades. Trots att de ställde upp frivilligt och å tjänstens vägnar har jag med hänsyn till etiska aspekter valt att endast med egna ord återge det som förmedlats i intervjuerna (se 3.5 för en vidare diskussion).

3.4 Kringmaterialet

Kringmaterialet består av många olika slags texter och genrer. Den gemensamma nämnaren är något slags anknytning till institutionernas verksamhet och broschyrerna. Förutom det tryckta materialet har jag skrivit ut webbsidor och kopierat artiklar och insändare ur

⁷ Översättningsarbetet vid institutionen beskrivs av Teern (2004).

tidningar. Jag har även gjort observationer och noteringar till exempel i samband med besök vid institutionerna och institutionernas kontor.

Under hela avhandlingsarbetet har jag regelbundet följt med institutionernas webbsidor och vad som skrivits om institutionerna i pressen, och använt andra källor och medier för att hålla mig à jour med vad som är aktuellt i anknytning till institutionerna. En del av detta material finns systematiskt tillvarataget medan annat är observationer och noteringar som jag gjort. En del material har jag fått av personer verksamma vid Folkpensionsanstalten eller Försäkringskassan, annat har jag letat reda på själv på bland annat bibliotek, internet och i pressen. Skrivmanualer för FPA fick jag via Forskningscentralen för de inhemska språken. Jag har också besökt Folkpensionsanstaltens bibliotek och Försäkringskassans kontor i centrala Uppsala och Stockholm och fått material därifrån. Försäkringskassans bibliotek skickade på min begäran en del material. Dessutom har jag använt lagar som ligger som grund för verksamheten vid institutionerna. Lagarna har jag laddat ner i nättjänsterna *Finlex* och *Rixlex*, numera statens författningssamling *SFS*. Jag har gjort en grov indelning av kringmaterialet i institutionsinternt material, institutionsanknutet externt material, mediematerial och lagar. Det material som citeras eller hänvisas till i avhandlingen och som därmed är av större betydelse för analysen listas med detaljer efter separata rubriker i källförteckningen.

Institutionsinternt material

Det institutionsinterna materialet har jag fått av personer verksamma vid Folkpensionsanstalten, Försäkringskassan och Forskningscentralen för de inhemska språken. En del internt material som används vid handläggning av ärenden, s.k. vägledning, har Försäkringskassan också lagt ut på den externa webbplatsen. Internt material är interna utredningar och personaltidningar, men även skrivhandledningar. De anvisningar som används vid handläggning av ärenden, vägledning vid Försäkringskassan och interna förmånsanvisningar vid Folkpensionsanstalten, är viktiga för förståelsen av intertextualiteten.

Institutionsanknutet externt material

Det institutionsanknutna externa materialet är material som finns allmänt tillgängligt men som är producerat av institutionerna. Till denna grupp hör förmånsbroschyrer och faktablad, årsredovisningar och allmänna informations- och anvisningsbroschyrer. Gruppen omfattar också kundtidningar, historiker och webbplatsen; det är alltså frågan om en genremässigt heterogen grupp.

Mycket av det institutionsanknutna externa materialet har varit tillgängligt via internet. Både Folkpensionsanstalten och Försäkringskassan har webbplatser med både information och interaktiva tjänster. Folkpensionsanstaltens webbsidor finns på adressen www.fpa.fi. Försäkringskassans ingångssida finns på www.forsakringskassan.se. (En närmare beskrivning av webbplatserna ges i Lassus 2007.)

Bild 3.3 FPA:s förmånsanvisningar för internt bruk.

Förmånsanvisningarna är fotograferade år 2006 på FPA:s bibliotek. Den finska texten kunde översättas med "Utkomstskydd/ i olika livssituationer/ Förmånsanvisningar 1" (/ markerar radbyte).

Mediematerial

Socialförsäkringsinstitutionerna är på grund av sin ställning i samhället ofta föremål för diskussioner i pressen. Såväl privatpersoner som redaktioner tar upp institutionerna till behandling med jämna mellanrum. Under den tid avhandlingsarbetet pågick fanns det regelbundet insändare i de finlandssvenska och finska dagstidningarna om FPA:s kundservice. De berörde servicekvaliteten: att ärenden behandlas långsamt, anställda är oartiga, institutionen fattar felaktiga beslut e.d. FPA var också synlig i debatten om dyra läkemedelskostnader och i samband med de årliga återkraven på studiestöd (studiemedel). I *Helsingin Sanomat*, den största dagstidningen i Finland, ingick en serie artiklar om FPA:s organisation, service och beslutsfattare under våren och sommaren 2004. Dessa hade en kritisk underton, vilket artiklarna och insändarna om FPA ofta har i Finland.

För Försäkringskassans del har det varit svårare med en lika observant och regelbunden tidningsläsning eftersom nättidningarna inte har insändare. Men de notiser och artiklar där Försäkringskassan nämns handlar ofta om utebliven, höjd eller sänkt ersättning, det vill säga att någon fått eller inte fått bidrag, eller om fusk. Hösten 2006 fick en undersökning om bidragsfusk i samband med ersättning för vård av sjukt barn stor uppmärksamhet i de svenska medierna. Dessutom fick Försäkringskassans planer på att banta ner kontorsnätet och öka telefonservicen spaltutrymme. I Sverige finns det också en marginell internetgemenskap med namnet *Förkränkingskassan. Forum för rättvisa beslut hos Försäkringskassan*. Såväl pressen som denna gemenskap fokuserar alltså närmast på handläggningen av ärenden, storleken på de bidrag man fått (eller inte fått) och hur medborgarna fuskar med bidragen. Kritiken mot institutionen beror oftast på negativa personliga erfarenheter.

Lagar och förordningar

Verksamheten vid institutionerna styrs av lagar och förordningar, och de bidrag institutionerna ger fastställs också i dessa. Handläggningen av ärendena baserar sig dels på dessa lagtexter, dels på de interna förmånsanvisningarna eller vägledningarna. De lagar och förordningar som är aktuella går att hitta på institutionernas webbsidor, men också genom de elektroniska författningssamlingarna på internet. I Finland heter nättjänsten Finlex och omfattar lagar och förordningar på både finska och svenska. De finländska lagarna och förordningarna på svenska har samma juridiska status som lagarna på finska (se L Nordman 2009). I Sverige fanns statens författningssamling (SFS) tidigare i *Rixlex* medan man i skrivande stund hittar SFS via Riksdagens dokument sidor.

Lagar och förordningar med anknytning till socialförsäkringsinstitutionernas verksamhet och i synnerhet förmånerna till barnfamiljer uppgår till minst 19 i båda länderna, totalt 38 stycken. Det är lagar och förordningar om barnbidrag, adoptionsbidrag och socialförsäkring, men också om förvaltning, språklagar och om klientens ställning. I denna avhandling använder jag lagar och förordningar som bakgrundsinformation men också som material i kvalitativa jämförelser med broschyrtexterna. De lagtexter som används i avhandlingstexten finns förtecknade i källförteckningen.

3.5 Etiska aspekter på användningen av materialet

Arbetet med mitt material kräver inte en lika sträng etisk prövning som till exempel arbete med privatpersoners texter eller autentiska samtal. Texterna som analyseras är fritt tillgängliga på internet och de är producerade i en institutions namn snarare än i en persons namn. Därför anser jag att jag kan arbeta med texterna på olika nivåer, från ordnivå, meningsnivå och styckenivå till en mer övergripande makronivå. Analysen utgår från texten och dess institutionella kontext i en så objektiv anda som möjligt. Däremot kan enskilda delar av texten och ordval diskuteras i en kritisk analys. Det kritiska inslaget ska ändå inte ses som ett angrepp på personen som skrivit texten utan som en kritisk granskning av hela den institutionella socialförsäkringskontexten där varje anställd ingår.

I samband med insamlingen av materialet har jag haft kontakt med personer som är anställda vid institutionerna, informatörer och översättare. I samband med kontakterna har det varit klart att jag är forskare men jag har inte bett om lov att citera muntlig eller skriftlig kommunikation och jag har inte gjort upp några skriftliga inspelningskontrakt i samband med intervjuerna. Jag har vid intervjudidpunkten och e-postväxlingen inte bett om tillstånd att använda direkta citat. Trots att de anställda vid institutionerna har gett information i egenskap av anställda är igenkänning av person möjlig. Detta gäller i synnerhet de svenskspråkiga anställda vid Folkpensionsanstalten eftersom de är få.

De intervjuer och den e-postkommunikation jag har behandlar jag därför så att igenkänning inte är möjlig. Intervjuerna, och även e-postväxlingen, fick formen av relativt informella samtal och informationsutbyten den institutionella kontexten till trots, varför det är oetiskt att använda direkta utdrag ur dem. Däremot återger jag, med mina ord, vad de intervjuade berättat för mig under intervjuerna eller vad de skrivit till mig i e-postmeddelanden.

Eftersom avhandlingens fokus står på det primära analysmaterialet, barnfamiljsmaterialet, fungerar kringmaterialet i första hand som kunskapskälla. I nästa kapitel kommer situationskontexten att uppmärksammas genom en analys av ramarna för textproduktionsprocessen vid de två institutionerna. Därefter vidtar en mer detaljerad analys av barnfamiljsmaterialet.

4 Kontextanalys

Utgångspunkten för textanalysen i denna avhandling är att texter realiserar sociala kontexter (Martin & Rose 2003 [2007]: 4). I kapitel två diskuterade jag att det är problematiskt att analysera situations- och kulturkontexten endast utifrån det som går att läsa i texten. Därför ägnas detta kapitel åt att analysera de två institutionskontexterna Folkpensionsanstalten och Försäkringskassan och de kulturkontexter institutionerna verkar i, den finländska och svenska.

Den teoretiska diskussionen kring begreppen kontext och kultur fördes i delkapitel 2.5. För att sammanfatta; med *kontext* avser jag situationskontexten: sociala situationer och omgivningar i vilka språket används, som kan definieras med variablerna verksamhet, deltagare och kommunikationssätt. Med *kultur* avser jag kulturkontexten: gemensamma värderingar, traditioner, idéer, handlingsmönster och ritualer som fungerar som ett kitt som håller samman ett samhälle.

Avsikten är att med ett analyserande grepp summera de två institutionernas historia och verksamhet i dag. Materialet jag bygger på är intervjuerna med informatörerna, institutionernas historiker och det övriga kringmaterialet (se kapitel 3). Denna historia och verksamhet relateras till forskningsresultat från språkvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning om vad som kännetecknar det finländska och svenska samhället och dessa kulturer. Kapitlet tecknar en bild av de kontexter där texterna producerats och samtidigt är bilden min tolkning av den information som jag har samlat. Genom att medvetandegöra mina antaganden och vad de bygger på, för mig själv och andra, blir analysen mer tillförlitlig i och med att eventuella feltolkningar av resultaten blir synliga.

Analysen är generaliserande i och med att den sociala kontexten och diskursen i detta skede inte diskuteras mot de aktuella texterna. Istället är det de möjliga betydelserna inom den kulturella och situerade kontexten som diskuteras – mot den övergripande frågeställningen om den tänkta läsaren och institutionen. Jag presenterar först vardera institutionens uppkomst, utveckling och verksamhet och institutionernas kommunikation, och till sist jämför och diskuterar jag de två kultur- och situationskontexterna med varandra.

För en mer mångfacetterad bild av Finland och Sverige i ett jämförande perspektiv hänvisar jag till de fyra artikelsamlingarna från forskningsprogrammet *Svenskt i Finland – finskt i Sverige*, utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, där den historiska, ekonomiska och politiska utvecklingen analyseras av experter på respektive område. Detaljuppgifter om den historiska utvecklingen, befolkningsmängd och motsvarande är hämtade ur *Nationalencyklopedin* och *Uppslagsverket Finland* ifall ingen annan källa anges. Uppgifter angående institutionernas kommunikationsverksamhet har jag fått genom intervjuerna.

4.1 Folkpensionsanstalten

4.1.1 Uppkomst, utveckling och verksamhet

Socialförsäkringsinstitutionen *Folkpensionsanstalten*, eller Socialförsäkringsverket som det till en början hette, bildades i slutet av år 1937 för att ta hand om folkpensionen i Finland, enligt lagen om folkpension som stiftades år 1937. Då hade Finland varit en självständig republik i 20 år. Häggman (1997: 29–65) beskriver verkets första decennier som turbulenta år då institutionen sökte sin verksamhetsform.

Efter andra världskriget, som drabbade Finland hårt, var Folkpensionsanstalten en viktig kreditgivare och investerare då det unga landet skulle byggas upp igen. Så småningom blev Folkpensionsanstalten en mer utåtriktad institution som i högre grad fokuserade på utbetalning av förmåner än på storinvesteringar. Namnet på institutionen har diskuterats i flera omgångar eftersom det är något missvisande med tanke på det omfattande uppdrag institutionen har i dag. Enligt Häggman (1997: 196) beslöts under 1970-talet att namnet inte skulle bytas utan att förkortningen skulle användas aktivare: på finska Kela (Kansaneläkelaitos) och på svenska FPA (Folkpensionsanstalten). Därmed kommer jag i denna avhandling att använda det kortare namnet FPA.

Såväl Häggman (1997: 11–17) som Haavikko (1989: 9) menar att idén om en allmän socialförsäkring nådde de nordiska länderna i slutet av 1800-talet från Tyskland. I Finland utreddes statens möjligheter att ta ansvar för de fattigaste under en lång period med början under sekelskiftet – trots att Finland då tillhörde Ryssland. Försök till lagstiftning gjordes redan i början av 1900-talet. Eftersom den största delen av befolkningen bodde på landsbygden låg det på socknarnas och kommunernas ansvar att ta hand om de fattigaste. De obesuttna tvingades gå på rote, och att ta emot hjälp från fattigvården eller bo i fattigstugan var förknippat med en stark skamkänsla. Utvecklingen av socialförsäkringen bestod under en lång period endast av diskussioner och försök att avskaffa fattigstugorna. Arbetsare fick dock en lag om olycksfallsförsäkring år 1895.

Den finska statsförvaltningen bygger på den grund som lades under den långa period då Finland tillhörde Sverige. Däremot har de två länderna utvecklats åt olika håll efter år 1809 (Pettersson & Nurmela 2007: 11–13, 36–37). I början av 1900-talet kännetecknades Finland av begynnande industrialisering och urbanisering, men fram till 1970-talet var Finland ett jordbrukssamhälle. De största flyttningsrörelserna skedde under 1960- och 1970-talen. De flesta flyttade till huvudstadsregionen och landets södra delar samt till Sverige. De stora samhällsförändringar som en urbanisering medför skedde alltså för 30–40 år sedan.

FPA har administrerat familjeförmåner av olika slag sedan åren 1969–70 då familjepensioner och vårdbidrag för barn blev påförda FPA. 1970-talet var en period av familjepolitiska reformer, bland annat förlängdes moderskapspenningstiden från 72 till 174 vardagar år 1974 (Häggman 1997: 192). Reformerna skedde med andra ord samtidigt som inflyttningen från landsbygden till städerna kulminerade. År 1985 delades moderskapspenningen i tre delar: moderskapspenning, faderskapspenning och föräldrapenning, en indelning som fortfarande används.

Vård av barn hemma eller i kommunal dagvård/barnomsorg har diskuterats under hela senare hälften av 1900-talet och är en fråga som varje förälder fortfarande måste ta ställning till. Debatten har inte avtagit – vare sig på individnivå eller på samhällsnivå. Hiilamo och Kangas (2007: 275) har undersökt retoriken i diskussionen om vårdnadsbidrag (hemvårdsstöd⁸) som i Finland förts sedan 1960-talet och i Sverige så sent som i mitten av 1990-talet. De menar att den finländska debatten har präglats av argument om familjens valfrihet, jämlikhet mellan familjer och av tanken att barnen mår bäst hemma. Dessutom har hemvårdsstödet ansetts spara på samhällets resurser, minska arbetslösheten och öka nativiteten. Finländska kvinnor har erbjudits ett val: de kan stanna hemma eller återgå till arbetet.

I början av 1990-talet drabbades Finland av en ekonomisk recession. Samma årtionde utfördes en del reformer på det socialpolitiska området. År 1993 överfördes utdelningen av moderskapsunderstödet och utbetalningen av barnbidraget på FPA. Moderskapsunderstödet⁹, som i dag består av en förpackning förnödenheter till babyn eller en summa pengar, har delats ut sedan 1938 och barnbidraget har betalats sedan 1948. Bostadsbidraget infördes år 1970, och det överfördes år 1994 på FPA. Häggman (1997: 253) förklarar de många reformerna i början av 1990-talet med att den dåvarande regeringen ville förenkla socialförsäkringsadministrationen och underlätta för medborgarna att söka förmåner, och konstaterar också att FPA inte var entydigt positivt inställd till reformerna. De bidragsformer som det undersökta materialet i denna avhandling informerar om har med andra ord varit underställda FPA i knappt femton år.

FPA:s verksamhet regleras enligt lag. Det är inte en myndighet utan en ”självständig offentligrättslig inrättning, vars förvaltning och verksamhet övervakas av fullmäktige som väljs av riksdagen.” (1 §, lag om Folkpensionsanstalten 17.8.2001/731). I den första paragrafen står det inget om vad institutionen ska göra, däremot står det vem som övervakar den offentligrättsliga inrättningen (riksdagen som väljer fullmäktige). I den andra paragrafen fastställs FPA:s uppgifter, men bland dessa står inte att FPA ska betala ut förmåner. Istället hänvisas till andra lagar om sociala förmåner där FPA:s uppgift avseende den sociala tryggheten fastställs och i samband med detta konstateras att FPA kan sköta om ”verkställighet”, jag tolkar att här avses utbetalningarna. FPA:s uppgifter är enligt den andra paragrafen att ”informera om förmånerna och om sin service”, ”bedriva forskning som tjänar utvecklandet av förmånssystemen och den egna verksamheten” samt att ”utarbета statistik, beräkningar och prognoser”, och vidare att ”ge förslag till utvecklande av lagstiftningen angående sitt verksamhetsområde” (citrat ur 2 §, lag om Folkpensionsanstalten 17.8.2001/731). I de lagar som reglerar FPA:s verksamhet nämns att språklagen ska följas i institutionens verksamhet.

Den finländska språklagen (423/2003) beskriver hur tvåspråkigheten ska genomföras i kommuner och i offentlig förvaltning, av vilka institutioner och i vilka situationer en medborgare kan kräva service och information på sitt eget språk. Bland annat poängteras vik-

⁸ Hemvårdsstöd är ett bidrag som ges föräldrar med barn under 3 år i fall barnet inte placeras i kommunal dagvård utan vårdas hemma. Förutom detta stöd kan kommunerna välja att betala ett kommundillägg som en ytterligare morot att vårda barnen hemma.

⁹ Moderskapsunderstödet i form av en moderskapsförpackning (”mammalåda”) med förnödenheter för en baby och dess föräldrar är en unik finländsk uppfinning. År 2009 innehöll den bland annat flera klädesplagg av olika slag och en madrass, nagelsax och handduk. Själva lådan kan användas som en första säng. Förpackningen är gratis för väntande mödrar i Finland (se www.fpa.fi).

ten av information på både svenska och finska och rätten till tolkning. I praktiken efterföljs inte språklagen vilket till exempel *Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen* (2009) vittnar om.

Språklagen (423/2003) fastställer att finska och svenska är nationalspråk i Finland. I kontakt med myndigheter och offentligt rättsliga inrättningar (som FPA) har representanter för båda språkgrupperna rätt att använda sitt språk. Förvaltningsärenden ska handläggas på den enskilda individens modersmål, finska eller svenska. FPA:s klienter har rätt till avgiftsfri tolkning och översättning av beslut. FPA är också skyldig att ge tillräcklig information på båda språken. Det innebär inte att alla texter ska översättas, utan att samma information ska nå medborgarna på svenska och finska. I praktiken skrivs majoriteten av alla myndighetstexter i Finland på finska varefter de översätts till svenska. Översättningen utförs antingen av en översättningsavdelning vid institutionen i fråga eller som en köpt tjänst i privata sektorn. FPA ska i sin verksamhet även ta hänsyn till andra lagar än språklagen.

Finland har ca 5,3 miljoner invånare och befolkningen är homogen till sin sammansättning. Enligt Statistikcentralens *Befolkningsstatistik* för år 2007 hade 91,51 % av befolkningen finska som modersmål. Av befolkningen hade 5,49 % svenska som modersmål, samiska 0,03 %, ryska 0,80 %. Ca 2,17 % av befolkningen hade något annat språk än de ovannämnda som modersmål. Antalet utländska medborgare i Finland uppgick år 2007 till 121 739 personer enligt Statistikcentralens *Befolkningsstatistik*. Finland är beläget så att största delen av landet ligger norr om den 60:e breddgraden. Befolkningen är koncentrerad till de sydligaste landskapen, ca 2 miljoner bor i landskapen Nyland, Östra Nyland och Egentliga Finland (*Befolkningsstatistik*).

De officiella språken är finska och svenska enligt grundlagen (731/1999) medan samiskan skyddas av en samisk språklag (1086/2003). I grundlagen nämns också romer och det något vaga ”andra grupper” vilka alla utlovas möjlighet att utveckla sitt språk och sin kultur. Även teckenspråk nämns. (Finlands grundlag 731/1999, 2 kap 17 §.) Jag problematiserar inte finlandssvenskarnas ställning och vad begreppet *finlandssvenska* står för. Den intresserade kan läsa Nina Martolas (2007: 5–7) diskussion med hänvisningar till vidare läsning, samt Wide & Lyngfelt (2009: 13–24) för en översikt över svenskan i Finland och dess relation till sverigesvenskan och finskan. Skillnader och likheter mellan de olika språkgrupperna i Finland, och attityderna mellan dem, diskuteras inte här. Jag hänvisar den intresserade till exempel till Bäck (2006) och Liebkind m.fl. (2006).

FPA leds av fullmäktige och styrelse med en generaldirektör och flera andra direktörer. Fullmäktiges sammansättning är politisk och speglar riksdagens sammansättning. Styrelsen väljs av fullmäktige och enligt lag ska vissa mandat tillfalla arbetsmarknadsorganisationerna. Direktörerna utnämns av landets president efter förslag av fullmäktige. (Ruoho i *Helsingin Sanomat* 2004; *Årsredovisning 2004. FPA.*)

Som officiella organ av rådgivande natur mellan FPA och andra institutioner fungerar de olika delegationerna. Regeringen utnämner *Sjukförsäkringsdelegationen* och *Delegationen för utkomstskydd vid arbetslöshet*. Övriga delegationer utnämns av styrelsen för FPA. År 2004 var delegationerna åtta till antalet. Det finns ingen ”delegation för barnfamiljsförmåner” utan delegationerna arbetar på en allmän nivå. Av *Årsredovisning*

2004. FPA framgår att FPA har ca 5 000 anställda på ca 260 byråer, 50 filialer, centralförvaltningen och kretscentralerna.

Enligt FPA:s årsredovisning för år 2004 fanns det då 145 400 personer som tog emot föräldradagpenningar från FPA. Föräldradagpenningarna uppgick till närmare 600 miljoner euro, inklusive specialvårdspenningar och semesterkostnadsersättningar till arbetsgivare. Stödet för vård av små barn uppgick till 359 miljoner euro för totalt 207 100 barn och 138 300 personer. Här ingår stöd för privat vård av barn. Moderskapsunderstöd fick 56 500 personer till ett belopp som uppgick till 11,1 miljoner euro, här ingår också adoptionsbidrag. Barnbidrag fick 570 000 familjer för 1 040 000 barn till en summa av 1 429 miljoner euro. I Finland fanns det alltså år 2004 över en halv miljon barnfamiljer och drygt en miljon barnbidragsberättigade barn. Siffrorna har inte förändrats nämnvärt år 2005. I Finland fick 154 800 hushåll bostadsbidrag år 2005, och av dessa var 40 % barnfamiljer, det vill säga ca 61 920 familjer. Det betyder att ungefär 11 % av barnbidragsmottagarna i Finland får bostadsbidrag.¹⁰

En detalj värd att nämna om familjeförmånerna i Finland är att utifrån statistik för år 2008 utbetalades 91 % av föräldradagpenningarna till barnens mödrar (*FPA-statistik. Familjeförmåner*, s. 28). I en retroaktiv statistik framgår att ca 73 % av barnens fäder tog ut något slags förmån i samband med barnafödseln, av dessa hade 77 % tagit ut enbart faderskapspenning som vanligtvis är 18 vardagar och i specialfall så mycket som 40 vardagar. Detta visar att mödrarna vårdar barnet under föräldrapenningperioden.

4.1.2 Kommunikationen

FPA har bedrivit mer systematisk informationsverksamhet sedan år 1962. Informationsavdelningens uppgift är i dag att utforma och utge broschyrer, kundtidningar, interna tidningar och annat tryckt och elektroniskt informationsmaterial. FPA har en separat översättningsenhet. Enheten hade vid intervjutidpunkten (år 2004) nio anställda översättare. Av dessa arbetade sju med språkparet finska–svenska, en med finska–engelska och finska–tyska och en översättare arbetade med flera EU-språk och finska. Inget översättningsminne hade tagits i bruk vid tidpunkten för intervjun, men det fanns planer på att göra det och ta en provlicens i användning. Den intertextualitet som förekommer i det undersökta materialet är alltså inte resultatet av reproducerade satser genom ett översättningsminne.

Vid översättningsenheten översätts även annat än broschyrer; översättarna översätter allt från enstaka rader i elektroniska brev och blanketter till större kontrakt, presentationer och trycksaker. Även internt material översätts. Den största begränsningen på textproduktionen verkar enligt den intervjuade översättaren vara datasystemen där enstaka meningar och rader fogas ihop till beslutsbrev. Då det inte är klart vad som står före eller efter den mening som översätts är det svårt att översätta så att resultatet blir en enhetlig text. Problemet gäller dock inte enbart svenska beslutsbrev i Finland, på finska gäller samma problem vid olika institutioner (se Tiililä 2007: 59–60).

¹⁰ I Finland äger de flesta sin bostad i form av bostadsaktier eller fastighet. Vanligen berättigar inte boende i ägobostad eller egen fastighet till bostadsbidrag.

Informatörerna och översättarna är en del av broschyrproduktionsverksamheten, men också juristers och sakkunnigas arbete utgör en del av produktions- och granskningsprocessen. Trycksakerna granskas vanligtvis innan de trycks och distribueras till allmänheten. I januari 2006 var antalet anställda vid informationsavdelningen 15, av dessa arbetade två som sekreterare och två som fotografer – övriga arbetade som informatörer. Två av informatörerna var svenskspråkiga, den ena anställdes år 2002 och den andra år 2004.

Informationsavdelningen producerar inte enbart de broschyrer som här föreligger för analys. Även årsredovisningarna produceras av informatörerna, men det är en tunn publikation där de viktigaste händelserna och de centrala siffrorna och nyckeltalen redovisas. FPA nådde under den undersökta perioden 2003–2006 till alla hushåll genom tidningen *FPA-bladet* (på finska *Kelan sanomat*) som trycktes i närmare 2,9 miljoner exemplar (den svenska upplagan uppgick till ca 170 000). År 2009 slogs tidningarna ihop till en tvåspråkig tidning, *Elämässä – Mitt i allt*, med en upplaga på ca 2,7 miljoner. I samband med informationen om den nya tidningen skriver institutionen i den finska *Kelan Sanomat* (nr 4/2008, s. 2) att den nya tidningen ska ges ett modernt utseende så att den lockar även yngre läsare och folk i arbetsför ålder. Motiveringen är att tidningen bättre ska uppfylla FPA:s lagstadgade informationskrav. I den svenskspråkiga tidningen nämns inte motiveringen om det lagstadgade informationskravet.

Med andra ord är trycksakerna fortfarande viktiga kommunikationskanaler för FPA, och med trycksakerna vill man också nå unga och arbetsföra. Denna grupp har den bästa tillgången till och kunskapen om datorer och användningen av internet, men ändå ser man en tryckt tidning som skickas hem till alla hushåll som en viktig kommunikationskanal.

Broschyerna är tryckta medier. De hänger inte enbart ihop med tidigare broschyrer av samma slag, utan de har också samband med samtida broschyrer om andra ämnen som till exempel bostadsbidrag. Annan tryckt information är kortare informationsblad. Dessutom finns allmänna broschyrer om socialförsäkringen. Broschyerna kompletteras av annat tryckt material, bland annat blanketterna som ska användas vid ansökan om förmåner. Blanketterna finns också i elektronisk form, i vissa fall som elektroniska blanketter och i andra fall som filer att ladda ner, fylla i och sedan skriva ut.

Då det gäller textens formgivning och utseende är FPA mån om att visa ett grafiskt enhetligt ansikte utåt. Därmed har FPA, precis som företag, mallar och visuella manualer som reglerar typsnitt och färgval. Förändringar i logotyp och grafisk utformning meddelas även externt i årsredovisningarna (*Årsredovisning 2004. FPA*). Dispositionen och strukturen i de olika broschyrerna från samma institution liknar också varandra, trots att innehållet varierar stort till exempel mellan *Förmåner till barnfamiljer* och *Bostadsbidrag*.

Den språkliga enheten och de språkliga uttryckssätten är också viktiga. Dessa reproduceras genom intertextualiteten, återanvändningen av tidigare texter och bruket av mallar. För FPA finns språkregler på både finska och svenska (*Miten kirjoitan asiakkaille? Ohje kelalaisille, Skriva till kunder. Råd till FPA-anställda*, Heikkilä & Viertiö 2002). Dessa skrivråd har utarbetats genom samarbete med Forskningscentralen för de inhemska språken.

De flesta ansökningar och anmälningar skulle göras på en blankett under den undersökta perioden. Alla broschyrer och blanketter fanns på webbplatsen, åtminstone från år 2006 framåt. Däremot kunde de inte skickas in per e-post eller genom andra elektroniska

kanaler. Sedan dess har webbplatsen utvecklats så att allt fler ärenden kan skötas över internet.

E-tjänster, telefonsamtalen och besöken på byråerna är en mer dialogisk form av kommunikation mellan klienten och institutionen. (För byråsamtal som kommunikationssituation på FPA, se Sorjonen & Raevaara red. 2006.) Informationen på nätet kan betecknas som den mest aktuella i och med att informatörer och webbredaktörer kan gå in och ändra i texten så snart en lagändring trätt i kraft. På webbplatserna har klienterna tillgång till webbinformation, men också till broschyrerna och det övriga tryckta informationsmaterialet som går att ladda ner. För e-tjänster måste klienterna ha någon form av elektroniskt identitetsbevis eller ett nätbanksavtal. Dessutom krävs tillgång till dator med internetuppkoppling och tillräcklig kunskap att använda elektroniska blanketter och tjänster. Det är inte självklart att alla klienter har denna infrastruktur och kunskap eller vilja att använda den.

Folkpensionsanstaltens informationsstrategi är traditionell. Det finns som sagt e-tjänster och de är under fortsatt utveckling, men det är accepterat att institutionen inte går att nå dygnet runt och med vilken kommunikationskanal som helst. Jag har inte observerat några större informationskampanjer under materialinsamlingen. Det är ofta myndigheter som i samverkan med till exempel medborgarorganisationer (folkrörelser) lanserar informationskampanjer om att papporna borde stanna hemma och att de borde lyssna på sina barn osv.

Kundundersökningarna riktar sig enligt årsredovisningarna till dem som besöker FPA-byråerna eller läser FPA-bladet, det vill säga dem som redan känner till FPA och är klienter. Det verkar finnas en något distanserad hållning gentemot allmänheten som kan spegla en traditionell hierarkisk institution. Eller så är det ett faktum att människor kommer till FPA ändå, oberoende av hur svårtillgänglig institutionen är. Det är precis detta som debatten i Finland ofta har kretsat kring: FPA:s organisation borde granskas mer (Ruoho 2004) och FPA borde vara lättare att nå.

De undersökta broschyrerna var tillgängliga både på FPA-byråerna, i form av trycksaker, och på webbplatsen i pdf-format. Bild 4.1 och 4.2 på nästa sida visar omslaget på broschyrerna *Förmåner till barnfamiljer* från åren 2004 och 2006.

Bild 4.1 visar omslagsbilden på FPA:s broschyr *Förmåner till barnfamiljer* (2004). I övre vänstra hörnet står serienamnet *Din grundtrygghet* och numret i serien (2). Rubriken *Förmåner till barnfamiljer* samt underrubrikerna i punktform – *när ett barn föds och växer upp* – *när ett barn insjuknar* är centrerade på övre delen av sidan. Nere till höger står den utgivande institutionens namn, *Fpa*, och året *2004*. Logotypen används inte på detta omslag.

Bild 4.2 visar omslaget på broschyren från år 2006. Här har omslaget försetts med en tydligare logotyp. Broschyren år 2006 har i övre vänstra hörnet institutionens namn och logotyp samt serienamnet och numret, och året *2006*. Broschyren år 2006 har endast en underrubrik: – *när ett barn föds och växer upp*. Varför den andra underrubriken har avlägsnats kan jag bara spekulera om. Kanske det är frågan om ett försök till mer positiv kommunikation då barns sjukdom inte nämns på omslaget.

Båda omslagen har samma bild, ett leksakslok, samma grafiska effekt, ett rutmönster, och samma effektfärg: röd.

Bild 4.1 Omslagsbild på FPA:s broschyr Förmåner till barnfamiljer (2004)

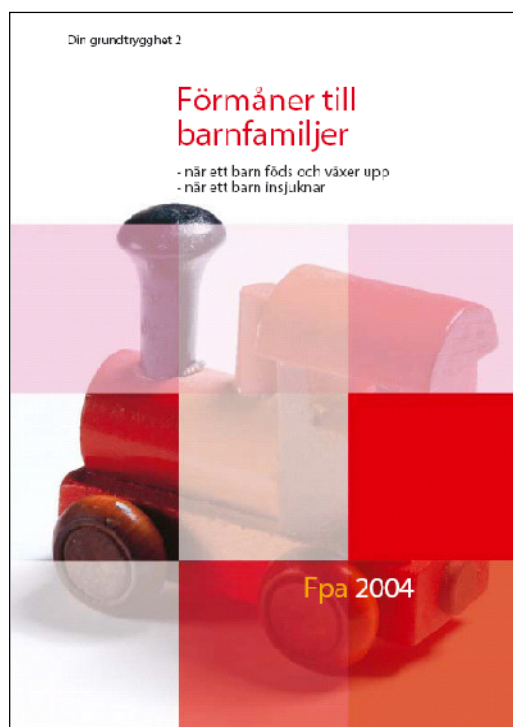
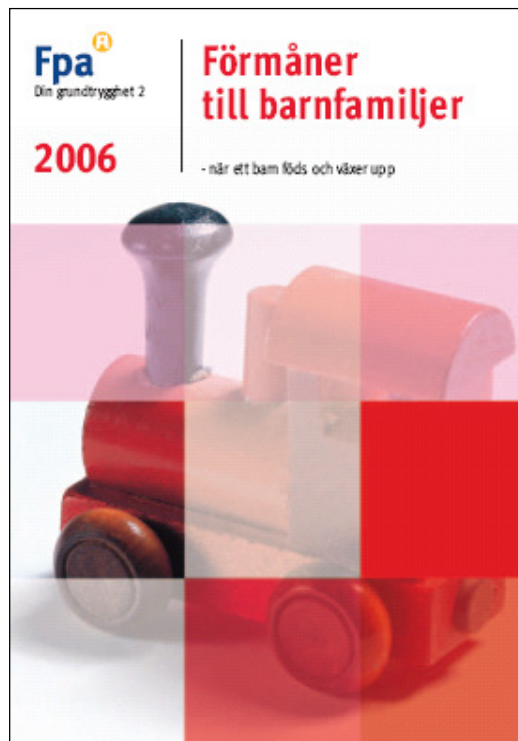

Bild 4.2 Omslagsbild på FPA:s broschyr Förmåner till barnfamiljer (2006)

Bilden mitt på sidan föreställer ett leksakslok i trä. Det är placerat på sidan så att loket, sett i den vanliga läsriktningen vänster–höger, verkar backa. Dessutom är loket täckt av ett rutmönster som är mer eller mindre ogenomträngligt. Förarhytten, där någon mänsklig representant kunde sitta, är så gott som osynlig på grund av rutmönstret. Leksaken skapar kopplingen till barnfamiljen, men det finns inget ansikte, ingen interaktion, inget tilltal.

Broschyrerna år 2008 och 2009, som inte ingår i det material som jag undersöker här, har en ny titel och omslagsbild. Titeln är *Förälder*. På det nya omslaget ligger en baby i sin vagn, och babys ansikte är vänt mot läsaren och ser på läsaren. De nya broschyrerna har alltså ett omtal av den tänkta läsaren och ett ansikte på omslaget (se www.fpa.fi).

4.2 Försäkringskassan

4.2.1 Uppkomst, utveckling och verksamhet

Försäkringskassan har sitt ursprung i folkrörelserna i Sverige. Under det industriella uppsvinget som kulminerade under 1890-talet uppstod ett konkret behov av fabrikkassor och hundramannaföreningar. Dessa ligger som grund för dagens Försäkringskassan. Utvecklingen från Sveriges Allmänna Sjukkasseförbund till dagens Försäkringskassan beskrivs bland annat av Classon (1984) och Broberg (1973) samt mer övergripande i historiken på webbplatsen (*Historik* på www.forsakringskassan.se). Lagen om en obligatorisk sjukförsäkring antogs så sent som år 1953, och hade då föregåtts av tio år av diskussioner (Classon 1984). Praxis att hjälpa varandra inom en grupp hade ändå existerat i organiserad form i minst 50 år innan lagen antogs. Dagens Försäkringskassan är en centraliserad myndighet medan sjukkassorna till en början var mycket regionalt och lokalt förankrade.

Sverige har under 1900-talet haft en förhållandevis stabil politisk och ekonomisk utveckling. Socialdemokraterna har under lång tid styrt Sverige och varit tongivande inom socialpolitiken. De centraliserade myndigheterna och den rationella samhällsplaneringen har skapat en samhörighetskänsla – som förvisso också kritiseras som ett ”förmyndarsamhälle” av Daun (1989: 159–163). Kroll (2007: 293) betonar socialdemokraternas rationella planering och menar att den svenska statsmakten fått tjäna som ett ”instrument som kan erövrats och utnyttjas för att driva de egna idealen och intressena.” Kroll (2007: 314–315) menar att välfärd i Sverige är det samma som politik och att diskussionen förs i politisk–ideologiska termer.

Under 1950- och 1960-talen stiftades flera nya lagar som garanterade bland annat pension (Lagerqvist 2001: 184). Familjeförmånerna fanns delvis inbakade redan i de tidiga kassornas verksamhet där såväl kvinnor som barn kunde vara medlemmar, och där efterlevande garanterades en viss utkomst. Allmänt barnbidrag infördes år 1948, före det hade barnbidraget varit behovsprövat. Moderskapsförsäkringen blev dock lagstadgad först i samband med *lagen om allmän försäkring* år 1962 och vidare när föräldraförsäkringen med föräldrapenning infördes 1974. (Classon 1984: 41–52.)

Något hemvårdsstöd/vårdnadsbidrag finns inte i Sverige. Hiilamo och Kangas (2007: 252, 265) menar att den svenska välfärdsdebatten under senare hälften av 1900-

talet har stämplat vårdnadsbidraget som en kvinnofälla. Kvinnorna ges möjligheten att välja att arbeta. Retoriken i debatten har betonat bland annat individens fria val, jämställdhet mellan könen och mellan olika familjer, att barnen mår bäst på daghem och att arbetskraft frigörs då mammorna återgår till arbete (Hiilamo & Kangas 2007: 275).

Riksförsäkringsverket och Försäkringskassaförbundet skapades på 1960-talet. Samtidigt grundades Försäkringskassorna som förutom sjukersättningar fick handha pensionerna i och med lagen om allmän försäkring år 1962. Den lokala förankringen har hela tiden varit stark. Då Försäkringskassan år 2005 blev en myndighet fanns det 21 försäkringsdelegationer eller allmänna försäkringskassor, ett i varje län (se *Din insyn i Försäkringskassan*). Innan den nya myndigheten tog form bestod socialförsäkringsadministrationen (SFA) av Riksförsäkringsverket, Premiepensionsmyndigheten och Försäkringskassan. I dag är myndigheterna Försäkringskassan och Premiepensionsmyndigheten.

I *förordning (2007: 1235) med instruktion för Försäkringskassan* nämns institutionens uppgifter. Varken där eller i de andra lagarna och förordningarna om institutionen står det att institutionens uppgift är att betala ut bidrag eller ersättningar, utan man använder begreppen ”förvaltning” och ”handlägga”¹¹. I den första paragrafen står det:

Försäkringskassan är förvaltningsmyndighet för socialförsäkringen samt för andra förmåner och ersättningar som enligt lag eller förordning ska handläggas av Försäkringskassan. (2007: 1235, 1 §)

Institutionen är alltså en förvaltare och prövare, inte en lagstiftare eller utbetalare, enligt den första paragrafen. I den följande paragrafen står det vad myndigheten ska göra. Det är bland annat att ”ansvara för och verka för lagenlighet och enhetlighet”, ”att ge allmänheten information om det allmänna ålderspensionssystemet”, att ”stävja bidragsbrott och motverka felaktiga utbetalningar”, att ”ha ett samlat ansvar inom sitt verksamhetsområde för frågor som har betydelse för nyanlända invandrades etablering i samhället” samt att ”integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin verksamhet” (citrat ur 2 § *förordning 2007:1235 med instruktion för Försäkringskassan*). De punkter som lagstiftaren valt att ta upp får anses vara av stor vikt för institutionen och dess verksamhet. Dessa punkter torde också på något sätt synliggöras i hela institutionskontexten, det vill säga även i informationsbroschyrerna.

Att informera om sjukförsäkringen har varit en huvuduppgift för Försäkringskassan sedan Sveriges Allmänna Sjukkasseförbund, senare Svenska Sjukkasseförbundet. Informationsspridningen har skett på olika sätt. Tidigt utgavs en tidning, arbetsmaterial och broschyrer som spreds till kontoren och till kassornas medlemmar. Således har socialförsäkringsinstitutionerna i Sverige utgett informationsbroschyrer om socialförsäkringen åtminstone sedan början av 1900-talet. (Classon 1984: 17–22.) I dag ges information inte enbart på svenska utan också på ett antal minoritetsspråk.

Åttio procent av Sveriges befolkning på mer än 9 miljoner bor söder om den 60:e breddgraden. Huvudspråket i Sverige är svenska medan erkända minoritetsspråk är finska, samiska, meänkieli/tornedalsfinska, romani och jiddisch (*språklag* 2009:600, paragraf 4 och 7). Åke Daun (t.ex. 1989: 232–234) poängterar flera gånger att Sverige i dag är ett

¹¹ 'Ha hand om' respektive 'genomföra provning' enligt Svensk ordbok

homogent samhälle. Dauns bok kan antas beskriva situationen under 1980-talet. Min uppfattning är att Sverige under de senaste 50 åren har blivit allt mer språkligt och kulturellt heterogent tack vare en riklig invandring (*Efterkrigstidens invandring och utvandring*). Invandringen har inte enbart varit en arbetskraftsinvandring från grannländerna och europeiska länder, utan också en invandring från krisdrabbade länder såsom f.d. Jugoslavien och Irak. Kulturell heterogenitet är dock inget nytt i Sveriges historia (se G Pettersson 1996 [2005]: 140–146).

I Sverige folkbokförs inte modersmål. Vissa uppskattningar har dock gjorts, bland annat ger *Nationalencyklopedin* uppgiften att ca 200 000 personer talar finska, 100 000 något annat nordiskt språk, 70 000 något av språken i f.d. Jugoslavien, 100 000 arabiska eller persiska. Det finns alltså i dag hundratusentals människor i Sverige som inte har svenska som sitt första språk.

Försäkringskassans ledning består av en styrelse som utses av regeringen, en generaldirektör, överdirektör och en ledningsgrupp. I ledningsgruppen sitter chefer och direktörer för de olika avdelningarna inom Försäkringskassan. Förutom dessa ledande positioner finns det en försäkringsdelegation i varje län. Försäkringsdelegationerna utses av regeringen på förslag från de partier som är representerade i riksdagen. Dessutom finns det 180 socialförsäkringsnämnder till vilka försäkringsdelegationerna utser ledamöter. Dessa nämnder fattar beslut om särskilda ersättningar såsom handikappersättning, assistansersättning o.d. År 2005 hade Försäkringskassan drygt 15 900 anställda och 330 lokalkontor (*Årsredovisning 2005*).

Enligt årsredovisningen för år 2005 uppgick socialförsäkringsutgifterna i Sverige till 435 miljarder kronor, det vill säga nästan en sjättedel av bruttonationalprodukten (38 993 USD). Samma år (2005) uppgick de samlade utgifterna för familjepolitiken till ca 61 miljarder kronor, varav 167,5 miljoner kronor användes till familjeförmånerna. Försäkringskassan räknar med följande förmåner som familjeförmåner: föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, särskilt bidrag inom bostadsbidraget, barnbidrag, flerbarnstillägg, underhållsstöd och studiebidrag. I denna avhandling används uttrycket familjeförmån i övriga sammanhang i vidaste möjliga bemärkelse: det avser alla slags bidrag och förmåner som Försäkringskassan eller FPA betalar till familjer med barn.

Av *Årsredovisning 2005* framgår vidare uppgifter om hur många hushåll eller barn som omfattas av den ekonomiska familjepolitiken. Kring 1,7 miljoner barn omfattades av barnbidrag åren 2003–2005, och barnbidragen betalades till drygt 950 000 personer. Föräldrapenning betalades för ca 468 000–506 000 barn och bostadsbidrag till ca 250 000 hushåll under de nämnda åren. Det är värt att nämna att i Sverige betalades år 2006 mer än 20 % av föräldradagpenningarna till papporna (*Family policy in Sweden 2008*, s. 14).

4.2.2 Kommunikationen

Informationsverksamheten var viktig i de tidiga sjukförsäkringarna och är fortfarande viktig. Försäkringskassans broschyrer producerades fram till organisationsförändringen 2005 av informationsavdelningen vid Riksförsäkringsverket. Tryckningen har ombesörjts av Försäkringskassornas förbund. Efter organisationsförändringen har broschyrerna producerats

av informationsavdelningen vid Försäkringskassan. (Classon 1984: 54–56, Broberg 1973: 159.)

Hösten 2006 hade Försäkringskassans informationsavdelning 34 anställda. Alla arbetade inte heltid, uppger en av informatörerna, men medarbetarna är trots det många. Förutom chefer och direktörer (totalt 4 chefspositioner av olika slag) finns också bibliotekarierna (2 personer) inom enheten liksom kurs- och konferenssamordnare (2 personer). Avdelningen har en sekreterare. Om man grupperar de anställda lite grovt får man följande grupper: 5 personer arbetar som informatörer, 10 personer arbetar med internet. Av dessa har 3 hand om den externa webben och 7 om den interna webben. Dessutom finns det 5 journalister och 4 personer som arbetar med grafisk formgivning eller tidningslayout. Det finns en presschef och en pressekreterare.

I samband med situationsbaserandet av informationsbroschyerna arbetade förutom informatörer även en copywriter, reklamskribent, med att utforma de nya broschyerna vid Försäkringskassan. Det är inte helt oväsentligt i detta sammanhang att en offentlig institution har en reklamskribent som är med och utformar informationsmaterialet. En viktig samhällsförändring har ju varit kommersialiseringen av det offentliga rummet. Våra liv, stadsmiljön och det informationsutbud vi möter präglas allt mer av reklam och konsumtion (se t.ex. Fairclough 1992).

Klarspråksarbete och en tydlig kommunikation direkt till läsaren är viktiga ledord för Försäkringskassans arbete. År 1998 gick Klarspråkskristallen till Försäkringskassan i Västerås (Thorén 1998). År 2005 berömde tidningen *Internetworld* tillgängligheten på Försäkringskassans webbplats och webbplatsens utseende och funktioner överlag (*Svenska sajter stänger dörren för 1 miljon kunder, Sveriges 100 bästa webbsajter 2005, Årets bästa sajter: Myndighet & organisation*). Under intervjuerna med Försäkringskassans informatörer framgår det att språket är mycket viktigt och de språkliga valen verkar vara medvetna. Texterna ska vara sakliga men skrivna i en positiv anda. Ett direkt tilltal och välkomnande ses som viktigt. Under skrivprocessen har också olika familjeformer uppmärksammats liksom jämställdhet och jämlikhet mellan olika människor. Innehållet i broschyerna varierar också medvetet. En av informatörerna berättar att de inte ville ta upp frågor om separation och skilsmässa i broschyren som riktar sig till nyblivna föräldrar. Han menade att det är tråkiga saker som inte behöver ingå i den broschyren.

De svenska informatörerna betonade att broschyerna skrivs så att principerna om jämställdhet och jämlikhet beaktas. Dessa frågor finns även inskrivna i lagen om Försäkringskassan. Försäkringskassan har såväl centralt som regionalt flera principer och modeller för skrivverksamheten och för att bemöta kunder (*Skrivråd till dig som arbetar på Försäkringskassan, Språkpolicy för SFA*). Principerna återspeglas även i årsredovisningarna som är tjocka fyrfärgspublicationer. I dessa utvärderas verksamheten på olika områden, det är inte enbart en redovisning av ekonomiska belopp utan också av hur verksamheten har genomförts.

Då det gäller texternas formgivning och utseende finns det en stor samstämmighet mellan de olika broschyerna och de andra trycksakerna. Det finns alltså en grafisk profil som följs och denna fastställer bland annat typsnitt och färgval, precis som vid företag i dag (*Riktlinjer för Försäkringskassans grafiska profil*). Det är tydligt att broschyerna *Barnfamilj* och *Blivande förälder* liknar varandra väldigt mycket inte bara till utseendet

utan även till hur innehållet har strukturerats. De tryckta broschyrerna har ett explicit samband med broschyrer och faktablad om andra ämnen som till exempel boende och sjukdom. Det finns med andra ord en explicit intertextualitet mellan de olika texterna. Dessutom finns allmänna broschyrer om socialförsäkringen, om självbetjäningstjänster och juridiska frågor. Självklart har broschyrer och faktablad även ett samband med blanketter. Blanketterna finns vanligtvis i elektronisk form, i vissa fall som elektroniska blanketter och i andra fall som filer att ladda ner, fylla i och sedan skriva ut.

Under avhandlingsarbetets gång, ungefär mellan åren 2003 och 2008, har jag kunnat följa en omorganisering av informationsverksamheten genom att broschyrerna gått från att vara bidragsbaserade till att vara anpassade för olika livssituationer (situationsbaserade). Samtidigt har informationskanalerna, kommunikationssätten, blivit alltmer nätbaserade och tillgängliga 24 timmar om dygnet. Den aktuella informationen finns på internet, bland annat i faktablad som uppdateras regelbundet, medan de tryckta broschyrerna endast ger övergripande information om familjeförmåner. Internets betydelse har sedan dess ökat allt mer, i skrivande stund är det till exempel möjligt att chatta med en handläggare och på så sätt få information om möjliga förmåner i ens egen situation.¹² I *Årsredovisning* för år 2004 konstaterade dåvarande Riksförsäkringsverket att det hade tagit emot ca 2,6 miljoner beställningar via telefontjänsten och 1,4 miljoner via webbplatsen. Att ge god betjäning dygnet runt ingår i principerna om tillgänglighet till myndigheter 24 timmar om dygnet.

På webbplatserna har klienterna tillgång till webbinformation, men också till broschyrerna och det övriga tryckta informationsmaterialet som går att ladda ner. Olika slags e-tjänster nås också via webbsidorna. För e-tjänster och självbetjäningstjänster måste klienterna ha någon form av elektroniskt identitetsbevis eller ett nätbanksavtal, e-legitimation. Användning av e-tjänster förutsätter att familjen har tillgång till dator med internetuppkoppling hemma. Det är inte självklart att alla klienter har denna infrastruktur och kunskap eller vilja att använda den. Trots att mycket görs elektroniskt är det fortfarande vanligt med beslut på papper. En viktig del av Försäkringskassans kommunikationssätt är service-telefonen med vilken klienterna dygnet runt kan beställa broschyrer och blanketter, samt anmäla sjukfrånvaro.

I samhällsdebatten framstår Försäkringskassan som en serviceinstitution vars beslut och verksamhet diskuteras och kritiseras. Bland annat tar medierna upp nedskärningar av antalet kontor och antalet anställda liksom felaktigheter i handläggningar. Försäkringskassan har också problem med bidragsfusk, och olika åtgärder för att minska fusk har också uppmärksamats i pressen (Hernadi i *Svenska Dagbladet* 2006). Frågan om bidragsfusk tas upp redan av Åke Daun (1989: 31) som refererar en fråga om normbrott i en europeisk enkätundersökning. Frågan var om intervjupersonen kunde tänka sig "att göra anspråk på sociala förmåner som du inte har rätt till". Alternativet som helt utesluter fusk var att det "aldrig kan rättfärdigas". Många svenskar, i synnerhet de som vid svarstidpunkten var unga, valde ett mildare alternativ. En stor del ansåg alltså att det ibland kunde vara berättigat att göra anspråk på sociala förmåner som personen i fråga enligt lag inte har rätt till. Det verkar alltså finnas en tendens till bidragsfusk som eventuellt kan kopplas till den låga auktoritetstron (se kapitel 2.5).

¹² Detta har samband med en omfattande omorganisation vilket framgår av Försäkringskassans webbplats i januari 2010.

Följden av betoningen på internet och servicetelefonen är att antalet lokalkontor minskar och att de ändrar karaktär. Nyheten om en omorganisation ledde år 2007 till synlighet i medierna. Bland annat skrev Kihlström (2007) i *Dagens Nyheter* "F-kassan stänger fyra av fem kontor", i samband med organisationsreformen. Försäkringskassans pressmeddelande den 30.3.2007 valde orden "Enkelt, snabbt och rätt styr Försäkringskassans förändring". Oberoende av ur vilken synvinkel saken presenteras är det ett faktum att antalet kontor har minskat genom att allt fler sköter sina ansökningar och anmälningar på internet eller genom servicetelefonen. Om människor hellre ringer än besöker Försäkringskassan kan det vara motiverat att koncentrera de anställda till telefonservicen istället för till kontor. Informatorerna betonade under intervjuerna att de flesta har en telefon och att många pensionärer också kan använda datorer, så de flesta kan sköta sina ärenden på annat sätt än genom personligt besök. Enligt min observation vid ett (numera stängt) lokalkontor i Stockholm City den 9 oktober 2008 var kontoret välbesökt. De flesta som väntade på sin tur var äldre, funktionshindrade eller personer av utländsk härkomst. Dessa grupper kan ha en högre tröskel att använda datorer och internet, och möjligen också svårt att framföra sitt ärende per telefon.

Försäkringskassans kommunikationskanaler är moderna: informationskampanjer på tv, utvecklade webbsidor och chatt. Genom sin informationsstrategi når Försäkringskassan ut till människor där de är, till exempel vid datorn eller teven. Demokratiprincipen som är viktig i Sverige är tydlig då det gäller principen om 24-timmarsmyndigheten. Individen får själv välja när hon eller han tar kontakt med en myndighet. Försäkringskassan genomför regelbundet undersökningar som mäter hur känd institutionen är, och är med andra ord mån om sin framtoning. De elektroniska medierna betonas, medan den tidning som Försäkringskassan utger, *Dagens socialförsäkring*, vänder sig enligt uppgift på institutionens webbplats "i första hand till Försäkringskassans medarbetare". Informationsstrategin för Försäkringskassan är med andra ord väl förenlig med de principer som drogs upp redan i början av 1900-talet, det vill säga institutionen går aktivt ut med information. En modern layout och grepp som är bekanta från reklamens värld används: fyrfärg, porträtt av människor och direkt tilltal. Detta åskådliggör bild 4.3 och bild 4.4 som visar omslagsbilderna på Försäkringskassans broschyrer *Blivande förälder* och *Barnfamilj*.

Försäkringskassans situationsbaserade informationsbrochyrer lanserades som "Våra nya ansikten" (*Våra nya ansikten*). Varje broschyr har alltså ett ansikte som får representera institutionen. Även barnen på bild 4.3 och 4.4 representerar Försäkringskassan, trots att det är klart att de inte är anställda vid institutionen eller har något annat förhållande till den. Men de ger institutionen ett ansikte som vänder sig till läsaren. Titlarna, *Blivande förälder* och *Barnfamilj*, tilltalar också läsaren i och med att de tänkta läsarna omtalas (*förälder*, *barnfamilj*). Titeln är placerad högst upp på sidan, på bilden. Titeln finns i en textruta i den övre delen av en tredelad rektangel som sträcker sig över ansiktet. I den nedre delen av rektangeln är bakgrunden i textrutan fylld och där står underrubriken "Information från socialförsäkringen för dig som väntar eller nyligen fått barn" respektive "Information från socialförsäkringen för dig som har barn". Till höger i samma ruta finns Försäkringskassans namn och logotyp.

Bild 4.3 Omslaget på Försäkringskassans broschyr Blivande förälder (2006).

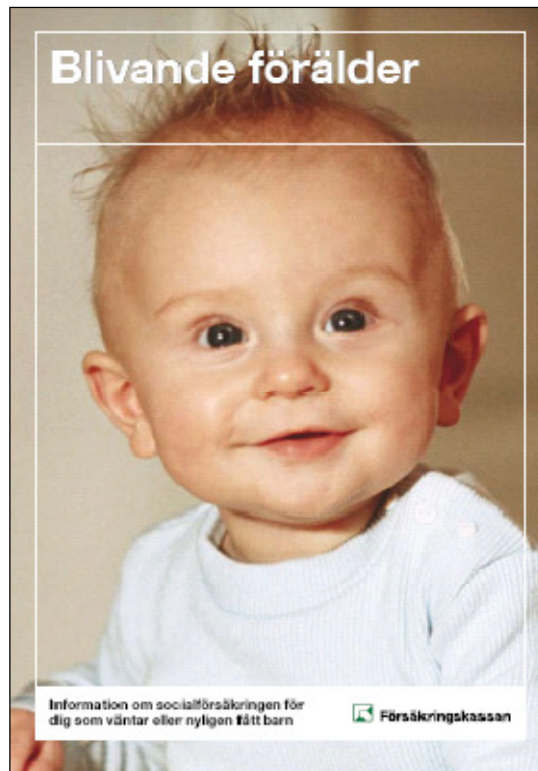

Bild 4.4 Omslaget på Försäkringskassans broschyr Barnfamilj (2006)

Även Försäkringskassans broschyrer har uppdaterats under de senaste åren. Hösten 2009 hette broschyrerna ”Till alla som väntar eller just fått barn” respektive ”Till alla barnfamiljer”. Omslagsbildernas ansikten har försvunnit, istället är det en gul ruta med en vit grafisk bild på en baby respektive en förälder och ett barn. Broschyrerna har även invändigt genomgått en viss förnyelse – fem år efter den senaste stora ändringen. Att förnya sig och ha en modern framtoning verkar alltså ha blivit vardag också i socialförsäkringsvärlden.

4.3 Jämförande diskussion

Genomgången ovan av de två institutionernas historia och verksamhet i dag samt kommunikationsformer relateras i detta delkapitel till avsnittet 2.5.3 och tidigare forskning om finsk och svensk kultur. Socialförsäkringsinstitutionerna i Finland och Sverige är en del av ländernas kultur. Det ingår i ländernas traditioner och ideologier att upprätthålla ett socialförsäkringssystem för medborgarna. Enligt vad som konstaterades i avsnitt 2.5.3 är demokrati och jämställdhet viktiga grundlagsstyrda principer i Finland och Sverige. Genom ett socialförsäkringssystem garanteras alla (demokrati) en ekonomisk grundtrygghet (jämställdhet). Eftersom de två kulturkontexterna är olika, har vi två situationstyper och situationer: FPA och Försäkringskassan.

I Sverige har socialförsäkringen uppstått bland dem som behövde den, det vill säga arbetarna vid industrier och bruk. Organisationen har börjat på gräsrotsnivå, där folkrörelserna arbetar. De lokala organisationerna har så småningom blivit större och inlett samarbete. Är gräsrotsarbetet ett uttryck för ett principstyrt tänkande, något som skulle känneteckna Sverige enligt tidigare forskning? Eller är det snarare uttryck för en självständig hållning till auktoriteter och tron på individens möjlighet att förändra sin situation? Antagligen är det frågan om både principstyrt tänkande och tron på individens möjligheter. När man solidariskt började arbeta för ett gemensamt väl fick man något i utbyte: en ekonomisk trygghet för individen.

I Finland har utvecklingen varit annorlunda då landet blev självständigt sent och urbaniseringen tog fart sent. Fattigvården sköttes av socknen eller kommunen. När socialförsäkringsorganisationen väl tillkom organiserades den uppifrån ner, i motsats till Sverige där organisationen har byggts nerifrån uppåt. Socialförsäkringen blev en auktoritet som individerna skulle lyda snarare än en organisation man var med om att bygga upp.

De broschyrer denna avhandling undersöker utgör en del av *verksamheten* vid institutionerna. Förutom att verkställa bidragsgivningen ska institutionerna också informera om bidragsgivningen. Jag diskuterar informationsverksamheten längre ner.

Familjeförmånerna lagstodgades i Finland och Sverige ungefär samtidigt. Barnbidraget infördes på 1940-talet och en mer utvecklad föräldraförsäkring på 1970-talet. När det gäller bidragsgivningen i dag finns det vissa skillnader eftersom antalet invånare är olika stort, de faktiska bidragsbeloppen blir därmed också olika stora. I Finland tog år 2004 ca 145 400 personer emot föräldradagpenningar och totalt ca 570 000 barnfamiljer fick barnbidrag. Barnfamiljer med bostadsbidrag uppgick till ca 61 920, närmare 11 % av barnbidragsmottagarna i Finland. I Sverige betalades föräldrapenning för ca 500 000 barn och

totalt 950 000 personer fick barnbidrag. Bostadsbidrag för barnfamiljer fick ca 250 000 barnfamiljer, ca 26 % av barnbidragsmottagarna. Andelen barnfamiljer som får barnbidrag är ungefär lika i de två länderna. Däremot verkar bostadsbidraget vara generösare för barnfamiljerna i Sverige. Detta kan till en del förklaras av att bostadspolitiken i de två länderna är olika: i Finland äger de flesta sin egen bostad medan de flesta som får bostadsbidrag bor i hyresbostäder. I Sverige är det färre som äger sin bostad, i stället bor man till exempel i bostadsrätt och för den kan man få bostadsbidrag.

Det finns också en tydlig skillnad mellan länderna gällande fädernas uttag av föräldraförmåner. I Finland betalas mer än 90 % av föräldradagpenningarna till mammorna, pappornas andel är alltså knappt 10 %. De svenska papporna tar ut kring 20 % av föräldradagpenningarna. Trots att det i båda länderna finns öronmärkta dagar för papporna väljer finska pappor i mycket mindre utsträckning att stanna hemma med de små barnen. Detta kunde stöda åtminstone till en del tanken om att Sverige är ett mer jämställt land än Finland. I Sverige delar män och kvinnor samma värderingar då det gäller vården av barn, medan det i Finland finns en mer traditionell, konservativ syn på mamman som den primära vårdaren. Denna syn bekräfts genom bidragsnamn som moderskapsunderstöd och moderskapspenning.

Det finns skillnader mellan FPA och Försäkringskassan avseende antalet anställda och antalet kontor, men det finns också skillnader mellan landets folkmängd. År 2005 hade Finland ca 5,2 miljoner invånare enligt Statistikcentralen (*Befolkningsstatistik*). Motsvarande tal för Sverige var enligt SCB drygt 9 miljoner (*Tabeller över Sveriges befolkning*). Antalet anställda vid FPA var drygt 5 000 och antalet byråer och filialkontor uppgick till totalt drygt 300. Vid samma period hade Försäkringskassan ca 15 900 anställda på ca 330 lokalkontor. Det är betydligt fler anställda vid Försäkringskassan än vid FPA, tre gånger så många, trots att befolkningen i Sverige inte ens är dubbelt så stor som den i Finland. Antalet kontor kan alltså sägas vara stort i Finland, medan antalet anställda i Sverige är stort. Den lokala förankringen i de olika regionerna i Sverige kan eventuellt förklara det betydligt större antalet anställda i Sverige. Eller så är det frågan om att Försäkringskassan har mer resurser att anställa fler människor.

De *relationer* som finns i verksamheten är relationen mellan institutionen och klienten. Relationerna i texten berör dem som skriver texten och dem som läser texten. Relationerna i en institutionell kommunikation är hierarkisk. Det innebär att institutionen i sin roll som portvakt och förmångsgivare har makt över klienterna. Detta asymmetriska förhållande mellan textförfattaren och den tänkta läsaren, avsändaren och mottagaren, genomsyrar därmed situationskontexten. Också i de jämlika demokratierna Finland och Sverige har institutionerna makt över sina klienter. Att säga att klienterna är jämbördiga med institutionen vore att ljuga. Däremot kan institutionerna värdera jämbördighet och individens frihet på olika sätt med grund i samhällets värderingar på dessa punkter. I Sverige värderas individens möjligheter till självständiga val, medan man i Finland värderar traditioner, kanske också traditionen att institutionen är en auktoritet.

Utifrån de intervjuer som jag har gjort har jag fått veta att bland annat informatörer, översättare, jurister och sakkunniga deltar i socialförsäkringsinstitutionernas textproduktion. Förutom institutionen som en överordnad deltagare finns det inom institutionen personer till vilkas arbetsuppgifter det hör att kommunicera med klienterna personligen, till exempel anställda vid kontoren som hjälper klienterna, och personer som kommunicerar

med klienterna på större distans, till exempel informatörer, sakkunniga och andra inom centralförvaltningen.

Informationsbroschyrerna kommunicerar med de tänkta läsarna både med den visuella utformningen och med den skrivna texten innanför omslaget. Ser man bara på den visuella utformningen av omslaget (bilderna 4.1–4.4) verkar Försäkringskassan mera mån om en relation till sin tänkta läsare eftersom institutionen tilltalar denna med ett ansikte och omtalar läsaren i titeln på broschyren. Vilken relationen är i den skrivna texten klargörs i de kommande analyskapitlen. En öppen, dubbelriktad och diskuterande kommunikation verkade dock vara något som svenskar i företagsvärlden värdesätter, medan finländare värdesätter effektivitet framför diskussion och respons.

De tänkta läsarna är inte enbart en person, utan många olika människor. Materialet för denna avhandling är avgränsat så att läsarna har en gemensam nämnare: de är föräldrar eller blivande föräldrar. Inom gruppen finns självklart stora variationer i kunskapsnivå och i graden av beroende av de förmåner som institutionen förmedlar – faktorer som antagligen påverkar relationen till institutionen. Det är rimligt att anta att en person eller familj med hög inkomst inte är lika beroende av de förmåner som institutionerna förmedlar, och vågar ifrågasätta eventuella felaktiga beslut som institutionen fattar. En person med vana att läsa abstrakta texter har bättre förutsättningar att ta till sig information som institutionen ger. En person med låg utbildningsnivå kan ha svårare att ta till sig informationen. Har man en låg eller osäker inkomst är man mer beroende av de förmåner som institutionen förmedlar.

Institutionerna arbetar med sin information i flera olika kommunikationskanaler. Att bedriva en aktiv informationsverksamhet är dessutom inskrivet i lagarna som reglerar institutionernas verksamhet. Försäkringskassan har en något längre informationstradition i och med att informationsverksamheten stått i centrum redan i de sjukkassor som föregick dagens Försäkringskassa. *Kommunikationssättet*, med vilka kanaler och vilket slags texter institutionen kommunicerar, är den tredje komponenten i analysen av situationskontexten. Avhandlingens primära analysmaterial är skriftliga trycksaker som också går att ladda ner och läsa på internet i elektroniskt format. Men institutionerna kommunicerar också på många andra sätt: med brev, webbsidor, självbetjäningstjänster m.m. De olika kommunikationssätten når antagligen olika slags läsare: en del vill ha informationen i en tryckt broschyr medan andra helst läser den på nätet.

Antalet anställda är överlag högre vid Försäkringskassan, vilket även märks då antalet anställda vid informationsavdelningarna jämförs. Vid Försäkringskassan var 34 personer involverade i både extern och intern information år 2006, medan samma uppgifter – förutom bibliotekstjänster – vid FPA handhades av 15 personer. Här anser jag att man inte kan ta hänsyn till folkmängden i alltför stor utsträckning, eftersom en tidning eller webbplats är lika arbetskrävande oberoende av om den läses av 5 miljoner eller 9 miljoner. Personresurserna för informationsverksamhet är större vid Försäkringskassan.

Hur stora informationsresurserna var i reda siffror mätt, det vill säga hur många euro och kronor som avdelningarna hade till sitt förfogande, framgår inte av årsredovisningarna. Men ser vi på slutprodukterna av informationsverksamheten (webbplatserna, broschyrerna, årsredovisningarna och kampanjer i medierna) verkar resurserna vara större på Försäkringskassan. Webbplatsen verkar vara större, fler bilder används och självbetjänings-

tjänsterna är fler. Broschyerna och faktabladen är i fyrfärg på Försäkringskassan, men endast omslaget är i fyrfärg hos FPA. Försäkringskassans årsredovisning (*Årsredovisning 2004*, *Årsredovisning 2005*) är tjockare, i fyrfärg, och mycket detaljerad i sin redovisning av verksamheten. Det är inte enbart siffror som redovisas, utan ett slags granskning och utvärdering av den egna verksamheten görs också. Folkpensionsanstaltens årsredovisning är tunnare. Det är närmast de viktigaste händelserna och de centrala siffrorna och nyckeltalen som redovisas.

Försäkringskassan använder mer moderna kommunikationskanaler än FPA. FPA har få kampanjer i medierna, medan Försäkringskassan verkar informera, eller göra reklam, i radio (åtminstone år 2004) och på TV (år 2005 och 2006). Båda institutionerna förnyar däremot aktivt sina broschyrer och webbplatser och försöker på så sätt ha en modern framtoning. Att värdesätta en modern framtoning och förändra saker och ting verkade utifrån 2.5.3 vara viktigare för svenskar än finländare. Därför är det kanske mer förvånande att FPA också visar förändringsbenägenhet än att Försäkringskassan gör det. Det står ändå klart efter intervjuerna med informatörerna att de på FPA är medvetna om vilka förändringar och informationssatsningar Försäkringskassan gör genom regelbundna träffar och diskussioner mellan informatörerna vid de nordiska socialförsäkringsinstitutionerna. De nya ansikten som Försäkringskassan införde år 2004 på broschyromslagen menade informatörerna vid FPA att inte passar in i den finländska kontexten. Några år senare har FPA också övergått till ansikten på sina broschyrer. År 2004 hade Försäkringskassan flera e-tjänster medan FPA inte hade sådana. Några år senare har Försäkringskassan utvecklat sina e-tjänster ännu mera, och FPA har också öppnat e-tjänster. Det verkar alltså finnas en tendens på FPA att i viss mån ta efter vad Försäkringskassan gjort.

Vilka slutsatser kan dras om kultur- och situationskontexterna som broschyerna produceras och används i? Det verkar stå klart att det finns skillnader mellan såväl de två kulturkontexterna som de två situationskontexterna. De kulturella skillnaderna avseende vad som värderas i de två länderna har sin grund i ländernas olika utveckling på det ekonomiska och politiska området. Det tar tid för värderingar att ändra, och än så länge verkar Sverige vara ett land där både individens frihet och ett gemensamt mål är viktiga principer som värderas högt. I Finland förhåller man sig mer konservativt till förändring, och olika auktoriteter värderas högt. Principerna värderas mindre än resultatet, medan man i Sverige fäster större vikt vid principerna.

Institutionernas historia och utveckling uppvisar olikheter som har att göra med samhällsutvecklingen. Försäkringskassan har tillkommit bland dem som behövde socialförsäkring. FPA grundades för att samhället skulle hjälpa dem som behövde socialförsäkring. De resurser som institutionerna har att tillgå i mängden anställda varierar stort: Försäkringskassan har fler anställda totalt sett och fler anställda vid informationsfunktionerna, vilket antyder att mer resurser läggs ner på socialförsäkringen. Detta kan ha att göra med institutionens historia: sjukkassan fanns till för sina medlemmar och Försäkringskassan finns till för invånarna i Sverige, lokalt i de olika regionerna. I Finland är FPA en statlig inrättning som skapats av politikerna. Institutionen är en auktoritet som folk måste vända sig till, oberoende av hur institutionen ser på sitt uppdrag.

I de följande analyskapitlen flyttas fokus på texterna och hur den tänkta läsaren och institutionen synliggörs där, och vilka betydelser som förmedlas. De resultat analyserna genererar diskuteras mot dessa slutsatser om kultur- och situationskontexterna.

5 Ordförrådsanalys

På samma sätt som en mur består av stenar som sammanfogats består en text av ord och uttryck som sammanfogats. Ett sätt att analysera dessa ord och uttryck, de lexikogrammatiska valen, är genom en kvantitativ analys. Sett ur ett systemisk-funktionellt perspektiv är de lexikogrammatiska valen kontextberoende. Valet i en specifik text beror på situationskontexten och variablerna *verksamhet*, *relation* och *kommunikationssätt*, vilka diskuteras i det föregående kapitlet. Genom att analysera flera texter kan vi säga något om situationstypen och registret som texterna tillhör. I detta kapitel analyserar jag ordförrådet i socialförsäkringsbroschyerna och anlägger ett jämförande perspektiv i min analys: finns det en variation mellan de olika broschyrerna avseende de lexikogrammatiska valen?

Eftersom en analys av orden frilägger centrala lexikala drag i institutionens diskurs fungerar den därmed som ett verktyg för diskursanalys. Denna kvantitativa analys bör dock kompletteras med kvalitativa analyser av betydelse på mikronivå för att den ska ge en mer tillförlitlig bild. Jag finner stöd för mitt tillvägagångssätt bland annat hos Fairclough (2003: 6) där kvantitativa analyser med hjälp av verktyg från korpuslingvistik förespråkas som komplement till detaljerade kvalitativa analyser. Baker (2006) presenterar också metoder för korpusbaserad diskursanalys. I föreliggande avhandling kompletteras den kvantitativa analysen av delar av det som Andersen & Smedegaard (2005: 367 ff.) kallar den systemisk-funktionella verktygslådan, nämligen interpersonella, ideationella och textuella analyser av barnfamiljsmaterialet, det vill säga mer detaljerade analyser av vilken betydelse orden uttrycker. Dessa analyser redovisas närmare i kapitel 6–8.

Detta kapitel innehåller flera frekvenslistor. Eftersom materialet är så pass litet jämfört med stora korpusar med miljontals ord begränsar jag listornas längd till tio ord. Min avsikt är att inte enbart deskriptivt redogöra för vilka ord som används i texterna, utan även att reflektera kring vad orden används till och vad de associerar till (Hoey 2005: 8–9).

Det konkordansprogram som används, MP2, definierar kollokat som ”grannar” till sökordet och ord som ofta förekommer tillsammans med det (Barlow 2003: 111). MP2 beräknar förekomsterna i absoluta tal, varför ett frekvent ord kan få flera kollokat med mycket höga absoluta tal och ett mindre frekvent ord kan få färre kollokat med lägre absoluta tal. Jag använder ordet *samförekomst* då jag avser ett ord som MP2 analyserar som ett kollokat. Hur jag metodiskt gått till väga presenteras längre fram.

Utgångsantagandet är att det i analysen framträder ord som är viktiga i socialförsäkringskontexten, ord som används i högre grad än andra ord. Dessa vanliga ord ses som texttypiska drag. Genom en kvalitativ näranalys kan jag bilda mig en tentativ uppfattning om vilka ord som är vanligast och hur de kopplas till andra ord, men en kvantitativ analys av hela broschyrer visar vilka ord som de facto är frekventa och i hur hög grad de är vanligare än andra ord i broschyrerna. Att enbart se på de kvantitativa resultaten är inte heller hållbart, utan analysresultaten måste tolkas utifrån hur orden och samförekomsterna fungerar i texten.

5.1 Vanliga ord i svenskan

Tidigare har svenskan beskrivits kvantitativt av korpuslingvister som undersökt olika slags material för att få fram de vanligaste orden. Jag redovisar nu för de tio mest frekventa orden i några andra genrer innan jag går in på socialförsäkringsbroschyrerna. Frekvensberäkningarna har jag hämtat från *Språkbanken*, Sture Alléns *Tiotusen i topp* och för talspråkets del från en artikel av Jens Allwood. I tabell 5.1 är de uppställda i en kronologisk ordning utifrån texternas produktionstidpunkt och enligt fallande frekvens. Materialet som frekvenserna beräknats på är skönlitteratur (äldre romaner, romaner från 1970-talet och romaner från 1980-talet), talspråksmaterial och pressmaterial från 1960-talet och slutet av 1990-talet. Inget av dessa material är samtida med mitt och texterna används i andra situationer och situationstyper. Det är frågan om andra genrer och register. Eftersom de ändå är en del av den sverigesvenska kulturkontexten ger de ett bra jämförelsematerial. Ordfrekvenserna visar bland annat hur vissa ord i svenskan är vanliga oberoende av genre och hur andra ord starkt förknippas med en viss genre – oberoende av tid. Att använda referenskorpusar förespråkas även av Baker (2006: 43–44).

Ord som finns bland de tio vanligaste i alla tidigare undersökta genrer och tider är: *och*, *det*, *att*, *som* och *på*. Det är frågan om bindeord, bestämd artikel, pronomen eller formellt subjekt, bisatsinledare och preposition. Ord som dessutom förekommer bland de tio vanligaste i alla de skrivna genrerna men inte bland de tio vanligaste i talspråket är *i* och *en*. Dessa återfinns ändå bland de tjugo vanligaste orden i talspråket. Det finns några särdrag bland de tio vanligaste orden i presskorpusarna *Tiotusen i topp* (som motsvarar korpusen *Press 65* i *Språkbanken*) och *Press 97*. *Av* finns bland de tio vanligaste orden i båda presskorpusarna, men inte i någon av de andra korpusarnas tio-i-topp. *Av* är ofta rätt betydelsestomt och snarast ett formord (SAG 2: 684). *Av* kan beteckna till exempel en relation eller ange agens, exempelvis den s.k. agenten i en passiv sats. I journalistiska texter kan journalistens, textförfattarens, namn ibland föregås av *av*. Bland de vanligaste orden i *Tiotusen i topp* finns också *den*, bestämd artikel eller pronomen för utrum-substantiv. Ordet *för*, som till exempel inleder bisatser, finns å sin sida bland de tio vanligaste orden endast i *Press 97*.

Bland de vanligaste orden i romanerna och i talspråket förekommer i varierande grad de personliga pronomenen (*jag*, *hon*, *han*) och det generaliserande *man*, medan dessa inte förekommer i pressmaterialet. I saktext talar textförfattaren sällan utgående från sig själv och andra referenter nämns ofta med namn eller titel. Personerna är däremot centrala i romaner och berättaren omtalar dem.

Ord som är karaktäristiska för talspråket och inte finns i de skrivna genrerna är *så* och *ja*. I talspråket används olika talspråksformer av *är*. Verbet *vara* i formen *är* är också karaktäristiskt för tidningsspråket. Det förekommer i *Tiotusen i topp* (*Press 65*) och *Press 97*. I en sakprosaframställning är presensformen av *vara* en resurs då det gäller att beskriva hur olika företeelser förhåller sig till verkligheten och till varandra. Preteritumformen *var* förekommer bland de tio vanligaste orden i *Romaner 1980–81*.

Tabell 5.1 Vanliga ord i några svenska korpusar.

Frekventa ord i korpusen "äldre svenska romaner" ⁱ	Tiotusen i topp ⁱⁱ	Frekventa ord i korpusen "romaner 1976-77" ⁱⁱⁱ	Frekventa ord i korpusen "romaner 1980-81" ^{iv}	Talspråkets mest frekventa ord ^v	Frekventa ord i Press 97 ^{vi}
och	och	och	och	de (det)	i
det	i	det	det	e (är)	och
att	att	att	i	å (och)	att
i	en	han	att	så	det
han	som	jag	jag	ja (jag)	som
en	det	i	en	att	en
som	är	på	som	ja	på
jag	av	en	på	på	är
på	den	som	han	som	av
hon	på	inte	var	man	för

i <http://spraakbanken.gu.se> → 1000 i topp

ii Sture Allén (1972) *Tiotusen i topp*. Motsvarar korpusen *Press 65* i Språkbanken.

iii <http://spraakbanken.gu.se> → 1000 i topp

iv <http://spraakbanken.gu.se> → 1000 i topp

v Jens Allwood (1998): *Some frequency based differences between spoken and written Swedish*

vi <http://spraakbanken.gu.se> → 1000 i topp

Utan att i detalj ha sett på i vilket slags sammanhang de olika frekventa orden förekommer är det tydligt att olika genrer har olika uppsättning frekventa ord. Däremot kopplar vi knappast ordet *han* eller *jag* enbart till romantext, precis som vi inte kopplar ordet *är* enbart till presstext. Ifall orden har en lexikal laddning omfattar den flera genrer.

De korpusar som hänvisas till ovan representerar rätt allmänspråkliga genrer. Marianne Nordman (1992) gör en korpusbaserad undersökning på fackspråkstexter insamlade i början av 1980-talet. Hennes analys är detaljerad och tar upp bland annat frekventa ord i olika ordklasser. Hon diskuterar också till exempel olika verbformer och semantiska drag, liknande företeelser som Hoey (2005) tar upp. Alla resultat hos M Nordman presenteras för sex olika fackområden vilket gör att det inte finns en tabell över de vanligaste orden i hela det material som hon undersöker, utan tabellen över de vanligaste orden har resultaten för varje fackområde för sig. Därför presenteras inte de tio vanligaste fackspråksorden i detta avsnitt.

Förutom den noggranna indelningen i olika fackområden finns det också andra skäl till att M Nordmans resultat inte är helt jämförbara med mina. Ordklassindelningarna är något annorlunda, till exempel särskiljs adjektiv och particip och verbalsubstantiven presenteras medan "vanliga" substantiv inte redogörs för. Studien i sin helhet verkar vara mer detaljerad än min. Längre fram diskuterar jag ordförrådsanalysen av barnfamiljsbroschyrerna och jämför resultaten med tidigare forskning. På denna punkt jämför jag även med M Nordmans resultat i den mån det är möjligt.

5.2 Materialet för ordförrådsanalysen

Ordförrådsanalysen utförs på alla insamlade broschyrer och faktablad såsom redovisats i kapitel 3. För en kvantitativ analys används det elektroniska materialet i form av .txt-filer. I samband med ändringen av filformat gjordes några bearbetningar för vilka redogörs närmare längre ner.

I ordförrådsanalysen ingår texterna i analysgrupp A enligt materialpresentationen i kapitel 3. De texter som ingår förtecknas detaljerat i tabell 3.1 för det finlandssvenska materialets del, tabell 3.2 för det sverigesvenska materialets del och tabell 3.3 för faktabladens del. På grund av olikheter mellan ordbehandlingsprogrammet Microsoft Word och konkordansprogrammet MP2 (programmet beskrivs längre ner) varierar antalet ord i textgrupperna i tabellerna i kapitel 3 och i detta kapitel. I tabell 5.2 förtecknas vilka broschyrer som ingår i de olika textgrupperna och hur många ord dessa omfattar enligt MP2.

Ordförrådsanalysen omfattar för de sverigesvenska texternas del 42 174 ord, och för de finlandssvenska texternas del 33 380 ord, totalt 75 554 ord. Den finlandssvenska och sverigesvenska ordförrådsanalysen utförs på ett material som jag bedömer är likvärdigt, trots att det ingår olika typer av texter, nämligen broschyrer och faktablad, och trots att broschyrerna är olika långa och behandlar delvis olika saker. Den gemensamma nämnaren är kontexten eller registervariablerna, det vill säga verksamheten, kommunikationssättet och relationerna motsvarar varandra. Däremot finns det skillnader i produktionssättet såväl mellan de sverigesvenska broschyrerna och de finlandssvenska broschyrerna som inom grupperna.

Materialet är inte ”taggat”, det har alltså inte genomgått någon automatisk eller manuell analys där ords ordklasser eller satsdelar har markerats. När jag redogör för analysresultaten utgår jag från ordklassindelningen i *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) (2006). För en del ord gäller att ordet kan ingå i olika ordklasser beroende på den aktuella användningen. Till exempel kan *för* enligt SAOL vara till exempel preposition, adverb eller konjunktion. *Av* kan vara preposition och adverb. När jag diskuterar resultaten av den kvantitativa analysen är det med andra ord oklart vilken ordklass som är aktuell. Jag kan utifrån konkordanslistorna se om någon användning är vanligare än någon annan, men jag anser det inte nödvändigt att i detta sammanhang på detaljnivå räkna förekomsten av *för* som preposition, *för* som adverb och *för* som konjunktion.

Tabell 5.2 Analysgrupp A och dess omfång i ordförrådsanalysen

FK gamla, 10 635 ord
<i>Försäkringskassan informerar. Barnbidrag och flerbarnstillägg.</i>
<i>Försäkringskassan informerar. Föräldraförsäkring.</i>
<i>Försäkringskassan informerar. Bostadsbidrag.</i>
FK sitbas, 8 019 ord
<i>Blivande förälder 2004</i>
<i>Barnfamilj 2004</i>
FK 2006, 9 168 ord
<i>Blivande förälder 2006</i>
<i>Barnfamilj 2006</i>
Faktablad, 14 352 ord
<i>Adoptionsbidrag</i>
<i>Barnbidrag/förlängt barnbidrag/flerbarnstillägg</i>
<i>Bostadsbidrag</i>
<i>Föräldrapenning</i>
<i>Beräkning av föräldrapenning – 240-dagarsvillkor</i>
<i>Föräldrapenning och sjukpenninggrundande inkomst (SGI)</i>
<i>Föräldraledighetslagen</i>
<i>Havandeskapspenning</i>
<i>Kontaktdagar för vissa funktionshindrade barn</i>
<i>Pappadagar</i>
<i>Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn</i>
<i>Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn som fyllt 12 men inte 16 år</i>
<i>Tillfällig föräldrapenning – för barn och ungdomar som omfattas av LSS</i>
<i>(lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade)</i>
<i>Underhållsstöd</i>
<i>Vårdbidrag</i>
<i>Försäkrad i Sverige när du bor eller arbetar här</i>
FPA 2003, 12 988 ord
<i>Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2003. FPA</i>
<i>Din grundtrygghet 6. Bostadsbidrag 2003. FPA</i>
FPA 2004, 13 168 ord
<i>Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2004. FPA</i>
<i>Din grundtrygghet 6. Bostadsbidrag 2004. FPA</i>
FPA 2006, 7 224 ord
<i>Din grundtrygghet 2. Förmåner till barnfamiljer 2006. FPA</i>

5.3 Bearbetning och metod för ordförrådsanalys

Bearbetningen av texterna var nödvändig eftersom det vid kopieringen från pdf-filerna kom med olika element som kunde ha förvrängt resultatet av bearbetningen i MP2, det konkordansprogram som använts (programmet beskrivs längre ner). I detta avsnitt beskrivs redigeringarna, för att förklara vilket slags brus som avlägsnats ur texterna.

Sådana element som avlägsnats är sidnummer och sidfötter samt direkta felaktigheter. I samband med omvandlingen till textfil hade kombinationen ”fi” och ”fl” i de sverige-

svenska texterna ersatts med ”.”, vilket har korrigerats. Sidbrytningen har avlägsnats, liksom innehållsförteckningar, sidnummer, sidhuvuden och sidfötter. Alla tecken är nu i samma storlek och styckeindelningen märks enbart som ett tecken för radbyte. Radbyten hade smugit sig in på onaturliga platser såsom mitt i en grafisk mening eller mitt i ett stycke. Dessa radbyten har avlägsnats. Fasta avstavningar har avlägsnats och avstavningarna har överlag setts över. Exempelvis *bar-net* ändrades till *barnet*, *föräldrapen-ning* till *föräldrapenning*. Stavfel och slarvfel (t.ex. dubblering) har korrigerats i .txt-filerna. Detta motiverar jag med att särskrivning och felskrivningar kan inverka på hur konkordansprogrammet läser texten och beräkningarna kan bli något snedvridna. Naturligtvis har jag inte ändrat något annat än tydliga stavfel och slarvfel, jag har inte ändrat ordval, ordföljd och enstaka felaktiga sammanskrivningar e.d.

Såväl huvud- som mellanrubrikerna finns kvar. Dessa ord ingår i beräkningarna men torde inte förvränga resultatet. Uppställningar med bollar, rutor och tankstreck har fått en asterisk som symbol, eftersom .txt-formatet inte stöder alla specialtecken. Faktarutor, exempel, tabeller o.d. har avlägsnats enligt följande princip: Om ett avsnitt föregicks av till exempel ordet ”exempel” eller ”tabell”, eller om avsnittet hade markerats med stödlinjer eller avvikande färg på ett sådant sätt att jag tolkade det som ett exempel eller en formel för bidragsberäkning, så raderade jag dessa ur .txt-filerna. Gemensamt för de ovannämnda textelementen (rubrik, uppställningar, exempel och tabeller) är att de kan kallas paratexter eller peritexter (t.ex. Genette 1987). Dessa är viktiga för läsningen av texten och de har inte avlägsnats ur analysen utan diskuteras närmare på olika håll i avhandlingen i samband med en mer kvalitativ undersökning (se även Lassus 2008). Trots den omsorgsfulla bearbetningen av materialet kan en del fel finnas kvar. Min bedömning är att dessa inte påverkar resultatet på ett betydelsefullt sätt.

Faktabladet har redigerats då ursprungstexten i pdf-format kopierades in i MS Word och gjordes till en textfil. Redigeringen följer i stort sett samma principer som för broschyrtexterna. Punktuppställningens boll har gjorts om till * (asterisk). Fasta avstavningar har avlägsnats med syftet att ha så många hela ord som möjligt. Vissa smärre felskrivningar har ändrats, närmast stavfel för ord som förekommer även rättstavade (t.ex. *bidragsskyldige* ändrades till *bidragsskyldige*) och hopskrivningar, allt för att få frekvensberäkningarna att stämma så bra som möjligt. Dubbla ord har också avlägsnats i de fall de uppenbart varit ”fel”. Faktabladets sidfot ”Information från Försäkringskassan” har avlägsnats.

Eftersom faktabladets funktion är att konkretisera och ge exempel hade det varit svårt att radera exempen. Exempel finns därför med i faktabladet. Texten präglas också av sifferbelopp, till skillnad från de sverigesvenska broschyrtexterna. Detta kan påverka den totala ordmängden i konkordansprogrammet och därmed även de relativa förekomsterna. Tabeller vars formatering upplöstes i och med att texten i pdf-format ändrades till en textfil har dock raderats.

Efter att texterna redigerats för att lämpa sig för kvantitativ analys används programmet MP2 (tidigare MonoConc) för frekvenslistor över och sökningar i materialet. Textfilerna i formatet .txt laddas upp och analyseras av programmet. Förutom frekvensberäkningar över frekventa ord görs sökningar efter olika former av samma ord, s.k. lemmen. Hoey (2005: 5) påpekar att då det gäller kollokationer bör grundantagandet vara att

varje ordform har sina egna kollokationer. I ordförrådsanalysen är syftet att visa vilka ord som är frekventa, och endast ytligt presentera kollokationer, som jag också kallar samförekomster enligt den definition som gavs tidigare. I tabellerna förtecknas grundformen av substantiv och verb men det som avses är alla i texterna förekommande former av ordet/lemmat. Det exakta ordantalet för varje textgrupp framgår av tabell 5.2. Beräkningarna görs av MP2 för de frekventa ordens del, medan programmet Excel används för att beräkna den procentuella andelen i övriga tabeller, utifrån antalet förekomster av de olika formerna av ordet.

För att hitta samförekomsterna, eller kollokationerna, används också MP2. Sökningen efter kollokationer i MP2 är definierad så att den omfattar fyra ord till vänster och till höger om det aktuella sökordet. Genomgången av samförekomster gör inga anspråk på att vara heltäckande i den omfattning som hos Hoey (2005) och i korpuslingvistiska undersökningar, men den ger en viss antydning om vilket slags uttryck som föredras i texterna.

Ordförrådsanalysen på ett så begränsat material som detta motiverar inte någon omfattande korpuslingvistisk signifikansberäkning. Jag är medveten om att materialet är litet i jämförelse med andra studier som gör kvantitativa beräkningar på stora textkorpora med flera miljoner ord. Men jag menar att materialet är tillräckligt för att undersöka vilka ord och uttryck som används i broschyrerna och framför allt i hur stor utsträckning deltagarna synliggörs (se Baker 2006: 26–29 för en diskussion om korpusstorlek).

Paul Baker (2006) presenterar användningsområden och metoder för korpusbaserad diskursanalys. Han för fram flera argument för att kombinera en kvalitativ och kvantitativ analys av texter. Ofta har forskaren antaganden om sitt material, vilket diskuterades i slutet av kapitel 2.3. Antagandena utgör en bra början och ger forskaren en intuitiv utgångspunkt för analysen. En kvantitativ analys möjliggör en mer objektiv analys av större textmängder (Baker 2006: 10–12). Därmed kan en kvantitativ analys bekräfta eller förkasta antagandena, och ge uppslag till delområden som kräver en detaljerad kvalitativ analys.

5.4 Analys av det finlandssvenska materialet

I detta avsnitt redogör jag för analysen av det finlandssvenska materialet. Analysen görs med programmet MP2 och resultaten presenteras i tabeller med de tio vanligaste orden. Resultaten diskuteras inte i detalj. Istället koncentrerar jag mig på det som jag ser som texttypiska drag och på vad som verkar vara speciellt för socialförsäkringskontexten. I tabellerna presenteras resultaten för varje analyserad grupp, FPA 2003, FPA 2004 och FPA 2006. Först redogörs för de frekventa orden, och därefter för frekventa substantiv, pronomen och verb. Till sist sägs något om användningen av adjektiv och adverb i materialet. De vanligaste orden i det finlandssvenska materialet förtecknas i tabell 5.3.

Tabell 5.3 De tio vanligaste orden i det finlandssvenska materialet, andel

FPA 2003	%	FPA 2004	%	FPA 2006	%
<i>för</i>	3,12	<i>för</i>	3,09	<i>du</i>	4,31
<i>och</i>	2,74	<i>och</i>	2,79	<i>om</i>	3,49
<i>som</i>	2,22	<i>av</i>	2,37	<i>och</i>	1,97
<i>av</i>	2,16	<i>i</i>	2,22	<i>för</i>	1,95
<i>i</i>	2,15	<i>som</i>	2,14	<i>i</i>	1,94
<i>eller</i>	1,75	<i>om</i>	1,84	<i>som</i>	1,85
<i>till</i>	1,70	<i>eller</i>	1,74	<i>kan</i>	1,70
<i>om</i>	1,62	<i>till</i>	1,67	<i>eller</i>	1,59
<i>på</i>	1,40	<i>på</i>	1,44	<i>din</i>	1,59
<i>en</i>	1,31	<i>en</i>	1,36	<i>av</i>	1,41

I tabell 5.3 anges ordets procentuella andel av alla ord i texten (drygt 33 000 ord i det finlandssvenska materialet). Merparten av de vanligaste orden är formord: konjunktioner och bisatsinledare som *för*, *och*, *som*, *eller*, *om*; prepositioner som *för*, *av*, *i*, *till*, *på* och den obestämda artikeln *en*.

Gruppen FPA 2006 uppvisar en något annan sammansättning av frekventa ord än de två andra. I denna grupp ingår inte bostadsbidragsbroschyren vilket kan inverka på ord-förekomsterna. Den egentliga orsaken till förändringarna är antagligen att broschyren skrevs direkt på svenska år 2006 medan broschyrerna tidigare varit översättningar eller bearbetningar utgående från översättningar. Institutionen införde år 2006 läsartilltal med *du* i broschyren. Det rikliga duandet syns i ordfrekvenserna: pronomenet i andra person singular, *du*, är det vanligaste ordet och dessutom ingår det possessiva pronomenet i andra person singular, *din*, i de tio vanligaste orden. Andra förändringar som gör att gruppen FPA 2006 skiljer sig från tidigare år är att verbet *kan*, presensformen av *kunna*, stiger in bland de tio vanligaste orden. (Se Lassus 2006b och kapitel 8 i denna avhandling för en diskussion om *kunna*.) De ord som faller bort från tio-i-topp-listan för FPA 2006 är *en*, *till*, *på*.

De formord som är vanliga i andra svenska genrer är också vanligast i de finlandssvenska förmånsbroschyren (*och*, *att*, *som*, *på*, *i*, *en*). Verbformen *är* som är vanlig i många andra genrer finns inte bland de tio vanligaste orden i det finlandssvenska materialet. Faktum är att bland de frekventa orden i grupperna FPA 2003 och FPA 2004 finns det inga verb, pronomen med personreferens eller innehållsord utan enbart formord. Bland formorden är *eller*, *till* och *om* typiska för finlandssvenska broschyrer, men dessa finns inte bland de vanligaste orden i andra genrer. Dessa ord berättar något om socialförsäkringsbroschyrens karaktärsdrag. Orden *eller* och *om* innebär villkor och olika möjligheter, *om* fungerar också som en verbpartikel. *Till* anger i sin tur en relation eller en riktning, till exempel att en person får något.

5.4.1 Innehållsord – substantiv

De mest frekventa orden berättar inte så mycket om innehållet i de undersökta texterna. Substantiv och verb kan ses som innehållsord som även säger något om ämnesområden

och handlingar i texter. I tabell 5.4 förtecknas de tio vanligaste substantiven i de olika grupperna i det finlandssvenska materialet. I beräkningarna har alla former av ordet sökts.

Tabell 5.4 De tio vanligaste substantiven i det finlandssvenska materialet, andel

FPA 2003	%	FPA 2004	%	FPA 2006	%
<i>barn</i>	1,70	<i>barn</i>	1,62	<i>barn</i>	2,39
<i>fpa</i>	1,10	<i>fpa</i>	0,99	<i>fpa</i>	1,56
<i>bostadsbidrag</i>	0,73	<i>bostadsbidrag</i>	0,75	<i>månad</i>	0,78
<i>år</i>	0,72	<i>år</i>	0,72	<i>föräldrapenning</i>	0,66
<i>euro</i>	0,63	<i>rätt</i>	0,71	<i>år</i>	0,64
<i>månad</i>	0,57	<i>euro</i>	0,58	<i>ansökan</i>	0,62
<i>rätt</i>	0,52	<i>stöd</i>	0,52	<i>stöd</i>	0,53
<i>ansökan</i>	0,48	<i>föräldrapenning</i>	0,46	<i>rätt</i>	0,48
<i>stöd</i>	0,47	<i>månad</i>	0,46	<i>inkomst</i>	0,46
<i>inkomst</i>	0,45	<i>inkomst</i>	0,43	<i>vård</i>	0,44

De finlandssvenska broschyrerna verkar handla om *barn* och om institutionen *FPA*. Dessa ord är de vanligaste substantiven och de förekommer i mycket stor utsträckning. Substantiven kan indelas i ord som har att göra med deltagarna i texterna, såsom *barn* och *FPA*, ord som har att göra med bidragsslag (*föräldrapenning*), ord som har att göra med pengar (*euro*), ord som har att göra med kriterier (*inkomst*), ord som har att göra med tidsperioder (*månad*) och andra ord som har att göra med socialförsäkringen.

När det gäller ordet *barn* verkar det samförekomma med några bidragsslag, till exempel *vårdbidrag*, *hemvårdsstöd* och *stöd för privat vård*. Därigenom bildas fraser som är vanliga i materialet, till exempel *hemvårdsstöd för barn som...* och *stöd för privat vård av barn*. Till höger om ordet samförekommer *barn* närmast med *under*, *är*, *för*, *som*, *fyller* (se exempel 5.1). Orden har att göra med barnens ålder eller andra omständigheter som fungerar som grund för bidrag. Även dessa bildar fraser av typen *barn under 3 år* och *barnet fyller 7 år*. I flera av utdragen i exempel 5.1 ingår *barn* i bisatser som anger speciella situationer.

Exempel 5.1 Exempel på barn ur Förmåner till barnfamiljer (2003)

När ett	barn	föds har föräldrarna enligt lag rätt till ...
Då familjen får flera	barn	på en gång förlängs utbetalningstiden med ...
En arbetstagare som har ett	barn	under 10 år har rätt till tillfällig vårdledighet ...
	Barn	under 16 år
När ett sjukt	barn	vårdas hemma kan föräldrarna söka vårdbidrag...
Om	barnet	tas i vård senare än 54 vardagar efter födseln ...
Det betalas tills det yngsta	barnet	fyller tre år eller börjar i kommunal dagvård ...
Vårdbidraget för	barn	upphör alltid då
	barnet	fyller 16 år.
Då kan	barnet	få rätt till ...

I exempel 5.1 förtecknas exempel med ordet *barn*, dessa diskuterades ovan. Bland de mest frekventa orden finns även substantiv för bidragsslag, nämligen *bostadsbidrag* och *föräldrapenning*. Eftersom broschyren om bostadsbidrag ingår i grupperna FPA 2003 och FPA 2004 placerar sig bidragsslaget rätt högt i tabellen i dessa grupper. Alla broschyrer

till barnfamiljer (*Förmåner till barnfamiljer*) tar också kort upp bostadsbidraget. Bidragslagen samförekommer med andra bidragsslag. *Bostadsbidrag* samförekommer med andra uttryck där *bostadsbidrag* ingår såsom *bostadsbidrag för pensionstagare* eller *allmänt bostadsbidrag*. De olika typerna av bostadsbidrag räknas alltså upp i en följd. *Föräldrapenning* samförekommer bland annat med orden *partiell*, *moderskapspenning*, *faderskapspenning* och *FPA*. Bidragstypen *föräldrapenning* kan specificeras som en annan bidragstyp, *partiell föräldrapenning*. De olika typerna av ersättningar räknas ofta upp tillsammans, till exempel *Moderskaps-, faderskaps- och föräldrapenningen samt särskild moderskapspenning beräknas i regel enligt...* (*Förmåner till barnfamiljer* 2004: 14).

I FPA:s broschyrer kretsar mycket kring pengar. Det handlar om de olika bidragen, storleken på dem och vilka inkomster som ligger som grund för beräkningen. Bland de vanligaste substantiven återfinns ord som *euro*, *stöd* och *inkomst*. *Inkomst* kan också kopplas till kriterier för bidrag. Ordet *stöd* förekommer i bidragsnamnen *stöd för hemvård* och *stöd för privat vård*. Dessa bidragsnamn samförekommer med verben *betala* och *söka*. Blankettnamnet för ansökan om dessa bidrag förekommer också ofta, varför ordet *stöd* blir frekvent då det ingår i blankettnamnet. Vanliga ord som har att göra med tidsperioder är *år* och *månad*. Ordet *år* har vanligen ett samband med barnets ålder.

Kriterierna för att få bidrag har att göra dels med pengar, dels med andra faktorer. Centralt är att familjeförmånerna utgör en rätt som läsaren, medborgaren, har i enlighet med rådande lagstiftning. Men även institutionen har rätt till information om den sökande (för exempel på användningen av *rätt*, se exempel 5.2). I regelverket för socialförsäkringen anges hur lång tid en person ska ha varit bosatt i Finland och i arbete för att någon ersättning alls ska utgå. Dessutom inverkar barnets ålder. Ett centralt ord med anknytning till kriterierna är *rätt*. Det finns ett starkt samband mellan *rätt* och *till*, men också med *fpas* och *rätt*. I texterna står det till exempel så här: *På sidan 32 behandlas anmälningsskyldigheten ... samt FPAs rätt att få uppgifter och att lämna ut uppgifter* (*Förmåner till barnfamiljer* 2004: 12). För fler exempel, se utdragen i exempel 5.2.

Exempel 5.2 Exempel på rätt ur Förmåner till barnfamiljer (2004)

Studerande kan ha	rätt	till räntebidrag för ...
Arbetstagaren har	rätt	att vara vårdledig i högst två perioder.
Den som har specialvårdspenning har inte	rätt	till arbetslöshetsdagpenning eller ...
... om erhållande av uppgifter har FPA	rätt	att få sådana uppgifter som ...

Det finns även andra vanliga substantiv som har samband med socialförsäkringssystemet. Ett viktigt ord är naturligtvis själva *ansökan* som är frekvent i FPA 2003 och FPA 2006. Det gäller den text, utskriven eller elektronisk, som den sökande lämnar över till institutionen för att överhuvudtaget ha möjlighet att få ett bidrag. Av exempel 5.3 framgår hur *ansökan* används.

Exempel 5.3 Exempel på ansökan ur Förmåner till barnfamiljer (2006)

Både du och din make/ maka skall skriva under **ansökan.**
 Lämna in **ansökan** senast en månad innan ...
 Du hittar blanketter för **ansökan** om dagvårdsplats bl.a. på...
 Till **ansökan** behövs dessutom intyg över ...

Ansökan samförekommer med bland annat *på*, *blankett*, *sv* (en blankettkod), *om*, *föräldraförmåner*, *för* och *stöd*. När institutionen i broschyren talar om *ansökan* handlar det alltså ofta om blanketter, antingen i allmänhet eller specificerat som blankettnamn. Till exempel på följande sätt: *Stöd för hemvård av barn söks hos FPA på blankett WH 1, Ansökan om stöd för hemvård av barn/Ansökan om stöd för privat vård av barn (Förmåner till barnfamiljer 2004: 24)*. Först ges anvisningen om hur förmånen söks, därefter på vilken blankett (kod *WH 1*) och vad blanketten har för rubrik eller namn.

5.4.2 Innehållsord – verb

Verben i en text visar vilket slags handlingar och händelser som utspelar sig i materialet. I tabell 5.5 förtecknas de tio vanligaste verben i det finlandssvenska materialet enligt fallande frekvens.

I FPA 2003 och FPA 2004 är de fyra vanligaste verben de samma, *vara*, *kunna*, *ha* och *betala*, men den inbördes ordningen varierar. I FPA 2006 är det *kunna*, *vara*, *få* och *ha* som är de vanligaste verben. *Få* finns också bland de tio vanligaste verben i FPA 2003 och FPA 2004 men har en lägre andel. På motsvarande sätt finns *betala* bland de tio vanligaste verben i FPA 2006, men med en lägre andel.

Tabell 5.5 De tio vanligaste verben i det finlandssvenska materialet, andel

FPA 2003	%	FPA 2004	%	FPA 2006	%
<i>vara</i>	1,32	<i>ha</i>	1,34	<i>kunna</i>	1,79
<i>kunna</i>	1,22	<i>vara</i>	1,24	<i>vara</i>	1,61
<i>ha</i>	1,19	<i>kunna</i>	1,22	<i>få</i>	1,54
<i>betala</i>	0,95	<i>betala</i>	1,06	<i>ha</i>	1,40
<i>söka</i>	0,70	<i>få</i>	0,7	<i>skola</i>	0,76
<i>få</i>	0,66	<i>skola</i>	0,63	<i>betala</i>	0,72
<i>skola</i>	0,43	<i>söka</i>	0,61	<i>ansöka</i>	0,68
<i>bo</i>	0,28	<i>bo</i>	0,27	<i>bli</i>	0,29
<i>räkna, beräkna</i>	0,25	<i>räkna, beräkna</i>	0,24	<i>lämna</i>	0,25
<i>ylla</i>	0,20	<i>fastställa</i>	0,22	<i>omfatta</i>	0,24

I alla grupper är *kan* den vanligaste formen av verbet *kunna*. *Kunna* är ett modalt hjälpverb liksom *skola* som också förekommer i alla tre grupperna. I FPA 2006 används både den modernare formen *ska* och den traditionella stavningen *skall*, medan enbart *skall* används i grupperna FPA 2003 och FPA 2004. Användningen av modala hjälpverb i broschyrerna diskuteras närmare i kapitel 8.

Den vanligaste formen av *vara* är i alla tre grupperna *är*. I exempel 5.4 ges utdrag som visar hur *är* används för att uttrycka föräldraidentitet eller -egenskap, belopp, skyldighet och barnets ålder.

Exempel 5.4 Exempel på *är* ur Förmåner till barnfamiljer (2006)

Ni som	är	barnets föräldrar kan tillsammans få ...
Om du	är	adoptivförälder ska du...
Vårdpenningen	är	137,30 euro i månaden per barn.
Liksom i samband med hemvårdsstöd	är	du skyldig att meddela FPA om ...
Vårdbidrag för barn kan beviljas medan barnet	är	under 16 år och vårdas hemma av...

De vanligaste verben kan kategoriseras i sådana som berör främst institutionell verksamhet, till exempel *betala*, *räkna*, *fastställa*, sådana som berör ansökningsprocedurer som exempelvis *söka/ansöka*, *lämna* och sådana som berör människors verksamhet utanför den institutionella kontexten, såsom *bo* och *fylla år*. Utanför dessa kategorier faller *ha*, *få*, *bli* och *omfatta*. De kan beröra både institutionens verksamhet och privatpersoners verksamhet medan *ha* också används som temporalt hjälpverb (t.ex. *har fått*). Exempel 5.5 visar utdrag med *har*.

Exempel 5.5 Exempel på *har* ur Förmåner till barnfamiljer (2003)

Om sökanden	har	fått arbetslöshetsförmån, utbildningsstöd ...
Den som	har	dagpenning och börjar arbeta eller...
Den som får partiell föräldradagpenning	har	inte rätt till hemvårdsstöd för barn eller...
Adoptivpappor	har	också rätt till förlängd faderskapsledighet...
Om familjen emellertid	har	ett barn under tre år kan familjen ansöka...

Då det gäller *betala* är den vanligaste formen passiv, *betalas*, men andra former förekommer också. Verbet samförekommer med *FPA* och verbpartikeln *ut* eller prepositionerna *för*, *till*, *under*. I detta sammanhang handlar det alltså om att institutionen betalar ut något, till exempel ett bidrag. Ordet *arbetsgivare* samförekommer också med *betala*, och då kombineras verbet gärna med *lön*. Exempel 5.6 illustrerar hur *betala* används.

Exempel 5.6 Exempel på *betala* ur Förmåner till barnfamiljer (2003)

Barnbidraget	betalas	första gången månaden efter barnets födelsemånad. ...
Till pappan	betalas	11,45 euro per vardag i föräldrapenning om båda ...
Föräldrapenning	betalas	inte samtidigt till båda föräldrarna, utan ...
Då	betalar	kommunen en förhöjning till...
FPA	betalar	ut barnbidraget en gång per månad på det konto...

För själva ansökningsproceduren används verben *söka* eller *ansöka*. Broschyerna i FPA 2003 och FPA 2004 använder verbet *söka*, medan det i FPA 2006 ersätts med *ansöka*. *Ansöka* och *söka* används ungefär lika mycket, den procentuella förekomsten rör sig mellan 0,61 % och 0,7 % i de olika broschyrgrupperna. I samband med omskrivningen av broschyren har institutionen alltså bytt verb. I exempel 5.7 ges exempel på hur *söka* används.

Exempel 5.7 Exempel på söka ur Förmåner till barnfamiljer (2004)

Med samma blankett kan man	söka	moderskaps- och föräldrapenning om...
Barnbidrag	söks	hos FPA på blankett SV 9, Ansökan ...
... barn vårdas hemma kan föräldrarna	söka	vårdbidrag för barn från FPA.

Verbet *bo* är frekvent i grupperna FPA 2003 och FPA 2004 eftersom broschyren om bostadsbidrag ingår i grupperna. De boendeförhållanden som institutionen avser är den sökandes och familjens. Den vanligaste formen är presensformen *bor*, och denna föregås ofta av *som* och följs av *i*. Detta antyder att *bor* ofta förekommer i en relativ bisats.

I avsnittet om substantiv konstaterades att det är viktigt med barnets ålder, när barnet fyller år. Verbet *ylla* avser främst att *ylla* år, men även enstaka fall av att *ylla i* en blankett e.d. förekommer (se exempel 5.1 för exempel med *ylla* år).

Verben förekommer inte enbart nära varandra som samförekomster, de är också laddade att förekomma i en viss form. Till exempel verbet *fastställa* förekommer i det finlandssvenska materialet alltid i passiv. Den agent som nämns är *statsrådet* som samförekommer med *fastställs* och *årligen* som anger tidsperiod för fastställandet. Också *omfatta* är laddat så att det förekommer främst i passivformen *omfattas*, med *barn* och *som* till vänster och med frasen *av förlängd läroplikt* till höger. I FPA 2004 används uttrycket *omfattas av förlängd läroplikt* frekvent.

Verben uppvisar en rätt stor likhet då det gäller FPA 2003 och FPA 2004. För FPA 2006 kommer nya verb in bland de tio vanligaste, verb som till viss del finns bland de tjugo vanligaste i de två andra grupperna. De ”nya” verb som finns i FPA 2006 men saknas i FPA 2003 och FPA 2004 är *ansöka*, *bli* och *omfatta*. För *ansöka* gäller att det ersatt *söka*. Att verben *bli* och *omfatta* inte syns i de tidigare finlandssvenska broschyrerna i den kvantitativa analysen betyder inte att de inte används i barnfamiljsbrochyrerna. Men eftersom de inte alls används i bostadsbidragsbrochyrerna (*omfatta*) eller i låg grad (*bli*) faller de bort i den kvantitativa analysen då det totala antalet belägg trots allt är litet.

5.4.3 Pronomen med personreferens

Pronomen är en omfattande ordklass. I denna analys har jag främst sökt sådana pronomen som kan ha en person som korrelat, det som Hultman (2003) kallar substantiviska pronomen och bestämda pronomen samt det generaliserande pronomenet *man*. De bestämda artiklarna (*den*, *det*, *de*) finns med i tabell 5.6 eftersom de åtminstone i teorin kan ha en person som korrelat, trots att de i praktiken i detta material sällan har det. I de fall en person avses är korrelatet *barn* (*det*) och *föräldrarna* (*de*). De personliga pronomina *du*, *hon*, *han* och *vi* samt deras possessivformer och objektsformer är förhållandevis lätta att söka i materialet, liksom det generaliserande *man*. Pronomenförekomsten i det finlandssvenska materialet förtecknas i tabell 5.6. (Gruppen *din*, *ditt*, *dina*, *dig* förekommer inte i kolumnen för FPA 2003 och FPA 2004 på grund av att dessa ord inte alls förekommer i dessa broschyrer.)

Tabell 5.6 De vanligaste pronomenen i det finlandssvenska materialet, andel

FPA 2003	%	FPA 2004	%	FPA 2006	%
<i>den*</i>	1,21	<i>den*</i>	1,15	<i>du</i>	4,31
<i>det*</i>	0,62	<i>det*</i>	0,71	<i>din, ditt, dina, dig</i>	2,92
<i>de*</i>	0,45	<i>de*</i>	0,49	<i>den*</i>	0,87
<i>man</i>	0,22	<i>man</i>	0,45	<i>det*</i>	0,64
<i>du</i>	0,15	<i>du</i>	0,11	<i>de*</i>	0,40
<i>han</i>	0,10	<i>han</i>	0,08	<i>ni</i>	0,28
<i>hon</i>	0,05	<i>hon</i>	0,05	<i>man</i>	0,04
<i>vi</i>	0,02	<i>vi</i>	0,04	<i>hon</i>	0,01

*omfattar alla belägg, inte enbart i pronomenanvändning. Vanligast är bestämd artikel, för *det* även formellt subjekt.

I det finlandssvenska materialet är *du* sällsynt fram till år 2006. Före år 2006 förekommer *du* endast i standardrubriker av typen *Viktigt att veta när Du söker moderskapspenning*. Mårtensson (1987 och 1988) konstaterar att pronomenet *du* har varit frekvent sedan 1970-talet i det informationsmaterial från myndigheterna i Sverige som hon undersöker. I det finlandssvenska materialet blir *du* mycket frekvent år 2006 med en procentuell andel om 4,31 procent av alla ord i broschyren. Dessutom används de possessiva pronomina (*din, ditt, dina*) och objektsformen *dig* i hög grad, totalt 2,92 procent av alla ord i broschyren.

Användning av *du* eller *Ni* till en enskild person rekommenderas redan i *Klarspråk i kommunerna* (1996: 15). Berit Peltonen (2002) finner att det i finlandssvenska banktexter förekommer rikligt med *du* – möjligen som ett resultat av att den undersökta banken i sin interna skrivutbildning rekommenderar en användning av *du* i sitt intranät. I FPA:s skrivråd till de anställda från år 2002 (*Skriva till kunder. Råd till FPA-anställda*, s. 20) rekommenderas användning av *du* eller *Ni* vid tilltal av en person, och *ni* vid tilltal av flera. Denna rekommendation från år 2002 har alltså följts i broschyren år 2006. I finlandssvenskt reklamspråk används *du* redan i slutet av 1970-talet (Tandefelt 2009) men det har tagit tid för det direkta tilltalet att nå institutionella texter.

I det finlandssvenska materialet står alla *hon* för mamman, och de flesta *han* för pappan. *Hon* förekommer en gång i broschyren från år 2006, medan det finns något fler belägg i broschyrerna från tidigare år. *Han* förekommer i större utsträckning än *hon* i FPA 2003 och FPA 2004 medan FPA 2006 inte alls använder *han*. Däremot använder FPA 2006 *ni* då den tilltalar båda föräldrarna, vilket de andra broschyrerna inte gör.

Att använda det generiska pronomenet *man* rekommenderas varken av finlandssvenska eller sverigesvenska språkvårdare (*Klarspråk i kommunerna* s. 18; *Språkriktighetsboken*, s. 245–246). Pronomenet har flera möjliga betydelser och funktioner. Bland annat Linell & Norén (2004: 122) hittar tre betydelser i samtal, *man* används såväl generaliserande, normaliserande som anonymiserande. Enligt Lassus (2006a) verkar *man* i det finlandssvenska materialet ha likadana funktioner som *du* i det sverigesvenska materialet. Dessa studier visar att *man* är en ”flexibel språklig resurs” (Linell & Norén 2004: 122). Min uppfattning är att *man* i detta material främst avser läsaren, föräldern. Det omfattar i vanliga fall inte avsändaren FPA. Andelen *man* är störst i FPA 2004, en översatt broschyr, och lägst i FPA 2006 där duandet blivit frekvent.

Då det gäller de pronomen som även utgör bestämd artikel är det inte motiverat att i detta sammanhang i detalj se hur till exempel *det* används, om det är bestämd artikel, pronomen med *barn* som korrelat eller formellt subjekt. En grov beräkning utifrån beläggen visar att *de*, *den* och *det* sällan har en person som korrelat. Oftast fungerar dessa pronomen som bestämd artikel.

De personliga pronomina diskuteras närmare längre fram i avhandlingen i samband med läsarens synlighet och deltagarroller. I detta sammanhang är det tillräckligt att konstatera att för det finlandssvenska materialets del markerar år 2006 gränsen för införandet av direkt läsartilltal i broschyrerna, vilket tydligt avspeglas i ordfrekvenserna i och med att *du* och *din* ökar i antal.

5.4.4 Förekomsten av adjektiv och adverb

För en analys av vilka adjektiv och adverb som är vanliga i de finlandssvenska broschyrerna slås de tre textgrupperna samman (FPA 2003, FPA 2004 och FPA 2006), eftersom förekomsten av adjektiv och adverb är liten. Ordklassindelningen utgår från *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 2006). I en kvantitativ undersökning av adverb och adjektiv går det inte alla gånger att säkerställa att ett ord som enligt SAOL kan fungera som både adverb och konjunktion (t.ex. *när*) verkligen används som adverb. I tabell 5.7 förtecknas de adverb och adjektiv som förekommer minst 40 gånger enligt frekvenslistan i MP2.

Tabell 5.7 Adjektiv och adverb med 40 eller fler förekomster i FPA:s broschyrer 2003–2006

Adjektiv	%	Adverb	%
<i>partiell</i>	0,25	<i>inte</i>	0,77
<i>högst</i>	0,21	<i>när</i>	0,40
<i>andra</i>	0,21	<i>då</i>	0,39
<i>minst</i>	0,21	<i>även</i>	0,24
<i>senast</i>	0,14	<i>också</i>	0,23
<i>privat</i>	0,13	<i>endast</i>	0,12
<i>viktigt</i>	0,13		
<i>särskild</i>	0,13		
<i>samtidigt</i>	0,12		
<i>allmänt</i>	0,12		

inte förekommer 256 gånger, *partiell* 83 gånger medan *endast* och *allmänt* förekommer 40 gånger.

Det vanligaste ordet i denna grupp är *inte* som fungerar som negation. Samförekomster till *inte* är främst verben *betala*, *kan*, *är* och *har*, så de verb som negeras är alltså betalningen, att något är möjligt, att någon eller något är eller har något. Dessutom samförekommer *inte* med sådana ord som kan inleda bisatser, varför det är möjligt att *inte* omgärdas av bisatser. Några sätt att använda *inte* visas i exempel 5.8.

Exempel 5.8 Exempel på inte i Förmåner till barnfamiljer (2006)

Båda föräldrarna kan	inte	samtidigt få föräldrapenning ...
Om du	inte	får studiepenning kan din ...
Din arbetsgivare är	inte	skyldig att betala lön under ...
Du kan	inte	få båda stöden samtidigt.
Förskoleundervisning ett år före skolan räknas	inte	som dagvård.

De övriga adverbena är andra satsadverb eller ord som kan inleda en adverbieell bisats (*då, när*). Adverbet *också* uttrycker ett tillägg, något mer som fogas till satsens utsaga, liksom *även*. *Endast* betecknar något slags urval, såsom: *Tillfällig vårdledighet kan utnyttjas av endast en förälder i taget* (Förmåner till barnfamiljer 2006: 28).

En del av adjektiven förekommer i samband med vissa bidragsslag, nämligen *partiell*, *privat* och *allmänt* som ingår i bidragsnamnen *partiell föräldrapenning*, *privat vård av barn* och *allmänt bostadsbidrag*. Andra adjektiv beskriver belopp och sammanhang (*högst*, *minst*, *viktigt*, *särskild*) eller tidsaspekter (*senast*, *samtidigt*). Några av adjektiven förekommer i obestämd superlativ-form, nämligen *högst*, *minst* och *senast*. Adjektivet *viktigt* har en värderande innebörd.

Trots att antalet adjektiviska ord och adverb inte är stort fyller de en viktig funktion i att nyansera texterna och de ord och fraser som de fungerar som bestämmningar till.

5.4.5 Sammanfattning av den finlandssvenska ordförrådsanalysen

Av den finlandssvenska ordförrådsanalysen framgår det tydligt att broschyrgrupperna FPA 2003 och FPA 2004 liknar varandra på många punkter, medan FPA 2006 avviker något från de tidigare broschyrerna. En förklaring kunde vara att bostadsbidragsbroschyren inte ingår i FPA 2006. Jag vill ändå hävda att även produktionssättet spelar en roll: FPA 2006 skrevs direkt på svenska. En följd av detta är att broschyren medvetet tilltalar läsaren på ett annat sätt, och tar sig friheter att använda nya uttryck inom genrens – och registrets – gränser.

Alla undersökta materialgrupper visar ändå stora likheter. De texter som skrevs år 2003 har gemensamma drag med de texter som skrevs år 2006. Detta kan tyda på att det finns intertextuella band mellan texterna genom återanvändning av ord eller hela textbitar. Det är helt klart att det finns upprepning från tidigare texter när det gäller centrala ord och begrepp som har med verksamheten att göra. De vanliga innehållsorden och verben säger också något om verksamheten, vilket slags bidragsformer den berör och vilka handlingar som äger rum.

De vanligaste orden i det finlandssvenska materialet består av formord. Den största ändringen bland de vanligaste orden gäller FPA 2006 där *du*, *din* och *kan* har kommit in bland de tio vanligaste orden och *en*, *till*, *på* fallit bort. De vanligaste substantiven är *barn*, *FPA* (institutionsnamnet) och namn på bidragsslag (*föräldrapenning*, *bostadsbidrag*), substantiv för kriterier och belopp (*år*, *euro*, *månad*, *inkomst*) samt substantiv som är präglade av institutionen och verksamheten (*rätt*, *stöd*, *vård*).

Pronomengruppen karaktäriseras av få personliga pronomen i FPA 2003 och FPA 2004, medan det i FPA 2006 förekommer en *du*-explosion där olika former av andra person singular-pronomenet (*du, din, ditt, dina, dig*) är frekvent, och där också andra person plural-pronomenet (*ni*) ökar.

Då det gäller verben är de tre broschyrgrupperna relativt lika varandra. De vanligaste verben betecknar tillstånd och händelser med *är, kan, ha, få, betala, ska, skall*. Återigen utgör FPA 2006 en särskild grupp med verben *ansöka, bli, lämna* och *omfatta* bland de tio vanligaste verben. Dessa verb förekommer inte bland de tjugo vanligaste verben i FPA 2003 och FPA 2004. För *ansöka* ligger orsaken i att det ersatt *söka* medan *bli, lämna* och *omfatta* används i så låg grad att de faller bort i den större textmassan där också bostadsbidragsbroschyren ingår.

De ord som är vanliga samförekommer också vanligen med varandra. Vanliga verb samförekommer med vanliga substantiv. Orden i materialet är alltså laddade med egenskapen att bilda uttryck med andra vanliga ord. Detta innebär att det finns starka band mellan orden, och att samma slags uttryck används ofta. Jag har i genomgången ovan gett några exempel på olika fasta fraser och typiska uttryckssätt, till exempel *ha rätt till* och *fpas rätt till* samt bidragsslag såsom *stöd för privat vård av barn*. En del verb visade sig vara laddade med egenskapen att förekomma i passiv form, nämligen *omfatta (omfattas), betala (betalas)* och *fastställa (fastställs)*.

Ordförrådsanalysen av det finlandssvenska materialet visar att det finns ett gemensamt urval ord i alla ordklasser som prefereras i broschyrerna. Detta urval av ord utgör det som är typiskt för dessa texter, som i sin tur tydligt återspeglar den finländska socialförsäkringskontexten och den verksamhet som bedrivs i denna.

5.5 Kvantitativ analys av det sverigesvenska materialet

Det sverigesvenska materialet från Försäkringskassan analyseras på motsvarande sätt som det finlandssvenska materialet. Programmet MP2 används för att räkna och exciper ord och samförekomster. Metoden beskrevs i avsnitt 5.3. I genomgången av analysresultaten gör jag som för det finlandssvenska materialet, det vill säga jag redogör inte för alla resultat som presenteras i tabellerna, utan istället koncentrerar jag mig på de resultat som visar på texttypiska drag i denna socialförsäkringskontext. Jag inleder med de mest frekventa orden, och därefter lyfter jag fram innehållsorden, substantiv och verb, och sedan pronomen, adjektiv och adverb.

De sverigesvenska broschyrerna omfattar drygt 27 000 ord medan faktabladen uppgår till drygt 17 000 ord. De tio vanligaste orden i det sverigesvenska materialet från Försäkringskassan förtecknas i tabell 5.8. Den procentuella andelen anges också i tabellen i fallande frekvens.

Av tabell 5.8 framgår att det vanligaste ordet i alla broschyrgrupper är *du* med en procentuell andel om 2,77–3,49 %. I faktabladen är *till* det vanligaste ordet, den procentuella andelen uppgår till 2,18. *Du* kommer på plats tio i faktabladen, med andelen 1,69 procent. *Till* finns även bland de tio vanligaste orden i broschyrgrupperna, men längre ner i tabellen.

Tabell 5.8 De tio vanligaste orden i det sverigesvenska materialet, andel

FK gamla	%	FK sitbas	%	FK 2006	%	Faktablad	%
<i>du</i>	2,77	<i>du</i>	3,12	<i>du</i>	3,49	<i>till</i>	2,18
<i>som</i>	2,66	<i>och</i>	2,58	<i>och</i>	2,59	<i>som</i>	2,15
<i>för</i>	2,28	<i>om</i>	2,41	<i>som</i>	2,37	<i>om</i>	2,10
<i>i</i>	2,19	<i>som</i>	2,24	<i>om</i>	2,18	<i>för</i>	1,95
<i>till</i>	1,87	<i>för</i>	2,14	<i>kan</i>	2,05	<i>eller</i>	1,80
<i>eller</i>	1,85	<i>är</i>	1,90	<i>för</i>	2,03	<i>och</i>	1,79
<i>och</i>	1,83	<i>att</i>	1,90	<i>till</i>	1,83	<i>i</i>	1,77
<i>om</i>	1,78	<i>i</i>	1,88	<i>är</i>	1,80	<i>den</i>	1,73
<i>är</i>	1,76	<i>kan</i>	1,87	<i>att</i>	1,80	<i>är</i>	1,70
<i>den</i>	1,66	<i>till</i>	1,82	<i>i</i>	1,76	<i>du</i>	1,69

De övriga frekventa orden är dels formord, dels verb. Verbet *är* finns med i alla undersökta grupper medan verbet *kan* endast finns bland de tio vanligaste orden i de situationsbaserade broschyrerna från år 2004 och 2006. Formorden omfattar sådana ord som kan inleda bisatser, konjunktioner och prepositioner. Dessutom finns den bestämda artikeln *den* med i gruppen FK gamla och Faktablad.

Bland bisatsinledarna finns *om* och *som*. Dessa ord har en förekomst på mer än 2 % i alla undersökta grupper utom FK gamla. Lassus (2006b) har visat att en vanlig samförekomst till *du* är *som*. Även *om* samförekommer med *du*. *Om* har flera möjliga ordklassstillhörigheter: preposition, adverb och konjunktion. Till funktionen kan *om* dessutom vara en verbpartikel. I denna kvantitativa undersökning blir fördelningen mellan de olika ordklasserna och funktionerna oklar. Följande exempel illustrerar användningen av de frekventa orden *du*, *kan*, *om*, *som*, *eller*: *Du kan få vårdbidrag om du som förälder vårdar ditt sjuka eller funktionshindrade barn (Blivande förälder 2004: 13).*

I jämförelse med de tio vanligaste orden i andra genrer, som gavs i avsnitt 5.1, är det tydligt att orden *och*, *att*, *i*, *som*, *den* och *är* är vanliga också i det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet från Försäkringskassan. Trots att *att* inte förekommer bland de tio vanligaste orden i alla undersökta textgrupper från Försäkringskassan finns det med bland de tjugo vanligaste orden.

I barnfamiljsmaterialet används en del ord som inte förekommer bland de tio vanligaste orden i andra genrer: *du*, *kan*, *om*, *till* och *eller* finns inte bland de tio vanligaste orden i tidningar, romaner och talspråk. *För* används i Press 97. Orden *du*, *kan*, *om*, *till*, *för* och *eller* kan alltså sägas vara typiska för de undersökta socialförsäkringsbroschyrerna. De vanligaste orden som är specifika för broschyrerna antyder att texterna presenterar alternativ (*eller*) och villkor och möjligheter (*kan*, *om*). Alternativen, villkoren och möjligheterna presenteras för läsaren som tilltalas med *du*.

Av denna analys framgår att skillnaden mellan de två situationsbaserade broschyrgrupperna FK sitbas, med broschyrer från år 2004, och FK 2006, med broschyrer från år 2006, inte är så stor. De revideringar som gjorts i FK 2006 påverkar alltså inte nämnvärt orduppsättningen varför FK 2006 inte tas med som en egen grupp i övriga analyser i detta kapitel. De situationsbaserade broschyrerna representeras alltså endast av gruppen FK sitbas med broschyrer från år 2004.

5.5.1 Innehållsord – substantiv

Innehållsorden, och bland dem i synnerhet substantiven, ger information om vilka teman som är viktiga och vilka ämnen, personer och fenomen som lyfts fram i texter. De mest frekventa substantiven berättar om vilka de viktigaste frågorna för socialförsäkringsbroschyrerna är. De tio vanligaste substantiven i materialet från Försäkringskassan förtecknas i tabell 5.9 enligt fallande frekvens.

Tabell 5.9 De tio vanligaste substantiven i det sverigesvenska materialet, andel

FK gamla	%	FK sitbas	%	Faktablad	%
<i>barn</i>	2,63	<i>barn</i>	2,90	<i>barn</i>	2,79
<i>föräldrapenning</i>	1,10	<i>föräldrapenning</i>	1,33	<i>förälder</i>	1,34
<i>dag</i>	0,95	<i>förälder</i>	1,23	<i>dag</i>	1,25
<i>förälder</i>	0,85	<i>dag</i>	0,97	<i>föräldrapenning</i>	1,14
<i>år</i>	0,84	<i>ersättning</i>	0,75	<i>försäkringskassan</i>	0,91
<i>bidrag</i>	0,77	<i>försäkringskassan</i>	0,62	<i>år</i>	0,72
<i>inkomst</i>	0,69	<i>rätt</i>	0,62	<i>ersättning</i>	0,72
<i>försäkringskassan</i>	0,68	<i>år</i>	0,60	<i>månad</i>	0,61
<i>rätt</i>	0,63	<i>månad</i>	0,39	<i>underhållsstöd</i>	0,59
<i>bostadsbidrag</i>	0,62	<i>sgi</i>	0,37	<i>inkomst</i>	0,56

Av tabell 5.9 framgår att ordet *barn* är det vanligaste i alla tre textgrupper. Ordet förekommer betydligt fler gånger än andra substantiv. Dess förekomst i procent är något högre i de situationsbaserade broschyrerna (2,90 %) än i de äldre bidragsbaserade broschyrerna och faktabladerna (2,63 % och 2,79 %). Samförekomster till *barn* är bland annat *ditt*, verbet *är* och substantivet *år*. Då broschyren nämner barn specificeras omnämmandet med en ålder eller situation som har med barnet att göra, som i exempel 5.9.

Exempel 5.9 Exempel på barn i Föräldraförsäkring (2003)

... kortare perioder, till exempel när	barnet	är sjukt.
När ett	barn	adopterat får båda adoptivföräldrarna...
Det vill säga till dess	barnet	har fyllt åtta år eller när ...
Har du	barn	som omfattas av lagen om stöd och ...

Substantiven i det sverigesvenska materialet kan indelas i motsvarande kategorier som substantiven i det finlandssvenska materialet. Substantiv med anknytning till referenter är förutom *barn* även *förälder* och *försäkringskassan*. Exempel 5.10 visar hur *förälder* används.

Exempel 5.10 Exempel på förälder i Blivande förälder (2004)

Om du och barnets andra	förälder	har gemensam vårdnad har ni rätt ...
Du kan få vårdbidrag om du som	förälder	vårdar ditt sjuka eller ...
Efter barnets födelse får	föräldrarna	automatiskt gemensam vårdnad ...
Föräldrapenningen ger	föräldrarna	möjlighet att avstå från arbetet för ...
Barnbidraget betalas ut till modern när	föräldrarna	har gemensam vårdnad eller om ...

det *inkomst*. SGI betyder sjukpenninggrundande inkomst, det avser den (förvärvs)inkomst som ligger som grund för en eventuell sjukpenning och därmed även föräldrapenning. Substantivet *inkomst* samförekommer med *sgi* för att ordet ingår i uttrycket. *Sgi* finns bland de tjugo vanligaste orden i de övriga grupperna. *Inkomst* samförekommer också med *den*, *procent*, *av*, *din*, *som*. Orden kan tillsammans med ordet *inkomst* uttrycka storleken på bidraget, vilken ofta beräknas som en procentuell andel av en persons inkomst, till exempel ...*det vill säga 80 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten (SGI) (Barnfamilj 2004: 7).*

Substantivet *rätt* förekommer endast bland de tio vanligaste substantiven i FK gamla och FK sitbas, inte i Faktabladen. Ordet *rätt* är starkt laddat med egenskapen att samförekomma med *ha*, *har* och *till*, det vill säga uttrycket *ha rätt till*.

De vanligaste substantiven som finns i alla tre grupper är *barn*, *föräldrapenning*, *dag*, *förälder*, *år*, *försäkringskassan*. De frågor som texterna lyfter fram är framför allt barnen, föräldrarna och institutionen, vilka alla förorsakar eller deltar i kommunikationen som kommunikationsparter eller referenter. Ett centralt tema är dessutom bidraget *föräldrapenning* och kriterierna enligt vilket det beviljas och utbetalas, nämligen tidsperioderna *dag* och *år*.

5.5.2 Innehållsord – verb

Förutom substantiven är även verben innehållsord. De förmedlar information om vilka handlingar och händelser som är typiska för texten. I tabell 5.10 förtecknas de tio vanligaste verben i det sverigesvenska barnfamiljsmaterialet.

Tabell 5.10 De tio vanligaste verben i det sverigesvenska materialet, andel

FK gamla	%	FK sitbas	%	Faktablad	%
<i>vara</i>	2,1	<i>vara</i>	2,59	<i>vara</i>	2,09
<i>få</i>	1,61	<i>kunna</i>	1,91	<i>kunna</i>	1,64
<i>kunna (kan)</i>	1,41	<i>ha</i>	1,53	<i>ha</i>	1,39
<i>ha</i>	1,35	<i>få</i>	1,12	<i>få</i>	1,03
<i>räkna, beräkna</i>	0,76	<i>skola</i>	0,75	<i>betala</i>	0,92
<i>skola</i>	0,62	<i>betala</i>	0,61	<i>skola</i>	0,52
<i>betala</i>	0,59	<i>ta</i>	0,56	<i>räkna, beräkna</i>	0,40
<i>gälla</i>	0,46	<i>gälla</i>	0,37	<i>finnas</i>	0,36
<i>ta</i>	0,41	<i>finnas</i>	0,35	<i>gälla</i>	0,35
<i>finnas</i>	0,4	<i>fylla</i>	0,35	<i>bo</i>	0,31

De vanligaste verben i materialet är *vara*, *kunna*, *få* och *ha*. Den inbördes ordningen varierar i de olika grupperna, men *vara*, i de flesta fall i formen *är*, är vanligast. *Är* samförekommer med ord såsom *som*, *du*, *barn*, *för*. Användningen av *är* visas i utdragen i exempel 5.12.

Exempel 5.12 Exempel på är i Föräldraförsäkring (2003)

När båda föräldrarna	är	vårdnadshavare har de rätt till hälften var...
Under 90 dagar	är	föräldrapenningen 60 kronor per dag (lägstnivå) ...
Om kvinnan	är	gravid på nytt innan barnet är ...
Om utbetalningsdagen	är	en lördag får du pengarna på fredagen.
Tillfällig föräldrapenning	är	en ersättning som du kan få till exempel...
...när barnet	är	sjukt.
Om du	är	egenföretagare ska du uppge företagets beräknade...

En del av de vanligaste verben är hjälpverb, till exempel *kunna* i formen *kan* och *skola* i formen *ska*. *Kan* är laddat med egenskapen att samförekomma med *du*, det är den klart starkaste samförekomsten för verbets del. Även *ska* samförekommer med *du*, och dessutom med *att*, *om*, det vill säga olika bisatskonstruktioner. Uttrycket *du ska* eller *ska du* anger en uppmaning eller framtida händelse. Dessa verb räknas till de modala hjälpverben och för dem redogör jag i kapitel åtta.

De övriga frekventa verben kan delas in i kategorier som berör institutionens verksamhet (*räkna/beräkna*, *betala*) och personers verksamhet (*fylla/fylla i*, *ta*, *bo*). Det enda verbet bland de tio vanligaste som kan knytas till ansökningsförfarandet är *fylla i* då det avser en blankett eller annan ansökningshandling. Däremot finns det en grupp verb som antyder att det i texterna presenteras olika relationer och situationer, nämligen *ha*, *gälla*, *finnas*.

Verben *räkna/beräkna* finns i såväl FK gamla som Faktablad, men inte bland de tio vanligaste verben i FK sitbas. Detta kan peka på en arbetsfördelning mellan de olika sverigesvenska texterna: i faktabladen som ger information om datum och belopp förekommer *räkna* medan det i broschyrerna, som ger allmän information utan belopp och datum, inte är lika vanligt att *räkna*. Det som räknas i materialet är framför allt *ersättning*.

När det gäller personers verksamhet är det vanligt att uttrycka barnets ålder eller snarare födelsedagar med hjälp av *fylla*. Verbet *fylla* finns bland de tio vanligaste verben i FK sitbas men inte bland de tio vanligaste verben i FK gamla eller Faktablad. Däremot finns *fylla* bland de tjugo vanligaste verben i de andra grupperna. Tillsammans med *fylla*, i formerna *fyller* och *fyllt*, förekommer framför allt orden *barn*, *barnet*, *det* till vänster, och till höger *år* samt till exempel *16*, *18*, det vill säga antalet år. Det är alltså barnet som fyller år som avses i texterna, endast i enstaka fall ifyllande av ansökningshandlingar (se exempel 5.13).

Exempel 5.13 Exempel på fylla i Barnfamilj (2004)

Fram tills barnet	fyller	ett år får du behålla den SGI som du ...
Barnet som adopteras får inte ha	fyllt	tio år för att ni ska ha rätt till bidrag.
Underhållsstöd kan betalas ut tills barnet	fyller	18 år.
Du ansöker om bostadsbidrag genom att	fylla	i en särskild blankett som finns...

I Faktabladen finns verbet *bo* som inte förekommer bland de tio vanligaste verben i FK gamla och FK sitbas, men som finns bland de tjugo vanligaste verben i dessa grupper. *Bo* förekommer tillsammans med *barn*, *barnet*, *tillsammans*, *hemma* och *hos*. Texten behandlar med andra ord inte var de vuxna bor utan var och med vem barnet bor.

Verbet *ta* finns i broschyrtexterna FK gamla och FK sitbas. *Ta* är liksom *betala* starkt laddat med egenskapen att förekomma tillsammans med verbpartikeln *ut* (se utdragen i exempel 5.14). Uttrycket *du kan ta ut* är vanligt i det sverigesvenska materialet i samband med olika bidragsformer. Det sverigesvenska socialförsäkringssystemet bygger på att individer tar ut ersättning som de är berättigade till.

Exempel 5.14 Exempel med ta i Blivande förälder (2004)

Du som gravid kan börja	ta	ut föräldrapenning från och med 60:e ...
Ni kan	ta	ut dagarna tills barnet har fyllt åtta år eller ...
Om din arbetsinkomst ändras när du	tar	ut föräldrapenning ska du anmäla det till ...
Dagarna kan	tas	ut till och med den 60:e dagen efter den dag ...

Verben uppvisar inte stor variation mellan de tre grupperna. I alla grupper finns *vara*, *kunna*, *få*, *ha*, *skola*, *finnas*, *betala*, *gälla* bland de tio vanligaste verben. Institutionen kan man tänka sig att primärt är den som *betalar* i materialet. Klienterna är de som *får* något och de som *tar ut* något. Relationer och existens uttrycks med *vara*, *finnas* och *ha* samt delvis *gälla*. Modalitet används i hög grad i och med att *kunna* och *skola* är så vanliga. Räkneoperationer förekommer i mindre utsträckning i de situationsbaserade broschyrerna, däremot betonar de barnets ålder med *fylla*.

5.5.3 Pronomen med personreferens

När det gäller förekomsten av pronomen i materialet har inte alla pronomen excerperats eftersom gruppen är så stor. Tonvikten ligger på de pronomen som kan ha personreferens. Bestämda artiklar som kan ha en person som korrelerat ingår i excerperingen, trots att det är endast i några enstaka fall som *den*, *det* eller *de* syftar på en person. De mest frekventa pronomenen presenteras i tabell 5.11.

Tabell 5.11 De vanligaste pronomenen med personreferens i det sverigesvenska materialet, andel

FK gamla	%	FK sitbas	%	Faktablad	%
<i>du</i>	2,77	<i>du</i>	3,12	<i>den*</i>	1,73
<i>den*</i>	1,66	<i>den*</i>	1,22	<i>du</i>	1,70
<i>det*</i>	1,41	<i>din, ditt, dina, dig</i>	1,17	<i>det*</i>	1,14
<i>din, ditt, dina, dig</i>	0,82	<i>det*</i>	1,01	<i>din, ditt, dina, dig</i>	0,78
<i>de*</i>	0,48	<i>de*</i>	0,57	<i>de*</i>	0,45
<i>man</i>	0,29	<i>ni</i>	0,22	<i>man</i>	0,13
<i>han</i>	0,03	<i>vi</i>	0,09	<i>vi</i>	0,11
<i>hon</i>	0,01	<i>man</i>	0,07	<i>han</i>	0,07
				<i>hon</i>	0,01

*omfattar alla belägg, inte enbart i pronomenanvändning. Vanligaste är bestämd artikel, för *det* även formellt subjekt.

Det mest frekventa pronomenet i alla tre grupper är *du*. Dess possessivformer (*din*, *ditt*, *dina*) och objektsformen (*dig*) är också mycket frekventa. De procentuella andelarna för *du* är 1,70 % för Faktabladens del, 2,77 % för FK gamla och 3,12 % för FK sitbas. Läsar-

tilltalet är med andra ord mycket starkt och verkar vara starkast i de nyaste broschyrerna. Den starka tendens till duande som uppmärksammats i myndigheternas informationsbroshyrer sedan 1970-talet (Mårtensson 1987 och 1988) är tydlig också i den svenska socialförsäkringsinformationen i början av 2000-talet. I faktabladen förekommer *du* i mindre utsträckning än i broschyrerna. Faktabladen tilltalar i mindre utsträckning den tänkta läsaren. Det kan hänga ihop med textlängden: faktabladen är kortare och mer koncentrerade. Det kan också bero på att faktabladen informerar om fakta och ger färre instruktioner till läsaren.

Pronomenet *vi* står för institutionen och förekommer i de nyare broschyrerna och faktabladen. Att använda *vi* för institutionen är ett sätt att komma närmare läsaren. Pronomenet *ni* tilltalar föräldrarna samtidigt och det förekommer endast i FK sitbas. Föräldrarna omtalas bland annat med hjälp av pronomenen *han* och *hon*. Dessa förekommer inte i FK sitbas. *Han* har pappan som referent och en procentuell andel mellan 0,03 % i FK gamla och 0,07 % i Faktabladen. *Hon* har mamman som referent och den procentuella andelen är endast 0,01 % vilket i absoluta tal betyder att ordet förekommer en gång. Det generaliserande pronomenet *man* förekommer i alla tre grupper men i varierande grad. *Man* är vanligast i FK gamla med en andel om 0,29 %, i Faktabladen är andelen 0,13 % och i FK sitbas 0,07 %. Användningen av *man* är med andra ord på tillbakagång.

Pronomenen i det sverigesvenska materialet används främst för att tilltala eller omtala läsaren, och i synnerhet tilltalet av läsare med *du* och dess olika former är frekvent. Läsaren tilltalas även i plural med *ni* och enstaka gånger förekommer omtal med *hon* eller *han*. Gruppen *de, den, det* är stor och i den finns också enstaka pronomen med personreferens.

5.5.4 Förekomsten av adjektiv och adverb

Adjektiv förekommer i låg grad i facktext (M Nordman 1992: 118) medan tidigare forskning visat varierande förekomster i olika slags sakprosa (för en genomgång, se M Nordman 1992: 117–119). I detta material är förekomsten av adjektiv och adverb litet varför grupperna FK gamla och FK sitbas sammanslås för analysen. Därefter exciperas adjektiv och adverb ur frekvenslistan i MP2. Ordklassstillhörigheten bestäms utifrån *Svenska Akademiens ordlista* (2006). De ord som har fler än 20 förekomster förtecknas i tabell 5.12.

Tabell 5.12 Adjektiv och adverb med 20 eller fler förekomster i Försäkringskassans barnfamiljsinformation 2003–2004

Adjektiv	%	Adverb	%
<i>tillfällig</i>	0,36	<i>inte</i>	0,77
<i>vissa</i>	0,24	<i>när</i>	0,49
<i>mer</i>	0,19	<i>även</i>	0,28
<i>längre</i>	0,12	<i>också</i>	0,24
<i>särskilda</i>	0,11	<i>då</i>	0,22
<i>gemensam</i>	0,10	<i>ytterligare</i>	0,13
<i>högst</i>	0,10	<i>alltid</i>	0,11

inte förekommer 144 gånger medan *tillfällig* förekommer 67 gånger, *alltid* förekommer 21 gånger och *högst* 20 gånger.

De adverb som förekommer i materialet är mer frekventa än adjektiven. Det vanligaste adverbet är negationen *inte* medan det vanligaste adjektivet är *tillfällig*. *Tillfällig* ingår i bidragsslaget *tillfällig föräldrapenning*. Även *gemensam* tillhör ett fast uttryck, nämligen *gemensam vårdnad*. Hur *inte* används presenteras i exempel 5.15.

Exempel 5.15 Exempel på *inte* i Barnfamilj (2004)

	Om föräldrarna	inte	är gifta kan en anmälan om ...
	Om du	inte	har någon sjukpenninggrundande ...
... möjlighet att behålla SGI:n trots att du		inte	arbetar.
... även för barn som fyllt 12 men		inte	16 år.

Bland adjektiven finns det två adjektiv som uttrycker specificitet eller avgränsning: *vissa* och *särskilda*. Dessutom finns det tre som uttrycker utsträckning: *mer*, *längre*, *högst*. De avser alla en ökad mängd och maximal utsträckning. De flesta adjektiven uttrycker alltså en avgränsning eller utökning av en mängd.

Adverbena är av den typ som Hultman (2003: 169–170) kallar för pronominala adverb. Det innebär att de får sin betydelse ur kontexten. Eftersom kontexten inte analyseras närmare i denna kvantitativa analys är det svårt att dra slutsatser om adverbens funktion. Men *när* och *då* kan fungera som bisatsinledare, medan *även*, *också* och *ytterligare* uttrycker fler möjligheter eller tillägg. *Alltid* uttrycker en utsträckning eller frekvens som här gäller en tidsperiod.

5.5.5 Sammanfattning av den sverigesvenska ordförrådsanalysen

De vanliga orden i det sverigesvenska materialet visar på läsartilltal med *du*. Dessutom finns det ett flertal ord som kan fungera som bisatsinledare och samordnare vilket antyder att det finns flera nivåer i satserna. Verbet *kan* är vanligt. De typiska orden för dessa texter, sverigesvenska socialförsäkringsbroschyrer, är *du*, *kan*, *om*, *till*, *för*, *eller*. I övrigt finns det inga större skillnader mot de vanligaste orden i andra skrivna genrer.

Då det gäller substantiven har de tre grupperna mycket gemensamt. Detta förklaras av att substantiven har att göra med verksamheten, och situationstypen är densamma i de olika broschyrerna om barnfamiljsförmåner. De vanliga substantiven behandlar deltagarna i

kommunikationen, aktuella frågor för verksamheten, bidragsslag och kriterier för dessa. Vanliga substantiv är *barn, föräldrapenning, dag, förälder, år, försäkringskassan*. Substantiven samförekommer ofta med ord som fungerar som bestämmningar (*ett, ditt, en*) eller med samordnare eller bisatsinledare (*och, eller, för, som*).

Vanliga verb som substantiven förekommer med är *är, kan, finns*. Dessutom samförekommer substantiven med pronomenet *du*. Substantiven ingår även i fasta uttryck, till exempel *sjukpenninggrundande inkomst, sgi* och *bidrag för bostadskostnaden* och *ha rätt till*. För pronomen gäller det som redan sagts ovan, att läsartilltalet är tydligt. Det gör att de vanligaste pronomenen med personreferens är *du, din, ditt, dina, dig* och dessa samförekommer med övriga vanliga ord.

Verben beskriver de aktiviteter som förknippas med verksamheten: *betala, ta, fylla, få* och *bo* men de förekommer i olika stor omfattning i de tre grupperna. Dessutom finns det bland de vanligaste verben modala hjälpverb som *ska* och *kan*. Relationer och existens uttrycks genom *vara, ha, finnas, gälla*. Verbet *räkna/beräkna* är vanligt i FK gamla och Faktabladan, men det förekommer inte i FK sitbas. De vanligaste verben samförekommer med övriga vanliga ord, i synnerhet med *du*. Dessutom bildar verben fasta fraser av typen *betala ut* och *ta ut*. Verben *fylla* och *bo* fokuserar på barnet, det vill säga hur många år det fyller eller har fyllt och var och med vem barnet bor. Största delen av de tio vanligaste verben är gemensamma för alla tre grupper.

Adjektiven och adverbena i texten är inte många. Det vanligaste adverbet är *inte* tillsammans med andra satsadverb. De adjektiv som finns beskriver tid och omfattning samt förhållanden av olika slag i anslutning till verksamheten. En del av adjektiven ingår i namn på bidragsslag eller andra institutionella uttryck.

Att de tre grupperna liknar varandra förklaras av att de är en del av samma verksamhet. De nyare texterna bygger på de tidigare texterna, och verksamheten har inte ändrat nämnvärt, varför samma ord och uttryck upprepas i de nyare texterna. Detta skapar intertextuella band mellan broschyrerna och mellan broschyrerna och faktabladan.

5.6 Jämförelse och diskussion

Jag inledde detta kapitel med att uttrycka en förväntan om att jag genom en ordförrådsanalys med kvantitativ metod skulle få fram tillförlitliga uppgifter om vilka ord som är speciella och viktiga i socialförsäkringskontexten. Jag hade en tentativ uppfattning om att institutionens namn, läsartilltalet och verbet *kan* skulle vara frekvent. Genom analysen har jag dock fått fram betydligt fler ord som är typiska för dessa texter. Analysresultaten sammanfattades i 5.4.5 och 5.5.5. I detta delkapitel diskuterar jag resultaten.

De frekventa orden liknar varandra i stor utsträckning. Det är frågan om samordnare som *och* och *eller*, och om bisatsinledarna *som* och *om*. I det sverigesvenska materialet finns även *att* bland de tio vanligaste orden. *Att* kan fungera såväl som markör för infinitivfras som för bisats. Det verkar alltså vara vanligare med konstruktioner som använder *att* i det sverigesvenska materialet än i det finlandssvenska materialet. Vilket slags konstruktioner *att* ingår i är en fråga som kunde utredas närmare. I båda grupperna är det van-

ligt att uttrycka relationer med till exempel *för*, *till* och *i*. De finlandssvenska broschyrerna använder dessutom *av* och *på*.

I Finland uppmanas översättare och skribenter att använda prepositionsuttryck istället för genitiv i översättningen av finska genitivuttryck till svenska (Reuter 2003: 27–33; *Svenskt lagspråk i Finland* 2004: 92 ff.). Om det är frågan om en överanvändning av *av* och *på* kan det bero på att skribenterna är vana vid att använda prepositionsuttryck och, kanske omedvetet, föredrar sådana. Frågan om finlandssvensk sakprosa använder fler prepositionsuttryck än sverigesvensk sakprosa kunde undersökas närmare i ett annat sammanhang.

Som redan konstaterats saknar de finlandssvenska broschyrerna läsartilltal fram till FPA 2006, medan de sverigesvenska tilltalar läsaren under hela den undersökta perioden. *Du* finns med bland de tio vanligaste orden i det sverigesvenska materialet, det är det mest frekventa ordet i broschyrerna. Då aktivt läsartilltal med *du* tas i bruk i det finlandssvenska materialet blir det genast det vanligaste ordet i FPA 2006. Den procentuella andelen är också högre än i de sverigesvenska texterna.

Det finns ytterligare en skillnad mellan det finlandssvenska och sverigesvenska materialet avseende de mest frekventa orden. I de tidigare finlandssvenska broschyrerna FPA 2003 och FPA 2004 finns inga verb bland de tio mest frekventa orden, medan det bland de tio mest frekventa orden i det sverigesvenska materialet ingår såväl *kan* som *är*. I FPA 2006 finns *kan*. Det är möjligt att läsartilltalet har ett samband med en ökad användning av *kan*. Ett fastare grepp om läsaren med ett direkt tilltal mjukas upp genom att använda det vaga *kan*.

I en jämförelse med de tio vanligaste orden i fackspråk (utgående från M Nordman 1992: 45) blir det tydligt att vissa ord som är vanliga i detta material inte förekommer bland de tio vanligaste orden i något av fackområdena, medan andra ord förekommer i alla fackområden. *Eller*, *till* och *på* är ord som är vanliga i mitt material. De förekommer inte alls bland de tio vanligaste orden i fackspråksmaterialet. *Och*, *i*, *en*, *att* och *den* förekommer däremot i alla fackområden. Andra ord som är vanliga i mitt material och som finns bland de tio vanligaste orden i de olika fackområdena hos M Nordman är *för*, *av*, *som*. Vanliga ord i både mitt material och Westmans (1974) är *du*, *kan*, *för*, *eller*.

Vissa drag i M Nordmans (1992: 45) material och det material som här undersökts vill jag diskutera närmare. *Om* är ett ord som endast finns bland de tio vanligaste orden i de juridiska fackspråkstexterna. Detta kan innebära att *om*, som är ett så vanligt ord i mitt material, förknippas med konstruktioner som förekommer i juridiskt språk, till exempel villkorsbisatser. Användningen av *om* i broschyrtexter kan ha samband med påverkan från författningstexter som ligger som grund för socialförsäkringsverksamheten. Bland de tio vanligaste orden i det sverigesvenska materialet finns verben *är* och *kan*. *Är* är vanligt också i andra genrer enligt tabell 5.1, medan *kan* inte är det. I facktexterna (M Nordman 1992) finns olika former av *vara* och *kunna* bland många av de olika fackområdenas tio vanligaste ord. För de juridiska texternas del är *kunna* på plats 11 vilket antyder att verbet förekommer ofta i juridisk text.

Enligt *Svenskt lagspråk i Finland* (2004: 76) innehåller lagtexter och författningar bestämmelser som omfattar ett villkor eller en förutsättning. De exempel som handboken ger har liknande struktur som informationen i socialförsäkringstexterna. Med andra ord är villkorsangivelser med *om* ett särdrag i juridisk text, och det är också vanligt i socialför-

säkringsbroschyerna. Ett annat särdrag i såväl juridisk facktext som broschyrtext är att göra påståenden vagare med *kan*. Det verkar förekomma normsamspel mellan juridisk text och socialförsäkringstext. Utifrån denna ordförrådsanalys drar jag slutsatsen att det finns en koppling mellan lagtext och broschyrtext.

Nedan diskuterar jag resultaten för varje ordklassgrupp och till sist sammanfattar jag kapitlet.

5.6.1 Innehållsorden – substantiv

De vanligaste substantiven går att indela i underkategorier med anknytning till deltagare, bidragsslag, socialförsäkringsverksamheten, pengar och kriterier. För de tio vanligaste substantiven gäller att *barn* och institutionsnamnet (*FPA* resp. *Försäkringskassan*) är de vanligaste, och dessa är beteckningar på referenter i kommunikationen. I det sverigesvenska materialet är också ordet *förälder* med bland de tio vanligaste substantiven, medan det saknas i motsvarande finlandssvenska grupp.

Bidragsslagen ingår i varierande grad bland de tio vanligaste substantiven i alla textgrupper. Intressantare än själva bidragsnamnen är att de sverigesvenska broschyrerna kallar bidragen för *bidrag* eller *ersättning* medan de finlandssvenska broschyrerna skriver om *stöd*. *Bidrag* är enligt *Svensk ordbok* 'tillskjutet materiellt understöd vanl. i pengar e.d., särsk. från samhället', det vill säga ett rätt neutralt understöd. *Ersättning* är något en person får som betalning för en prestation, i *Svensk ordbok* definieras ordet som 'värde eller tjänst som ges som gottgörelse eller betalning för ... utträttat arbete'. *Stöd* är snarare hjälp till en person i nöd, *Svensk ordbok* ger betydelsen 'samhällelig ekonomisk hjälp'. Här finns en tydlig skillnad i institutionernas syn på de bidrag eller förmåner som de administrerar. Försäkringskassans tidigare broschyrer använder ett neutralare ord medan de senare aktivt väljer ett ord som signalerar att institutionen kompenserar föräldrarna för det arbete de utför.

Samförekomsterna till orden visar att de ingår i vanliga uttryck. I Försäkringskassans texter samförekommer *bidrag* med uttrycket *få bidrag för bostadskostnaden* och liknande fasta uttryck. Dessutom används ordet i följande frekventa uttryck: *kan du ansöka om bidrag hos Försäkringskassan* och *ansökan om bidraget ska göras*. När det gäller *ersättning* är samförekomsterna liknande: *du, få, för, betala*, det vill säga uttryck som *kan du få ersättning för*. Dessutom kan föräldrarna *begära ersättning från*, då är det ofta *socialförsäringen* eller *Försäkringskassan* som är motparten. De vanligaste verben tillsammans med *ersättning* är olika former av *få* och *betala*. I FPA:s broschyrer används bidragsslagen *stöd för hemvård* och *stöd för privat vård* ofta. De verb som förekommer tillsammans med *stöd* är olika former av *betala*, *kunna*, *ska*, *söka*, *upphöra*. I FPA:s broschyrer kan *bidrag* användas enstaka gånger och då syftar det på bostadsbidrag eller barnbidrag.

Ordet *stöd* motsvaras av finskans *tuki*. *Tuki* avser enligt *Kielitoimiston sanakirja* (ung. Språkbyråns ordbok) 'finansiell hjälp'. Tyvärr har jag inte ett motsvarande finskt jämförelsematerial för att se hur vanligt ordet är i de finska broschyrerna till barnfamiljer. Där emot visar en sökning i den finlandssvenska och i den finska broschyren från år 2009 att *tuki* (*tuen, tukea*) förekommer i den finska broschyren lika många gånger som *stöd* före-

kommer i den svenska. FPA:s ordval, både på svenska och på finska, visar att institutionen hjälper dem som har dålig ekonomi. Att den dåliga ekonomin är en följd av att de människor som berörs har barn och vårdar dem syns inte i ordbruket. Ordvalet speglar med andra ord institutionens ideologi. Försäkringskassan ser att föräldern utför ett nyttigt arbete medan FPA i sitt ordval inte ger uttryck för samma slags uppskattning.

Vid en jämförelse med Hiilamo & Kangas' (2007: 276) slutsatser om vårdnadsbidragets (hemvårdsstödet) utveckling i Finland och i Sverige kan mitt resonemang ovan verka kontroversiellt: "Man såg [i Finland] vårdnadsbidraget som en ersättning och ett erkännande för det värdefulla arbete som utförs när man vårdar barnet i hemmet." Hiilamo & Kangas har undersökt den politiska retoriken då de olika bidragen tog form och inte den syn på bidragen som institutionerna förmedlar i sina texter i dag. Jag menar att trots att avsikten med hemvårdsstödet (vårdnadsbidraget) i den politiska debatten och då lagarna stiftades kan ha varit att ge "ett erkännande för det värdefulla arbete som utförs när man vårdar barnet i hemmet" är hemvårdsstödet i Finland fortfarande åtminstone till namnet och till beloppet ett stöd, hjälp till en person i nöd, och inte en ersättning för det arbete personen som stannar hemma utför.

Andra vanliga substantiv behandlar kriterier, exempelvis tidsperioder som dagar, månader och år. *Dag* finns endast i det sverigesvenska materialet eftersom begreppet är starkt knutet till föräldrapenningssystemet i Sverige. Föräldrapenningen tas ut i dagar, hela, halva, fjärdedels eller åttondels dagar. Även andra ord än *dag* är knutna till socialförsäkringsverksamheten. Begreppet *sgi, sjukpenninggrundande inkomst*, är ett specifikt sverigesvenskt begrepp och knutet till socialförsäkringen.

De finlandssvenska texterna har ordet *euro* som ett frekvent ord. Eftersom inga belopp anges i de situationsbaserade sverigesvenska broschyrerna finns valutaslaget *kronor* inte med som ett lika frekvent ord. Det finns dock bland de tjugo vanligaste orden i såväl FK gamla som Faktabladet. Ordet *rätt* är ett ord som verkar vara typiskt för socialförsäkringstexter. Eventuellt kan ordet även hittas i andra texter som informerar om rättigheter som fastställs till exempel i lag. I det finlandssvenska materialet finns *ansökan* med bland de tio vanligaste substantiven, medan de sverigesvenska texterna inte behandlar ansökningsenheten i någon större utsträckning.

5.6.2 Innehållsorden – verb

De vanligaste verben i materialet liknar de vanligaste verben i andra genrer: *vara (är)*, *ha*, *kunna (kan)*, *få* är vanligast, följda av *ska* (och *skall*) samt *betala*. Verben kan grovt indelas i modala hjälpverb (*kan*, *ska*), kopulaverb eller existensverb (*är*, *finns*), verb som har med institutionens verksamhet att göra (*betala*, *räkna*) och verb som har med personers verksamhet att göra (*bo*, *ta*, *fylla*).

Vissa verb förekommer endast bland de tio vanligaste verben i det finlandssvenska materialet, till exempel *söka* och *ansöka*, *bli*, *lämna* och *omfatta*. Andra verb förekommer i sin tur endast bland de tio vanligaste i det sverigesvenska materialet, till exempel *gälla*, *räkna*, *fylla* och *ta*. Dessa verb som endast förekommer bland de tio vanligaste i texter från den ena institutionen har en stark anknytning till socialförsäkringsverksamheten i landet eller till typiska uttryckssätt.

Jämförs verbförekomsterna i mitt material med förekomsterna i M Nordmans undersökning (1992: 63) är de vanligaste verben också vanliga i facktexterna: *kunna*, *vara* och *ha* finns i alla fackområden, och dessutom finns *skola*, *bli* och *omfatta*. De övriga vanliga verben i mitt material finns inte bland de vanligaste verben i de vetenskapliga artiklarna hos M Nordman (1992: 63). I de vetenskapliga artiklarna finns dessutom *måste*, *utnyttja*, *ange*, *ge*, *visa*, *göra*, *påverka*, *använda* bland verben med minst tio förekomster. Av dessa förekommer *måste* bland de tjugo vanligaste verben i de flesta textgrupper i mitt material, och det finns enstaka förekomster av några av de andra verben. Fackspråket skiljer sig med andra ord från socialförsäkringsbroschyerna.

Westman (1974) iakttog i broschyrtexterna hjälpverben *kan* och *får* samt passivkonstruktioner och villkorssatser. Dessa språkliga drag finns även i de socialförsäkringsbroschyerna som jag har undersökt.

Verben i det material som här har undersökts samförekommer i olika hög grad med andra vanliga ord i materialet. I det finlandssvenska materialet verkar verbet *kan* i hög grad samförekomma med *få*. Dessutom verkar *har* samförekomma med *som*, *rätt till* eller *barn*

under, således bildande uttrycken *som har rätt till*, *som har barn under*. I det finlandssvenska materialet är det tydligt att vissa verb också uppträder i en specifik form i materialet, till exempel passiv form. Sådana verb som föredrar passiv form är *fastställa* (*fastställs*) och *omfatta* (*omfattas*). Det finns även verb som föredrar presensform, sådana är *kunna* (*kan*) och *vara* (*är*).

Verben i det sverigesvenska materialet uppvisar frekventa samförekomster. *Kan* används tillsammans med *du*, bildande nexusrelationen *du kan* eller *kan du*. *Betala* och *ta* följs ofta av *ut*. Då det gäller *bo* och *fylla* verkar de i det undersökta materialet att fokusera på barnet och dess boendeförhållanden och ålder.

För *skola* gäller att de sverigesvenska broschyrerna använder presensformen *ska* medan de finlandssvenska använder *skall*, i FPA 2006 är bruket ändå inkonsekvent då *ska* och *skall* varierar.

I det finlandssvenska materialet finns verben *söka* och *ansöka* vilka har ett klart samband med ansökningsförfarandet, föräldrarna i Finland *ansöker* om förmåner. I det sverigesvenska materialet är dessa inte frekventa, eftersom föräldrarna i Sverige *tar ut* sin ersättning. Ordförrådsanalysen visar på olikheter i socialförsäkringssystemen.

5.6.3 Pronomen

Då det gäller pronomen har det flera gånger i detta kapitel konstaterats att de sverigesvenska broschyrerna genomgående använder *du* med dess olika former. *Du*-tilltalet har varit frekvent i sverigesvenska texter sedan 1970-talet (Mårtensson 1987 och 1988). Detta drag kommer till de finlandssvenska broschyrerna först i samband med FPA 2006. Före det används *du* endast i vissa rubriker i de finlandssvenska broschyrerna. Istället används *man* i högre utsträckning än i de sverigesvenska broschyrerna och *Förmåner till barnfamiljer* 2006. Rekommendationer om att skriva *du* och undvika *man* gavs 1996 och 2002, men genomförs alltså först år 2006 (*Klarspråk i kommunerna*, *Skriva till kunder*). Vi an-

vänds ett fåtal gånger och avser då den avsändande institutionen. *Ni* används i FPA 2006 och i FK sitbas och avser föräldrarna. *Hon* och *han* är lågfrekventa i alla broschyrer, men vanligare i de finlandssvenska än i de sverigesvenska. Tilltal och omnämnande av deltagare diskuteras närmare i kapitel 7.

5.6.4 Adjektiv och adverb

Vid en analys av adverb och adjektiv i materialet är det tydligt att negationen *inte* är vanligast i såväl det finlandssvenska som det sverigesvenska materialet. Överlag är de beskrivande och modifierande adjektiven och adverbena få i detta material, endast *inte* har en förekomst på 0,77 procent i alla texter. Adverbena uttrycker förutom negation en utökning eller ett tillägg genom *också*, *även*, *ytterligare*. En avgränsning eller specificering uttrycks med *endast*.

En skillnad mellan vilket slags adjektiv och adverb som används i det finlandssvenska och sverigesvenska materialet kan dock skönjas. I det finlandssvenska materialet kan jag urskilja kategorierna adjektiv med anknytning till bidragsslag, belopp och tid. I det sverigesvenska materialet fann jag likaså en anknytning till bidragsslag, men som specifikt sverigesvenskt olika kategorier för att avgränsa eller utöka mängd.

I Finland beskrivs belopp och tid med *högst* och olika tidsangivelser ges, såsom *samtidigt*, *senast*. I Sverige används specificerande ord som *vissa* och *gemensam*, och gradangivelser såsom *längre*, *mer*, *högst*. *Gemensam* hör till uttrycket *gemensam vårdnad* som är frekvent i vissa partier i de sverigesvenska broschyrerna.

Många av adjektiven i materialet fungerar som bestämningar till olika bidrag och bildar termer inom socialförsäkringen. Det vanliga finlandssvenska *partiell* hör ihop med *partiell föräldrapenning*. På motsvarande sätt hör det sverigesvenska *tillfällig* ihop med *tillfällig föräldrapenning*. Andra sverigesvenska socialförsäkringstermer är *gemensam vårdnad*, *förlängd underhållsstöd*, *hel föräldrapenning* osv. Finlandssvenska socialförsäkringstermer är till exempel *privat vård*, *särskild moderskapspenning*, *förlängd faderskapsledighet* och *förlängd pappaledighet*. Adjektiven används för att precisera bidragsslag, bidragskriterier och utbetalningsförhållanden.

5.6.5 Sammanfattning

Oberoende av produktionssätt och utgivande institution finns det likheter mellan de finlandssvenska och sverigesvenska broschyrerna. Broschyrerna knyts starkt till barnet i och med att dess ålder och boendeförhållanden är kriterier för att få bidrag. Föräldrarna står i fokus genom tilltalet och omtalet och de olika verbhandlingar de förutsätts utföra för att få del av förmånerna. En del verb används för att specificera kriterierna för att få bidrag.

Situationstyperna och verksamheterna som texterna är en del av liknar varandra i Finland och Sverige. Men ordförrådsanalysen visar att det finns några avvikelser som kan betecknas som specifikt finlandssvenska eller sverigesvenska. Därmed kan texterna utifrån ordförrådsanalysen ses som delar av två olika register med stora likheter: finlandssvenska socialförsäkringsbroschyrer och sverigesvenska socialförsäkringsbroschyrer. Inom de två

registren finns kopplingar mellan texterna, intertextualitet, i och med att de olika broschyrerna uppvisar likheter. Dessa likheter har sin förklaring i att verksamheten inte ändras från år till år. I diskussionen ovan antydde jag att det också kan skönjas inflytande från lagtexter i och med att vissa drag i broschyrtexterna påminde om specifika drag i lagtexter.

Ordförrådsanalysen beskriver i detalj vilka ord som används och vilka ord som har stark samförekomst. Ordförrådsanalysen kan åskådliggöra vanliga uttryck och vilka konstruktioner som föredras. I Hoeys (2005) termer kunde vi tala om vilka laddningar orden har i de två registren. Det ordförrådsanalysen inte beskriver är vilket slags processer de vanliga verben bildar, eller förhållandet mellan den tänkta läsaren och institutionen och eventuella andra deltagare i kommunikationen, varken på ideationell eller på interpersonell nivå. En kvantitativ analys säger mycket lite om vilka betydelser orden de facto förmedlar i de aktuella texterna. För att frilägga dessa förhållanden måste ett annat slags analys göras, och dessa mer kvalitativt inriktade analyser av betydelser i socialförsäkringsbroschyrer presenteras i de följande kapitlen.

6 Betydelseskapande genom verb

I den systemisk-funktionella grammatikmodellen står verbgruppen i satsens centrum – och dess kärna är den betydelseförmedlande *processen*. Processen kan ses som enbart verbgruppen, eller som verbet tillsammans med deltagarna och omständigheterna (se Martin & Rose 2003 [2007]: 95, Andersen & Smedegaard 2005: 85). Verbgruppen motsvarar med andra ord det traditionell grammatik kallar ”verbfras” (Hultman 2003: 228). Inom den systemisk-funktionella grammatiken utgår analysen av *deltagare* från vilken typ av process som utgör kärnan i satsen. *Omständigheterna* motsvaras i hög grad av den traditionella grammatikens ”adverbial”.

Processen förmedlar betydelse, precis som deltagarna och omständigheterna. I detta kapitel presenteras vilka processer det undersökta materialet består av, medan nästa kapitel redogör för deltagarna. Genom att undersöka vilket slags processer som används i socialförsäkringsbroschyrer får vi fram vilket slags betydelseskapande som pågår i texterna med hjälp av verben. Analysen görs genom en kvalitativ analys av texterna i analysgrupp B och analyserna annoteras i UAM Corpus tool.

Tidigare forskningsresultat visar att det finns skillnader mellan olika texter med avseende på vilket slags processer texterna består av. Vilka processer som används har att göra med textens register eller genre. Halliday och Matthiessen (2004: 174–175) ger som exempel att recept till stor del innehåller materiella processer, att nyhetsreportage har ett starkt inslag av verbala processer och att mentala processer förekommer rikligt i samtal. De noterar vidare att berättelser ofta innehåller olika slags relationella processer i till exempel miljöbeskrivningar.

Det finns dock inte många undersökningar av processbetydelser i svenska texter. Det är med andra ord oklart om texter skrivna på svenska i någon genre, till exempel nyhetsreportage, på något sätt avviker från engelska texter i samma genre avseende vilka processer som används. Lindqvist (1997) analyserar en novell som innehåller alla typer av processer. Hon finner att den relationella processen är vanligast medan den materiella är näst vanligast. I olika partier av novellen används olika slags processer, till exempel inleds berättelsen med många materiella processer där berättaren är Aktör och mentala processer där berättaren är Upplevare. Lindqvist ser också på vilka deltagare i texten som har vilken roll, bland annat är berättaren ofta Aktör och aldrig mål för någon handling, medan flickan i berättelsen sällan har rollen Aktör utan istället innehar mera passiva roller.

I texter för butiksanställda är materiella processer vanligast (A-M Karlsson 2004: 83). Även här utgjorde de relationella processerna den näst största gruppen. Texterna för butiksanställda uppvisade även en hög andel mentala processer och en mycket liten andel verbala processer. En annan text från näringslivet, en webbsida som Holmberg och A-M Karlsson (2006: 174) har undersökt, visar att materiella processer dominerar den säljande texten. Däremot blandas olika processtyper i granskningspromemorian från Boverket, som analyseras i samma verk. Den texten använder dessutom metaforiska uttryck och passiveringar för att skapa betydelser.

Utifrån tidigare forskning står det klart att det inte är så att en viss genre eller texttyp kännetecknas av processer av enbart en typ. Istället verkar olika register uppvisa en blandning där olika processtyper förekommer i olika hög grad. Kännetecknande för olika regis-

ter blir förhållandet mellan processerna, och ifall någon eller några processtyper dominerar. Den höga andelen verbala processer i nyhetsreportage kan förklaras med att sådana texter ofta redogör för vad intervjupersoner, politiker eller andra sagt och uttalat sig om med direkta eller indirekta citat. Recepten i sin tur beskriver vad personen som tillreder maten ska göra, till exempel *vispa, röra, hälla i*, vilket uttrycker materiella betydelser.

Kapitlet är disponerat så att jag först presenterar analysmetoden och de olika processtyperna, och sedan diskuterar vilket slags processer som förekommer i materialet och i hur stor utsträckning.

6.1 Metod för analys av processtyper

En central fråga för en analys av processtyper är vilket verb som ska analyseras. Svenskan har olika hjälpverb som uttrycker modalitet och tempus (t.ex. *kan, ska, har*), och trots att dessa också uttrycker en svag betydelse analyseras de inte som bärande processbetydelse. Med andra ord är det inte verbets böjning i finit eller infinit form som är avgörande för klassificeringen av verbet. I de fall det finns endast ett verb som utgör finit är det naturligtvis det som utgör processen, men i de fall det finns ett hjälpverb utgörs processen av det infinita verbet eller huvud verbet. I avsnitt 6.1.5 diskuterar jag närmare olika gränsdragningsproblem.

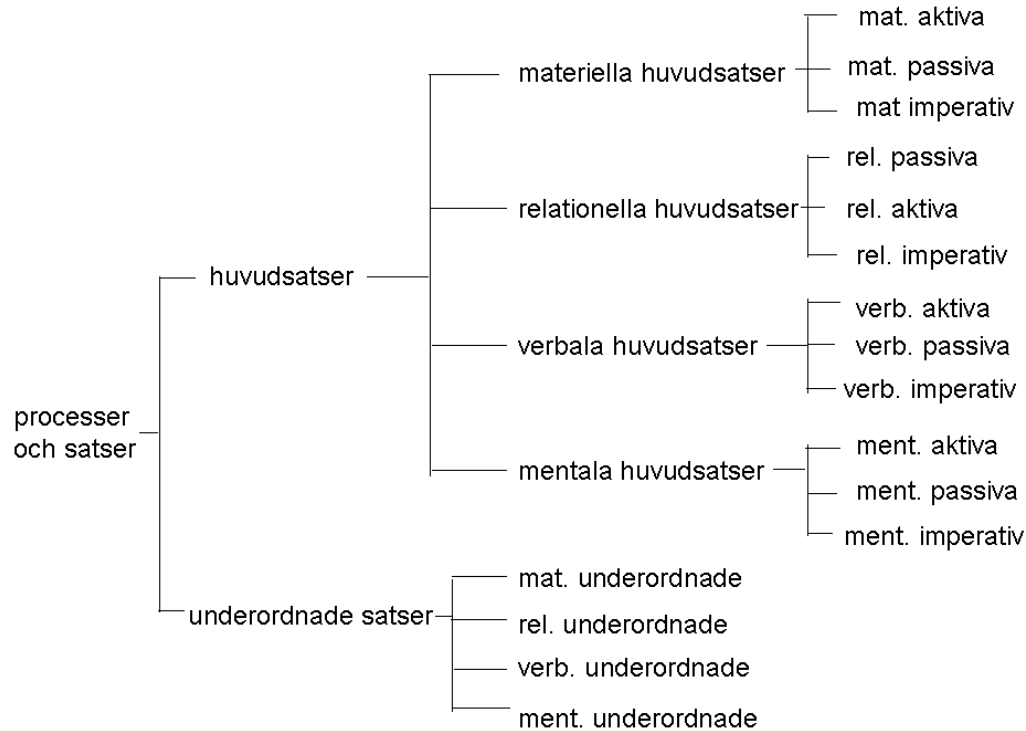
I analysen har jag i UAM Corpus tool klassificerat satser på olika nivåer enligt schemat i figur 6.1. Istället för att utgå från den systemisk-funktionella grammatikens begrepp *fria, bundna* och *inbäddade satser* (Holmberg & A-M Karlsson 2006: 118–121) utgår jag från en förenklad modell med *överordnade* och *underordnade satser*. En överordnad sats motsvarar det Hultman (2003: 272) kallar huvudsats, alltså en självständig sats med subjekt och finit, medan en underordnad sats motsvarar olika bisatser. Infinitivfraser har inte klassificerats.

Holmberg och A-M Karlsson förbigår de inbäddade, osjälvständiga, satserna då de analyserar processer. Jag anser att de underordnade satserna också förmedlar betydelser och har valt att inte förbigå dem. Till exempel i följande mening finns det två betydelsebärande underordnade satser: *Ni som är föräldrar ska komma överens om hur ni vill fördela föräldrapenningperioden mellan er två* (Förmåner till barnfamiljer 2006: 10). Den första underordnade satsen *som är föräldrar* har ett underförstått subjekt (*ni*) som ingår i en identitetsrelation, en relationell identifierande process, och den betydelsen osynliggörs ifall den underordnade satsen inte klassificeras. Den andra underordnade satsen anger vad föräldrarna ska komma överens om, nämligen *om hur ni vill fördela föräldrapenningperioden*. Ifall denna underordnade sats inte analyseras osynliggörs föräldrarnas (materiella) handling *fördela*. Jag menar att det är motiverat att analysera underordnade satser för att få med betydelser på olika nivåer.

Förutom uppdelningen i överordnade och underordnade satser gör jag en uppdelning i *aktiva, passiva* och *imperativa* satser. Betydelse förmedlas i aktiva satser inte enbart av processen utan även av deltagare. I passiva satser kan deltagarna vara osynliga, men betydelsen i processen kvarstår. Ifall en text har många passiva satser betyder det att deltagarna av någon orsak osynliggörs. I olika sorters satser är det olika sorters deltagare som

osynliggörs: i satser med materiell processkärna är det den som utför handlingen som osynliggörs medan det i en sats med mental processkärna är den som upplever eller tänker som osynliggörs. Att något utelämnas bär också betydelse. De utelämnade deltagarna har jag dock inte klassificerat utan de förblir osynliga.

Figur 6.1 Analysschema för analys av processtyper

Att satser i imperativ klassificeras separat har att göra med att imperativ används för att ge instruktioner eller uppmaningar av olika slag. I satser där verbet står i imperativ osynliggörs deltagarna.

Analysen av verbgruppen är inte en fullständig analys, utan fokus står endast på processen och deltagaren. I kapitel 7 beskrivs deltagarna och hur dessa har analyserats och indelats i olika kategorier.

I genomgången nedan av processtyper och deltagare ger jag exempel på de processtyper och deltagare som ingår i min analysmodell. Det finns några olika sätt att indela processer i olika betydelsekategorier. Utifrån den rätt enkla basmodellen hos Halliday och Matthiessen (1999 [2006]: 129 ff.) har jag använt följande kategorier för kategoriseringen av processer: *materiella*, *relationella*, *verbala* och *mentala* processer. Analysmodellen är något förenklad. Detta beror på att dylika analyser inte gjorts i så stor omfattning på svenskt material tidigare och att det därmed är oklart exakt vilka betydelsekategorier som finns i svenskan och vilka verb som vanligen ingår i de olika kategorierna. Det är något förhastat att anta att verben är exakt de samma som i andra nordiska språk eller i engelskan. För en mer omfattande och detaljerad analys borde varje betydelsekategori beskrivas och analyseras av fler än en person, eftersom en analys av betydelse i språket kan bli subjektivt färgad. I detta avhandlingsarbete har analyserna diskuterats i olika sammanhang

under arbetets gång, men analysen är baserad på min uppfattning av vilken betydelse som förmedlas av det verb som utgör satsens process.¹³ Syftet med avhandlingen är inte att beskriva processtyper i svenskan utan att analysera betydelser i socialförsäkringsbroschyrer, och för det syftet anser jag att dessa fyra kategorier är tillräckliga.

Den läsare som vill bekanta sig mer ingående med de olika processtyperna hänvisar jag till Halliday och Matthiessen (2004) och (1999). I detta kapitel kommer jag att kort redogöra för de olika processtyperna med utgångspunkt främst i Holmberg och A-M Karlsson (2006: 80–102) och Maagerø (1999). Jag följer i stor utsträckning samma principer som jag har använt i tidigare analyser (Lassus 2006a och 2006b).

De fyra processtypernas betydelse ligger i den yttre världen, de *materiella* processerna, i människans inre, de *mentala* processerna, och mellan människor eller entiteter, de *relationella* processerna. Dessa processtyper kallar Heikkinen och Virtanen (2005) för huvudprocesser, medan *verbala* processer enligt dem är mellanprocesser. Jag utgår här från en konkret betydelse och ser att även verbala processer förmedlar betydelse i den yttre världen. Jag ser alltså de materiella och verbala processerna som yttre processer, de mentala processerna som inre processer och de relationella processerna som mellanprocesser.

I den textgrupp som analyseras, analysgrupp B, klassificeras huvudsatser och underordnade satser genom en manuell analys i programmet UAM Corpus tool. Analysformatet presenteras i figur 6.1. Huvudsatserna klassificeras som materiella, relationella, verbala och mentala och varje kategori får underkategorierna aktiv, passiv och imperativ. Huvudsatser klassificeras till exempel som *huvudsats–materiell–aktiv* eller *huvudsats–relationell–passiv*. De underordnade satserna klassificeras endast som materiella, relationella, verbala och mentala. De olika typerna av underordnade satser analyseras inte i större detalj.

6.1.1 Materiella processer

Materiella processer representerar erfarenheter i den yttre världen där något görs eller sker. Något slags förändring kan inträffa som en följd av den materiella processen. De deltagare som ingår är till exempel Aktör¹⁴, Mottagare, Mål och Utsträckning. Av dessa måste minst en deltagare alltid finnas i en materiell process, undantaget imperativen. Vanligtvis ingår alltid deltagaren Aktör, men i vissa materiella satser finns det ingen utskriven Aktör. I de fall en Aktör inte finns ingår vanligtvis deltagaren Mål i satsen. (Halliday & Matthiessen 2004: 180–186.) Aktören är den som sätter igång eller genomför processen så att den leder till en händelse eller förändring. Med ”genomför” avser jag inte att deltagaren Aktör alltid är en som så att säga gör något, utan Aktören är delaktig i händelsen eller förändringen. Ofta sammanfaller Aktören med det grammatiska subjektet, men till exempel i

¹³ Analysen baserar sig inte enbart på min intuition som språkbrukare utan jag har också använt mig av ordböcker och SAG.

¹⁴ Inledande versal används för deltagarkategorierna: Aktör, Mottagare.

passiva satser är Aktören agent¹⁵ ifall en sådan finns utskriven. Mottagaren tar emot den vara eller sak som Aktören ger. Den materiella processens handling kan riktas mot eller kompletteras av deltagarna Mål och Utsträckning.

Exempel 6.1

<i>FPA</i>	<i>betalar ut</i>	<i>barnbidraget</i>	<i>en gång per månad...</i>
Aktör	mat. process	Mål	Omständighet, tid

(Förmåner till barnfamiljer 2004, s. 15)

I exempel 6.1 är *FPA*, institutionen, Aktören i satsen i en materiell process. Bidraget, *barnbidraget*, utgör Målet som processen riktas mot. Tidpunkten för handlingen, *en gång per månad...* är en Omständighet. Omständigheterna är adverbiala uttryck av olika slag, i exemplet ovan uttrycks en tidsomständighet. I följande exempel saknas en utskriven Aktör:

Exempel 6.2

<i>För att</i>	<i>ni</i>	<i>ska få</i>	<i>bostadsbidrag</i>	<i>ska...</i>
	Mottagare	mat. process	Mål	

(Barnfamilj 2004, s. 10)

Exempel 6.2 är en underordnad sats med en materiell process, *få*, och hjälpverbet *ska*. Bidraget *bostadsbidrag* fungerar återigen som Mål och deltagaren *ni* är Mottagare i satsen. Enligt Halliday & Matthiessen (2004: 290) kan en del satser med materiell process kärna stå utan Aktör och dessa kan också analyseras i en s.k. ergativ analys med hjälp av andra roller, nämligen med *ni* som Gynnad och *bostadsbidrag* som Medium. Eventuellt kan *få* i svenskan vara ett verb som i en processanalys analyseras som en materiell process som kan stå utan Aktör. Den engelska motsvarigheten *get* ses av Halliday & Matthiessen (2004: 188) som ett verb som kan stå utan Aktör. I denna analys har jag utgått från att alla verb med materiell betydelse inte behöver deltagaren Aktör.

Som Utsträckning klassificerar jag ord eller grupper som inte fungerar som Mål men som ändå har en funktion av komplettering av processen. Exempel 6.3 visar en materiell process i passiv där jag klassificerat föräldrarna som Utsträckning.

Exempel 6.3

<i>I familjens storlek</i>	<i>inräknas</i>	<i>föräldrarna...</i>
	mat. process (passiv)	Utsträckning

(Förmåner till barnfamiljer 2003, s. 23)

Processen i exempel 6.3, *inräknas*, är problematisk såtillvida att *räkna* och *inräkna* också kan förmedla en mental betydelse, alltså att det är frågan om en inre verksamhet snarare än en yttre. För att ytterligare komplicera det hela finns det en tydlig relation mellan *familjens*

¹⁵ Agent används här så som i traditionell svensk grammatik, Hultman (2003: 239) talar om agent-adverbial som "de handlande i en passiv sats", t.ex. *FPA* i "betalas av *FPA*".

storlek och *föräldrarna*, det vill säga att processen *inräknas* även kunde förmedla en relationell betydelse. Jag har valt att klassificera att *räkna*, *beräkna* och *inräkna* så att de förmedlar främst en materiell betydelse.

6.1.2 Relationella processer

Relationella processer karaktäriserar, identifierar och klassificerar en relation mellan entiteter. Relationen uttrycks genom de relationella-attributiva och relationella-identifierande processerna. Den relationella-existentiella processen uttrycker existens och i den ingår deltagaren Existerande. I de två andra relationella processerna finns två parter och förhållandet mellan dem är det som klassificeras, identifieras eller karakteriseras. Relationella processer uttrycker också ägande genom de relationella-possessiva processerna som i denna analys sammanförs med de relationella-attributiva processerna.

I de relationella-attributiva processerna ingår deltagarna Bärare och Attribut, och dessa har ett tydligt förhållande på så sätt att Attribut är en egenskap eller ett kännetecken som inte i sig självklart är en del av Bäraren och som lätt kan förändras. Bärare och Attribut används också för possessiva relationer: Bärare är ägaren och Attribut det som ägs.

I de relationella-identifierande processerna ingår Utpekad och Värde. Den Utpekades Värde går inte att avlägsna från den Utpekade, de hör tätare ihop och Värdet är mer oföränderligt än förhållandet mellan Bärare och Attribut. I analysen av deltagare har de olika underkategorierna inom de relationella processerna varit viktiga att ta hänsyn till, men i processanalysen har jag inte särskiljt de olika underkategorierna. Exempel 6.4 exemplifierar en relationell-attributiv process.

Exempel 6.4

<i>Barnbidragstagaren</i>	<i>kan vara</i>	<i>mamman eller pappan</i>
Attribut	rel. attr. process	Bärare

(*Förmåner till barnfamiljer* 2004, s. 15)

I exempel 6.4 omtalas de tänkta läsarna (*mamman eller pappan*) och de står i en relation till en beteckning eller egenskap: *barnbidragstagaren*. Eftersom den egenskap de tänkta läsarna i detta fall har inte är varaktig utan av mer temporärt slag har jag klassificerat processen *vara* som relationell-attributiv och *kan* som ett hjälpverb. Deltagaren Attribut tilldelas *barnbidragstagaren* och *mamman eller pappan* är Bärare. Ifall man ser *barnbidragstagaren* som en mer varaktig identitetsegenskap, deltagaren Värde, skulle processen klassificeras som en relationell-identifierande process där *mamman eller pappan* utgör Utpekade. På engelska testas detta genom platsbyte. Här kan dock inte *barnbidragstagaren* och *mamman eller pappan* byta plats utan problem (*Mamman eller pappan kan vara barnbidragstagaren*) varför exempel 6.4 ses förmedla en attributiv betydelse. I exempel 6.5 är det frågan om en relationell identifierande process:

Exempel 6.5

Med föräldrar	menas	förutom biologiska föräldrar och adoptivföräldrar	den som...
Utpekad	rel. idf. process	Värde	Värde

(Föräldraförsäkring 2004, s. 5)

Exempel 6.5 ovan visar en sats med en relationell-identifierande process, nämligen *mena*. *Mena* är här synonymt med *avse*, medan *mena* i den mer verbala betydelsen 'säger' skulle klassificeras som en verbal process. I detta exempel finns en Utpekad, *med föräldrar*, och två Värden. Jag har tolkat såväl inskottet *förutom biologiska föräldrar och adoptivföräldrar* som *den som...* som Värde. Båda fungerar ju i detta sammanhang som en komplettering, Värde, till det Utpekade, genom användningen av *förutom*. Här kan vi flytta om de olika delarna utan att formen eller betydelsen förändras: *Förutom biologiska föräldrar och adoptivföräldrar menas med föräldrar den som...* Exempel 6.6 visar en relationell process som betecknar existens:

Exempel 6.6

...en särskild blankett som	finns	hos Försäkringskassan
Existerande	rel. exist. process	omständighet, plats

(Barnfamilj 2006, s. 18)

Den relationella-existerande processen uttrycker befintlighet och existens av varaktigt slag, såsom i exempel 6.6. I exemplet ovan är det *en särskild blankett* som i den underordnade satsen preciseras som existerande på en viss plats. Verbet *finns* har alltså tolkats som relationellt-existerande och *hos Försäkringskassan* som en Omständighet som uttrycker plats.¹⁶

6.1.3 Verbala processer

Verbala processer uttrycker vad någon säger på ett konkret eller symboliskt plan. Det sagda tar sin utgångspunkt i en inre, mental, process men uttrycks i den yttre världen. Deltagare är Talare och Lyssnare. Talaren är den som säger något och Lyssnaren är den primära mottagaren av det som sägs. Det som sägs eller uttrycks är Utsaga. I Holmberg och A-M Karlsson (2006: 100–102) nämns även Talmål som en mottagare av det som sägs, men jag har valt att endast använda Lyssnare.

I det material jag behandlar finns flera verb som uttrycker verbal handling. Handlingarna är inte enbart muntliga verbala handlingar, därutöver finns det även verbala handlingar som är skriftliga, eller där det är oklart om handlingen görs i tal eller skrift. Jag har inte åtskiljt dessa. Till exempel *informera* i exempel 6.7 kan ske muntligt, per e-post eller brev. I analysen av processer och deltagare tolkar jag bland annat följande processer som verbala: *anmäla, kontakta, begära, underrätta, meddela, informera*. Däremot är *söka* och *ansö-*

¹⁶ I analysen av deltagare i kapitel 7 har *hos Försäkringskassan* annoterats i kategorin *institutionsnamn* och vidare som *institution ej självständig* och *annan*.

ka materiella processer trots att handlingarna kanske sker med skriftliga dokument. Jag stöder mig på till exempel Halliday och Matthiessen (2004: 253–255) och Maagerø (1999: 46) i denna definition av vad en verbal process är. Gränsdragningen är dock inte oproblematiserbar. Nedan ges exempel på verbala processer.

Exempel 6.7

Mamman eller pappan	skall	informera	arbetsgivaren	om sin avsikt att bli vårdledig...
Talare		verb. process	Lyssnare	Utsaga

(Förmåner till barnfamiljer 2004, s. 19, pdf-versionen s. 21)

I exempel 6.7 finns det två samordnade Talare, *Mamman eller pappan*. Den verbala processen är *informera* medan *skall* är ett modalt hjälpverb. *Arbetsgivaren* är Lyssnare, alltså mottagaren av informationen. Dessutom uttrycks vad det är som föräldrarna ska informera om, nämligen *sin avsikt att bli vårdledig*, vilket utgör deltagaren Utsaga.

Exempel 6.8

...umgänge med barnet	kan	ni	vända er till	kommunen
		Talare	verb. process	Lyssnare

(Barnfamilj 2004, s. 15)

I exempel 6.8 är den verbala processen *vända er till*. Att *vända sig* kan tolkas bokstavligt och är då en materiell process, men används också i betydelsen *kontakta*. Därmed har satsen i exemplet ovan tolkats som en verbal process där *ni* är Talare och *kommunen* är Lyssnare.

6.1.4 Mentala processer

Mentala processer uttrycker en inre erfarenhet, där någon känner, tänker eller upplever något inom sig, till exempel som en sinnesförmåelse eller önskan. Den upplevande parten kallas Upplevare och det Upplevaren förnimmar kallas Fenomen. I detta material finns det få mentala processer. I exempel 6.9 är institutionen Upplevare:

Exempel 6.9

På Försäkringskassan	ser	vi	allvarligt	på fusk
Omständighet, plats		ment. process	Upplevare	Omständighet, sätt
				Fenomen

(Blivande förälder 2006, s. 19)

I exempel 6.9 är institutionen, *Försäkringskassan*, deltagare i en mental aktivitet. Institutionen *ser* på något på ett visst sätt, och benämner sig först med omtal i en Omständighet

som uttrycker plats, *På Försäkringskassan*¹⁷, och därefter med pronomenet *vi* som Upplevare. Exempel 6.9 är en fast fras som upprepas i slutet av varje broschyr.

6.1.5 Problem och principer vid bestämning av processtyp och deltagare

Processtyperna kan alltså grovt indelas i sådana som speglar en inre erfarenhet och sådana som realiseras i en mer fysisk, yttre händelse eller aktivitet, samt sådana som betecknar relationer mellan deltagare. Ofta går det ändå att diskutera om det är frågan om en relation mellan deltagare, eller om processen i fråga kräver energi för att genomföras. Processbestämningen är alltså med den kunskap vi har nu inte någon absolut och en gång för alla given kategorisering, utan också inom detta material kan samma process ha tolkats i sin kontext på olika sätt – men i samma kontext vanligen på samma sätt. I detta avsnitt ges några exempel på problem vid bestämning av processtyp. Som bilaga 1 förtecknas hur jag grupperat verb enligt processtyper i materialet. Förteckningen är inte någon normativ ordlista utan har varit till hjälp för min egen analys, och tjänar förhoppningsvis som vägledning även för andra.

Ett problem vid bestämning av processtyp är att det saknas jämförelsematerial på svenska. Trots många intressanta analyser i Holmberg och A-M Karlsson (2006) är utrymmet ändå begränsat för att täcka alla möjligheter. Att enbart utgå från engelskan kan leda till felanalyser. Till exempel *att vilja ha* något uttrycks på engelska med verbet *want*, endast ett verb, medan samma betydelse kräver hjälpverb och huvudverb på svenska: *I want a dog, jag vill ha en hund*. Hjälpverbet *vill* analyseras som hjälpverb och dess mentala betydelse försvagas. *Att vilja ha* något förmedlar på svenska en relationell-possessiv betydelse, medan det på engelska förmedlar en mental betydelse. Detta är ett exempel på att det krävs fler analyser och diskussioner om hur olika betydelser ska klassificeras på svenska.

Verbet *bo* bär enligt min uppfattning en materiell betydelse, och på engelska har verbet analyserats på motsvarande sätt av Martin, Matthiessen och Painter (1997: 267). Boende förutsätter, åtminstone för vuxnas del, ett medvetet val och det är en process som kräver viss energi. En alternativ tolkning vore att boendet är något slags relationellt-existentiellt varande. Mot denna tolkning står det faktum att boende är ett yttre handlande, det handlar inte om en relation. Däremot är det klart att processen kräver en andradeltagare eller en omständighet, något slags plats eller annan omständighet för boendet. I det engelska exemplet har just omständigheten Plats använts. I de exempel som finns i det undersökta materialet avser boendet att bo antingen hos någon eller med någon: *När barnet bor hos endast en av föräldrarna...* och *...barn vars föräldrar inte bor tillsammans*. Dessa satser har analyserats som materiella. Analysen av övriga deltagare följer de materiella processernas möjliga deltagare. I bisatsen *När barnet bor hos endast en av föräldrarna...* är det barnet som är Aktör och *hos endast en av föräldrarna* är en omständighet som beskriver

¹⁷ I analysen av deltagare i kapitel 7 har *på Försäkringskassan* annoterats i kategorin *institutionsnamn* och vidare som *institution ej självständig* och *annan*.

Plats. I omständigheten nämns *föräldrarna*, och detta omtal av en tänkt läsare klassificeras som "läsare, ej självständig" och "annan" i analysen av deltagare (se närmare i kapitel 7).

I samband med exempel 6.2 ovan konstaterade jag att analysen av de betydelser och deltagare som knyts till verbet *få* går att analysera ur olika synvinklar. I den engelska litteraturen klassificeras *get* som ett verb som kan ha endast en deltagare, och för materiella processer konstateras att en del satser kan ha deltagaren Mål istället för Aktör. Olika synonyma betydelser till *få*, såsom *ta emot* (*receive*) och *erhålla* (*obtain, award*) har av Martin, Matthiessen och Painter (1997: 270–272) analyserats på olika sätt. Med *receive* och *obtain* sågs den mottagande parten som Aktör, denna analys kommenterades med att det är frågan om en grammatisk Aktör. Men betydelsen är en annan, varför analysen kan ifrågasättas. Ett exempel med *awarded* löses på annat sätt: den som erhåller priset ses som Mottagare och satsen saknar Aktör. Den sistnämnda analysen innebär det som Halliday och Matthiessen antytt, att vissa materiella processer kan sakna en utskrivna Aktör. Däremot kan textförfattarna och läsaren eventuellt sluta sig till vem Aktören är genom att "läsa mellan raderna" och använda sin kunskap om situationskontexten. När någon erhåller till exempel ett nobelpris vet vi som medlemmar av den västerländska kulturen vem som är Aktör, vem som ger priset till pristagaren.

Det är inte enbart mellan olika grupper av processer som det uppstår gränsdragningsproblem. Inom de relationella processerna finns utrymme för tvetydigheter avseende vad som är en relationell-attributiv process som fungerar beskrivande, och vad som är en relationell-identifierande process som betecknar identitet och identifikation. Vägledande har varit graden av varaktighet i egenskapen och möjligheten att låta deltagarna byta plats. Om det går att göra en omflyttning så att satsen fortfarande låter naturlig har den relationella processen fått subklassificeringen identifierande. Denna princip, som till exempel Halliday och Matthiessen (2004: 233) förespråkar, fungerar dock inte helt oproblematiskt på svenska. I exempelmeningen *Barnbidragstagaren kan vara mamman eller pappan*, exempel 6.4, skulle principen om omflyttning fungera om Attributet (såsom det nu tolkats) inte stod i bestämd form. Att skriva "Mamman eller pappan kan vara barnbidragstagaren" låter inte naturligt medan "Mamman eller pappan kan vara barnbidragstagare" låter naturligt. Att jag valt att tolka processen som en relationell-attributiv process beror på att jag ser *barnbidragstagaren* som en icke-varaktig egenskap hos föräldrarna, alltså snarare ett beskrivande attribut än en del av föräldrarnas identitet. Att omflyttning inte är möjlig stöder min analys.

En vägledande princip i bestämningen av processkärnan har varit satsens resultat (Heikkinen & Virtanen 2005). Många av de analyserade beläggen förekommer i verbgrupper tillsammans med flera verb av vilka ett står som finit och övriga i grundform. Processkärnan är den del av satsen som förmedlar satsens slutresultat. Därmed har finit av hjälpverbskaraktär inte analyserats, utan infinitet har tolkats som processkärna. Hjälpverb är till exempel *kan, bör, måste, ska, kommer att, har, vill*. Då det gäller *har* skiljer jag på *att ha* som en possessiv, ägande, process och som ett temporalt hjälpverb. Om det är frågan om ett temporalt hjälpverb klassificeras *ha* inte, men om det är frågan om ägande klassificeras *ha* som en relationell-attributiv process med en Bärare och ett Attribut. Vägledande i analysen har varit resultatet av processen och vilken betydelse som jag har tolkat som den viktigaste.

Alla satser analyseras avseende processbetydelse men alla satser analyseras inte avseende deltagare. Endast i de satser där den tänkta läsaren och institutionen nämns klassificeras deltagare för den tänkta läsaren och institutionen. I denna analys dubbelklassificerar jag inte deltagare. I vissa fall har till exempel *du* flera verb som fungerar som processkärna med *du* som delad deltagare. Det vanligaste fallet är att det är en uppräknings- eller en samordnings-sats. I dessa fall analyseras båda processkärnorna men den första bestämmer vilken deltagare det är frågan om. Antalet satser och processkärnor ska alltså inte jämföras med antalet deltagare eller kommunikationsparter eftersom antalet varierar.

I vissa fall efterföljs det analyserade belägget av relativa bisatser utan utsatt subjekt. Ett exempel där ordet *pappa* följs av en bisats är *Det är i första hand pappan till barnet som har rätt till dagarna*. I dylika fall klassas belägget så att utbrytningen (Hultman 2003: 274) *det är... pappan får pappa* som Värde i en relationell-identifierande process. Den efterföljande bisatsen *som har rätt till dagarna* har *pappa* som underförstådd Ägare men *pappa* dubbelklassificeras inte.

Betydelseomt *det* förekommer också tillsammans med *gäller*, till exempel *När det gäller företagare*. I dessa fall har *gäller* analyserats som en relationell-identifierande process där *det* står för det utpekade och *företagare* för värdet. SAG (del 4 s. 363) skriver att *gälla* är ett verb som i en aktiv sats har ett starkt samband mellan subjektet och objektet så att subjektet betyder eller medför något som har att göra med objektet. Detta uttrycker enligt min uppfattning en identifierande relation. Verbet *gälla* har analyserats som en relationell process.

Processer och deltagare modifieras ofta av modala hjälpverb eller satsadverb. Ordförådsanalysen visade att *kan* och *ska* används rätt mycket, och även andra modala hjälpverb förekommer. Dessa modifierar betydelsen i satsen och kan därmed försvåra en klassificering av processtyper. Att betydelsen i satsen modifieras blir inte synligt i processanalysen där processkärnan står i centrum. Modala hjälpverb diskuteras närmare i kapitel 8.

6.2 Processtyper i socialförsäkringstexter

Alla processer i såväl huvudsatser som underordnade satser i materialgrupp B kategoriserades enligt de ovan nämnda principerna. (En förteckning över kategoriseringen av processer finns som bilaga 1.) Därefter gick det att med hjälp av programmet där analysen gjordes, UAM Corpus tool, räkna ut fördelningen på olika processtyper i de olika texterna. Viss bearbetning av de tabeller programmet gav utfördes i Excel.

En text med många relationella processer betonar relationer mellan parter och beskriver kriterier och egenskaper samt sakförhållanden. En text med en hög andel materiella processer kan antas fokusera mera på handlingar och händelser och därmed vara mera handlingsorienterad. I en text med många verbala processer försiggår kommunikation mellan parter. Många mentala processer i en text antyder att texten innehåller subjektiva tankar, värderingar och önskemål.

Antalet analyserade huvudsatser uppgick i det finlandssvenska materialet till 1 376 och antalet underordnade satser uppgick till 1 117. I det sverigesvenska broschyrmaterialet uppgick antalet huvudsatser till 1 091 och antalet underordnade satser till 978. I de analy-

serade faktabladen var antalet huvudsatser 125 och antalet underordnade satser 135. Totalt omfattar analysen för det sverigesvenska materialets del 1 216 huvudsatser och 1 113 underordnade satser. Antalet huvudsatser är totalt sett något lägre för de sverigesvenska texterna men min bedömning är att materialet är jämförbart.

Nedan återges en tabell med en sammanfattande jämförelse av det finlandssvenska och sverigesvenska materialet i materialgrupp B. Av tabell 6.3 framgår fördelningen på olika processtyper och satstyper i det finlandssvenska och sverigesvenska materialet. Mer detaljerade tabeller återfinns i bilagorna 3, 4 och 5. Den vanligaste processtypen är den materiella och den näst vanligaste är den relationella. Därefter följer verbala och mentala processer. Det finns dock vissa skillnader mellan de sverigesvenska och de finlandssvenska texterna. Nedan analyseras först karaktäristiska drag i de båda grupperna och variation mellan texterna och sedan summeras och diskuteras de viktigaste skillnaderna.

6.2.1 Processtyper i de finlandssvenska texterna

I bilaga 3 förtecknas en översikt över processtyper och satstyper i de olika texterna i det finlandssvenska materialet medan tabell 6.1 nedan presenterar det finlandssvenska materialet som helhet.

De finlandssvenska texterna uppvisar en hög andel materiella processer i såväl huvudsatser som underordnade satser. Totalt sett ligger andelen materiella huvudsatser på 63–65 %. Variationen mellan broschyrerna framgår av bilaga 3. Bland de underordnade satserna var andelen materiella satser högst år 2003 med drygt 67 % och lägst 2006 med drygt 58 %.

De materiella huvudsatserna fördelar sig på olika verbformer på olika sätt. År 2003 och 2004 står de flesta, ca 60 %, av de materiella huvudsatserna i passiv, medan det år 2006 ser ut på ett helt annat sätt. Då står drygt 21 % av de materiella huvudsatserna i passiv, 76 % i aktiv och ca 2,5 % i imperativ. Mellan broschyren år 2004 och 2006 finns det alltså en betydande skillnad mellan aktiva och passiva satser med materiell processkärna. I broschyren infördes år 2006 ett direkt tilltal till läsaren vilket minskat de passiva satserna.

De relationella processernas andel är kring 30 %, men det finns en viss skillnad mellan huvudsatser och underordnade satser. Ca 25–27 % av huvudsatserna har en relationell processkärna, medan 28–37 % av de underordnade satserna har en relationell processkärna. De relationella huvudsatserna ökar något från år 2003 till 2006 procentuellt sett, men de minskar ändå i antal. De relationella underordnade satserna ökar mycket, från ca 28 % år 2003 till närmare 38 % år 2006. Förutom att de materiella processerna står i aktiv diates blir alltså antalet relationella underordnade satser högre i broschyren år 2006. Ökningen av andelen relationella underordnade satser kunde antyda att beskrivningen av kriterier, egenskaper och ägandeförhållanden (olika relationer i texterna) i allt högre grad placeras i underordnade satser.

Huvudsatser med verbal processkärna är vanligare än underordnade satser med verbal processkärna. Det vanliga är att en verbal huvudsats står i aktiv. Det finns dock något fler passiva satser med verbal processkärna i den översatta broschyren från år 2004. I broschy-

ren från år 2006 är 90 % av alla huvudsatser med verbal process i aktiv; de verbala passiva satsernas antal minskar betydligt.

Tabell 6.1 Sats- och processtyper i det finlandssvenska materialet, antal och fördelning

	Antal totalt	Fördelning, %
PROCESSER OCH SATSER	2493	
huvudsatser	1376	55,19
underordnade satser	1117	44,81
HUVUDSATSER	1376	
materiella huvudsatser	885	64,32
relationella huvudsatser	365	26,53
verbala huvudsatser	91	6,61
mentala huvudsatser	35	2,54
MATERIELLA HUVUDSATSER	885	
mat. aktiva	451	50,96
mat. passiva	427	48,25
mat. imperativ	7	0,79
RELATIONELLA-HUVUDSATSER	365	
rel. aktiva	326	89,32
rel. passiva	39	10,68
VERBALA HUVUDSATSER	91	
verb. aktiva	68	74,73
verb. passiva	23	25,27
MENTALA HUVUDSATSER	35	
ment. aktiva	11	31,43
ment. passiva	0	0,00
ment. imperativ	24	68,57
UNDERORDNADE SATSER	1117	
materiella underordnade	701	62,76
relationella underordnade	371	33,21
verbala underordnade	35	3,13
mentala underordnade	10	0,90

De mentala processerna är få i det finlandssvenska materialet. Då mentala processer används är det främst i huvudsatser. I broschyren av år 2003 stod de flesta mentala huvudsatserna i imperativ. En närmare granskning av broschyrtexten visar att *Förmåner till barnfamiljer* 2003 ofta hänvisar till andra delar av broschyren med uppmaningen *se s.*,

vilket gör att andelen mentala huvudsatser är hög. I broschyren från år 2006 saknas dessa hänvisningar helt.

I ljuset av fördelningen på olika processtyper verkar de finlandssvenska texterna lägga stor tyngd på yttre handlingar och händelser och i mindre omfattning på relationer mellan parter. De relationella processkärnorna finns i högre grad i underordnade satser, det kan alltså finnas en svag tendens att hellre ange beskrivningar, rättigheter och äganderelationer i underordnade satser. De finlandssvenska texterna innehåller i viss grad kommunikation mellan parter och denna försiggår främst i huvudsatser. De mentala processkärnorna är få och koncentreras huvudsakligen till huvudsatser.

Det sker en viss förändring över tid så att antalet materiella processkärnor minskar i såväl huvudsatser som underordnade satser. De relationella processkärnorna ökar över tid bland både huvudsatser och underordnade satser. Det kan alltså finnas en tendens att i allt större utsträckning skriva om beskrivningar, rättigheter och äganderelationer i de finlands-svenska texterna. Den verbala kommunikationen mellan parter försiggår främst i huvudsatser. Överlag verkar de tre broschyrgrupperna ha vissa särdrag i förhållande till varandra. Dessa beror antagligen på produktionssättet. Tydligast blir detta förhållande i förändringen av verbform i materiella huvudsatser i broschyren år 2006: andelen aktiva materiella och verbala huvudsatser ökar och de passiva minskar då läsartilltal med *du* införs.

Exempel 6.10

Moderskapsunderstöd söks hos FPA på blankett SV 9, Ansökan om föräldraförmåner.

(*Förmåner till barnfamiljer* 2004: 4)

Moderskapsunderstöd söker du hos FPA på blankett SV 9r, Ansökan om föräldraförmåner.

(*Förmåner till barnfamiljer* 2006: 2)

I exempel 6.10 visas två meningar ur FPA:s broschyrer. Den första finns i den översatta broschyren från år 2004 och den andra finns i den direktskrivna broschyren från år 2006 med läsartilltal med *du*. I broschyren år 2004 informerar institutionen om hur moderskapsunderstödet *söks* medan broschyren från år 2006 ger en direkt anvisning till den tänkta läsaren: *söker du*. Den materiella processen är den samma, *söka*, men formen har ändrats från passiv till aktiv i och med det direkta tilltalet.

6.2.2 Processtyper i de sverigesvenska texterna

I bilaga 4 och 5 återfinns detaljerade tabeller över hur de olika processtyperna och sats-typerna fördelar sig på olika broschyrer och faktablad i det sverigesvenska materialet. Genomgången i detta delkapitel baserar sig på siffrorna i tabell 6.2 och bilagorna 4 och 5. I den sverigesvenska gruppen av texter finns det två olika broschyrer, *Blivande förälder* och *Barnfamilj*, och två årgångar av dessa, nämligen år 2004 och år 2006. Dessutom finns det tre faktablad som utgör sin egen grupp. Faktabladsgruppen är så pass liten att det inte är förnuftigt att jämföra faktabladen med varandra. Däremot verkar det finnas en viss

skillnad i förekomsten av olika processer om man jämför faktabladen som grupp med broschyrerna som grupp. I denna genomgång ligger tyngdpunkten på broschyrerna.

Tabell 6.2 Jämförelse av Försäkringskassans broschyrer och faktablad som grupper

	Broschyrer totalt	Fördelning, %	Faktablad totalt	Fördelning, %
PROCESSER OCH SATSER	2105		260	
huvudsatser	1091	51,83	125	48,08
underordnade satser	978	46,46	135	51,92
HUVUDSATSER	1091		125	
materiella huvudsatser	517	47,39	66	52,80
relationella huvudsatser	413	37,86	42	33,60
verbala huvudsatser	101	9,26	12	9,60
mentala huvudsatser	56	5,13	5	4,00
MATERIELLA HUVUDSATSER	517		66	
mat aktiva	289	55,90	29	43,94
mat passiva	221	42,75	36	54,55
mat imperativ	7	1,35	1	1,52
RELATIONELLA HUVUDSATSER	413		42	
rel aktiva	388	93,95	39	92,86
rel passiva	24	5,81	3	7,14
VERBALA HUVUDSATSER	107		12	
verb aktiva	82	76,64	8	66,67
verb passiva	9	8,41	2	16,67
verb imperativ	15	14,02	2	16,67
MENTALA HUVUDSATSER	56		5	
ment aktiva	27	48,21	1	20,00
ment passiva	2	3,57	0	0,00
ment imperativ	27	48,21	4	80,00
UNDERORDNADE SATSER	978		135	
materiella underordnade	506	51,74	81	60,00
relationella underordnade	434	44,38	50	37,04
verbala underordnade	26	2,66	4	2,96
mentala underordnade	12	1,23	0	0,00

Karaktäristiskt för de sverigesvenska texterna verkar vara en hög andel såväl materiella som relationella satser. Av huvudsatserna är de materiellas andel något under 50 % medan andelen för de underordnade satserna är något över 50 %. De relationella satsernas andel är på motsvarande sätt något under 40 % i huvudsatserna och något över 40 % i de underordnade satserna. I broschyren *Blivande förälder* uppgår de relationella underordnade satserna till närmare 50 %. Verbet *är*, en relationell process, visade sig i ordförrådsanalysen vara ett av de vanligaste orden. En stor del av de relationella processerna uttrycks antagligen med *är*.

Då verbala och mentala processkärnor används är det vanligen i huvudsatser. I huvudsatserna är de verbala processernas andel närmare 10 % av alla huvudsatser. Utifrån fördelningen på olika processtyper verkar alltså de sverigesvenska texterna betona relationer mellan parter, beskrivningar av egenskaper, kriterier och rättigheter och på äganderelationer. Därtill finns ett starkt inslag av såväl yttre handlingar som kommunikation mellan parter.

Av tabell 6.2 framgår att faktabladet i huvudsatserna har en större andel materiella processer och en mindre andel relationella processer, jämfört med den totala fördelningen i broschyrerna. Andelen verbala och mentala processer är ungefär lika. Den högre andelen materiella processer i faktabladet kan antyda att faktabladet innehåller mera yttre handlingar och händelser och mindre beskrivningar av kriterier och egenskaper. Faktabladet innehåller mera handlingsinriktad information, hur saker och ting görs, medan broschyrtexterna innehåller information om hur saker och ting *är*. Informatörerna vid Försäkringskassan antydde att en sådan arbetsfördelning medvetet eftersträvats. I exempel 6.11 och 6.12 åskådliggörs på vilket sätt faktabladet kan vara mer handlingsinriktade och broschyrtexterna mer inriktade på sakförhållanden.

Exempel 6.11 Exempel på handlingsinriktning i faktabladet Föräldrapenning

Föräldrapenningen kan betalas ut enligt fem olika omfattningar – hel, tre fjärdedels, halv, en fjärdedels eller en åttondels ersättning. Hur mycket föräldrapenning du kan ta ut per dag, beror på hur mycket du arbetar i förhållande till normal arbetstid för en heltidsarbetande inom yrket.

Exempel 6.12 Exempel på sakförhållanden i broschyren Barnfamilj (2006)

Det finns ett övre tak för SGI:n på 7,5 prisbasbelopp* och för den del av din inkomst som överstiger detta tak betalas ingen ersättning ut från socialförsäkringen. På vissa företag och inom vissa arbetsmarknadssektorer finns utfyllnad av föräldrapenningen även för lönedelar som är högre än taket. Denna utfyllnad regleras vanligtvis i kollektivavtal och ersättningen betalas av arbetsgivaren.

I exempel 6.11 redogör Försäkringskassan för hur föräldrapenningen kan tas ut, och hur stort belopp som kan tas ut. Tyngdpunkten ligger alltså på den konkreta handlingen uttag av föräldrapenning. I exempel 6.12 redogör institutionen istället för den övre gränsen för SGI (sjukpenninggrundande inkomst), vad som sker om inkomsten är högre än den övre gränsen och var en eventuell utfyllnad står nedskriven (i kollektivavtalet).

De materiella huvudsatserna står något oftare i aktiv än passiv diates i broschyrerna. Imperativ används endast ett fåtal gånger. I huvudsatser med relationell process kärna står så många som 96 % i aktiv. Relationella process kärnor har alltså en egenskap att inte stå i passiv. De verbala huvudsatserna fördelar sig så att 70–85 % står i aktiv, 3–7 % i passiv och 10–16 % i imperativ. De mentala huvudsatserna fördelar sig jämnt på satser i aktiv diates eller imperativ med enstaka förekomster av passiv diates. Imperativ används alltså främst i verbala och mentala huvudsatser och så att de verbala är vanligare i *Blivande förälder* medan de mentala är vanligare i *Barnfamilj*.

Av bilaga 4 framgår att det bland broschyrerna finns vissa skillnader mellan de två årgångarna av broschyrer, men i synnerhet mellan de två broschyrerna *Blivande förälder* och *Barnfamilj*. I båda broschyrerna minskar andelen materiella huvudsatser mellan år 2004 och 2006, de blir alltså mindre fokuserade på yttre handlingar och händelser, samtidigt som andelen verbala och mentala huvudsatser ökar något.

En detaljanalys av broschyrerna i jämförelse med varandra visar att *Blivande förälder* har fler verbala processer och att dessa fördelar sig främst på aktiva och imperativa satser. *Barnfamilj* har något fler relationella processer i huvudsatserna, och trots att relationella processer sällan förekommer i passiva satser är det vanligare med relationella passiva satser i *Barnfamilj*. Utifrån detta kunde slutsatsen dras att *Barnfamilj* beskriver sakförhållanden i större utsträckning. Men i de underordnade satserna uppvisar broschyrerna andra olikheter. I *Barnfamilj* finns det en betydligt högre andel underordnade satser med materiell process kärna, medan de underordnade satserna med relationell process kärna är vanligare i *Blivande förälder*. Det innebär att det finns ungefär likadana processtyper i de två broschyrerna, men att de fördelar sig olika mellan huvudsatser och underordnade satser.

Det finns också viss variation avseende verbala huvudsatser. Andelen aktiva verbala huvudsatser är högre i *Barnfamilj* medan de i båda broschyrerna ökar mellan år 2004 och 2006. De mentala huvudsatserna är rätt få till antalet. De står vanligen i aktiv eller imperativ, endast i broschyrerna från år 2006 finns det ett fall av mental huvudsats i passiv.

Ser man på de sverigesvenska texterna som en helhet verkar de ha en hög andel såväl materiella som relationella satser. Detta kan sammanfattas så att de sverigesvenska texterna verkar betona relationer mellan parter, beskrivningar av egenskaper, kriterier och rättigheter och äganderelationer. Dessutom finns det ett starkt inslag av såväl yttre handlingar som kommunikation mellan parter i texten i och med de många verbala huvudsatserna. Ser man på de undergrupper som finns bland de sverigesvenska texterna har faktabladerna en högre andel materiella process kärnor vilket kan antyda att faktabladerna innehåller mera yttre handlingar och händelser och mindre beskrivningar av kriterier och egenskaper. De två broschyrerna *Blivande förälder* och *Barnfamilj* är något olika avseende fördelningen av olika processtyper men skillnaderna ligger främst på vilken information som skrivs i huvudsatser och vilken som skrivs i underordnade satser.

6.2.3 Jämförelse av de finlandssvenska och sverigesvenska texterna

Socialförsäkringstexterna har mest satser med materiella och relationella processer. Dessutom finns det verbala och mentala processer till viss del. Proportionerna mellan de fyra processtyperna varierar något mellan de finlandssvenska och sverigesvenska texterna, men

också inom de två grupperna. Den inbördes variationen för de finlandssvenska och sverigesvenska texterna har beskrivits i avsnitten ovan, här jämförs de två varieteterna med varandra främst utifrån tabell 6.3.

Tabell 6.3 Processtyper i materialet, antal och fördelning

	Försäkringskassan totalt	Fördelning, %	FPA totalt	Fördelning, %
PROCESSER OCH SATSER	2365		2493	
huvudsatser	1216	51,42	1376	55,19
underordnade satser	1113	47,06	1117	44,81
HUVUDSATSER	1216	51,42	1376	55,19
materiella huvudsatser	583	47,94	885	64,32
relationella huvudsatser	455	37,42	365	26,53
verbala huvudsatser	113	9,29	91	6,61
mentala huvudsatser	61	5,02	35	2,54
MATERIELLA HUVUDSATSER	583		885	
mat aktiva	318	54,55	451	50,96
mat passiva	257	44,08	427	48,25
mat imperativ	8	1,37	7	0,79
RELATIONELLA HUVUDSATSER	455		365	
rel aktiva	427	93,85	326	89,32
rel passiva	27	5,93	39	10,68
VERBALA HUVUDSATSER	119		91	
verb aktiva	90	75,63	68	74,73
verb passiva	11	9,24	23	25,27
verb imperativ	17	14,29	0	0
MENTALA HUVUDSATSER	61		35	
ment aktiva	28	45,90	11	31,43
ment passiva	2	3,28	0	0,00
ment imperativ	31	50,82	24	68,57
UNDERORDNADE SATSER	1113		1117	
materiella underordnade	587	52,74	701	62,76
relationella underordnade	484	43,49	371	33,21
verbala underordnade	30	2,70	35	3,13
mentala underordnade	12	1,08	10	0,90

6.2.3.1 Materiella processer

Satser med materiella processbetydelser är betydligt vanligare i det finlandssvenska materialet än i det sverigesvenska. De sverigesvenska faktabladerna har en högre andel satser med materiella processer. Skillnaden mellan de finlandssvenska texterna totalt, 64,32 %, och de sverigesvenska texterna totalt, 47,94 %, är trots allt ungefär 16 procentenheter i huvudsatserna. I de underordnade satserna är skillnaden inte lika stor, men de finlandssvenska texterna uppvisar en högre andel materiella underordnade satser än de sverigesvenska texterna. De finlandssvenska texterna verkar alltså i högre grad än de sverigesvenska vara inriktade på yttre handlingar och händelser.

De finlandssvenska texternas fokusering på handlingar och händelser är synlig i broschyrerna. Bland annat finns det i alla avsnitt en återkommande punktuppställning med instruktioner om hur den aktuella bidragstypen söks och vilka åtgärder den sökande ska vidta. Rubriken inleds alltid med ”Viktigt att veta”. Följande exempel illustrerar hur en sådan punktuppställning kan se ut (endast första delen av den återges här). Kursiveringen är från originalet, understrykningarna av de materiella processerna är mina.

Exempel 6.13 Viktigt att veta om föräldrapenning i Förmåner till barnfamiljer (2006) s. 11

Viktigt att veta när Du ansöker om föräldrapenning

- Du ansöker om föräldrapenning hos FPA på blankett SV 9, *Ansökan om föräldraförmåner*. Både du och din make/ maka skall skriva under ansökan.
 - Lämna in ansökan senast en månad innan föräldradagpenningssperioden börjar. Om du adopterar ett barn ska du lämna in ansökan senast 2 månader efter att du fått barnet i din vård.
 - Bifoga till ansökan intyg över att barnets mamma har genomgått en efterundersökning inom 5-12 veckor efter förlossningen.
- [...]

Punktlistan i exempel 6.13 inleds med en materiell huvudsats: *Du ansöker om föräldrapenning...* Samma innehåll fanns i rubriken på punktlistan. I hela exemplet finns tio materiella processer: *ansöker* (2 ggr), *lämna in* (2 ggr), *skriva under*, *börjar*, *adopterar*, *fått*, *bifoga*, *genomgått*. I exemplet finns två befällande former (imperativ) och två befällningar med *ska/skall*: *skall skriva under*, *lämna in*, *ska du lämna in* och *bifoga*. I exemplet inleds de underordnade satserna med *när*, *innan*, *om*, *efter att* och *att*. Den vanligaste inledaren i materialet är ändå *som*, och den näst vanligaste är *om*.

Dessa praktiska och handlingsorienterade instruktioner ökar antalet materiella processer, och dylika punktuppställningar med instruktioner verkar saknas helt i de sverigesvenska broschyrerna, trots att punktuppställningar används sporadiskt för att ge allmän

information.¹⁸ Däremot finns instruktioner och punktuppställningar i någon mån i faktabladerna, dessa uppvisar ju också en högre andel materiella processer än de sverigesvenska broschyrerna i genomsnitt. I de sverigesvenska broschyrerna ges följande anvisningar för att söka föräldrapenning:

Exempel 6.14 Anmälan och ansökan om föräldrapenning, Barnfamilj (2006) s. 18–20.

Anmälan och ansökan

Beroende på vilken förmån det är du ansöker om kan anmälan till Försäkringskassan ske på olika sätt.

[...]

Föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning

För att få föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning måste du först göra en anmälan. Den måste vi ha senast samma dag som du vill ha ersättning för. Först när anmälan är gjord kan du begära ersättning. Du anmäler enklast på servicetelefon 020-524 524 eller på www.forsakringskassan.se. Det snabbaste och enklaste sättet att begära ersättning på är via vår webbplats med e-legitimation.

I exempel 6.14 finns det endast en materiell process, *ansöker* i inledningen till avsnittet om hur läsaren ska gå tillväga för att få ersättning. Detta förklaras av att jag tolkat *göra en anmälan*, *anmälan är gjord* och *anmäler* som verbala processer. Jag motiverar detta med att det är verbala handlingar som utförs med servicetelefonen eller via webbplatsen. I exempel 6.14 finns *ansöker* i en underordnad sats. I det sverigesvenska materialet är det också vanligast att inleda en materiell underordnad sats med *som*.

I exempel 6.14 finns också den verbala processen *kan du begära ersättning*. I de sverigesvenska texterna verkar det vara vanligare med infinitivkonstruktioner. I exempel 6.14 är *För att få föräldrapenning och att begära ersättning* sådana, *få* är materiellt och *begära* verbalt. I den analysmodell jag använt förblir dessa infinitiver osynliga i analysen av processstyper.

6.2.3.2 Relationella processer

Satser med en relationell process i centrum är vanligare i de sverigesvenska texterna än i de finlandssvenska. I de finlandssvenska texterna är andelen relationella processer i huvudsatser i medeltal 26,53 %. Andelen är högst i broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2006), 27,63 %, medan andelen i de sverigesvenska broschyrerna som minst är 36,17 %, i broschyren *Blivande förälder* (2006), och som mest 38,93 %, i broschyrerna *Barnfamilj*. I de underordnade satserna uppgår andelen relationella processer som mest till 49,30 %, det är i broschyren *Blivande förälder* (2004). I de finlandssvenska broschyrerna är andelen relationella processer större i de underordnade satserna, som mest 37,95 %. Sverigesvenska socialförsäkringstexter verkar alltså föredra en användning av relationella processer,

¹⁸ I *Förmåner till barnfamiljer* (2006) finns 14 punktlister på 36 sidor inkl. omslag, medan *Blivande förälder* (2006) har 4 punktlister på 20 sidor inkl. omslag.

det vill säga konstruera relationer, egenskaper och ägandeförhållanden. De finlandssvenska texterna visar tecken på att närma sig de sverigesvenska avseende användningen av relationella processer.

Det kan vara intressant att se lite närmare på de relationella processerna. Följande exempel, ett utdrag ur broschyren *Blivande förälder* (2006), kan illustrera varför de är så vanliga i Försäkringskassans texter:

Exempel 6.15 Exempel med "har du" ur Blivande förälder (2006) s. 9

Din rätt till ledighet

Har du barn som är yngre än ett och ett halvt år har du rätt att vara helt ledig från arbetet. Du har även rätt att vara ledig från arbetet när du tar ut föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning. Har du barn under åtta år eller barn som går i första klass i skolan, har du rätt att förkorta den normala arbetstiden med upp till en fjärdedel. [...]

I exempel 6.15 är alla relationella processer understrukna. Det är frågan om *har* som uttrycker en äganderelation, och ett *är*. Förutom dessa finns *att vara* två gånger, men eftersom det är frågan om en infinitivkonstruktion har dessa inte räknats i processanalysen. I exempel 6.15 beskrivs eller definieras klienten, vilka kriterier hon eller han ska uppfylla samt vad rättigheterna omfattar. Det är alltså frågan om att läsaren *har* barn och rättigheter, och genom att detta upprepas flera gånger ökar antalet relationella processer. Konstruktionen *har du rätt* förekommer ofta i de undersökta texterna.

Konstruktionen *har du barn* kan klassificeras som en frågeformad villkorssats (Hultman 2003: 298) eller en oinledd konditional bisats (SAG del 4, s. 647). Bisatsen kunde inledas med *om*: "Om du har barn... har du rätt att vara helt ledig...". Att textproducenterna ibland vill variera texten och använda andra konstruktioner än sådana med *om* är förståeligt; det finns totalt 484 underordnade relationella satser i det sverigesvenska materialet och av dessa inleds över 100 med *om*. Drygt 160 inleds med *som*.

Det finns också några frågeformade villkorssatser som variation till *om*, dessa inleds vanligen med *är*: *Är du arbetslös vid barnets ettårsdag...* Enligt Landqvist (2000: 252) anger frågeformade konditionalsatser och bisatser som inleds med en konditional konjunktion de förutsättningar som gäller i samband med bestämmelser i lagar och författningar. De frågeformade konditionalsatserna är dock inte lika vanliga. Även i broschyrerna beskriver de olika konditionalsatserna förutsättningar, situationer eller egenskaper. *Svenskt lagspråk i Finland* (2004: 76–77) rekommenderar användning av "omvänd ordföljd i villkorssatsen" ifall det finns flera villkorssatser med *om* i samma mening eller paragraf. Auer & Lindström (u.u.) ger en mer detaljerad beskrivning av de frågeformade konditionalsatsernas funktion i talad och skriven svenska. Bland annat finner de att de verb som vanligen används i dessa konstruktioner är *har*, *är*, *finns*, *ska*, *bli*. Det är vanliga verb, men alla utom *ska* kan användas som relationella processkärnor. Villkorssatserna kan också ses som "satelliter" till befallningar. Iedema (1997: 74–88) menar att i samband med en uppmaning eller befallning till handling förekommer ofta det han kallar satelliter. Satelliter legitimerar befallningen och utgörs av satser som innehåller orsaken eller bakgrunden till befallningen, en referens till ett lagrum eller en varning av något slag.

I det finlandssvenska materialet är andelen relationella processer lägre. I exempel 6.16 har jag strukit under alla processer som jag klassificerat som relationella.

Barnbidrag

För barn som bor i Finland (s. 32) betalar FPA barnbidrag tills barnet har fyllt 17 år. Barnbidraget är graderat enligt antalet barn i familjen (s. 17) och det är skattefritt.

Om du är ensamförsörjare kan du få barnbidraget höjt med 36,60 euro i månaden för varje barn.

Du har inte rätt till höjt barnbidrag om du lever i äktenskap eller samboförhållande.

Du har rätt till höjt barnbidrag, d.v.s. ensamförsörjartillägg, om du i början av en månad då du får barnbidrag varken är gift eller sambo.

Utdraget ur den finlandssvenska broschyren uppvisar några typiska relationella processer i detta material, och deras funktion. Det finns fyra *är* som betecknar en relation mellan två parter: "x är y". Alla *är* betecknar här något slags mindre varaktig relation, en egenskap: *graderat*, *skattefritt*, *ensamförsörjare* och *gift eller sambo*. Två av förekomsterna av *är* står i huvudsatser och två i underordnade satser. Förutom *är* finns *har* i samma slags konstruktion som i den sverigesvenska broschyren: *Du har inte rätt till* och *Du har rätt till*. Också de finlandssvenska texterna beskriver läsarens rättigheter. De underordnade satserna inleds med *om* och betecknar ett villkor eller en situation som ska uppfyllas. Villkoren gäller läsarens kriterier för bidrag, och kombineras på ett för detta material typiskt sätt med konstruktionen *ha rätt till*. Först anges alltså vad läsaren har rätt till, och sedan villkoren i en underordnad sats som inleds med *om*. Villkoren gäller vilket slags kriterier eller egenskaper läsaren ska uppfylla eller ha, till exempel avseende civilstånd eller samboende. Detta sätt att baka in villkor i informationen verkar vara en direkt påverkan från lagspråk (se *Svenskt lagspråk i Finland* 2004: 76–77 och Landqvist 2000: 251–257).

I exempel 6.16 finns en mening som går att spåra till ett aktuellt lagrum i barnbidragslagen (796/1992). Det är främst ordet *ensamförsörjare* och uttrycket *höjt med 36,60 euro* som följer med genom texterna. I broschyren från år 2006 har FPA valt att slopa verbet *betalas* som har använts i såväl lagen, förmånsanvisningen som tidigare broschyrer. Textkedjan visas i exempel 6.17:

Exempel 6.17 Textkedja för beloppet för ensamförsörjartillägget¹⁹

För en ensamförsörjares barn betalas barnbidraget höjt med 36,60 euro per kalendermånad.

(Barnbidragslagen, 7§)

Fr.o.m. 1.1.2004 betalas barnbidraget för barn till ensamförsörjare förhöjt med 36,60 (på Åland 37) euro per kalendermånad. (Förmånsanvisning 2004 Barnbidrag)

Till ensamförsörjare betalas barnbidraget höjt med 36,60 euro/mån. för varje barn.

(Förmåner till barnfamiljer 2004)

Om du är ensamförsörjare kan du få barnbidraget höjt med 36,30 euro i månaden för varje barn.

(Förmåner till barnfamiljer 2006)

¹⁹ Tidigare i denna avhandling konstaterades att ordet *ensamförsörjare* är en finlandism som motsvaras av *ensamstående förälder*.

I alla broschyrer till klienter använder institutionen det allmänspråkliga *månad* i de fall institutionen skriver ut ordet, medan *kalendermånad* används såväl i lagen som i den interna förmånsanvisningen. I FPA-broschyren från år 2006 har textförfattarna valt att strukturera informationen i meningen på ett nytt sätt. Istället för att använda den materiella processen *betalas* som används i de tidigare texterna skriver institutionen nu i broschyren en underordnad sats och verbet *få*. Meningen inleds med en situationsangivande villkorsbetsats med relationell processkärna: *om du är ensamförsörjare*. Därefter följer en huvudsats med materiell processkärna och det modala hjälpverbet *kan*: *kan du få barnbidraget höjt...* I de sverigesvenska broschyrerna är det vanligt att använda situationsangivande underordnade satser. En ökning av de relationella processerna i underordnade satser i den finlandssvenska broschyren från år 2006 kan bero på att FPA valt att följa ett sverigesvenskt uttrycksätt.

6.2.3.3 Verbala processer

I de sverigesvenska texterna är andelen verbala processer högre än i de finlandssvenska texterna. I Försäkringskassans texter är de verbala processernas andel ca 9,29 % av huvudsatserna medan de är ca 6,61 % i FPA:s texter. I de underordnade satserna utgör de verbala underordnade satserna ca 3,13 % i FPA:s texter, och ca 2,7 % i Försäkringskassans texter. Det finns en viss variation inom de två grupperna, så att den sverigesvenska broschyren *Blivande förälder* har den högsta andelen verbala processer, mest i broschyren från år 2006. I det finlandssvenska materialet har den äldsta broschyren *Förmåner till barnfamiljer* 2003 den minsta andelen verbala processer.

För de sverigesvenska texterna är det typiskt att använda *anmäla* och *göra en anmälan* då klienterna ska lyfta sitt bidrag, till exempel sin föräldrapenning. Föräldrarna i Sverige meddelar institutionen då de tänker vara lediga, vilket antyder ett mer jämbördigt förhållande än i traditionell institutionell kommunikation. En traditionellare kommunikation förs i Finland där de finlandssvenska texterna uttrycker uttaget av föräldrapenning med de materiella processerna *ansöka* och *lämna in en ansökan*. Att *ansöka* om förmånen av institutionen speglar en mer hierarkisk relation där institutionen står över föräldern.

I FPA:s broschyrer är det vanligare att läsaren ska *underrätta FPA* eller *meddela FPA* något: *För att stödet skall utbetalas på korrekta grunder skall stödtagaren omedelbart underrätta FPA om det sker ändringar i vårdarrangemangen eller i familjens inkomster*. Här används distanserade omtal: *stödtagaren*. I Försäkringskassans texter används *anmäla* eller *kontakta*: *Om din arbetsinkomst ändras när du tar ut föräldrapenning ska du anmäla det till Försäkringskassan*. Försäkringskassan duar sin läsare och undviker en tung och distanserad konstruktion, ”om det sker ändringar”, genom att använda en konstruktion i passiv diates: *ändras*.

De två broschyrgrupperna har i viss mån samma verbala processer. De flesta förekommer enstaka gånger per text. Sådana är *komma överens*, *redovisa/redogöra för*, *uppges*, *ta upp*, *ge information/upplysningar*. I inledningen till broschyrerna skriver Försäkringskassan till exempel *Den här broschyren tar kortfattat upp vilka förmåner du som förälder omfattas av och har rätt till från socialförsäkringen*. FPA har en liknande ton i sin inledning. *Ta upp* förstås här i sin kontext och betyder att något står skrivet i broschyren. En-

bart de sverigesvenska texterna innehåller *be*, till exempel *Om föräldrarna inte är överens kan de be en domstol besluta i boendefrågan*.

De verbala processerna i materialet verkar ha en sak gemensamt. De är mycket instruktiva och handlingsorienterade till sin karaktär. De ger alltså instruktioner om vad läsaren kan eller ska göra – eller snarare säga. Också verbala processer kan med andra ord uttrycka handlingar. Det är värt att notera att innan du-tilltal införs i de finlandssvenska texterna står en stor del av de verbala processerna i passiv diates, en betydligt större del än i de sverigesvenska texterna. Den största andelen verbala processer i passiv diates finns i den översatta broschyren från år 2004.

Vill man slå ihop de verbala och materiella processernas procentuella andelar så uppgår de för huvudsatsernas del till ca 70 % i de finlandssvenska texterna och närmare 57 % i de sverigesvenska texterna. Texternas handlingsinriktade karaktär blir med andra ord mycket tydlig.

6.2.3.4 Mentala processer

De mentala processerna utgör i detta material den minsta gruppen. I socialförsäkringstexter finns det mycket lite utrymme för subjektiva tankar, känslor och omdömen. Vanliga mentala processer i detta material är *se* och *läsa*, av vilka *läsa* utan tvekan är den vanligaste i de sverigesvenska texterna. Dessutom förekommer *observera*, *välja*, *tycka* enstaka gånger. Av dessa förekommer *observera* endast i de sverigesvenska texterna medan de övriga finns i båda varieteterna. Gemensamt för de flesta mentala processer är att de uttrycker hur institutionen vill att läsaren ska bete sig.

I de sverigesvenska texterna totalt är andelen mentala processer högre än i de finlandssvenska texterna totalt. Sett till antalet är mängden huvudsatser och underordande satser med mental processkärna ungefär det dubbla i de sverigesvenska texterna. I de senare sverigesvenska texterna, från år 2006, är andelen mentala processer något högre än i de tidigare från år 2004. Motsvarande förändring över tid finns inte bland de finlandssvenska texterna, där andelen är högst år 2003 och lägst år 2006. Orsaken till den höga andelen mentala processer i FPA-broschyren från år 2003 är att texten använder många textstrukturerande hänvisningar inom texten: *se sidan 11*. Försäkringskassans texter hänvisar också inom texten, men använder då verbet *läsa*: *Läs mer om hur det går till i stycket ovan*. Där FPA använder sidnummer föredrar Försäkringskassan att tala om stycken eller avsnitt genom att ange avsnittets rubrik.

Ovan konstaterades att de verbala processerna är handlingsorienterade till sin karaktär, och det samma kan sägas om de mentala processerna. Uppmaningar till att läsa eller se på en viss sida är inriktade på ett önskat handlande i samband med klientens läsprocess. Samtidigt presenteras också möjligheter för läsaren, möjligheter att *välja* något. Trots att det är frågan om inre processer tar resultatet av den inre processen sig uttryck i relationer till eller handlingar mot något yttre.

6.3 Diskussion och sammanfattning

I socialförsäkringstexterna förekommer det processer av alla undersökta slag: materiella, relationella, verbala och mentala. De materiella processerna dominerar i synnerhet i det finlandssvenska materialet, medan de relationella processerna utgör en stor grupp i synnerhet i det sverigesvenska materialet. Inslaget av verbala processer är relativt stort, medan de mentala processerna förekommer sparsammare.

Det stora inslaget av materiella processer i det finlandssvenska materialet visar att de finlandssvenska texterna lägger större tyngd på yttre handlingar och händelser än de sverigesvenska texterna. Praktiska handlingsorienterade instruktioner för hur ett bidrag söks ökar antalet materiella processer i det finlandssvenska materialet. En del materiella processer är osynliga i min analys i och med att infinitivfraser inte beaktats.

Om materiella processer är karaktäristiska för de finlandssvenska texterna kan relationella processer sägas vara karaktäristiska för de sverigesvenska texterna. Sverigesvenska socialförsäkringstexter förmedlar betydelser som har att göra med relationer, olika egenskaper och ägandeförhållanden mellan parter. I de finlandssvenska texterna ökar andelen relationella processer över tid. Relationella processer står sällan i passiv diates medan de materiella processkärnorna fördelar sig rätt jämnt på aktiva och passiva satser. Relationella processer finns ofta i villkorssatser och i frågeformade villkorssatser. Dessa satstyper är vanliga i lagtexter (Landqvist 2000: 251) och även i texter med instruktiv karaktär (Auer & Lindström u.u.). De beskriver situationer eller förutsättningar under vilka huvudsatsens utsaga gäller. Villkorssatser kan också legitimera en instruktion i och med att de uttrycker bakgrundsfaktorer eller orsaker till den handling läsaren uppmanas till (Iedema 1997: 74–88).

Andelen verbala processer verkar vara högre i de sverigesvenska texterna än i de finlandssvenska texterna. För de sverigesvenska texterna är det typiskt att använda verbala processer som *anmäla* och *göra en anmälan* då läsaren ges anvisningar om att till exempel söka föräldrapenning. I de finlandssvenska texterna uttrycks samma sak med materiella processer, *ansöka* och *lämna in en ansökan*. De verbala processerna är mycket instruktiva och handlingsorienterade till sin karaktär. De ger instruktioner om vad läsaren kan eller ska göra – eller snarare säga.

Det finns en låg andel mentala processer, som uttrycker tankar, känslor och omdömen av subjektiv natur. Vanliga mentala processer är *se* och *läsa*. Dessa förekommer ofta i uppmaningar till läsaren att läsa eller se på en viss sida. Det finns alltså en textstrukturerande handlingsorientering även i de mentala processerna.

I inledningen till detta kapitel konstaterades att förekomsten av olika processtyper och förhållandet mellan dem, vilka betydelser som betonas eller undviks, kan relateras till vilken texttyp det är frågan om. Som exempel gavs recept med materiella betydelser och nyhetsreportage med verbala betydelser. I texter till butiksanställda var det vanligt att använda materiella och relationella processer, och dessa texter hade också en hög andel mentala processer (A-M Karlsson 2004: 83). I en promemoria från Boverket blandas olika processtyper, och texten använder också metaforiska uttryck och passiveringar för att skapa betydelser (Holmberg och A-M Karlsson 2006:174).

Vad går det att säga om socialförsäkringstexterna som register utifrån denna analys av processtyper? Den stora andelen materiella huvudsatser och underordnade satser ger vid

handen att texterna är inriktade på yttre handlingar och händelser. Andelen verbala processer är förhållandevis stor, och en närmare granskning av dem visar att de också är handlingsinriktade. De mentala processerna visade samma slags textstrukturerande eller handlingsorienterande funktioner trots att de är få till antalet. Några subjektiva tankar eller känslor uttrycks inte med de mentala processerna i socialförsäkringstexter. En stor del av processkärnorna uttrycker alltså något slags yttre erfarenheter och handlingsinriktning.

Som motvikt till handlingsorienteringen finns de relationella processkärnorna. En stor del av både huvudsatserna och de underordnade satserna i synnerhet i det sverigesvenska materialet har en relationell processkärna. I detta register står de relationella processerna i aktiv diates. Eventuellt är det ett karaktärsdrag för de verb som har relationell betydelse.

Eftersom ingen omfattande forskning gjorts på processtyper i svenskan finns det dåligt med jämförelsematerial. Men utifrån den forskning som finns uppvisar mitt material vissa gemensamma drag framför allt med texter för butiksanställda. För båda textgrupperna gäller antagligen en kombination av sakinformation och handlingsinstruktioner. Förutom en kraftig orientering mot den yttre världen handlar socialförsäkringstexterna även om sakförhållanden. Satserna med materiell processkärna beskriver händelser och handlingar som utförs av någon. Satserna med relationell processkärna beskriver relationer och förhållanden mellan entiteter, ofta parterna i texten. Parterna analyseras närmare i nästa kapitel.

7 Deltagare

Betydelsen i en text skapas inte enbart av processer. Kring processkärnan behövs deltagare och omständigheter för en mer fullständig förmedling av betydelse. Enligt den systemisk-funktionella grammatiken har varje processtyp vissa möjliga deltagare och omständigheter. I traditionell grammatik används ibland kasusroller för olika semantiska analyser (Fillmore 1968 och 1971; Svensson 1981; Laurén 1993). Kasusroller är semantiska enheter knutna till verbet och dess valens, varför kasusroller och deltagare har likheter. Jag har valt att utgå från den systemisk-funktionella grammatikens kategorier.

Eftersom jag förutom deltagare som betydelsekategori även analyserar i hur stor utsträckning olika referenter nämns i texten finns det en uppenbar risk för begreppsförvirring mellan deltagare i kommunikationssituationen och deltagare som grammatisk betydelsekategori. Avsikten är att i detta kapitel reservera begreppet *deltagare* och *deltagarroll* för den systemisk-funktionella kategorin och i andra fall använda uttryck som kommunikationspart eller referent.

I föregående kapitel redogjorde jag för de olika kategorierna av deltagare i anslutning till genomgången av de olika processtyperna. I detta kapitel redogör jag för vilka kommunikationsparter det finns i socialförsäkringsbroschyerna och vilka deltagare dessa utgör i texten. Analysen koncentreras främst på institutionen och den tänkta läsaren, det som i en traditionell kommunikationsmodell kunde kallas avsändaren och mottagaren. Forskningsfrågorna är: Vilka referenter finns det i socialförsäkringsbroschyerna? Vilka deltagare är den tänkta läsaren och institutionen?

Genom att rikta uppmärksamheten speciellt på den tänkta läsaren och institutionen vill jag få fram vilken betydelse socialförsäkringsinstitutionerna knyter till sina tänkta läsare och sig själva i texten. De val av processer och deltagare som informatörerna har gjort på den lexikogrammatiska nivån förmedlar betydelse i den institutionella kontexten. Hur ser institutionen på läsaren, och på sig själv?

Kapitlet är disponerat så att jag först redogör för analysmetoden och kategorierna. Därefter redovisar jag för min analys av referenter i analysgrupp B. Genomgången lägger tyngdpunkten på den tänkta läsaren och institutionen. Jag redogör först för institutionen: hur omnämns (omtalas) institutionen och vilken deltagare är den i texterna? Därefter redogör jag för den tänkta läsaren: hur denna omnämns (tilltalas och omtalas) och vilken deltagare den är. Jag illustrerar analysgenomgångarna med exempel.

7.1 Metod för analys av deltagare

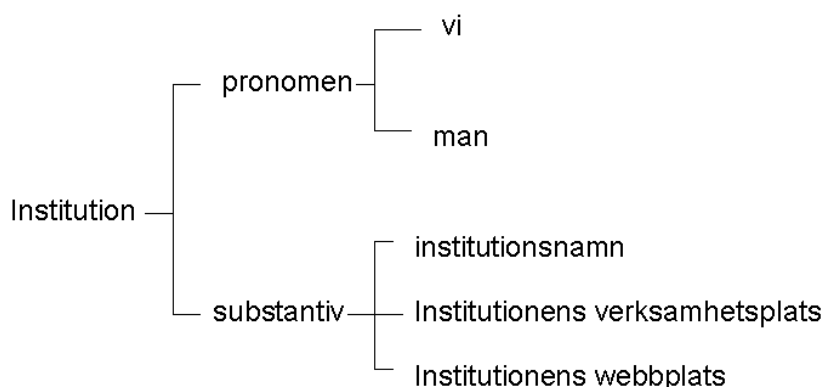
Utifrån resultatet av ordförrådsanalysen och genom en noggrann närläsning av materialet har jag bildat mig en uppfattning om vilket slags kommunikationsparter som omnämns i texten och vilket slags övergripande kategorier som behövs i analysen. Analysen genomförs på analysgrupp B och annoteras i programmet UAM Corpus tool. Hela schemat för analysen av deltagare finns som bilaga 2. Schemat återges i detta kapitel del för del.

Den första, övergripande, analysen identifierar tre grupper av kommunikationsparter eller referenter: *institution*, *läsare* och *andra*. På en mer detaljerad nivå indelas de tre

grupperna i underkategorier, och vidare i flera underkategorier enligt behov. Jag kursiverar kategorinamnen för att tydliggöra dem i texten. Jag kursiverar också exempel ur det undersökta materialet.

I figur 7.1 visas underkategorierna för referenten *institution*. Institutionen kan benämnas med *pronomen* eller *substantiv*. *Pronomen* kan i dessa texter vara *vi* (med *vår*, *oss*) eller *man*, medan *substantiv* kan vara *institutionsnamn*, namnet på *institutionens verksamhetsplats* eller *institutionens webbplats*. Sålunda kan till exempel institutionen FPA i broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2006) omtala sig som *vi*, *FPA*, *FPA-byrån* eller skriva ut *FPA:s webbplats* www.fpa.fi. Institutionsnamnet är ett slags företagsnamn och i reklam ligger företagsnamnet nära förstapersonsformen (Korpus 2008: 183). I analysen är det med andra ord relevant att fundera på ifall *vi*, som är första person plural, och institutionsnamnet *FPA* ligger nära varandra. Nätverket i figur 7.1 och övriga figurer är uppbyggda enligt principen för den systemisk-funktionella lingvistikens nätverk.

Figur 7.1 Underkategorier för institution

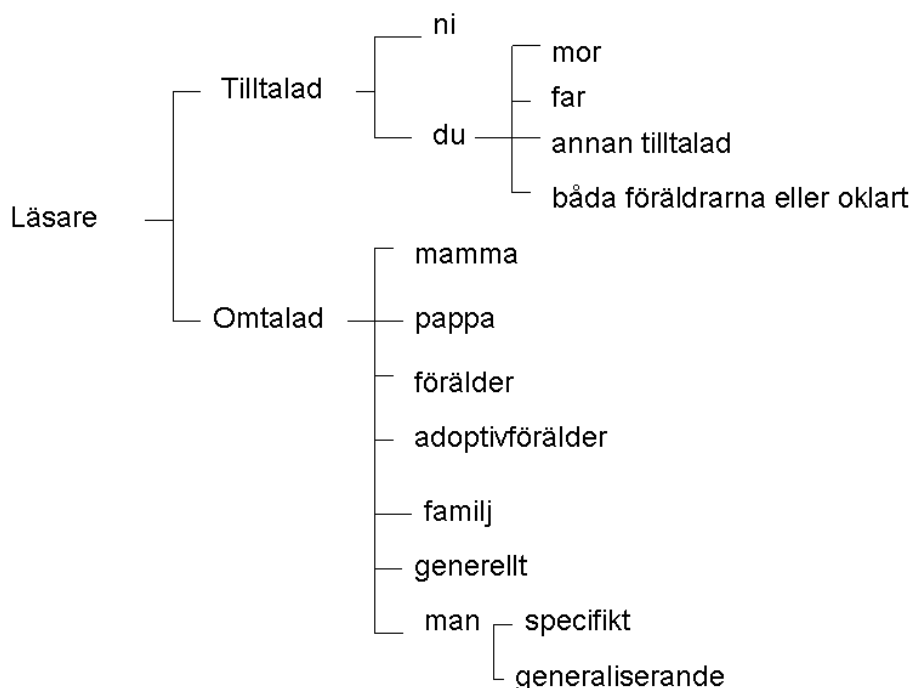
Underkategorierna för kommunikationsparten den tänkta läsaren (*läsare*) är något mer detaljerade eftersom det finns större variation i hur denna benämns. I figur 7.2 visas analys-schemat för den tänkta läsaren.

Referenten kan tilltalas (*tilltalad*) eller omtalas (*omtalad*). Den tänkta läsaren tilltalas med *ni* eller *du*, och används *du* kan institutionen avse modern (*mor*), fadern (*far*), någon annan (*annan tilltalad*) eller båda föräldrarna (*båda föräldrarna eller oklart*). Till den sistnämnda kategorin har med andra ord också sådant läsartilltal förts där det är oklart ifall tilltalet gäller båda föräldrarna eller någondera specifikt.

Den tänkta läsaren omtalas med ett substantiv eller med det generaliserande pronomenet *man*. Då det gäller *man* har jag i analysen skiljt på om det kan avse vilken läsare som helst (*generaliserande*) eller om det används i en kontext som gör det mycket *specifikt*, så att *man* egentligen syftar på mamman, pappan eller en annan identifierbar referent. Substantiven kan avse mamman (*mamma*), pappan (*pappa*), en förälder eller båda (*förälder*), en adoptivförälder eller båda (*adoptivförälder*) eller familjen (*familj*). Dessutom används ibland andra specificerande ord för läsaren (*generellt*). Vanligtvis används olika former av

grundorden i kategorinamnen, men för *mamma* och *pappa* gäller att även pronomen används: *hon* för mamma och *han* för pappa.

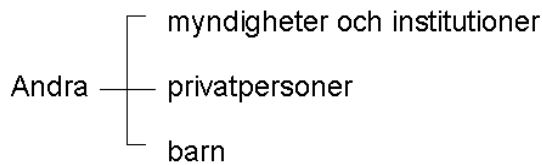
Figur 7.2 Underkategorier för läsare

Det finns också andra referenter än läsaren och institutionen. Dessa har inordnats i följande underkategorier: *myndigheter och institutioner*, *privatpersoner* och *barn*. I figur 7.3 visas analys-schemat för kategorin *andra*. Gruppen *myndigheter och institutioner* omfattar andra myndigheter än socialförsäkringsmyndigheterna, men också andra institutionella företeelser som fungerar som deltagare (t.ex. *socialförsäkringen*) och den privata sektorns arbetsgivare. Gruppen *privatpersoner* omfattar dem som inte är barn, läsare, institution eller arbetsgivare utan något slags tredje parter. Det kan vara frågan om privata *barndagvårdare* eller andra som inte är anställda av någon institution eller något företag.

Läkare har kategoriserats i gruppen *myndigheter och institutioner* eftersom de i texten nämns i sin yrkesutövande roll och därmed är delar av en institutionell kontext. En privat barndagvårdare har däremot ansetts stå utanför en institutionell kontext. En deltagare som nämns ofta i detta material är barnet (*barn*). Föräldrarnas möjlighet till bidrag och stöd av olika slag är ofta tätt förknippad med barnets födelse, ålder, sjukdom m.m. vilket klargjordes i ordförrådsanalysen i kapitel 5.

Figur 7.3 Underkategorier för andra

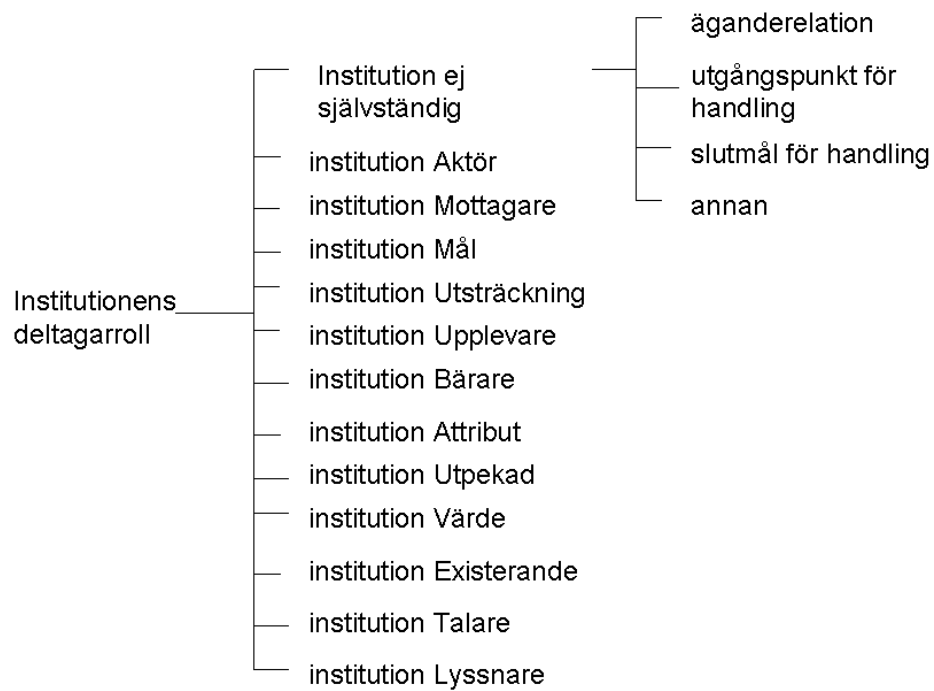
Trots att gruppen med andra kommunikationsdeltagare vore intressant att begrunda kommer framställningen att koncentrera sig på institutionen, den primära textavsändaren, och den tänkta läsaren.

I det undersökta materialet finns totalt 4 877 benämningar av referenter. Med referenter avses personer eller entiteter som fungerar som kommunikationsparter. Av dessa finns 2 587 i det finlandssvenska materialet och 2 290 i det sverigesvenska materialet. Förekomsterna fördelar sig så att ca 49 % av benämningarna står för *läsare*, ca 12 % för *institution* och ca 38 % för *andra* i det finlandssvenska materialet. I det sverigesvenska materialet är förhållandet ca 56 % för *läsare*, ca 9 % för *institution* och ca 34 % för *andra*. Det finns med andra ord en större andel benämningar av läsaren som kommunikationspart i det sverigesvenska materialet, medan andelen benämningar med såväl institutionen som andra referenter är högre i det finlandssvenska materialet. Andelarna ligger ändå rätt nära varandra.

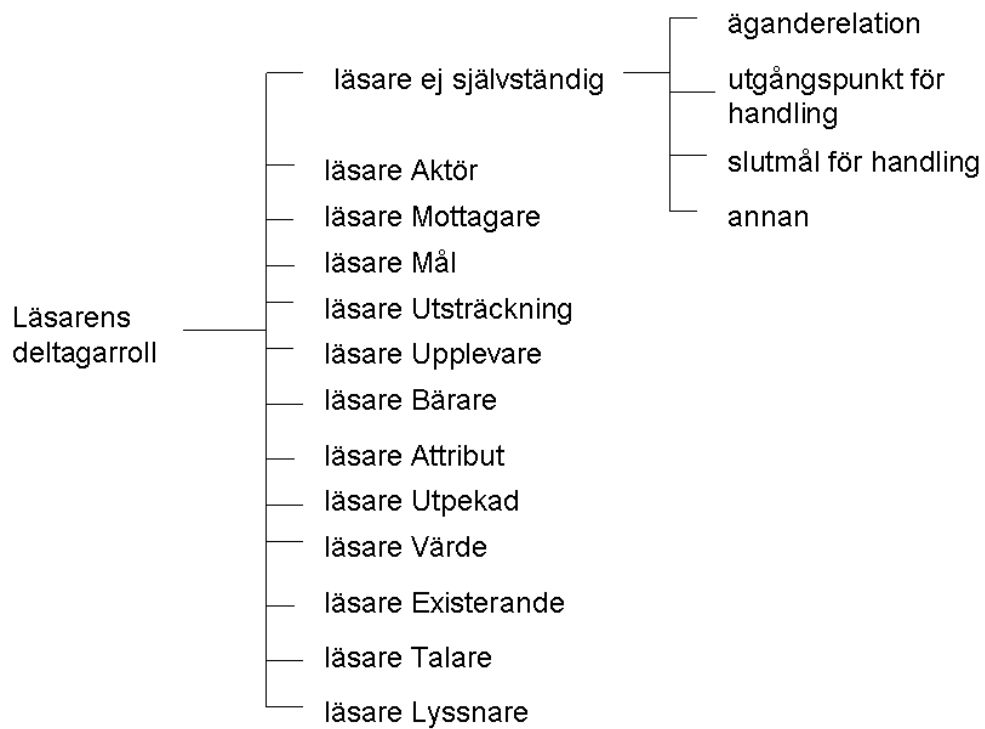
Gruppen *andra* består som sagt av *myndigheter och institutioner*, *privatpersoner* och *barn*. Dessa fördelar sig något olika på de olika texterna. I det sverigesvenska materialet finns det en större andel *myndigheter och institutioner* i broschyrerna *Blivande förälder* (ca 30 %), skillnaden till broschyrerna *Barnfamilj* är ca tio procentenheter. Andelarna för *barn* är däremot större i *Barnfamilj* (ca 68 %), liksom andelen *privatpersoner* (ca 11 %). I det finlandssvenska materialet fördelar sig andelarna tämligen jämnt på de tre grupperna. Andelen för *myndigheter och institutioner* rör sig kring 30 %, andelen för *privatpersoner* är knappt 9 % i de senare broschyrerna, och andelen för *barn* är kring 60 %. De finlandssvenska broschyrerna liknar broschyrerna *Blivande förälder* medan *Barnfamilj* verkar betona barnen något mer. Betoningen av barnet gäller ändå, som tidigare nämnts, barnets ålder, boende och eventuella sjukdom.

Utgående från processanalysen kan dessa referenter klassificeras som deltagare. Analyserna av vilka deltagare referenterna vanligen är för analysen på ett djupare plan, under textytan, och frilägger hur kommunikationsparterna konstrueras i texten. Deltagarkategorierna utgår i den traditionella systemisk-funktionella grammatiken från processtyperna. Processtyperna och egenskaperna för de olika rollerna behandlades i föregående kapitel. I UAM Corpus tool klassificerar jag deltagarrollerna för såväl *institutionen* som *läsare*. Däremot klassificerar jag inte deltagare i gruppen *andra*. Alla satser i broschyrerna analyseras med andra ord inte avseende deltagare, utan endast de satser vilka innehåller en referent i kategorin *institution* eller *läsare*. I figur 7.4 och 7.5 visas kategorierna av deltagare för *institution* och *läsare*.

Figur 7.4 Deltagarroller för institutionen

Figur 7.5 Deltagarroller för läsaren

Såväl institutionen som läsaren kan alltså vara följande deltagare: *Aktör*, *Mottagare*, *Mål*, *Utsträckning* (i materiella processer), *Upplevare* (i mentala processer), *Bärare*, *Attribut*, *Utpekad*, *Värde*, *Existerande* (i relationella processer), *Talare*, *Lyssnare* (i verbala processer). Dessa diskuterade och definierade jag i samband med processanalysen i kapitel 6. Utifrån resultaten av processanalysen antar jag att det finns många deltagare i materiella och relationella processer (*Aktör*, *Mottagare*, *Mål*, *Utsträckning*, *Bärare*, *Attribut*, *Utpekad*, *Värde*, *Existerande*) eftersom dessa processtyper är vanligast.

Bland analyskategorierna finns en grupp som jag kallar *ej självständig*. En mer korrekt benämning av kategorin vore ”ej självständig deltagare”. Till denna kategori förs sådana omnämnanden av kommunikationsparterna som inte fungerar som en självständig satsdel i satsen, det vill säga det går inte att klassificera dem som deltagare. Dessa ordgrupper eller enstaka ord är inbäddade och fungerar istället som bestämning till substantiv eller som omständigheter. Bestämningar till substantiv är till exempel genitivattribut såsom *FPA:s* eller pronomen såsom *din* (underkategorin *äganderelation*). Omständigheter är exempelvis prepositionsfraser (*på Försäkringskassan*) som traditionellt kallas adverbial och konstruktioner som liknar agentadverbial men använder annan preposition (*hos FPA*) (dessa har förts till underkategorierna *utgångspunkt för handling*, *slutmål för handling* och *an-nan*). Denna grupp är stor och rätt splittrad i olika typer av fraser. En mer detaljerad analys hade dock krävt satsanalyser och frasanalyser på flera nivåer. Jag bedömer att en så detaljerad analys inte är motiverad i detta skede.

Bilagorna 6, 7 och 8 är tabeller som presenterar fördelningen på olika referenter och deltagare i de olika texterna. Alla detaljer i tabellerna kommer inte att diskuteras i detta kapitel, utan här presenteras generaliserande resultat och typiska exempel. Jag inleder med en genomgång av institutionen som kommunikationspart, och övergår i 7.3 till läsaren.

7.2 Institutionen i texten

Ordförrådsanalysen visade att substantiven *FPA* respektive *Försäkringskassan* är mycket vanliga i texterna. Ordförrådsanalysen berättar dock inte vilken funktion institutionsnamnet har i texterna, däremot frilägger analysen av deltagarroller funktionen och hur institutionen konstrueras i texten. Antalet belägg för omnämnande av kommunikationsparten *institution* uppgår till 328 i det finlandssvenska materialet och 206 i det sverigesvenska materialet. I avsnitten nedan gör jag först en genomgång av omnämnande av institutionen varefter jag ser närmare på de deltagarroller som institutionen har i de undersökta texterna.

7.2.1 Omnämnande av institutionen

I det finlandssvenska materialet omnämns institutionen 328 gånger. Vanligen används ett substantiv då institutionen omnämns. Totalantalet belägg är störst i broschyren från år 2006 där alla 117 belägg för institutionen *FPA* är substantiv. I broschyren av år 2003 används ett substantiv för *FPA* 107 gånger. År 2004 visar en viss minskning, 96 substantiv

för FPA (+ 4 fall av *vi* och ett fall då *man* avser FPA). Substantiven betecknar i de flesta fall *institutionsnamn* (FPA), andelarna rör sig kring 86–88 %. I broschyrerna från år 2003 och 2004 benämns *institutionens verksamhetsplats* i ca 9 % av fallen, men i broschyren av år 2006 sjunker andelen till ca 5 %. Minskningen beror på att benämningen av *institutionens webbplats* ökar exponentiellt: år 2003 nämndes webbplatsen två gånger, år 2004 fyra gånger och år 2006 åtta gånger. Pronomen för institutionen, *vi*, förekommer mest i *Förmåner till barnfamiljer* (2004). I broschyren från år 2006 finns däremot inga belägg på *vi*.

I de sverigesvenska broschyrerna finns totalt 176 belägg för institutionen, och i faktabladen är beläggen 30. Av dessa 176 utgörs största delen av substantiv. Det finns dock skillnader mellan de olika broschyrerna. Det finns färre belägg på institutionsomnämning år 2004 än år 2006, institutionen Försäkringskassan blir synligare i de senare broschyrerna.

I broschyrerna år 2004 är andelen benämningar av institutionen i närmare 90 % av fallen ett substantiv. Denna andel sjunker till under 80 % i broschyrerna från år 2006 – trots att antalet substantivbelägg ökar. Det blir nämligen vanligare att omnämna institutionen med pronomenet *vi*. I broschyren *Barnfamilj* (2004) omnämns institutionen 36 gånger, 4 gånger med *vi* och 32 gånger med substantiv. I samma broschyr nämns år 2006 institutionen totalt 53 gånger: i 12 av fallen görs det med *vi*, i 41 med ett substantiv.

I broschyren *Barnfamilj* (2006) är institutionsnamnet, *Försäkringskassan*, det vanligaste med 24 belägg. De övriga substantivbeläggen fördelar sig så att *verksamhetsplats* nämns 3 gånger och *webbplats* nämns 14 gånger. Jämförs broschyren med motsvarande från år 2004 blir det tydligt att det är främst webbplatsen som nämns oftare i broschyrerna år 2006. Försäkringskassan har blivit synligare i broschyrerna mellan åren 2004 och 2006 och det som ökat är främst benämningen av institutionen med *vi* och omnämmandet av institutionens webbplats www.forsakringskassan.se.

I de faktablad från Försäkringskassan som jag undersökt är det totala antalet belägg för institutionen 30 stycken. Beläggen i alla faktablad är med andra ord färre än beläggen i en broschyr. Fördelningen uppvisar dock liknande andelar som i broschyrerna: institutionsomnämning med substantiv och med *vi*. Substantiven är vanligen *institutionsnamn*. Andelen omnämning av webbplatsen är med andra ord något lägre i faktabladen än i broschyrerna. Detta kan förklaras med att en del av de gånger broschyrtexten hänvisar till webbplatsen är det för att läsaren där ska ladda ner faktablad för att läsa eller skriva ut. Och i faktabladen behövs ju inte denna hänvisning – läsaren har rimligtvis redan hittat till webbplatsen och faktabladen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de finlandssvenska socialförsäkringstexterna nämner institutionen oftare än de sverigesvenska. Då institutionen nämns föredrar båda broschyrgrupperna ett substantiv och vanligen institutionsnamnet *FPA* eller *Försäkringskassan*. I det finlandssvenska materialet används pronomen för institutionen i en mycket mindre utsträckning än i det sverigesvenska materialet. Trenderna verkar gå åt olika håll i de två materialgrupperna. I det sverigesvenska materialet ökar användningen av *vi* medan det minskar i det finlandssvenska materialet. Båda institutionerna hänvisar i ökande omfattning till sin webbplats där läsarna kan använda självbetjäning och e-tjänster av olika slag.

7.2.2 Institutionen utan deltagarroll

Vid analysen av deltagare för institutionen blir den största kategorin den där institutionen inte är någon deltagare, *ej självständig*. Det är alltså vanligt att institutionen syns i texterna, eftersom institutionsnamnet är ett vanligt ord enligt registeranalysen i kapitel 5. Men institutionen är ingen tydlig deltagare. Istället göms institutionens handlingar i omständigheter och äganderelationer. Detta gäller både för de finlandssvenska och för de sverigesvenska texterna. I detta delkapitel gör jag en genomgång av kategorierna *annan*, *äganderelation* och *utgångspunkt för handling* vilka var de största underkategorierna.

Då institutionen klassificeras som *ej självständig* är den största gruppen *annan*. Det är frågan om fall där institutionsnamnet är en del av en omständighet som till exempel uttrycker plats eller annan befintlighet. Till denna underkategori hör mer än 70 % av belägen i det sverigesvenska materialet och mer än 50 % i det finlandssvenska materialet.

Följande mening kan tjäna som exempel på uttryck för plats eller befintlighet där handlingen utförs: *De vanligaste blanketterna kan du också fylla i och skriva ut från FPAs webbplats www.fpa.fi. (Förmåner till barnfamiljer 2006)*. Här har jag tolkat *FPAs webbplats www.fpa.fi* som en plats där någon verksamhet kan ske, till exempel utskrift av blanketter. Possessivattributet i början, *FPAs*, har klassificerats som *institutionsnamn* och *äganderelation*, medan *webbplats www.fpa.fi* fått klassifikationen *institutionens webbplats* och *annan*. I en noggrannare satsanalys skulle funktionen av *FPAs webbplats www.fpa.fi* analyseras som en omständighet eller enligt den traditionella grammatikens termer ett (plats)adverbial.

Befintlighet kan också uttryckas med prepositionen *hos*. Prepositionen *hos* antyder att vi är inne på FPA-byrån eller inne på webbplatsen: *Du ansöker om faderskapspenning hos FPA på blankett SV 9r, Ansökan om föräldraförmåner (Förmåner till barnfamiljer 2006)*. Exemplet finns som en punkt i ett avsnitt under rubriken "viktigt att veta" i FPA-broschyren. Det är vanligt att detta *hos FPA* förekommer i en anvisning om hur en förmån söks och tillsammans med blankettnamnet och -numret. Att vara inne på webbplatsen uttrycks dock vanligtvis med *på* i socialförsäkringsbroschyerna: *Beskrivningar och bilder på innehållet i moderskapsförpackningen finns på www.fpa.fi (Förmåner till barnfamiljer 2006)* och *Mer detaljerad information om specifika förmåner finns att läsa och skriva ut som faktablad på www.forsakringskassan.se (Blivande förälder 2006)*. Trots att *hos* i denna användning verkar vara något vanligare i de finlandssvenska texterna förekommer det också i Försäkringskassans texter: *Om ditt barn har svåra funktionshinder [...] kan du ansöka om assistansersättning hos Försäkringskassan (Barnfamilj 2006)*.

Såväl FPA som Försäkringskassan har under den undersökta perioden allt mer gått in för att ha sitt material på internet och för att allt fler ärenden ska vara möjliga att sköta på internet. Därmed avser institutionerna med *hos* inte enbart att läsaren kan sköta sina ärenden på byrån, vilket traditionellt varit fallet, utan *hos* avser också institutionens internetsidor. I alla exempel ovan har *institutionsnamn* eller *webbplats* klassificerats som *institution* *ej självständig* och *annan*.

Den näst vanligaste underkategorin till *ej självständig* är *äganderelation*. I det sverigesvenska materialet ökar användningen mellan åren 2004 och 2006 från ca 10 % till ca 20 %. I det finlandssvenska materialet är andelen för *äganderelation* betydligt högre,

närmare 30 %, men trenden är sjunkande i och med att broschyren år 2006 har ca 20 % *äganderelation*.

För institutionens del innebär *äganderelation* att institutionsnamnet eller pronomenet ingår i en konstruktion där den uttrycker betydelsen av 'att äga' eller har en annan possessiv relation. *FPAs blankett* innebär att FPA "äger" blanketten, men i praktiken avses 'den blankett som FPA utfärdat'. Blanketten är resultatet av institutionens handlingar men dessa döljs i nominalfraser som jag klassificerat under *äganderelation*. I min analys har *FPAs* klassificerats som *omtal* av institution, *institutionsnamn*, *ej självständig* och *äganderelation*.

Det är också vanligare i det finlandssvenska materialet att institutionen fungerar som en *utgångspunkt för handlingen*. I dessa konstruktioner har institutionen en roll som liknar rollen Aktör eller agent i passiv sats – men på grund av lexikala val kan institutionen inte ha en deltagarroll. (Institutionen är sällan *slutmål för handlingen* i någondera broschyrgruppen varför den kategorin är onödig.) Om något utgår från institutionen, så att det är underförstått att institutionen är givande part, klassificeras institutionen som *ej självständig* och *utgångspunkt för handling*. I följande exempel klassificeras *FPA* som *institution*, *ej självständig* och *utgångspunkt för handling*: *Med varje förmånsbeslut från FPA får du...* Detta gäller då *FPA* betecknar institutionen i allmänhet, och inte till exempel *institutionens webbplats*.

Jag utgår i min tolkning av när institutionen är utgångspunkt för handling och när institutionen är Aktör från det lexikala val som textförfattaren gjort. I meningen *...kan din arbetsgivare få ersättning för semesterkostnaderna från FPA* menar jag att *från FPA* är utgångspunkt för handlingen. Hade det stått "få ersättning för semesterkostnaderna av FPA" skulle *FPA* i "av FPA" ha tolkats som Aktör. Genom att använda *från FPA* behåller textproducenten en distans mellan institutionen *FPA* och *din arbetsgivare* som får ersättningen. Att använda "av" skulle signalera att institutionen är en mer mänsklig Aktör. Därmed behåller *FPA* sin auktoritetsställning gentemot läsaren.

Ett sätt att slippa analysproblemen som textförfattarnas lexikala val för med sig vore att i tolkningen utgå från en omskrivning. Ett sätt att pröva riktigheten i ens egen analys av deltagarroller och processer kunde vara att utgå från en synonym omskrivning. En omskrivningstolkning av meningen *...kan din arbetsgivare få ersättning för semesterkostnaderna från FPA* kunde vara "FPA ersätter din arbetsgivare", och i sådana meningar är *FPA* en Aktör. Att enbart basera sin analys på en omskrivning anser jag ändå inte vara ett hållbart tillvägagångssätt för analys av processbetydelser, däremot kan omskrivningar användas för andra analyser. I föregående exempel kan analysresultatet eventuellt vara det samma. Men om det i texten står *Föräldradagpenning söks hos FPA* (*Förmåner till barnfamiljer* 2003) är det i den formen meningen ska analyseras och inte utifrån en omskrivning som "FPA beviljar föräldradagpenning" e.d. "FPA beviljar" gör *FPA* till Aktör, medan *söks* har läsaren som osynlig Aktör. Uttryckssättet spelar en viktig roll och bär betydelse. Vilka deltagare som synliggörs och osynliggörs speglar avsändarens syn på deltagarna. Meningen från *FPA-broschyren* år 2003 förekommer ofta i broschyrerna, med preciseringen på vilken blankett bidraget ska sökas. Det är själva ansökningsen och läsarens (osynliga) handling som står i centrum, inte institutionen. Därmed vore det rent missvisande i detta fall att göra en omskrivning och påstå att det är institutionen som står som Aktör.

För att frilägga vilken dold roll institutionen har kunde dylika omständigheter och attribut öppnas och analyseras i större detalj: vilka processer är det som döljs? En fördjupad analys kunde även ta ställning till huruvida dessa *hos FPA* och *från FPA* är något slags utsträckning i materiella satser, eller om vi ska nöja oss med att se institutionen som en omständighet – i denna analys alltså som *ej självständig*. Min analys är med andra ord något grov, men en undersökning där omständigheter analyseras i större detalj, eller där hela konstruktionstypen skulle belysas, kräver mer omfattande satsanalyser på ett mer varierat material.

7.2.3 Institutionen med deltagarroll

En stor del av de fall då institutionen omnämns i texten har kategoriserats som *ej självständig*. Till denna kategori har förts ungefär en tredjedel av institutionsomnämningarna i det finlandssvenska materialet och ungefär hälften av institutionsomnämningarna i det sverigesvenska materialet. Dessa omnämningar diskuterades ovan.

När det gäller bestämning av vilken deltagare institutionen är utgår analysen från processtypen. Fördelningen av olika processtyper varierar mellan olika texter. I de finlandssvenska broschyrerna är institutionen en deltagare 166 gånger och i de sverigesvenska 69 gånger. Dessa fördelar sig i det finlandssvenska materialet så att institutionen vanligen är Aktör, men rollen Mottagare och Lyssnare också är vanliga. I det sverigesvenska materialet är de två vanligaste deltagarrollerna för institutionen Aktör och Lyssnare. Andelen Aktör ökar något mellan år 2004 och 2006, och den rollen är något vanligare i *Barnfamilj* än i *Blivande förälder*.

I de följande delkapitlen gör jag en genomgång av mina analysresultat för institutionen och dess viktigaste deltagarroller i det finlandssvenska och sverigesvenska materialet. Mina exempel illustrerar förekomsten av deltagarroller i olika kontexter.

7.2.3.1 Institutionen som Aktör

Då institutionen är Aktör är processkärnan materiell. I det finlandssvenska materialet är institutionen som Aktör deltagare i materiella processer som till exempel *betala*, *ordna*, *justera*, *inhålla* (skatt), *verkställa*, *dra*, *ersätta*. Det är processer som har att göra med bidragsutbetalningen: institutionen betalar ut bidrag, innehåller eller drar av skatt på det, justerar skatteprocenten, verkställer förskottsinnehållningen osv. Institutionen är Aktör i ungefär en tredjedel av alla institutionsomnämningar i det finlandssvenska materialet. Nedan ges exempel på detta.

Exempel 7.1

Om du får hemvårdsstöd drar FPA av skatt på stödet enligt din individuella förskottsinnehållningsprocent som höjts med 2 procentenheter.

(Förmåner till barnfamiljer 2006, s. 23)

I exempel 7.1 anges först en situation i en bisats, *om du får hemvårdsstöd*, och därefter anges vad som sker: *drar FPA av skatt på stödet*. Det är alltså frågan om att institutionen utför förskottsinnehållning (preliminärskatt) på ett bidrag på motsvarande sätt som en arbetsgivare utför förskottsinnehållning på arbetsinkomst. Institutionen finns med som en osynlig aktör i den sista bisatsen där processen står i passiv diates: *som höjts med 2 procentenheter*. Jag har inte annoterat osynliga aktörer i passiva satser i UAM Corpus tool och de finns därmed inte med i beräkningarna. I följande exempel är FPA Aktör två gånger:

Exempel 7.2

När FPA betalar ut privatvårdsstödet till en anställd dagvårdare verkställer FPA förskottsinnehållning på stödet.

(Förmåner till barnfamiljer 2003, s. 22)

Meningen i exempel 7.2 inleds med att omständigheten för situationen klargörs: *När FPA betalar ut privatvårdsstödet till en anställd dagvårdare...* Institutionen är Aktör i den materiella processen *betala*. I huvudsatsen informeras läsaren om motsvarande handling som i exempel 7.1: *verkställer FPA förskottsinnehållning på stödet*. Institutionen fungerar återigen som Aktör och drar av en summa för beskattningen.

I det sverigesvenska materialet är institutionen som Aktör deltagare i materiella processer som till exempel *skicka, samla, betala, medverka, göra, besluta*. De har också starkt samband med bidragsutbetalningen. Institutionen är Aktör i medeltal i drygt tio procent av alla institutionsomnämmanden. I exempel 7.3 är institutionen Aktör i processen *skicka*.

Exempel 7.3

När du gjort det skickar vi hem en blankett till dig

(Barnfamilj 2006, s. 21)

I exempel 7.3 omtalar institutionen sig med *vi* och huvudsatsprocessen är *skicka*. Meningen inleds med en bisats som klargör situationen: *När du gjort det*. Bisatsen syftar tillbaka på den tidigare meningen där läsaren informeras om att hon eller han kan ansöka om föräldrapenning på institutionens webbplats. Den tilltalade läsaren *du* är Aktör i bisatsen. Därefter följer handlingen där institutionen är Aktör, *skickar vi hem en blankett till dig*. Först gör alltså läsaren något och därefter kan institutionen utföra sin handling gentemot läsaren. Ibland kan institutionen uttrycka vad den gjort utan att läsaren först gjort något:

Exempel 7.4

Här har vi samlat information om föräldrapenning som är den ersättning föräldrar kan få i samband med barns födelse eller adoption.

(Faktabladet *Föräldrapenning*)

I exempel 7.4 är huvudsatsprocessen *samlar*. Till skillnad från tidigare exempel i detta kapitel inleds meningen med huvudsatsen där institutionen är Aktör: *Här har vi samlat information om föräldrapenning...* Institutionen benämner sig själv med *vi*. Den första delen av meningen för institutionen närmare läsaren genom användningen av det personliga pronomenet *vi* och genom att antyda att den gjort något för läsaren, nämligen *samlar information*. Slutdelen av meningen består av en lång relativ bisats som förklarar termen *föräldrapenning*. Bidraget är *den ersättning föräldrar kan få i samband med barns födelse eller adoption*. Slutdelen av meningen är definitionsliknande och opersonlig, den distanserar situationen från läsarens vardag, och kanske delvis från institutionens vardag. Detta beror främst på bisatsen som omtalar föräldrarna i tredje person, *den ersättning föräldrar kan få*, istället för att tilltala läsaren med ”den ersättning ni som föräldrar kan få”, vilket vore den väntade formuleringen då institutionen talar om sig själv som *vi*. Den andra orsaken till den distanserande effekten är nominaliseringen av *barns födelse eller adoption*.

7.2.3.2 Institutionen som Mottagare

En annan deltagare som förekommer med materiella processer och som är vanlig för institutionen är deltagaren Mottagare. I avsnitt 6.1.1 diskuterade jag ifall verb med materiell betydelse kan stå utan deltagaren Aktör, och jag konstaterade att tidigare forskning visat att det kan vara så, och att jag i denna analys har utgått från det.

Andelen Mottagare varierar, i de finlandssvenska broschyrerna *Förmåner till barnfamiljer* (2004) och (2006) är andelen kring fyra procent av alla institutionsomnämmanden. Då FPA är Mottagare i det finlandssvenska materialet är det vanligen i samband med processen *få* eller *lämna in*. Nedan ges några exempel där institutionen är Mottagare.

Exempel 7.5

FPA får uppgifter om förskottsinnehållningen direkt från skattemyndigheterna

(*Förmåner till barnfamiljer* 2004, s. 14)

Exempel 7.5 visar hur institutionen skriver om sig själv som Mottagare tillsammans med processen *får*: *FPA får*. Det är frågan om en upplysning till läsaren om att institutionen kommunicerar med skattemyndigheterna i beskattningsfrågor. Dessa har i sin tur ett samband med bidragsutbetalningen. Exempelmeningen förekommer flera gånger i denna form eller som en variant av denna. När en institution omtalar sig själv på detta sätt, det vill säga använder namnet istället för ett personligt pronomen, blir rösten auktoritativ. Det är ett sätt att behålla distansen men framförallt att hålla fast vid och betona vissa roller. Tidigare forskning i reklamspråk (Korpus 2008) visar att funktionerna av förstapersons-

pronomen och företagsnamn i hög grad är de samma. I denna kontext verkar institutionsnamnet ändå signalera distans medan de personliga pronomenen signalerar närhet. Exemplet kan alltså tolkas som en auktoritetsröst som institutionen vid behov tar till. Denna röst återger vilka uppgifter som institutionen har, uppgifter som institutionen inte valt själv utan som ålagts institutionen utifrån vad lagen säger. Institutionen distanserar sig själv från kommunikationssituationen då den omtalar sig själv med substantiv istället för att använda ett personligt pronomen, ett *vi* som handlingen utgår från.

Institutionen kan också skriva en instruktion till läsaren och ange sig själv, eller *institutionens verksamhetsplats*, som mottagare för handlingen. I exempel 7.6 informerar institutionen läsaren om att ansökan kan lämnas in till *institutionens verksamhetsplats*, nämligen *vilken FPA-byrå som helst*. Institutionen använder *kan* som är vagt, det innebär i detta sammanhang att ansökan ska lämnas in men att det är möjligt att välja bland de olika kontoren. Möjligheten, *kan*, avser alltså valet av kontor, inte att *lämna in* överlag.

Exempel 7.6

Du kan lämna in din ansökan till vilken FPA-byrå som helst.

(Förmåner till barnfamiljer 2006, s. 1)

Institutionen är deltagaren Mottagare i liten omfattning i det sverigesvenska materialet. Antalet varierar, i broschyrerna från år 2006 är det i absoluta tal 3 eller 4 belägg per broschyr. Det är vanligtvis i samband med processen *lämna in till*, såsom i exempel 7.7 nedan, och i de allra flesta fall i en standardfras som upprepas i flera av texterna. Exempel 7.7 ingår i en faktaruta som visas som bild 8.2.

Exempel 7.7

När du söker förmånen får du därför lämna vissa uppgifter till Försäkringskassan som i sin tur bedömer uppgifterna och beslutar om du får ersättning eller inte.

(Barnfamilj 2004, s. 3)

Liksom i exempel 7.6 är institutionen i exempel 7.7 deltagaren Mottagare i en anvisning som den själv ger läsaren. Det är en allmän anvisning om att läsaren ska lämna vissa uppgifter till institutionen. Meningen inleds med en bisats som förklarar omständigheterna när anvisningen gäller, och i huvudsatsen ges anvisningen att läsaren ska ge uppgifter till institutionen. Anvisningen att lämna uppgifter realiseras med *får* istället för det deontiska *måste* eller *ska*. Dessutom knyter institutionen an till den tidigare kontexten med det förklarande *därför*. Institutionen verkar här ge läsaren en möjlighet att välja, men faktum är att om läsaren inte ger *vissa uppgifter* till institutionen, så uteblir förmånen eller ersättningen.

Institutionen är inte enbart Mottagare i exempel 7.7. Efter huvudsatsen följer en bisats som påminner läsaren om att det är en institutionell kommunikation där institutionen fungerar som portvakt. Institutionen tar emot uppgifterna och *bedömer* dem och *beslutar* om läsaren *får ersättning eller inte*. I bisatsen fungerar institutionsnamnet som Aktör i två materiella processer, *bedöma* och *besluta*.

I exempel 7.7 försöker institutionen kanske tona ner sin roll som portvakt genom att använda *får* i konstruktionen *får du därför lämna*. Användningen av pronomen *vi/oss* skulle motsvara det intima duandet av läsaren. Denna symmetri uteblir varför institutionen distanseras från läsaren. Det är institutionen som tar emot uppgifterna, bedömer dem och fattar beslut om huruvida läsaren ska få ett bidrag eller inte – och då är det mindre ansikts-hotande för alla parter att använda en distanserad kommunikation.

7.2.3.3 Institutionen som Lyssnare

I de verbala processerna är institutionen deltagaren Lyssnare. I det finlandssvenska materialet är institutionen deltagare i verbala processer som *underrätta*, *meddela*, *anmäla*. I *Förmåner till barnfamiljer* (2006) verkar institutionen endast förekomma tillsammans med *meddela* i verbala huvudsatser, medan variationen är större i de tidigare broschyrerna. Den procentuella andelen Lyssnare rör sig kring nio procent av alla institutionsomnämningen i det finlandssvenska materialet.

I det sverigesvenska materialet är institutionen Lyssnare i standardfrasen *Anmäl förändringar till Försäkringskassan!* Förutom denna standardfras förekommer institutionen som Lyssnare i samband med de verbala processerna *kontakta*, *anmäla*, *meddela*. Det totala antalet Lyssnare är litet, 5–8 belägg, och de procentuella andelarna varierar, ca 12–14 procent i broschyrerna från år 2006.

Exempel 7.8 visar hur den finlandssvenska broschyren från år 2006 använder *meddela FPA*. Motsvarande uttryck används i broschyren från år 2003 där läsaren ska *underrätta FPA-byrån* (exempel 7.9). *Underrätta* är mer formellt än *meddela*, broschyrens ordval verkar med andra ord ha ändrats mot ett ledigare språk.

Exempel 7.8

Om förhållandena som inverkar på din rätt till föräldradagpenningar förändras skall du omgående meddela FPA om ändringarna.

(*Förmåner till barnfamiljer* 2006, s. 7)

Exempel 7.9

Den som har dagpenning och börjar arbeta eller studera skall omedelbart underrätta FPA-byrån om ändrade förhållanden

(*Förmåner till barnfamiljer* 2003, s. 6)

I såväl 7.8 som 7.9 inleds anvisningarna med en situationsbeskrivning eller villkor för när huvudsatsens utsaga gäller. I exempel 7.8 är det en situationsangivande villkorsbisats med läsartilltal i *din rätt*. I exempel 7.9 är det istället ett omtal där *den* står för läsaren, och denna läsare definieras i en relativ bisats. Anvisningen ges här genom det modala hjälpverbet *skall*. Stavningen är med två l. Denna stavning används genomgående i broschyren från år 2004 medan broschyren från år 2006 varierar med *ska*. Graden av angelägenhet betonas ytterligare genom adverbena: i exempel 7.8 med *omgående* och i exempel 7.9 med

omedelbart. Det finns ingen större betydelseskillnad mellan *omgående* och *omedelbart*, båda utgör omständigheter som anger Sätt.

Liksom i de fall där institutionen är Mottagare ger institutionen i 7.9 en anvisning där den själv är den mottagande parten, i rollen Lyssnare. Och liksom i tidigare exempel behåller institutionen sin auktoritära distans genom att använda institutionsnamnet i största allmänhet, *FPA*, eller precisera att det är frågan om kontoret, *FPA-byrån*. I exempel 7.10 kombineras institutionen som Lyssnare med en verbal process i imperativ.

Exempel 7.10

Kontakta Försäkringskassan, så får du veta vilka regler som gäller för dig och ditt barn.
(Barnfamilj 2006, s. 9)

Läsaren uppmanas i exempel 7.10 att ta kontakt med institutionen. Det gör läsaren antagligen per telefon eller genom ett personligt besök på kontoret, eventuellt finns det en möjlighet att skriva e-post eller på annat sätt meddela sig över internet. Oberoende av vilket medium som är tillgängligt för läsaren är det frågan om en verbal handling. Läsaren ska tala med institutionen. Meningen inleds med en uppmaning i imperativ, *kontakta Försäkringskassan*, som följs av en förklaring till varför läsaren uppmanas göra detta: *så får du veta vilka regler som gäller för dig och ditt barn*. Här vill jag knyta an till Iedema (1997: 74) som menar att det finns en närmare relation mellan skribent och läsare då skribenten använder imperativ. Vid imperativ är avsändaren ett tydligare ”jag” och mottagaren en specifik du-mottagare. I exemplet kan läsaren, som tilltalas med *du*, *dig*, *ditt* efter uppmaningen, känna sig mer specifik och utvald än på andra håll. Kombinationen av imperativform och duande ger en intimare kommunikationssituation, där också institutionen blir mer personlig trots att den endast nämns vid namn och inte med ett pronomen. Försäkringskassans broschyrer har fler huvudsatser i imperativ både antalsmässigt och andelsmässigt.

7.2.3.4 Institutionen som Bärare

Institutionen är mer sällan en självständig deltagare i relationella processer. Antalet belägg där institutionen är Bärare rör sig kring totalt 2–4 belägg per broschyr. Detta är anmärkningsvärt lite, eftersom de relationella processerna i materialet är många, kring 40 % av satserna i det sverigesvenska materialet och kring 30 % i det finlandssvenska materialet. Dessutom står största delen av de relationella processerna i aktiv diates. Trots att det finns många relationella processer är institutionen med andra ord sällan en synlig deltagare i dessa.

Då institutionen är Bärare är det oftast frågan om en relationell-attributiv process. I det finlandssvenska materialet är FPA Bärare i uttrycket *FPA har rätt att*, liksom i exempel 7.11 nedan som är en mellanrubrik i broschyren.

Exempel 7.11

FPA har rätt att få och utlämna uppgifter
(*Förmåner till barnfamiljer* 2003, s. 11)

Uttrycket ”ha rätt till något” eller ”ha rätt att göra något” har jag tolkat som en relationell, possessiv, betydelse. *Ha rätt till* uttrycker att institutionen (som i exempel 7.11) eller läsaren omfattas av en juridisk rättighet av något slag.

I det sverigesvenska materialet förekommer vissa standardfraser där institutionen fungerar som Bärare. Processerna där institutionen är Bärare är *ansvara*, *ha*, *mena*. De är alla relationella processer enligt min mening. *Mena* kan också vara en verbal process som används som synonym till *säga*. Som relationell process är betydelsen dock synonym med *avse* (se exempel 7.13). Exempel 7.12 finns i ett avsnitt som handlar om barn med funktionshinder och vilket stöd barnet och familjen kan få.

Exempel 7.12

Försäkringskassan ansvarar för resterande timmar.
(*Barnfamilj* 2006, s. 14)

Min tolkning av processen *ansvara* (i exempel 7.12) är att det finns en relation mellan Bäraren *Försäkringskassan* och *resterande timmar*. Jag ser *ansvara för* som en relationell process eftersom det är en process på gränsen mellan inre och yttre skeende: den som *ansvarar för* gör det dels mentalt, dels i handling gentemot något eller någon. Därför ser jag det som ett uttryck för en relation. I en relationell process är andradeltagaren *Attribut*, vilket i detta exempel utgörs av *resterande timmar*.

I exempel 7.13 visas en standardfras som förekommer i slutet av varje broschyr och som använder *mena*.

Exempel 7.13

Med fusk menar vi att någon medvetet försöker kringgå reglerna för att få en ersättning.
(*Barnfamilj* 2004, s. 19)

I slutet av broschyrerna, på innersidan av bakomslaget, har institutionen samlat information med förmaningar och varningar. En gäller fusk, och i exempel 7.13 definierar institutionen vad den avser med fusk: att en person *medvetet försöker kringgå reglerna* som institutionen och lagen fastställer. Syftet med att fuska är att få mera pengar. Eftersom institutionens regler kan vara svåra att förstå för en oinsatt sker naturligtvis misstag. Därför betonas det medvetna i definitionen av fusk.

7.2.3.5 Sammanfattning

Institutionen är synlig i texterna genom substantiven *FPA* och *Försäkringskassan*. Dessutom ökar användningen av namnet på webbplatsen, medan hänvisningarna till institutio-

nernas kontor minskar. Pronomenet *vi* används i allt ökande grad i Försäkringskassans texter medan det inte är lika frekvent i FPA:s texter.

I de undersökta texterna har ungefär en tredjedel respektive hälften av förekomsterna av institutionsomnämmandet klassificerats som *ej självständig*. I dessa fall ingår institutionen i en omständighet av något slag, eller fungerar till exempel som ett attribut i en nominalfras²⁰. Vanligen uttrycker omständigheterna en plats, fysisk eller virtuell, medan attributet ofta är ett possessivattribut och uttrycker en äganderelation. Institutionen finns med andra ord i texterna i hög utsträckning, men är ingen deltagare i en stor del av beläggen. Ordförrådsanalysen visade att institutionsnamnet är frekvent i texterna, men endast genom en kvalitativ detaljanalys av processtyper och deltagare (s.k. transitivtetsanalys) blev det tydligt att institutionen inte är en deltagare i samma utsträckning.

Institutionens vanliga deltagarroller är Aktör, Lyssnare, Mottagare och Bärare. De vanligaste deltagarna ingår med andra ord i yttre processer: materiella och verbala processer. Ett fåtal deltagare hänför sig till relationella processer trots att de relationella processerna är vanliga och vanligen står i aktiv diates. I de sammanhang där institutionen är en synlig deltagare är den delaktig främst i ett aktivt, yttre, handlande. Handlingarna och händelserna gäller ofta bidragsutbetalningen och olika till denna relaterade verksamheter. Institutionen ger anvisningar till läsaren där institutionen konstrueras som Mottagare och Lyssnare. Handlingen riktas mot institutionen som tar emot anmälningar om föräldrapenning och utredningar över inkomster. På basis av dessa betalar institutionen ut pengar. Om det sker förändringar av något slag meddelas de till institutionen, som därefter kan fortsätta betala ut bidrag, minska eller öka på beloppet eller helt avbryta utbetalningen. I texterna verkar med andra ord institutionens roll vara att ta emot ansökningar och meddelanden samt att betala ut bidrag.

7.3 Läsaren i texten

Läsaren är den synligaste deltagaren i det undersökta materialet. Enligt den kvantitativa analysen är *du* det mest frekventa ordet. Med läsaromnämmande avses både läsaromtal och läsartilltal. Läsaromtal är de fall då läsaren nämns med ett substantiv eller det generaliserande pronomenet *man*. Läsartilltal är de fall då läsaren tilltalas direkt med *du* eller *ni*. I metodgenomgången tidigare i detta kapitel klargjordes analysprinciperna. Genomgången i detta kapitel följer analyskategorierna i figur 7.2 och 7.5.

I samband med exempel 7.10 ovan presenterade jag kort begreppet ”specifik du-mottagare”. Rick Iedema (1997: 74) urskiljer två slags läsare i en administrativ text: den specifika du-mottagaren som vanligen tilltalas i imperativ och den generaliserade du-mottagaren som omfattar flera tänkta läsare. Min övergripande kategori *läsare* åtskiljer inte de olika tänkta läsarna, det vill säga den specifika och generaliserade läsaren, eftersom broschyrtexter vänder sig enbart till generaliserade läsare. Iedemas tolkning av imperativ som ett mer personligt eller specifikt sätt att kommunicera är dock värd att beakta (se

²⁰ Här används begreppen attribut och nominalfras enligt s.k. traditionell grammatik.

exempel 7.10). I denna redogörelse för läsaren i barnfamiljsbroschyrer avses den tänkta läsaren trots att jag refererar till denna med både "läsaren" och "den tänkta läsaren".

Läsaromnämmande med tilltal eller omtal förekommer totalt 110 gånger i faktablad, 1 179 gånger i Försäkringskassans broschyrer och 1 273 gånger i Folkpensionsanstaltens broschyrer. Läsaren nämns alltså i texterna totalt 2 562 gånger. I detta avsnitt görs först en genomgång av kategorierna *omtal* respektive *tilltal* av läsare, till skillnad från genomgången av institutionens deltagarroller som endast omfattade omtal. Därefter görs en genomgång av vilka deltagare läsaren är och hur dessa fördelar sig.

7.3.1 Läsaromtal

Tidigare i detta kapitel har redogjorts för de fastställda underkategorierna för analys av läsaromtalet. Dessa är: *man*, *mamma*, *pappa*, *förälder*, *adoptivförälder*, *familj* och kategorin *generellt*. I analysen tas fasta på vilka möjliga tänkta läsare eller referenter i kommunikationssituationen läsaromtalet kan avse, och kategoriseringen görs utifrån detta. Substantiv och pronomen med läsaromtal förs i analysen till relevant kategori, till exempel *hon* i texten kategoriseras som omtal av referenten *mamma*; *ni* i texten kategoriseras som omtal av referenten *förälder*; *familjen* som referenten *familj* osv. Läsaromtalen uppgår till totalt 1 115 st.

Folkpensionsanstaltens broschyrer uppvisar en stor variation då det gäller förhållandet mellan omtal och tilltal. I broschyrerna år 2003 och 2004 utgör läsaromtalet ca 95 % av läsaromnämmandet medan läsartilltalet då ligger på ca 5 %. Läsartilltalet förekommer främst i standardrubrikerna *Viktigt att veta när Du...* År 2006 börjar institutionen tilltala sina läsare i texten med *du*. Av alla läsaromnämmanden utgör då läsartilltalet knappt 81 % och läsaromtalet drygt 19 %. Läsaromtalet minskar också i antal då läsaren börjar tilltalas med *du*. År 2003 och 2004 ligger läsaromtalet på drygt 300 förekomster medan det år 2006 sjunker till ca 120 förekomster. Läsaromtalet i FPA:s broschyrer uppgår till totalt 738 förekomster.

Läsaromtalet fördelar sig varierat på de olika underkategorierna. Därtill finns det skillnader mellan FPA-broschyrerna från år 2003 och 2004. De största skillnaderna verkar ändå föreligga mellan dessa två och broschyren från år 2006. Broschyren från år 2004 är en översättning, och i den broschyren används exempelvis *man* 33 gånger. I broschyren från år 2006, en broschyr som skrevs på svenska, används *man* sparsamt, endast tre gånger. Kategorin *generellt* läsaromtal, som innehåller opersonliga läsaromtal av olika slag som till exempel *den*, är rätt stor i broschyrerna från år 2003 och 2004, 86 respektive 80 förekomster i varje broschyr. Denna kategori minskar också betydligt i broschyren år 2006 där kategorin *generellt* endast förekommer sju gånger. Ett ökat läsartilltal år 2006 minskar läsaromtalet.

Läsaromtalet vänder sig till referenten *förälder* lika mycket år 2003 och 2004. År 2006 ökar läsaromtalet av föräldrarna i relation till antalet läsaromtal. I broschyren finns även läsaromtal av *mamma* och *pappa*. *Mamma* omtalas lika mycket år 2003 och 2004, mer än *pappa*. År 2006 ökar omtalet av såväl *mamma* som *pappa*, men omtalet av *mamma* ökar mer så att det utgör 22 % av läsaromtalet.

I Folkpensionsanstaltens broschyrer sker det alltså stora förändringar år 2006. Det rikliga läsaromtalet förbyts till ett rikligt läsartilltal. Förutom att klienten, läsaren, duas läggs också en större vikt vid föräldrarna var för sig och gemensamt i och med att kategorierna *mamma*, *pappa* och *förälder* ökar. Då läsartilltal införs sker alltså en starkare fokusering på den tänkta läsaren i allmänhet, även då denna omtalas.

I Försäkringskassans broschyrer sker inte lika omvälvande förändringar. Läsaromnämmandet sker vanligen med direkt tilltal i Försäkringskassans broschyrer. Omtalet uppgår till 315 st. i broschyrerna och 62 st. i faktabladen. År 2004 utgör den omtalade läsaren ca 29–36 % av läsaromnämmandet i broschyrerna. Andelen – och antalet – läsaromtal minskar så att det år 2006 utgör endast kring 20 % av läsaromnämmandet i det sverigesvenska materialet.

Omtalet av referenten *pappa* och *förälder* varierar en del. År 2004 är omtalet av *pappa* vanligare i *Blivande förälder* än i *Barnfamilj* med 11 belägg av 79. Omtalet av referenten *förälder* är å sin sida betydligt vanligare i *Barnfamilj*. Då övriga läsaromtal håller sig på ungefär samma nivå, verkar det som om broschyren *Barnfamilj* år 2004 i större utsträckning vänder sig till båda föräldrarna medan broschyren *Blivande förälder* år 2004 verkar betona papporna med 11 omtal av 79. År 2006 ökar andelarna omtal av referenterna *mamma* och *pappa*. Antalet läsaromtal totalt minskar i *Blivande förälder* medan antalet omtal av *pappa* är oförändrat, nu 11 av 64. I broschyren som vänder sig till den som blir förälder för första gången, eller som väntar barn, riktas speciell uppmärksamhet gentemot pappan. Detta är antagligen ett försök att engagera pappan i föräldraskapet från början.

I faktabladen är det vanligast att omtala båda föräldrarna. Det finns dock skillnader mellan de olika faktabladen, speciellt avseende hur ofta *pappa* nämns. I faktabladet *Pappadagar* omtalas *pappa* sex gånger och *mamma* noll gånger, *förälder* och *adoptivförälder* omtalas två gånger var. I faktabladet *Föräldrapenning* omtalas båda föräldrarna tillsammans och var för sig. I faktabladet *Barnbidrag* är det vanligt att omtala föräldrarna, men dessutom omtalas *pappa* fem gånger. Gruppen *generellt* läsaromtal förekommer ofta i faktabladen, i synnerhet i faktabladet *Barnbidrag*. Då är det frågan om distanserade läsaromtal som *den studerande* och *bidragstagaren* samt en gång också *den som lämnar Sverige*.

En jämförelse av de sverigesvenska och finlandssvenska texterna ger vid handen att det fram till år 2006 finns stora skillnader mellan läsartilltal och läsaromtal mellan de två grupperna. Från år 2006 framöver är förhållandet mellan läsartilltal och läsaromtal ungefär lika i de finlandssvenska och sverigesvenska broschyrerna. I de finlandssvenska broschyrerna vänder sig läsaromtalet oftast till mamman eller båda föräldrarna. Dessutom används *man* rikligt före år 2006. I de sverigesvenska broschyrerna vänder sig läsaromtalet oftast till båda föräldrarna. Familjen, pappan och adoptivföräldrarna omnämns i någon mån. I de sverigesvenska texterna ökar pappans synlighet i läsaromtalet, medan mamman har en nedtonad roll.

7.3.2 Läsartilltal

I början av detta kapitel redogjordes för analyskategorierna för tilltalad läsare: *du* och *ni*. Underkategorierna till *du* är *mor*, *far*, *annan* och *båda föräldrarna eller oklart*. För varje

du eller *ni* har jag alltså tagit ställning till om den tänkta läsaren som avses är mamman, pappan, båda föräldrarna eller någon annan.

Folkpensionsanstaltens broschyrer tilltalar inte aktivt sina läsare förrän år 2006. År 2003 och 2004 finns det 18 respektive 14 förekomster av läsartilltal, medan läsaromtal förekommer drygt 300 gånger vartdera året. År 2006 fördubblas antalet läsaromnämnan- den och fördelningen blir en annan. Av 622 förekomster är 119 läsaromtal och 503 läsartilltal. På grund av de stora skillnaderna i antal och andel läsaromtal och läsartilltal mellan broschyrerna från åren 2003–2004 och 2006 kan dessa inte jämföras rakt av på denna punkt.

I broschyrerna från år 2003 och 2004 används endast *du* för läsartilltal. Det avser i de flesta fall båda föräldrarna. I några fall avser det endast mamman. Då är det frågan om de fall då rubriken *Viktigt att veta* behandlar ett bidrag som endast mamman kan få, till exempel moderskapsunderstöd eller moderskapspenning: *Viktigt att veta när Du söker moderskapspenning*. I broschyren år 2004 finns också ett fall av *du* där fadern avses. Då rör rubriken faderskapspenning: *Viktigt att veta när Du söker faderskapspenning*.

Det är värt att notera att FPA i broschyrerna från år 2003 och 2004 använder *du* med inledande versal, *Du*. Avsikten är antagligen att uttrycka sig artigt. I *Svenska skrivregler* (2002: 95) ges ändå rekommendationen att *du* skrivs ”med liten bokstav”, och samma källa anger att *Du* kan uppfattas avståndstagande, alltså att *Du* uttrycker en distans mellan läsare och skribent. Trots enstaka fall av direkt tilltal i broschyrerna år 2003 och 2004 är den form som används en form som kan skapa distans mellan läsaren och institutionen.

År 2006 överflödar FPA:s barnfamiljsbroshyr av läsartilltal. Vanligen används *du*, 476 gånger, men *ni* som avser båda föräldrarna används också, 27 gånger. De som avses då *du* används är i drygt 72 % av beläggen båda föräldrarna. I drygt 18 % av beläggen är det mamman som avses och i drygt 8 % av beläggen är det pappan. Folkpensionsanstaltens broshyr år 2006 riktar sig med andra ord till båda föräldrarna, med flera belägg på *ni* och mest belägg på *du* som avser båda föräldrarna.

Trots försök att uppmärksamma båda föräldrarna läggs stor vikt vid mamman. En orsak till att så många *du* i broschyren avser endast mamman är bidragssystemets uppbyggnad. I och med att det i Finland finns några specifika förmåner för just mammor, till exempel moderskapsunderstödet och moderskapspenningen, betonas mamman i de avsnitt i broschyren som behandlar dessa bidrag. Det är meningen att mamman ska vårda sitt barn de första månaderna med hjälp av moderskapspenning, och om mamman inte kan vårda barnet kan stödet ändras till föräldrapenning som ges till pappan. Bidragssystemets ideologi verkar vara att mamman är viktigare under de första månaderna av barnets liv.

I de sverigesvenska broschyrerna tilltalas läsaren totalt 864 gånger – betydligt fler gånger än läsaren omtalas. Det är alltså vanligt att läsare tilltalas i de sverigesvenska broschyrerna. I faktabladet är situationen en annan. Faktabladet *Barnbidrag* uppvisar en liknande fördelning mellan läsartilltal och läsaromtal som broschyrerna. I faktabladet *Pappadagar* är dock fördelningen 50–50 mellan läsartilltal och läsaromtal, och i faktabladet *Föräldrapenning* är förhållandet knappt 60 % läsartilltal och drygt 40 % läsaromtal. Totalt sett finns det 48 belägg på tilltalad läsare och 62 belägg på omtalad läsare i faktabladet. Därmed går det inte för faktabladets del att säga vilket som prefereras, läsartilltal eller

läsaromtal. Ordförrådsanalysen visade att i faktabladerna som helhet är *du* vanligare än *föräldrar*, men att båda är mycket vanliga.

I det sverigesvenska materialet används både *du* och *ni* för läsartilltal – i faktabladerna dock endast *du*. Båda föräldrarna tilltalas med *ni* i ökande grad så att i broschyrerna år 2006 tilltalas båda föräldrarna mer än år 2004. Det *ni* som används i broschyrerna är alltså inte en s.k. v-form eller ett ”artigt” niande, utan *ni* används som pronomen för andra person plural, tilltal av fler än en person. I dessa socialförsäkringsbroschyrier avses alltså båda föräldrarna.

När det gäller *du* i det sverigesvenska materialet finns det en viss skillnad i antalet mellan åren 2004 och 2006. Antalet *du* ökar i broschyrerna år 2006, från 158 till 228 i *Barnfamilj* och från 182 till 219 i *Blivande föräldrar*. Läsaren verkar alltså bli synligare, för broschyrerna är lika långa. I faktabladerna varierar antalet *du* så att *Föräldrapenning* har flest belägg och *Barnbidrag* har minst belägg. I *Pappadagar* avser alla *du* pappan medan det i de övriga faktabladerna avser båda föräldrarna.

I broschyrerna finns det en tydlig variation i vem *du* avser. Lena Lind Palicki (2005) undersöker Försäkringskassans broschyrer i genusbelysning, och diskuterar du-tilltalet ur ett jämställdhetsperspektiv. Därmed avgränsas min avhandling så att jag inte diskuterar jämställdhetsideologin. Jag vill ändå undersöka vem som avses med *du* för att få en korrekt bild av den tänkta läsaren i texten. I broschyrerna *Barnfamilj* från år 2004 och 2006 riktar sig kring 97 % av alla *du* till båda föräldrarna. I vissa stycken tilltalas specifikt mamman eller pappan, pappan tilltalas totalt 5 gånger medan mamman tilltalas en gång. I broschyrerna *Blivande föräldrar* tilltalas båda föräldrarna med *du* i ca 77 % av beläggen. *Du* riktar sig till mamman i 35 respektive 36 fall. *Du* riktar sig till pappan sex gånger år 2004 och hela 14 gånger år 2006. Samtidigt ökar totalantalet *du*.

I broschyren *Blivande föräldrar* finns det med andra ord mest tilltal av båda föräldrarna och därtill en klar betoning av mamman, en betoning som avtar något år 2006. Broschyren vänder sig till personer som väntar barn, kanske sitt första barn, och därmed står graviditeten, föräldraskap och barnets första månader i centrum. I broschyren *Barnfamilj* tilltalas båda föräldrarna, och dessutom tilltalas pappan fler gånger än mamman. I denna broschyr vänder sig institutionen till personer som redan har ett eller flera barn som inte är spädbarn längre. I *Blivande föräldrar* kan det finnas ett behov av att vända sig mera till mamman som är gravid och vars arbete och hälsa kan påverkas, medan det i *Barnfamilj* ses som viktigare att betona pappan för att han ska stanna hemma och utnyttja sin andel av föräldrapenningen. En jämförelse med läsaromtalet visar att i *Blivande föräldrar* omtalas pappan mer än mamman, medan tilltalet i samma broschyr verkar betona mamman. Om mamman därmed ses som den primära läsaren verkar det som om Försäkringskassan talar till mamman om pappan i broschyren *Blivande föräldrar*, något som Lind Palicki (2005) också kommer till.

En jämförelse av läsartilltalet i de finlandssvenska och sverigesvenska texterna är inte meningsfull att göra före år 2006. Då de finlandssvenska texterna inför ett aktivare läsartilltal sker det främst med *du*, trots att även *ni* förekommer. I de sverigesvenska broschyrerna finns vissa skillnader mellan *Barnfamilj* och *Blivande föräldrar*. I *Barnfamilj* avser läsartilltalet båda föräldrarna med enstaka specificeringar där texten tilltalar mamman eller pappan. I *Blivande föräldrar* (2006) och i den finlandssvenska *Förmåner till barnfamiljer* (2006) riktas *du* i 77 % respektive 72 % av fallen till båda föräldrarna. Mamman avses i

kring 16 % respektive 18 % av *du*. Pappan avses i ca 6 % respektive 8 % av *du*. Dessa två broschyrer har alltså ett varierat läsartilltal som inte avviker alltför mycket från varandra.

Alla läsaromnämningen, såväl läsartilltalet som omtalet, analyseras avseende vilken deltagare den tänkta läsaren har. De olika deltagarna presenterades i figur 7.5. Utifrån processanalysen är antagandet att sådana deltagarroller som hör ihop med materiella och relationella processer är vanligast för läsaren. I delkapitlen nedan görs en genomgång av de olika deltagarrollerna för läsaren i det finlandssvenska och sverigesvenska materialet.

7.3.3 Läsaren utan deltagarroll

Analysen av läsaromnämningen avseende möjliga deltagare visar att läsaren har en deltagarroll i större utsträckning än institutionen. Ungefär hälften av institutionsomnämningarna har ingen deltagarroll i Försäkringskassans broschyrer utan kategoriseras som *ej självständig*, och i FPA:s broschyrer är det ungefär en tredjedel som förs till den kategorin. Av läsaromnämningarna finns mellan 26 och 35 % i kategorin *ej självständig*. Denna kategori är alltså störst också för läsarens del och omfattar läsaromnämningen som inte fungerar som satsdel utan till exempel som en bestämning till substantiv (attribut) eller som en omständighet (adverbial). Dessa belägg har klassificerats som en *äganderelation*, *utgångspunkt för handling*, *slutmål för handling* och *annan*.

Den vanligaste av underkategorierna i *ej självständig* är gruppen *äganderelation*. Hit hör främst possessivattribut, till exempel possessivpronomenen *din* och *er* samt genitivformer som *familjens*. I de sverigesvenska broschyrerna står kring 60 % av beläggen i kategorin *ej självständig* för en *äganderelation*. I det finlandssvenska materialet finns det en viss variation mellan de olika åren. I kategorin *ej självständig* utgjorde andelen *äganderelation* år 2003 och 2004 knappt 60 % medan den år 2006 uppgick till så mycket som 86 % av omnämningarna i kategorin.

Den andra stora gruppen inom *ej självständig* är *annan*. Det finns inga fall av *utgångspunkt för handling* då det gäller läsaren, och endast ett fåtal fall där läsaren utgör *slutmål för handling*. Dessa kategorier diskuteras inte i någon större utsträckning.

Många av possessivattributen är av det slag som SAG (del 3, s. 31–32) kallar subjektiv genitiv medan de i SFL-termer kallas *grammatisk metafor*. Det innebär att en handling osynliggörs genom en inpackning. I nominalfrasen *mammans val* har mammans handling (mammans väljer) osynliggjorts genom en nominalisering. Nominaliseringen gör valet till något osynligt och självklart istället för att presentera mamman som en aktiv, deltagande, part. I analysen i UAM Corpus tool har *mammans* analyserats som läsaromtal av *mamma*, men med underklassifikationen *ej självständig* och *äganderelation*. På motsvarande sätt analyseras *din arbetsgivare* som läsartilltal med *du*, men med underklassifikationen *ej självständig* och *äganderelation*. Här finns ingen explicit handling som osynliggjorts. Däremot finns det en tydlig men underförstådd possessiv relationell betydelse.

En närmare granskning av de läsaromnämningen som klassificerats som *ej självständig* och *äganderelation* visar att i de nyaste broschyrerna används mest possessiva pronomen. Då ett substantiv för den tänkta läsaren används är det oftast i kombination med *inkomst*, till exempel *familjens inkomster*. Normalfallet är alltså att nominalfrasen kan skri-

vas ut som en relationell process, ”den inkomst familjen har” och ”den arbetsgivare du har”, snarare än en materiell process, ”det val mamman gör” och ”det merarbete föräldern gör” (*föräldrarnas merarbete*). I en utvidgning av analyserna kunde dessa äganderelationer öppnas upp och analyseras systematiskt, eftersom de förmedlar betydelser. Inom ramen för denna avhandling görs detta dock inte.

Kategorin *annan* är på många sätt problematisk och heterogen. Med den avses ett läsaromnämmande (tilltal eller omtal) som står utan något finit eller som är något mer komplicerat än en tydlig *äganderelation*, *utgångspunkt för handling* eller *slutpunkt för handling*. Läsaromnämmande som kategoriserats som *annan* förekommer främst i rubriker och i infinitivkonstruktioner. Exempel på *annan* för läsare är till exempel *Dagpenningen beräknas separat för mamman och pappan* (*Förmåner till barnfamiljer* 2004), *Föräldrapenningsperioden för adoptivföräldrar börjar...* (*Förmåner till barnfamiljer* 2004). I båda fallen finns det en tydlig relation mellan processen och den omtalade läsaren, *mamman* och *pappan* respektive *adoptivföräldrar*. Det har dock varit svårt att analysera relationen. *För mamman och pappan* kan kanske vara något slags Mål eller Utsträckning för den materiella processen medan *för adoptivföräldrar* fungerar som en bestämning till *föräldrapenningsperioden*. Det som förts till kategorin *annan* har inte analyserats i detalj eftersom det skulle kräva detaljerade sats- och frasanalyser vilket jag inte ansett vara motiverat inom ramen för denna avhandling.

7.3.4 Läsaren med deltagarroll

De flesta läsaromnämmanden utgör deltagare, andelen rör sig kring 70 % i de olika broschyrerna. Den betydelse som institutionen och bidragssystemet knyter till de olika parterna i kommunikationssituationen friläggs genom en analys av vilka deltagare som är aktiva och passiva i texten.

Genomgången i detta delkapitel koncentrerar sig på de vanligaste deltagarna. Av tabellerna i bilagorna 6, 7 och 8 framgår vilka alla deltagare som läsaren är. Exempelen har valts så att de illustrerar såväl variationen i uttryckssätten som verksamheten vid institutionerna. De exempel som jag tar upp är inte nödvändigtvis de uttryck som är de vanligaste i materialet. Vissa uttryck och konstruktioner är vanligare eller ovanligare än mängden exempel ger vid handen.

7.3.4.1 Läsaren som Aktör

I de finlandssvenska broschyrerna är läsaren Aktör i 24–26 % av alla läsaromnämmanden. I de sverigesvenska broschyrerna är motsvarande andel 20–22 %, det vill säga läsaren är Aktör något oftare i de finlandssvenska broschyrerna. Ser man på antalet är läsaren Aktör 281 gånger i det sverigesvenska materialet och 331 gånger i det finlandssvenska materialet, men det finlandssvenska materialet är något större än det sverigesvenska.

Då läsaren är Aktör kan läsaromnämmandet ske på olika sätt. Det kan vara det opersonliga pronomenet *man*, ett substantiv (t.ex. *pappa*) eller direkt läsartilltal med *du*. I exempel 7.14 är referenten *pappa* Aktör.

Exempel 7.14

En nybliven pappa som deltar i vården av sitt barn och som då inte förvärvsarbetar eller studerar på heltid kan söka faderskapspenning hos FPA.

(Förmåner till barnfamiljer 2004, s. 8)

Exempel 7.14 inleder avsnittet om faderskapspenning i broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2004). Huvudsatsen är *En nybliven pappa ... kan söka faderskapspenning hos FPA*. Nominalfrasen *en nybliven pappa...* är Aktör. Samma huvudord, *pappa*, fungerar som Aktör också i de efterföljande relativa bisatserna vilka ingår i nominalfrasen och inleds med *som*: *...som deltar i vården av sitt barn, ...som då inte förvärvsarbetar eller studerar på heltid*. Bisatserna fungerar som efterställda attribut, de specificerar egenskaper hos, eller snarare krav på, pappan, nämligen att han inte arbetar eller studerar utan står utan annan inkomst och sysselsättning under denna period. Pappan har dock kategoriserats som Aktör endast en gång i UAM Corpus tool.

Innan FPA började med ett aktivt läsartilltal användes ofta *man* för läsaren. I exempel 7.15 nedan finns det två Aktörer som båda anges med *man* och dessutom en Mottagare som också anges med *man*:

Exempel 7.15

Om man arbetar i Finland kan man ta ut moderskaps-, faderskaps- eller föräldraledighet under den tid som man får moderskaps-, faderskaps- eller föräldrapenning från FPA.

(Förmåner till barnfamiljer 2003, s. 3)

I exempel 7.15 fastställs först en situation eller ett villkor för läsaren, i villkorsbisatsen *om man arbetar i Finland*. *Man* avser här alla som arbetar i Finland, i pronomenets generaliserande betydelse, och fungerar som Aktör. I huvudsatsen anges vad läsaren som Aktör kan göra, nämligen *ta ut moderskaps-, faderskaps- eller föräldraledighet*. Dessutom specificeras tidsperioden närmare i en temporal bisats där ett tredje *man* ingår. Detta läsaromnämmande har klassificerats som Mottagare. Varje *man* kunde ersättas med *du* i exemplet utan att deltagaren skulle bli en annan. Däremot är betydelsen av *man*, eller den som pronomenet syftar på, inte exakt den samma som för *du*. Används *du* avses läsaren, föräldern. Vid *man* tvingas läsaren välja att läsa texten så att *man* står för ett läsaromnämmande, eller kanske rentav ett läsartilltal.

I det finlandssvenska exemplet ovan var handlingen att ta ut ledighet. I följande exempel, 7.16, är läsaren Aktör i en materiell process som uttrycker samma sak, att ta ut sin ledighet eller lyfta sin förmån. I den sverigesvenska socialförsäkringskontexten uttrycks detta med *ta ut föräldrapenning* respektive *ta ut dagarna*.

Exempel 7.16

Som gravid kan du börja ta ut föräldrapenning från och med 60:e dagen innan beräknad förlossning.

(Barnfamilj 2006, s. 8)

I exempel 7.16 vänder sig institutionen till den förälder som är gravid, mamman. Men institutionen skriver inte ut "som blivande mamma" utan använder uttrycket *som gravid*. Detta uttrycker omständigheten Roll, och därmed använder institutionen en rollbeteckning istället för ordet *mamma*. Det verkar som om institutionen undviker ordet *mamma*. Stycket har rubriken *Föräldrapenning under graviditeten*, och vänder sig uttryckligen till den gravida kvinnan, men ändå används inte *mamma*. Anser institutionen att en kvinna blir mamma först då barnet är fött? Eller vill institutionen undvika *mamma* för att lämna utrymme för andra familjeformer? En blivande adoptivmamma är ju inte gravid, och i familjer med två mammor finns en gravid och en som inte är det. Då skulle institutionens betoning här avse att den som är gravid kan ta ut föräldrapenning före förlossningen, medan andra mammor inte kan göra det. Nästa stycke bär rubriken *Om du ska bli pappa*, och då omtalar institutionen pappan med orden *du som blivande pappa*. Här används också omständigheten Roll, men ordet *pappa* skrivs ut. Det verkar alltså som om institutionen inte använder ordet *mamma* i lika hög grad som *pappa*, kanske för att inte stöta sig med någon tänkt läsare eller för att undvika generaliseringar, medan det är mer godtagbart att använda ordet *pappa*. Exempel 7.16 och liknande textavsnitt kan förklara de stora skillnaderna i förekomsten av de två orden, att *pappa* omtalas mer än *mamma* i Försäkringskassans broschyrer och faktablad.

Förutom att *ta ut* ledighet och dagar är vanliga verb med möjlig materiell betydelse *lämna in*, *ansöka om*, *sköta*, *fylla i* osv. Många av dessa förekommer i sammanhang där en tydlig deltagare saknas. Den konkreta anvisningen om hur läsaren söker bostadsbidrag ges i en infinitivfras i exempel 7.17. Bruket av infinitivfraser leder till att processerna osynliggörs. I exempel 7.17 osynliggörs ifyllandet av blanketten.

Exempel 7.17

Du ansöker om bostadsbidrag genom att fylla i en särskild blankett som finns hos Försäkringskassan.

(Barnfamilj 2006, s. 16)

I exempel 7.17 tilltalas läsaren med *du* och informationen ges i en påstående sats där läsaren är Aktör. *Ansöka* är en vanlig process i såväl det finlandssvenska som det sverigesvenska materialet, men istället för *ansöka* användes tidigare *söka* i de finlandssvenska broschyrerna. I de finlandssvenska broschyrerna anges också numret och namnet på den blankett som den sökande ska använda. Instruktionen är mer exakt. Båda institutionerna räknar med att de sökande själva ska använda sig av internet eller telefonbeställning, eller hämta sina blanketter på FPA-byrån respektive Försäkringskassans lokalkontor. I FPA:s broschyr ges också anvisningar om andra ställen där blanketter finns: *Du hittar blanketter för ansökan om dagvårdsplats bl.a. på daghemmen och andra kommunala verk (Förmåner till barnfamiljer 2006, s. 20).*

Ovan har illustrerats hur ansökningsprocessen och själva ansökan är central i verksamheten. En vanlig process i det finlandssvenska materialet då läsaren fungerar som Aktör är processen *lämna*. I exempel 7.18 nedan är processen i fråga kärna i satsen.

Exempel 7.18

Du skall lämna in ansökan senast 2 månader före din beräknade nedkomst.
(Förmåner till barnfamiljer 2006, s. 2)

I exempel 7.18 finns ett modalt hjälpverb, *skall*, med den traditionella stavningen med *ll*²¹. I exemplet ovan ger institutionen läsaren en uppmaning om när läsaren ska *lämna in ansökan*. Läsaren ska se till att institutionen får de blanketter och uppgifter som krävs. I detta fall riktar sig institutionen till modern eftersom det handlar om moderskapsunderstöd. Läsaren åläggs här att själv ta ansvar för att ansökan kommer in i tid. Förutom att läsaren är Aktör, finns det också en stark uppmaning gentemot denna Aktör i och med *skall*. Tidpunkten som anges relateras till barnets beräknade födelse. Redan innan barnet fötts kretsar många kriterier i denna socialförsäkringsverksamhet kring barnet, till exempel barnets ålder, boende och eventuella sjukdomar, samt hur många de barn som föds är och om barnet är biologiskt eller adopterat.

Läsaren konstrueras som en självständig deltagare och Aktör, i synnerhet vid Försäkringskassan. Den tänkta läsaren är självständig inte enbart i texten som deltagare utan i socialförsäkringssystemet, vilket exempel 7.19 illustrerar:

Exempel 7.19

Du kan snabbt och enkelt sköta flera av dina ärenden hos Försäkringskassan med hjälp av våra självbetjäningstjänster på www.forsakringskassan.se.
(Barnfamilj 2006, s. 20)

I exempel 7.19 uppmanas läsaren att sköta sina ärenden själv. Det gör institutionen genom en påståendesats med *kan*: *du kan snabbt och enkelt sköta...* Adverbena *snabbt* och *enkelt* argumenterar för detta sätt att få betjäning, som självbetjäning.

Självbetjäningstjänsterna som finns på institutionens webbplats kräver dels en dator med nätuppkoppling, dels en elektronisk id-handling. De kräver alltså såväl infrastruktur som kunskap om hur elektronisk kommunikation sker. Man kan anta att de flesta föräldrar har åtminstone grundläggande kunskaper om detta, men alla har det inte. Motsatsen till internet, ett personligt besök, ges inte här som ett alternativ, utan tvärtom kan man kanske läsa in att ett personligt besök inte är *snabbt och enkelt*. Enligt mina observationer vid Försäkringskassans lokalkontor (t.ex. i Stockholm 9.10.2008) finns det flera som behöver personlig betjäning och köerna är långa. Såväl Försäkringskassan som FPA har börjat skära ner på antalet lokalkontor och byråer och övergår därmed alltmer till att ta emot ansökningar över internet. Det gör läsaren till en aktiv Aktör inte enbart i texten, utan också i hela socialförsäkringsverksamheten.

²¹ Broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2006) vacklar något i bruket av *ska* eller *skall* i och med att båda förekommer. Tidigare finlandssvenska broschyrer använder *skall* medan Försäkringskassan i hela materialet använder *ska*. Det finlandssvenska offentliga språket följer med andra ord några steg efter Sverige på denna punkt.

7.3.4.2 Läsaren som Mottagare

Antalet belägg på läsarrollen Mottagare i en materiell process varierar mellan de olika broschyrerna. I de sverigesvenska broschyrerna är läsaren Mottagare totalt 159 gånger, vilket ger en procentuell andel på 12–15 % av alla läsaromnämningen. I det finlandssvenska materialet är läsaren Mottagare 197 gånger, vilket i sin tur ger en procentuell andel på 14–17 % av alla läsaromnämningen. Läsaren är alltså i något högre utsträckning Mottagare i det finlandssvenska materialet, framför allt i broschyren från år 2003. I broschyrerna från år 2006 har *Förmåner till barnfamiljer* och *Barnfamilj* en ungefär lika stor andel läsare som Mottagare medan *Blivande förälder* har en lägre andel.

I samband med diskussionen om materiella processer (6.1.1) konstaterades att det är möjligt att vissa verb med materiell betydelse förekommer utan deltagaren Aktör. Jag antydde att *få* kunde vara ett sådant verb. Deltagaren Mottagare förekommer ofta med *få*. I ordförrådsanalysen framkom att andelen *få* minskar i det sverigesvenska materialet och ökar i det finlandssvenska materialet.

Såväl en omtalad som tilltalad läsare kan utgöra Mottagare. Som Mottagare fungerar till exempel *ni*, *dig*, *du* men också nominalfraser som består av substantiv. I exempel 7.20 är *ni* Mottagare.

Exempel 7.20

Efter barnets födelse får ni automatiskt gemensam vårdnad om ni är gifta med varandra.
(*Blivande förälder* 2006, s. 5)

I exempel 7.20 utgörs Mottagaren av de direkt tilltalade föräldrarna. Meningen inleds med en tidsangivelse, *efter barnets födelse*, och avslutas med en bisats som anger ett villkor för när påståendet i huvudsatsen gäller. Huvudsatsens påstående, *får ni automatiskt gemensam vårdnad*, gäller alltså enbart om föräldrarna är gifta. Det Mottagaren får är inget konkret ting utan en administrativ och juridisk rättighet eller förpliktelse som berör barnets vårdnad. Mottagare kan också få mer konkreta ting, som i exempel 7.21 där läsaren får *ett skriftligt beslut*.

Exempel 7.21

FPA skickar dig ett skriftligt beslut på din ansökan.
(*Förmåner till barnfamiljer* 2006, s. 6)

Exempel 7.21 finns i punkten *Viktigt att veta när Du ansöker om moderskapspenning* och utgör inledningen i den sista punkten. Institutionen är här Aktör, och detta exempel kan jämföras med ett motsvarande sverigesvenskt exempel, exempel 7.3, där institutionen omnämndes som *vi* och där det var frågan om en blankett. Här är det frågan om ett beslut i form av ett brev som postas hem till den sökande. Nästa mening innehåller information om att anvisningar för överklagande av beslutet följer med beslutet. Såväl blanketten som beslutsbrevet är exempel på andra texter som existerar parallellt med eller som uppstår till en följd av broschyrtexterna och bildar intertextuella textkedjor. Trots att ingen egentlig

ansökningshändelse skett förutser institutionerna dessa kommande texter som tillkommer som en följd av läsarens förestående handlingar.

Då läsaren är Mottagare är det (vanligtvis) av ett ekonomiskt stöd som ges av institutionen. Givandet genomförs ofta med verbet *få* eller *betala*. I exempel 7.22 och 7.23 ges exempel på Mottagare med *få* i processkärnan, i exempel 7.24 ges exempel på Mottagare med *betala* i processkärnan.

Exempel 7.22

Adoptivföräldrar kan också få partiell föräldrapenning

(*Förmåner till barnfamiljer* 2003, s. 13)

I exempel 7.22 är det *adoptivföräldrar* som fungerar som Mottagare av bidraget *partiell föräldrapenning*. I det aktuella avsnittet informerar institutionen om villkoren för föräldrapenning till adoptivföräldrar. Satsadverbialet *också* används för att betona att adoptivföräldrar förutom detta bidrag även kan få partiell föräldrapenning. Meningen i exempel 7.22 står ensam i ett eget stycke, precis som meningen innan. I FPA:s broschyrer förekommer det ofta att ett stycke består av endast en mening. Principen om en tanke i ett stycke dras med andra ord till sin spets (Strömquist 1998: 20–21; jfr Jarrick & Josephson 1988: 62 ff.).

Följande exempel, 7.23, inleds med en beskrivning av Mottagaren *du*, då institutionen skriver *som förälder kan du få ...* Den predikativa subjunktionsfrasen (Hultman 2003: 250) ”som X” och ”som är X” i samband med *du* används för att specificera vem *du* avser: mamman, pappan, föräldern osv. De fungerar som omständigheter som betecknar Roll (Holmberg & A-M Karlsson 2006: 102–107). Dessa betecknar alltså en egenskaps- eller identitetsrelation mellan *du* och dess referent. I de fall inget verb står utskrivet har relationen inte annoterats i UAM Corpus tool. Vanligtvis står frasen efter *du*, men i 7.23 har skribenten valt att flytta fram definitionen till meningens början:

Exempel 7.23

Som förälder kan du få ersättning för 60 dagar per barn och år.

(*Barnfamilj* 2006, s. 12)

Det föräldern får i exempel 7.23 är *ersättning*, och sist i meningen förklaras för hur många dagar ersättningen betalas: *60 dagar per barn och år*. I exemplet är det frågan om tillfällig föräldrapenning, som ger en förälder möjlighet att stanna hemma och vårda ett barn (som inte fyllt tolv år) när barnet är sjukt. I hela det aktuella stycket, liksom i exempel 7.23, är *kan* frekvent. Läsaren *kan* ha rätt till tillfällig föräldrapenning, *kan* få ersättning och så vidare.

I exemplen 7.22 och 7.23 har det varit tydligt att betydelsen som förmedlas är att läsaren är Mottagare i processen *få*. Givaren eller Aktören är i dessa meningar utskriven. Utifrån kunskapen om kontexten vet läsaren att bidragen betalas av institutionen. För en läsare som eventuellt saknar denna kunskap kan utbetalaren förbli anonym.

I exempel 7.24 är det verbet *betala* som utgör processkärnan. Mottagaren består av en lång nominalfras med pronomenet *den* som huvudord.

Exempel 7.24

Flerbarnstillägg betalas automatiskt ut till den som får barnbidrag för tre eller flera barn.

(Barnfamilj 2004, s. 9)

Nominalfrasen i exempel 7.24 blir lång på grund av att det ingår en relativ bisats i *den*. Bisatsens funktion är en bestämning till *den*, huvudordet, som preciserar de kriterier som den person som här avses ska uppfylla. Kriterierna är att personen ska ha *tre eller flera barn* och få *barnbidrag* för dessa, då betalas bidraget *flerbarnstillägg*. Tolkningen att *den* här är ett läsaromnämmande bygger på kunskap om kontexten och på vad som står i den omgivande texten. Isolerat från sitt sammanhang är det inte sagt att *den* skulle ses som ett läsaromnämmande. Den betalande parten, institutionen, finns inte utskriven. I det sverigesvenska materialet nämns institutionen inte lika ofta som i det finlandssvenska materialet, men för båda institutionerna gäller att det faktum att det är institutionen som betalar ut förmånerna är en tyst kunskap som läsaren förutsätts känna till. Det finns undantag, meningar där institutionen står som Aktör för en utbetalning (exempel 7.2), men det verb som flest gånger står i passiv diates i det finlandssvenska materialet är *betalas*. Förutom att osynliggöra institutionen ger passivanvändningen här betydelsen av upprepning och vana. Läsarens roll som Mottagare är dock tydlig.

7.3.4.3 Läsaren som Bärare, Utpekad och Värde

Deltagaren Bärare förekommer i en relationell process. Jag har i denna avhandling inte skiljt på de olika relationella processerna i samband med processanalysen, vilket vållar en del problem då deltagarna ska identifieras. Att skilja på Bärare, av en kortvarig egenskap i en relationell-attributiv process, och Utpekad, med en identitet i en relationell-identifierande process, har inte alla gånger varit lätt. I detta delkapitel redogör jag främst för rollen Bärare. Relationella processer anger exempelvis vad eller hurdan någon är eller vad någon har. Verbet *är*, en relationell process, ingick enligt ordförrådsanalysen i de vanligaste orden i det sverigesvenska materialet.

Det är vanligare att den tänkta läsaren är Bärare i de sverigesvenska broschyrerna vilket är naturligt eftersom antalet relationella processer är större. Andelen Bärare av alla läsaromnämmanden ligger mellan 21 % och 25 % i det sverigesvenska materialet, alltså högre än andelen Aktör. I antal handlar det om 61–77 stycken. I det finlandssvenska materialet är andelen Bärare betydligt lägre, 13–17 % av läsaromnämmandena. Sett till antalet är variationen stor, mellan 44 belägg i broschyren från år 2003 och 86 belägg i broschyren från år 2006. Om förekomsten av tänkta läsare som är en deltagare i en relationell sats jämförs med andelen huvudsatser och underordnade satser med relationell processkärna, blir resultatet att den tänkta läsaren är deltagare i ungefär hälften av satserna. I 7.2.3.4 konstaterades att institutionen är deltagare i en mycket liten del av de relationella satserna.

Det vanligaste uttrycket för ägande är i dessa texter uttrycket *ha rätt till* eller *ha rätt att*. Egenskaper och identitet uttrycks inte enbart genom deltagaren Bärare, utan också i

substantiv och nominalfraser där en handling nominaliserats i en grammatisk metafor. Detta har jag tangerat i 7.3.3, men dessa relationer ingår inte i beräkningarna.

Exempelgenomgången inleds med de relationella processer som anger en äganderelation. I exempel 7.25 finns det två läsartilltal där läsaren är deltagaren Bärare.

Exempel 7.25

Om du har ett barn som p.g.a. sjukdom eller handikapp omfattas av förlängd läroplikt har du rätt att vara partiellt vårdledig tills ditt barn har gått ut sitt tredje läsår.

(Förmåner till barnfamiljer 2006, s. 21)

Den första Bäraren i exempel 7.25 är en tilltalad förälder som *har ett barn*. I villkorsbisatsen som inleder meningen preciseras inte bara denna situation utan också en egenskap för barnet som föräldern har en "äganderelation" till, att det *omfattas av förlängd läroplikt*. Den andra Bäraren är samma förälder med "äganderelationen" till barnet, och nu fastslås att denna har en äganderelation även till en rättighet, nämligen *rätten att vara partiellt vårdledig tills ditt barn har gått ut sitt tredje läsår*. Processen *omfattas* har jag analyserat som en relationell process, och därmed skulle också *barn* kunna vara Bärare ifall övriga deltagares deltagarroller analyseras.

Att ha barn är en varaktig egenskap men av en mer possessiv natur, och det är enligt min uppfattning inte en del av en identitet. Exempel på en mindre varaktig egenskap ges i exempel 7.26. *Att vara arbetslös* ligger i gränzonen mellan relationell-attributiv och relationell-identifierande process.

Exempel 7.26

Är du arbetslös vid barnets ettårsdag måste du vara anmäld som arbetssökande på Arbetsförmedlingen.

(Barnfamilj 2006, s. 9)

Exempel 7.26 inleds med *du* i en frågeformad villkorsbisats som anger en egenskapsrelation eller situation: *är du arbetslös*. Jag har valt att tolka denna som en egenskapsrelation snarare än en identitetsrelation, det första *du* är därmed deltagaren Utpekad. Kriteriet *vid barnets ettårsdag* skrivs också ut, och därefter följer uppmaningen till läsaren, med det starka modala hjälp verbet *måste*: *måste du vara anmäld som arbetssökande*. Det gäller alltså för föräldern att anmäla sig till Arbetsförmedlingen vid barnets ettårsdag, eller mer precist *direkt den dagen då du gör uppehåll i ditt uttag av föräldrapenning* vilket klargörs i följande mening. Den senare Bäraren, som har en egenskapsrelation till *vara anmäld som arbetssökande*, kan eventuellt ha en identitetsrelation till *arbetssökande*. Eftersom relationen primärt är en icke-varaktig egenskapsrelation har *du* klassificerats som Bärare.

Det finns några läsaromnämningen där den tänkta läsaren tydligt ingår som deltagare i en relationell-identifierande process och har identitetsrelationer. Då är läsaren deltagaren Utpekad eller Värde. I båda varieteterna finns det några belägg på dessa deltagare. I absoluta tal finns det totalt 42 belägg på Utpekad och Värde i de sverigesvenska broschyrerna och totalt 37 belägg på Utpekad och Värde i de finlandssvenska broschyrerna. Det är inte

enbart identitetsrelationer hos individer som har klassificerats som relationella-identifierande processer. Även abstraktare företeelser som termer, bidragstyper etc. kan ingå i identitetsrelationer:

Exempel 7.27

En adoptivförälder likställs med biologisk förälder.

(Barnfamilj 2004, s. 5)

I exempel 7.27 jämförs två begrepp med varandra, *adoptivförälder* (Utpekad) och *biologisk förälder* (Värde). Meningen finns i början av broschyren *Barnfamilj* 2004, i slutet av det första stycket på den första egentliga textsidan. Institutionen likställer, utgående från gällande lagar, *en adoptivförälder* och *biologisk förälder*. Detta är den klassiska identitetsrelationen där det går att placera ett likhetstecken mellan två delar: *En adoptivförälder = biologisk förälder*. Nu menar institutionen inte att begreppen betyder det samma, utan att de behandlas på samma sätt vid institutionen. Inledningen till broschyren består av ett stycke om vilka som juridiskt ses som ett barns föräldrar, och vilka som har vårdnaden om barnen. Efter dessa definitioner av gemensam vårdnad och föräldraskap konstateras att samma som sagts om föräldrar gäller för adoptivföräldrar. Ingenstans i detta första stycke står det dock något om *biologiska föräldrar*, utan den termen introduceras först i den sista meningen tillsammans med *adoptivförälder*. Läsaren förutsätts själv dra slutsatsen att *förälder*, *biologisk förälder* och *adoptivförälder* har samma rättigheter.

7.3.4.4 Läsaren som Talare

I det undersökta materialet är den tänkta läsaren Talare i en verbal process, men endast en gång Lyssnare. Andelen Talare uppgår i det sverigesvenska materialet till 6–7 % av alla läsarnämmanden och i det finlandssvenska materialet till 4–6 %. I absoluta tal finns det totalt 82 belägg på Talare i de sverigesvenska broschyrerna och 66 Talare i de finlandssvenska broschyrerna.

Som Talare förmedlar läsaren vanligen ett budskap till institutionen. I exempel 7.28 informerar institutionen läsaren om att läsaren är förpliktad att informera institutionen ifall det sker förändringar av något slag i läsarens ekonomiska situation. Då konstrueras den tänkta läsaren som deltagaren Talare och institutionen som deltagaren Lyssnare.

Exempel 7.28

Förmånstagaren skall omedelbart meddela FPA om förändringar i barnavårdsarrangemangen och i familjens inkomster för att stödet skall kunna betalas på riktiga grunder.

(Förmåner till barnfamiljer 2003, s. 20)

I exempel 7.28 används *förmånstagaren* om läsaren, och det är denna förmånstagare som ska *meddela FPA om förändringar*. Tvånget uttrycks här med det modala hjälpverbet *skall*. Ordet *förmånstagaren* omtalar läsaren i tredje person och är distanserande. Det används endast två gånger i broschyren från år 2003 och en gång i broschyren från 2004. Ett

annat ord som kan ses som distanserande är *sökande*. Det förekommer också i FPA-broschyrerna från år 2003 och 2004. I exempel 7.29 är tilltalet intimare:

Exempel 7.29

Om din arbetsinkomst ändras när du tar ut föräldrapenning ska du anmäla det till Försäkringskassan.

(*Blivande förälder* 2004, s. 10)

Försäkringskassan tilltalar läsaren med *du* och det läsaren här ska göra är *anmäla*. Processen *anmäla* används frekvent i Försäkringskassans texter, för denna verbala handling där läsaren kommunicerar med institutionen. Uppmaningen med det modala hjälpverbet *ska* föregås i exempel 7.29 av en inledande villkorsbisats som anger den händelse som läsaren ska kommunicera till institutionen, *om din arbetsinkomst ändras*, och en adverbial bisats som beskriver den situation som föreligger, *när du tar ut föräldrapenning*. Anmälningen till Försäkringskassan ska alltså göras endast om situationen och händelsen är aktuella för läsaren.

I exempel 7.30 är föräldrarna tilltalade som *ni*, och här uppmanas föräldrarna att kontakta en domstol om de inte kan komma överens om barnets boende.

Exempel 7.30

Är ni inte överens kan ni be en domstol besluta i boendefrågan.

(*Barnfamilj* 2006, s. 5)

Institutionen kan alltså även hänvisa läsaren som Talare till en annan institution än socialförsäkringsinstitutionen. Processen *be* är en tydlig verbal process, men sammanhanget är kanske något överraskande. Att vända sig till en domstol och inleda en juridisk process för att få ett beslut uttrycks med uttrycket *be en domstol besluta*. En juridisk process om barnets boende får väl anses vara en rätt upprivande och komplicerad process. Den är ett resultat av något mer än att inte vara överens. Snarare är det väl frågan om att föräldrarna grälat och tvistat under en längre tid om det går så långt som till ett domstolsbeslut. På denna punkt verkar institutionen vilja uttrycka sig något förenklande i det problematiska ämnet. Antagligen vill man inte på den första egentliga textsidan i broschyren till barnfamiljen ta upp en sådan upprörande sak varför frågan förbigås med diskretion. Det som saknas i sammanhanget är en hänvisning till någon medlingsinstans som föregår domstolsbehandling. Längre bak i broschyren informerar institutionen om möjligheten till samarbetssamtal i kommunens regi.

7.3.4.5 Läsaren som Upplevare

Läsaren är deltagaren Upplevare i mentala processer i både det finlandssvenska och sverigesvenska materialet, men i högre grad i det sverigesvenska materialet. I det sverigesvens-

ka materialet är antalet Upplevare 6–8 st. per broschyr, totalt 27 st. I det finlandssvenska materialet är antalet 4–6 per broschyr, totalt 15 st. Upplevare.

Som exempel 7.31 återges välkomsttexten eller förordet i broschyren *Blivande förälder* (2006) eftersom det ingår flera mentala processer i det (se också bild 8.1). Texten i sin helhet refererar innehållet i broschyren och informerar om hur läsaren kan använda den. I exempel 7.31 har Upplevaren understrukits och den mentala processen kursiverats.

Exempel 7.31

Välkommen till Försäkringskassan

Den här broschyren tar kortfattat upp vilka förmåner du som väntar barn eller nyligen fått barn omfattas av från socialförsäkringen. Bland annat kan du *läsa* om havandeskapspenning, föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, barnbidrag, och så kallade pappadagar som kan tas ut i samband med barnets födelse. Du kan också *läsa* om din sjukpenninggrundande inkomst, SGI, som ligger till grund för beräkning av ersättningens storlek. Även ekonomiskt stöd till funktionshindrade barn tas upp i broschyren. Missa heller inte att ta del av informationen om Försäkringskassans självbetjäningstjänster längst bak i broschyren. Om du har barn sedan tidigare, rekommenderar vi att du också *läser* broschyren **Barnfamilj**.

Vill du *veta* mer?

Mer detaljerad information om specifika förmåner finns att *läsa* och skriva ut som faktablad på www.forsakringskassan.se. Se hänvisning längst bak i broschyren.

(*Blivande förälder*, 2006, s. 3)

I exempel 7.31 finns de mentala processerna *läsa*, *veta*, *se*. Dessa är de vanligaste i det undersökta materialet. Processen *läsa* förekommer vanligen i förorden eller i andra anvisningar för hur den aktuella texten ska användas. Här används processen tre gånger i aktiva satser med *du* som Upplevare, och en gång i en infinitivfras som hänvisar till institutionens webbplats. I de aktiva satserna beskriver institutionen för läsaren vad hon eller han kan läsa om i den aktuella broschyren. I infinitivfrasen är det istället informationen på webbplatsen som läsaren hänvisas till. Uttrycket *ta del av* kunde också klassificeras som en mental process, eftersom det i det här fallet är synonymt med *läsa*. Då hänvisar institutionen till avsnittet längst bak i broschyren där institutionen informerar om självbetjäningstjänster.

Frågan *vill du veta mer* fungerar textstrukturerande och innehåller den mentala processen *veta*. Texten redogör efter frågan för hur läsaren kan *läsa* mera genom att bekanta sig med faktabladen på webbplatsen och *se* längst bak i broschyren på förteckningen över faktablad. Det är med andra ord frågan om textstrukturerande anvisningar som berör läsarens läsning. Anvisningar i imperativ av typen *se* är vanliga i synnerhet i de tidigare finlandssvenska texterna (se kapitel 6 och 8). Det finns ingen utskriven Upplevare i *se*, utan det är institutionen som så att säga tvingar läsaren att bli en Upplevare.

7.3.4.6 Sammanfattning

Läsaren omtalas och tilltalas i stor utsträckning i det undersökta materialet. Läsaromtalet berör båda föräldrarna, kategorin *förälder* är stor liksom det *du* som tilltalar båda föräld-

rarna. Läsartilltal är ovanligt i FPA:s broschyrer fram till år 2006. Broschyren år 2006 liknar de sverigesvenska broschyrerna avseende tilltal och omtal, med mest läsartilltal med *du*. FPA lägger en viss betoning på mamman. Det finländska bidragssystemet gör att mamman i vissa delar av broschyren tilltalas och omtalas mer. Försäkringskassan tilltalar mamman mer med *du* i *Blivande förälder* medan pappan tilltalas mer i *Barnfamilj*. Pappan omtalas däremot mer än mamman i båda sverigesvenska broschyrerna. De två sverigesvenska broschyrerna har något olika målgrupper, och då Försäkringskassan informerar blivande föräldrar betonas den blivande mamman mer.

En stor del av läsaromnämningarna (tilltal och omtal), kring en tredjedel, har analyserats som *ej självständiga* vilket betyder att de har en *äganderelation* i form av ett possessivattribut eller är delar av en bestämning, ett attribut, till ett huvudord i en nominalfras. Vidare kan läsaromnämningarna vara delar av adverbial/omständigheter av olika slag. Dessa olika funktioner gör den tänkta läsaren synlig, men läsaromnämningen i gruppen *ej självständig* är inte deltagare i satsen varför de inte klassificeras med en deltagarroll. I en framtida analys kunde gruppen analyseras i större detalj.

De flesta läsaromnämningen, ca 65–75 %, är deltagare. De vanligaste deltagarna för läsaren är i det finlandssvenska materialet Aktör, Mottagare, Bärare och Talare. I det sverigesvenska materialet är de vanligaste deltagarna för läsaren Bärare, Aktör, Mottagare och Talare. De vanligaste deltagarna är med andra ord de samma i de två varieteterna, men den inbördes ordningen varierar enligt vilka processtyper som förekommer i de finlands-svenska och sverigesvenska texterna.

Eftersom de vanligaste processerna i materialet är de materiella och relationella processerna är det inte oväntat att Aktör, Bärare och Mottagare är vanliga. Läsaren är Mottagare i materiella processer som *få* och *betala*. Antalet verbala processer är också stort, och läsaren som Talare är en vanlig deltagare i verbala processer, vanligare än institutionen. Däremot är läsaren inte Lyssnare.

Äganderelationer uttrycks med kategorin *ej självständig* och *äganderelation* i nominalfraser där läsaren tilltalas med possessivt pronomen (*din*) eller där ett substantiv i genitiv används (*pappans*). Dessutom uttrycks ägande i vissa relationella processer, då har läsaren fått deltagarrollen Bärare. Ett frekvent uttryck med denna deltagare är *ha rätt till*.

7.4 Sammanfattning och diskussion

I detta kapitel har jag redogjort för min analys av kommunikationsparter och deltagare i texten. Tyngdpunkten har legat på läsaren och institutionen och hur dessa synliggörs i de undersökta broschyrerna och vilka deltagare de är. I denna sammanfattning kommer jag att diskutera mina resultat.

Institutionen synliggörs i texten genom omnämning av institutionsnamnet, pronomen *vi* för institutionen, omnämning av institutionens webbplats och institutionens kontor. Såväl Försäkringskassan som FPA omnämner i de flesta fall sig själva med institutionsnamnet. Försäkringskassan använder *vi* oftare än FPA och hänvisar ofta till sin webbplats. Också FPA hänvisar läsaren till sin webbplats i allt större utsträckning. Hänvisningarna till webbplatsen hänger ihop med att institutionerna skapar självbetjäningssamverksamheter som

klienterna uppmanas använda. Detta innebär att institutionerna förutsätter att klienterna behärskar datoranvändning och att klienterna har tillgång till den teknik som behövs. I målgruppen föräldrar har antagligen de flesta tillgång till datorer, om inte på jobbet eller hemma så åtminstone på biblioteken, men det finns antagligen en viss variation i hur väl olika personer behärskar tekniken. En förälder som är hemma och inte på sitt förvärvsarbete har kanske inte samma möjligheter att nå institutionens webbplats hemifrån som från sitt arbete. Institutionens verksamhet och tillgänglighet är med andra ord i viss mån beroende av klienternas egen aktivitet.

Läsaren synliggörs i alla texter från år 2006 och framöver framförallt med det personliga pronomenet *du*. I de sverigesvenska broschyrerna och i *Förmåner till barnfamiljer* (2006) är förhållandet mellan läsaromtal och läsartilltal ungefär 20–80 eller 30–70. Det innebär att största delen av läsaromnämmandet görs med ett direkt tilltal. I de tidigare finlandssvenska broschyrerna, där det direkta läsartilltalet är minimalt, är förhållandet 95–5. Läsaromtalet står alltså för 95 % av alla läsaromnämmanden. En intressant iakttagelse är att antalet läsaromnämmanden ökar, närapå fördubblas, då direkt tilltal införs. Vid direkt tilltal inte bara tilltalas läsaren utan läsaren blir också betydligt mer synlig i texterna.

Liknande aktivt läsartilltal används också i Premiepensionsmyndighetens texter (Ohlsson 2007: 168) och i reklamtexter (Tandefelt 2009). Flera undersökningar av hur tilltalet utvecklats i svenskan visar att det under brytningsperioder används en nolltilltalsstrategi vilket innebär att textproducenter mellan en övergång från *Ni* till *du* kan välja att inte tilltala alls (se t.ex. Tandefelt 2009: 165–167; Mårtensson 1987: 44). Eventuellt är FPA:s broschyrer från år 2003 och 2004 exempel på denna vacklan: *Du* används, men endast i vissa rubriker, och i övrigt undviks läsartilltal helt. En annan förklaring till att tilltal undviks i de äldre finlandssvenska broschyrerna är ett inflytande från finskan där det är vanligt att undvika tilltal (Yli-Vakkuri 2005: 191–193).

De undersökta broschyrerna vänder sig i första hand till båda föräldrarna. *Du* avser i mer än tre fjärdedelar av fallen båda föräldrarna, och det vanligaste omtalet avser vanligen båda föräldrarna eller familjen. I synnerhet de sverigesvenska broschyrerna betonar i olika hög grad de olika föräldrarna. Broschyren *Blivande förälder* vänder sig tydligt till båda föräldrarna men oftare specifikt till mamman än broschyren *Barnfamilj*. Broschyren *Barnfamilj* vänder sig mest till båda föräldrarna, men *pappa* omtalas och tilltalas mera än *mamma*. Det kan bero på att institutionen i vissa delar av broschyren vänder sig direkt till pappan vilket gör att pappan är synligare än mamman. Försäkringskassan har med andra ord en modern syn på föräldraskapet – det ska delas från första början mellan mamman och pappan.

I det finlandssvenska materialet riktar sig institutionen också mest till båda föräldrarna eller familjen. Men i synnerhet då det gäller omtalet är mamman mycket synlig, och också fallen då *du* avser mamman är betydligt vanligare än de fall då *du* avser pappan. FPA – och bidragssystemet i Finland – betonar mammans roll genom att det finns specifika förmåner som riktar sig uttryckligen till mamman: moderskapsunderstödet (en förpackning eller pengar) och moderskapspenningen (som kan omvandlas till föräldrapenning för pappan). I de passager i texten som behandlar dessa bidrag uppstår en fokusering på mamman.

Fortfarande är det biologiskt sett modern som bär och föder barnet, och hennes roll betonas därför i samband med graviditeten och förlossningen och månaderna som följer.

Pappan betonas i alla broschyrer i de avsnitt som berör faderskapspenningen och i faktabladet som handlar om pappadagar.

Språkvården rekommenderar användningen av tilltal med *du* och alla nyare broschyrer använder tilltal. Detta är ett led i det som Fairclough (1992: 98, 221–222) kallar en (simulerad) demokratisering. Eftersom institutionen inte benämner sig som *vi* råder det inte ett symmetriskt förhållande mellan läsare och institution, utan det är fortfarande en asymmetrisk relation. Inom reklam används *du* enligt Korpus (2008: 181–184) för att annonsören vill att läsaren ska ”bli aktiv, medskapande och engagerad”. Institutionen önskar också en aktiv och engagerad klient, men jämbördig kan klienten aldrig bli, därför är det frågan om en simulerad jämlikhet.

Bruket av det opersonliga pronomenet *man* är tydligt på tillbakagång. Det är frekvent framför allt i den översatta broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2004). Enligt min undersökning är *man* ett särdrag som är typiskt för en översatt text. I alla direktskrivna texter, Försäkringskassans samtliga broschyrer och FPA:s nyaste broschyr, är bruket av det generaliserande pronomenet *man* på tillbakagång. *Man* är, precis som *Svensk ordbok* uttrycker det, en ”obestämd person el. grupp av personer”. Då *man* används är det mycket ospecificerat vem som avses. Detta är också förklaringen till språkvårdens rekommendation att undvika *man* (*Språkriktighetsboken*, s. 245–246, Reuter 2003: 46) och därmed hellre använda passiva konstruktioner.

I hur hög grad och på vilket sätt de olika deltagarna omnämns i texten utgör en början på analysen av med vilka betydelser läsaren och institutionen förknippas i texten. En analys av vilka deltagare kommunikationsparterna är och i vilka typiska sammanhang i texten de förekommer frilägger mer exakt hur institutionen ser på sig själv och den tänkta läsaren. Analysen av den tänkta läsaren och institutionen i texten utifrån deltagare kan frilägga något slags modellläsare och modellinstitution i texterna. Denna analys utgår från de betydelser som förmedlas genom deltagare och processtyper (jfr med Björkvall 2003).

Institutionen är textavsändare och kommunikationspart men också en deltagare i texten, dock i mindre utsträckning än läsaren. Då institutionen är Aktör är den delaktig i materiella processer som framför allt har att göra med bidragsutbetalningen. När institutionen fungerar som Mottagare handlar det ofta om att klienten ger institutionen något, vanligen en ansökan eller annat officiellt dokument. Institutionen ger med andra ord en anvisning till läsaren att läsaren ska ge institutionen något. På samma sätt anvisar institutionen läsaren om att denna ska säga något till institutionen i de verbala processer där institutionen fungerar som Lyssnare. Institutionen har i ringa grad en deltagarroll i relationella processer. Den vanliga konstruktionen med relationell process är *ha rätt* till något eller att göra något.

Läsaren är i själva verket inte *en* läsare, utan de tänkta läsarna är en mycket heterogen grupp av blivande föräldrar, personer som är anställda vid socialförsäkringsinstitutionen och anställda vid andra institutioner. I denna analys är läsaren den tänkta läsare eller modellläsare som texten konstruerar. Hurdan är då denna läsare, som institutionen skapar i texten som ett *du* eller genom omtal? I de finlandssvenska texterna finns läsaren i ungefär en tredjedel av fallen i kategorin *ej självständig*. Då den tänkta läsaren är deltagare är den Aktör, Mottagare eller Bärare, i den ordningen, samt i viss mån även Talare. I de sverigesvenska texterna är andelen *ej självständig* något mindre, och den vanligaste deltagaren

för den tänkta läsaren är Bärare. Aktör följer som en god tvåa, och därefter Mottagare. Det är något vanligare i de sverigesvenska texterna att den tänkta läsaren är en Talare än i de finlandssvenska texterna.

I kategorin *ej självständig* är läsaren vanligen en del av en äganderelation, eller så synliggörs läsaren i en rubrik eller infinitivkonstruktion utan någon finit process. Då läsaren är Aktör är det ofta frågan om hur läsaren ansöker om ett bidrag eller lyfter ett bidrag. Beroende på olika omständigheter söks och lyfts bidragen på olika sätt, varför principerna för ansökningen och uttaget av bidraget måste specificeras för den aktuella situationen. Meningarna är ofta anvisningar med påståendesatser, och den omständighet eller situation som är aktuell presenteras ofta i en bisats. Bisatserna är ofta relativa som-satser eller villkorsbisatser som inleds med *om*. Omständigheterna och situationerna anger kriterier och andra förhållanden avseende tidsperioder, anställningsform, inkomster, boendeförhållanden, släktskap m.m. Dessa villkorsbisatser eller situationsangivande bisatser vittnar om inflytande från lagspråk (vilket även Westman 1974 noterat).

Då läsaren är Mottagare i en materiell process är det oftast frågan om en påståendesats. Mottagaren kan vara en omtalad eller tilltalad läsare, och det kan vara frågan om både en eller flera Mottagare. Det som utbyter ägare är inte enbart blanketter, beslut och pengar, utan även juridiska förhållanden och information.

Deltagaren Bärare är den vanligaste deltagaren för läsaren i det sverigesvenska materialet. I de undersökta broschyrerna uttrycks egenskaps- och äganderelationer samt identitetsrelationer med relationella processer och i samband med grammatiska metaforer. Metaforerna undersöks inte separat utan jag har diskuterat några exempel på nominaliseringar där betydelsen av ett längre uttryck packats in i en nominalfras. Den vanligaste egenskapsrelationen för läsaren är att *ha* något, antingen en *rätt* till något eller någon annan possessiv relation, till exempel där läsaren *har ett barn*.

Jag anser att det inte är lätt att skilja mellan egenskapsrelationer och identitetsrelationer i detta material. Att *vara ledig* är en kortvarig egenskap, medan det är en långvarig identitet att *vara förälder*. Men hur är det med att *vara arbetslös* eller *vara barnbidragstagare*? Jag har i min analys försökt frångå deltagarnas identiteter och egenskaper och snarare se på vilken betydelse av "identitet" eller "egenskap" som förmedlas av den relationella processen. Därmed har processer som *likställs* och *kallas* blivit klassificerade som relationella-identifierande processer då de i sin kontext förmedlar en identitetsrelation snarare än en egenskapsrelation.

När läsaren är deltagaren Talare är det frågan om en verbal process där institutionen eller arbetsgivaren står som Lyssnare. Läsaren är inte Lyssnare. Institutionen som skriver texterna ser alltså den tänkta läsaren som en aktiv kommunikatör vars skyldighet det är att meddela sig med andra parter. Läsarens skyldighet att kommunicera betonas genom att institutionen i många fall använder modala hjälpverb, till exempel *skall* och *ska*, samt förstärkande adverb i satserna med verbal processkärna. Institutionen är den som med stark modalitet ger anvisningar till läsaren om vad och när läsaren ska kommunicera med institutionen, som då är Lyssnare.

Då det gäller läsaren som Upplevare i en mental process är det också vanligt att institutionen ger anvisningar om vad läsaren ska *läsa* eller *se*. Mentala processer används i detta material främst med textstrukturerande funktion.

Institutionen använder institutionsnamnet för att skapa och behålla en viss distans till läsaren, klienten. Ett personligare omnämnande med *vi* skulle göra relationen till läsaren närmare, intimare. I detta material står institutionsnamnet inte lika nära förstapersonspronomen som företagsnamnet i reklamtexter. Institutionen tilltalar redan aktivt läsaren med *du* varför *vi* skulle vara det naturliga komplementet. Eftersom det är frågan om institutionell, asymmetrisk, kommunikation används institutionsnamnet och inte förstapersonspronomen.

Deltagarna går att dela in enligt processtyperna i yttre processer, inre processer och mellanprocesser. I de yttre processerna (materiella och verbala) deltar institutionen och läsaren. I de inre processerna (mentala) och i mellanprocesserna (relationella) är institutionen inte lika ofta deltagare. Läsaren är däremot en mycket vanlig deltagare också i mellanprocesser (relationella), och i viss mån också i inre processer (mentala). Läsaren har dock flera olika deltagarroller jämfört med institutionen.

Ett annat sätt att dela in de olika deltagarna är i aktiva och passiva roller. Aktiva roller är då Aktör, Talare och Upplevare, medan passiva är Mottagare och Lyssnare. De relationella processernas deltagare är svåra att benämna som aktiva eller passiva: vissa står som utgångspunkt för en definition eller egenskap medan andra utgör själva definitionen eller egenskapen.

Ser man på institutionen som deltagare med denna indelning är FPA en mer aktiv deltagare än passiv deltagare. FPA har ändå ungefär hälften av institutionsomnämningarna i kategorin *ej självständig*. Institutionen har trots sin synlighet en passiv framtoning i texterna. Försäkringskassan har i sin tur mer än hälften av institutionsomnämningarna i kategorin *ej självständig*, och därtill är institutionen mer sällan en aktiv deltagare. Försäkringskassans framtoning är, trots synligheten, mer passiv än aktiv. Försäkringskassan är passivare i sin framtoning än FPA. Modellinstitutionen är med andra ord en synlig kommunikationspart i texten men med passiva deltagarroller eftersom så många omnämningar ingår i bestämmelser av olika slag.

Den tänkta läsaren är ofta Aktör och Talare, samt i viss mån Upplevare. Dessa deltagare är aktiva och omfattar en nästan lika stor del av alla läsaromnämningar som kategorin *ej självständig*. I synnerhet i de finlandssvenska texterna är den tänkta läsaren också en passiv Mottagare, medan den tänkta läsaren i de sverigesvenska texterna är Bärare. Läsaren har alltså en rätt passiv framtoning, men trots det konstrueras den tänkta läsaren i texterna som en betydligt mer aktiv och synlig kommunikationspart än institutionen. Det kan ha att göra med texternas instruktiva karaktär. När institutionen ger instruktioner konstrueras läsaren som en aktiv part som handlar eller meddelar sig. Modellläsaren är alltså en självständig och aktiv förälder som framför allt i handlingar och i kommunikation riktar sig till institutionen.

8 Institutionen kommunicerar med läsaren

I de föregående analyskapitlen har avhandlingen riktat in sig mot de lexikogrammatiska valen i texterna och de betydelser som realiserats. I detta sista analyskapitel läggs tonvikten på den kommunikation som äger rum mellan läsaren och institutionen i broschyren, och de modala hjälpverb som påverkar kommunikationen och betydelsen. Utgångspunkten för analysen är den interpersonella nivån, relationen mellan institutionen och den tänkta läsaren.

Med *interpersonell* avses en relation mellan individer, och en analys av en text med avseende på den interpersonella nivån i språket riktar in sig på relationen mellan sändaren och mottagaren, eller på kommunikationsparter i texten. En grund för denna analys lades i kapitel 7 genom analysen av deltagare som gjordes främst på den ideationella nivån. Trots att analysen nu görs på en annan nivå, den interpersonella, tar jag hänsyn till den ideationella och textuella nivån i diskussionen.

Inom systemisk-funktionell lingvistik har analysen av interaktionen och den interpersonella nivån traditionellt arbetat med *språkhandlingar* (se Holmberg & A-M Karlsson 2006, Martin & Rose 2003 [2007] m.fl.). I detta kapitel ger jag först en allmän översikt av språkhandlingar inom SFL och därefter analyserar jag vilket slags språkhandlingar som kan identifieras i det undersökta materialet. Jag tar också upp modala hjälpverb innan kapitlets viktigaste resultat summeras i sammanfattningen.

Den övergripande frågan som detta kapitel vill besvara är hur institutionen med språkhandlingar kommunicerar med läsaren, hur institutionen informerar, instruerar och uppmanar läsaren att handla på önskat sätt. De frågor jag besvarar är: ”Vilka språkhandlingar kan identifieras i socialförsäkringsbroshyrerna?” och ”Hur används de modala hjälpverben?”. Syftet är att ge exempel på vilket sätt institutionen utför olika språkhandlingar i texterna, vilka lexikogrammatiska val som görs och vilka betydelser som förmedlas. Jag ämnar generalisera och exemplifiera snarare än göra en heltäckande detaljanalys av varje mening i materialet. Analysmaterialet omfattar analysgrupp A, alla broschyrer och faktablad, men analysen är inte lika detaljerad som i de tidigare kapitlen.

8.1 Metod för analys av språkhandlingar

Det grundläggande systemet för språkhandlingar inom systemisk-funktionell lingvistik utgår från att handlingarna ger eller begär information eller varor och tjänster. Till dessa tillkommer även öppningar såsom hälsningar. Systemet presenteras i de systemisk-funktionella språkbeskrivningarna och min genomgång här baserar sig på Holmberg och A-M Karlsson (2006: 34–36), Halliday och Matthiessen (2004: 107–108) och Andersen och Smedegaard (2005: 39–41).

Initierande språkhandlingar är propositionerna att *ge information* (påstå) och *begära information* (fråga) och proposalerna att *ge varor och tjänster* (erbjuda) och att *begära varor och tjänster* (uppmäna). De initierande språkhandlingarna följs av responderande handlingar som kan vara förväntade eller icke-förväntade. De responderande handlingarna

kan även uttryckas som positiva eller negativa, eller oproblematiska respektive problematiska.

I detta sammanhang har jag valt att för Halliday och Matthiessens term "demand" använda *begära*. Andersen och Smedegaard (2005: 39–41) kallar handlingen "anmode" och i Holmberg och A-M Karlsson (2006: 34–36) används *kräva*. Att kräva är dock en betydligt mer deontisk och aktiv handling jämfört med att begära eller att önska. Visserligen kan man tänka sig att klienten har rätt att kräva information, svar och bidrag av institutionen, och att institutionen har rätt att ställa liknande krav på klienten. Men i normalfallet handlar det enligt min mening om kommunikation där man önskar eller begär något av den andra. *Norstedts stora engelsk-svenska ordbok* ger 'begära' som första alternativ till svensk motsvarighet för "demand" varför jag anser att det i detta fall är en fullgod översättning.

Responsdragen kompletterar de initierande språkhandlingarna. Ett *påstående* kan besvaras genom att bekräfta påståendet genom *medgivande* eller genom att *ifrågasätta* påståendet. En *fråga* besvaras genom *svar* eller genom att *ignorera* frågan. Ett *erbjudande* besvaras genom att *acceptera* och ta emot det som erbjuds, eller genom att *avvisa* erbjudandet. En *uppmaning* besvaras genom att *följa* uppmaningen och handla, eller genom att *vägra* följa uppmaningen och inte handla. De svarande språkhandlingarna kan i sin tur leda till nya initierande språkhandlingar, till exempel genom att ett påstående ifrågasätts genom att initiera en ny fråga.

Språkhandlingar kan enligt Holmberg och A-M Karlsson (t.ex. 2006: 58) vara *kongruenta* eller *metaforiska* (inkongruenta). Jag menar här med en kongruent språkhandling att den till formen är den förväntade: en uppmaning realiserar med imperativ och en fråga med en frågeformad sats. Med en metaforisk (eller inkongruent) språkhandling avser jag den icke-förväntade, omskrivna formen, till exempel att en uppmaning realiserar med en fråga eller ett påstående.

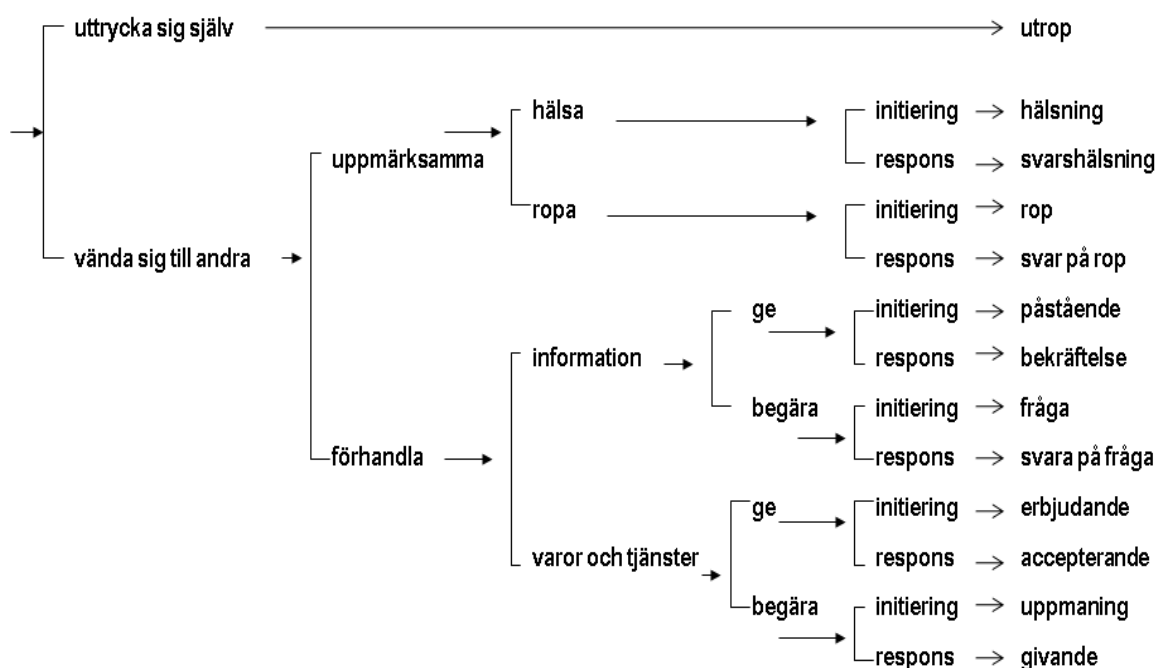
John Searle (1979: 3) talar om satsers gemensamma *illocutionary point*, och menar att syftet är detsamma men medlet skiljer. Searles (1979: 30–57) genomgång av indirekta talakter innehåller exempel på hur språkbrukare använder olika sätt för att uttrycka samma sak eller önskan. Klassiska exempel på metaforiska språkhandlingar som kan medföra förvecklingar i vardagskommunikationen är "det är lite dragigt" (påstående) som betyder 'stäng fönstret!' (uppmaning), eller "kan du hjälpa mig bära kassen?" (fråga) som betyder 'hjälp mig med den här tunga kassen!' (uppmaning).

I svenskan används gärna frågor och erbjudanden istället för uppmaningar och påståenden (Garlén & Sundberg 2008, uppslagsordet *artighet*). Att uttrycka sig inkongruent är med andra ord förenligt med en artig stil i svenskan.

Martin och Rose (2003: 230–321) noterar språkets metaforiska möjligheter men problematiserar inte frågan närmare. Jag har dock valt att i min analys nedan behandla såväl kongruenta som metaforiska språkhandlingar tillsammans under varje undersökt språkhandling. Holmberg och A-M Karlsson (2006: 49) använder uttrycket interpersonell grammatisk metafor för inkongruent uttryckssätt av språkhandlingar. Att uttrycka sig kongruent eller metaforiskt är ett val som textförfattarna gjort mer eller mindre medvetet och som förmedlar betydelse. Den inkongruenta realiseringen kan ske med en annan sorts grammatisk form än den förväntade, eller genom användningen av modala hjälpverb.

Martin och Rose (2003: 226) utvecklar och utökar språkhandlingssystemet något varför jag presenterar deras modell i figur 8.1 (min översättning). Martin och Rose menar att man kan uttrycka sig själv utan att vända sig till andra, då är det frågan om ett utrop av något slag. I socialförsäkringsbroschyrer finns inte sådana monologiska drag, utan i den tryckta broschyren vänder sig den avsändande institutionen till en tänkt läsare. Därför utgår schemat nedan från det dialogiska och interpersonella i språket. Om en person vill vända sig till andra och *uppmärksamma* dem med en hälsning är *hälsning* den språkhandling som utförs. Om personen istället vill erbjuda en kopp kaffe är det frågan om ett *erbjudande*. Motparten kan bekräfta hälsningen med en *svarshälsning*, eller avvisa den, och ta emot kaffekoppen och *acceptera* den, eller avvisa den. Trots att schemat nedan inte presenterar avvisningen som en möjlighet är det alltså självklart möjligt att göra en icke-prefererad respons i form av en avvisning eller ett ”nej tack”.

Figur 8.1 Språkhandlingsschema enligt Martin & Rose (2003: 226)

I schemat ovan i figur 8.1 är språkhandlingarna *hälsning*, *svarshälsning*, *rop*, *svar på rop*, *påstående*, *bekräftelse*, *fråga*, *svara på fråga*, *erbjudande*, *accepterande*, *uppmaning*, *givande*. Dessa svarar mot att ge/begära information/varor och tjänster. De olika språkhandlingarna kan ha olika form, och frågan om vilken form de olika språkhandlingarna ges i barnfamiljsbroschyrer diskuteras längre fram.

I texter är det inte möjligt för den tänkta läsaren att ge respons på institutionens språkhandlingar i realtid. Språkhandlingsscheman inom SFL har utvecklats utgående från samtalssituationer av olika slag. Min utgångspunkt är ändå att även texter är dialogiska, och att texter också kan *ge* och *begära*. Trots att dialogen inte finns utskriven kan det hos textförfattaren finnas antaganden om frågor som den tänkta läsaren kan ha. Informatörerna kan antas ge lämpliga svar i texterna, alltså *ge information* med *påståenden*. Beroende på hur

vi tolkar textens påståendemeningar är det också möjligt att identifiera att *ge varor och tjänster*, i denna kontext socialförsäkringsförmåner och ersättningar, som är *erbjudanden*. Det är inte frågan om kontrakt, texter som i sig överlåter en vara eller tjänst, utan snarare löften. Socialförsäkringsbroschyrernas löften om konkret givande gäller inte alla gånger i själva lässituationen utan givandet sker längre fram i tiden, så språkhandlingen *erbjudande* gäller en framtida möjlighet.

Jag har valt att i denna avhandling utgå från en analys av språkhandlingar inom den grammatikmodell som även tillämpas på annat håll i avhandlingen, systemisk-funktionell grammatik. Alternativet hade varit utgå från en modell som har sin grund i pragmatikens illokutioner såsom Searle (1979), Gunnarsson (1989) och Levin (1997). Flera av de modeller som används inom pragmatiken beskrivs inte i detalj med avseende på hur analyskategorier avgränsas från varandra. Eftersom avhandlingen också i övrigt använder SFL anser jag att det är naturligt att också i fråga om språkhandlingar utgå från SFL. Den systemisk-funktionella lingvistikens modell för språkhandlingar har kritiserats för att den inte skiljer på pragmatik och grammatik utan placerar illokutionen in i den grammatiska modellen. Illokutionerna har i den traditionella grammatiken analyserats separat från grammatiken utifrån en pragmatisk utgångspunkt. För en överblick och kritisk diskussion av olika funktionella riktningars syn på språkhandlingar, se Butler (2003: 1–60).

Inom ramen för denna avhandling analyserar jag vilket slags språkhandlingar det finns i socialförsäkringsbroschyrerna och faktabladet utifrån den systemisk-funktionella lingvistikens uppfattning om språkhandlingar. De kategorier jag arbetar med är de initierande språkhandlingarna *hälsning*, *påstående*, *fråga*, *erbjudande*, *uppmaning* enligt hur jag förstått och åskådliggjort i figur 8.1 modellen hos Martin och Rose. Jag uppfattar en språkhandling som avsändarens (institutionens) syfte – eller möjliga syften – med uttrycket gentemot mottagaren (den tänkta läsaren). Uttryckets form, betydelse och funktion är vägledande i min bestämning av uttryckets språkhandling.

8.2 Analys av språkhandlingar

8.2.1 Hälsning

Hälsningarna i språkhandlingsschemat avser primärt utbyte av hälsningar i ett samtal. Det går ändå att identifiera hälsningar även i socialförsäkringsbroschyrerna. De förekommer som förväntat i början av broschyren eller faktabladet, och varje broschyr och faktablad har något slags inledande hälsning där institutionen vänder sig till läsaren. I Försäkringskassans broschyrer är det en tydlig hälsning, *Välkommen*, medan FPA inleder sin broschyr med ett förord. Bild 8.1 visar hur Försäkringskassans broschyr inleds.

Hälsningsfraserna ser olika ut i det finlandssvenska och sverigesvenska materialet. Försäkringskassan hälsar (bild 8.1) med *Välkommen till Försäkringskassan!* Försäkringskassans hälsning är intim, utan att ändå vara vardaglig. Den kan ändå sägas ligga nära det vi förväntar oss av en hälsning, eftersom ordet *välkommen* används. I en intervju berättar

informatörerna att de medvetet valt att välkomna läsaren, så avsikten är att möta läsaren genast i början av broschyren. Den första sidan avslutas med ett stycke som inleds med frågan *Vill du veta mer?* Texten hänvisar läsaren till slutet av broschyren och internet för kontaktinformation. Kontaktinformationen ges i formen av ett rekommenderat förfarande och en uppmaning att kontakta Försäkringskassan: *Ytterligare information kan du få hos Försäkringskassan eller på www.forsakringskassan.se eller ring servicetelefon 020-524 524.*

Bild 8.1 Försäkringskassans välkomsttext eller förord

Välkommen till Försäkringskassan

Den här broschyren tar kortfattat upp vilka förmåner du som väntar barn eller nyligen fått barn omfattas av från socialförsäkringen. Bland annat kan du läsa om havandeskapspenning, föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, barnbidrag, och så kallade pappadagar som kan tas ut i samband med barnets födelse. Du kan också läsa om din sjukpenninggrundande inkomst, SGI, som ligger till grund för beräkning av ersättningens storlek. Även ekonomiskt stöd till funktionshindrade barn tas upp i broschyren. Missa heller inte att ta del av informationen om Försäkringskassans självbetjäningstjänster längst bak i broschyren. Om du har barn sedan tidigare, rekommenderar vi att du också läser broschyren *Barnfamilj*.

Vill du veta mer?

Mer detaljerad information om specifika förmåner finns att läsa och skriva ut som faktablad på www.forsakringskassan.se Se hänvisning längst bak i broschyren.

FPA inleder broschyrerna med ett förord som har rubriken *Till läsaren*. FPA:s hälsning är med andra ord mindre typisk som hälsning, men kanhända mer typisk för ett förord i en trycksak. FPA:s förord avslutas med ett slags signatur, nämligen den avsändande enhetens namn, *FPA, informationsenheten*, adressen samt e-postadressen som endast finns på finska ("viestinta@kela.fi", ung. information@fpa.fi). Avslutningen med en signatur och ett "namn" liknar det sätt på vilket vi avslutar brev. Förordets hälsning och signatur skapar en formell och skriftspråklig relation mellan läsaren och institutionen.

Såväl FPA som Försäkringskassan använder alltså ett slags hälsning till läsaren i inledningen av broschyren. Dessutom ger båda institutionerna kontaktuppgifter i slutet av förordet eller första sidan.

Om hela broschyren ses som ett meddelande, eller ett slags dialog, från institutionen till läsaren så är det även motiverat att se hur broschyren avslutas och ifall det finns en avskedshälsning. I FPA:s broschyr slutar brödtexten på sidan 32 med en sammanställning över vilka rättigheter och skyldigheter som institutionen och läsaren har. Där ges anvis-

ningar om ändringssökande (överklagande) och där definieras vem som anses som bosatt i Finland. Därefter följer en sida med telefonnummer och adresser på insidan av omslaget, till FPA:s olika avdelningar och besvärsinstanser. På bakre omslaget återges namnet på broschyren samt en förteckning över alla broschyrer som FPA utger i serien *Din grundtrygghet*. FPA:s broschyr avslutas alltså med ett slags varningar om att FPA också har rättigheter och anvisningar till läsaren om dennas rättigheter och skyldigheter. Denna information kan också ses som ett slags spelregler. Dessutom ges information om hur institutionen kan nås.

I Försäkringskassans broschyr är det måhända svårare att säga var brödtexten slutar. I *Blivande förälder* avslutas broschyren med information om självbetjäningstjänster (s. 17) varefter det följer en sida med rubriken *Fördjupad information*. Här hänvisas läsaren till faktablad över aktuella ärendeslag genom en förteckning över aktuella faktablad och ett sidnummer i den aktuella broschyren, för att visa var läsaren kan hitta mera information i den broschyr hon eller han håller i. På insidan av omslaget finns det en grönfärgad sida (se bild 8.5) med information om institutionens och läsarens rättigheter och skyldigheter. Precis som när det gäller FPA:s information om rättigheter och skyldigheter är detta ett slags varningar eller spelregler. På bakre omslaget av broschyren återges titeln på broschyren och en kod ur vilken året också framgår (t.ex. *Fk 4011 06.01* gällde år 2006). Nederst på sidan finns två rutor. Den ena bär titeln *Myndighetsguide* och den andra ger en anvisning om broschyren (att den inte är lagtext) och kontaktinformation till institutionen och till leverantören av talkassetter och punktskriftsversioner av broschyren.

Gemensamt är att såväl Försäkringskassans som FPA:s broschyrer avslutas med information om institutionens och läsarens rättigheter och skyldigheter. Dessa kan ses som varningar eller spelregler med skärpt ton. Både Försäkringskassan och FPA har kontaktuppgifter till sin webbplats och servicetelefon, men Försäkringskassan har detta i betydligt mindre utsträckning än FPA. Avskedshälsningen utgörs alltså av en påminnelse om spelreglerna och kontaktinformation till institutionen.

8.2.2 Påstående – ge information

Den absolut vanligaste språkhandlingen i socialförsäkringsbrochyrerna och faktabladen är att ge information med påståenden. Meningarna med påstående satser ger ny information som läsaren fogar till sin förståelse av socialförsäkringen. I detta delkapitel tar jag upp hur påståenden och informationsgivning används i texterna.

Informationen i broschyrerna är strukturerad så att den i såväl broschyren som helhet som inom varje avsnitt går från det allmänna, som gäller ett flertal läsare, till det specifika, som gäller endast en mindre del av de tänkta läsarna. Dessutom är informationen kronologiskt disponerad: broschyrerna inleds med graviditeten, sedan behandlas spädbarnsåldern och därefter småbarnsåldern. En dylik tematisk och kronologisk dispositionsprincip finns även i författningstext (Landqvist 2000: 122–123). Institutionen har informationen och ger den bitvis till läsaren i den ordning institutionen vill. Detta gör att det är en auktoritet som talar i texterna. Ibland innehåller de informerande påståendena någon modifikation i form av ett modalt hjälpverb eller en villkorsbisats, som till exempel anger kriterier som läsaren

ska uppfylla. I andra fall kombineras informeraudet med en uppmaning att handla på ett visst sätt.

Socialförsäkringsbroschyerna informerar om de olika bidragen och förmåner som läsaren har rätt till i olika livssituationer. Broschyrtexen introducerar eller presenterar dessa bidrag och förmåner som rättigheter. I exempel 8.1 nedan presenteras rätten att vara ledig i Försäkringskassans broschyr *Blivande förälder*. Exemplet består av fem meningar och merparten av satserna är påståenden. Påståendena omges av bisatser och en uppmaning.

Exempel 8.1 Stycke ur Blivande förälder (2006) s. 9

Din rätt till ledighet

Har du barn som är yngre än ett och ett halvt år har du rätt att vara helt ledig från arbetet. Du har även rätt att vara ledig från arbetet när du tar ut föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning. Har du barn under åtta år eller barn som går i första klass i skolan, har du rätt att förkorta den normala arbetstiden med upp till en fjärdedel. Du bör anmäla till arbetsgivaren att du ska vara föräldraledig senast två månader innan om inget annat har avtalats. Rätten till föräldraledighet beskrivs i Föräldraledighetslagen.

I exempel 8.1 presenteras läsarens rättigheter då det gäller att vara ledig från arbetet i olika situationer. Vilka de olika situationerna är anges i bisatser. Uppmaningen gäller att anmäla till arbetsgivaren om den planerade ledigheten inom en viss tidsram. Uttrycket *har rätt till* förekommer hela tre gånger i stycket. Kriterier som anges är främst barnens ålder (*yngre än ett och ett halvt år* och *under åtta år*) och uttag av föräldrapenning. Det finns bara ett *om* och inga *kan*. Istället används konstruktionen ”har du X” två gånger: *Har du barn ... har du rätt...* Uttrycket *har du barn* beskriver en situation, och kunde omskrivas med ”om du har barn”.

På annat håll i det undersökta materialet är det tydligare att informationsgivandet är kopplat till villkorsbisatser. I exempel 8.2 nedan återges ett stycke från *Förmåner till barnfamiljer*. I marginalen finns nyckelordet *Föräldrapenning vid adoption*.

Exempel 8.2 Utdrag ur Förmåner till barnfamiljer (2006) s. 10.

Om du kommer att adoptera ett barn som är under 7 år kan du ansöka om föräldrapenning hos FPA. För adoptivföräldrar börjar föräldrapenningen den dag som adoptivbarnet tas i vård. Som adoptivförälder kan du få föräldrapenning i 234 vardagar från och med dagen efter barnets födelse. Om du får barnet i din vårdnad senare än 54 vardagar efter barnets födelse får du föräldrapenningen för 180 vardagar.

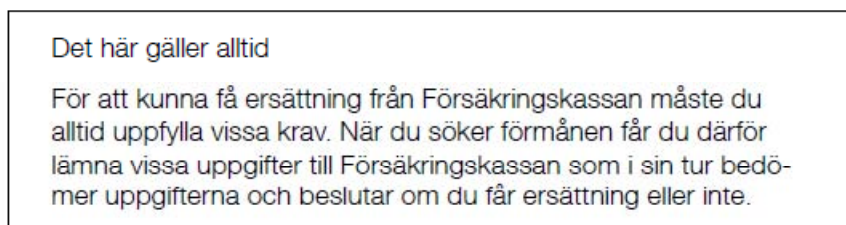
Stycket i exempel 8.2 inleds med en villkorsbisats som anger en situation som den tänkta läsaren är i, nämligen adoption av ett barn under sju år. Därefter följer informationsgivandet i en påståendesats: *kan du ansöka om föräldrapenning*. En läsare i den aktuella situationen kan ansöka om föräldrapenning. Den andra meningen är ett informationsgivande påstående, men nu avseende tidpunkt för när föräldrapenningen börjar. Därefter konkretiseras antalet dagar som adoptivföräldern kan få föräldrapenning – först utgående från barnets födelse och därefter, i den sista meningen, för äldre barn. I den sista meningen

finns det ett situationsangivande villkor som avser barnets ålder. Om det är frågan om ett barn som är något äldre minskar antalet dagar med föräldrapenning. Barnets ålder, *54 vardagar*, är nio veckor räknat med sex vardagar per vecka, det vill säga knappt två månader. FPA väljer dock att använda ett mer exakt uttryck i antal *vardagar*. I den tredje meningen finns verbet *få* som närmast ger ett löfte om kommande föräldrapenning. Det sista påståendet, *får du föräldrapenningen för 180 vardagar*, är snarast ett erbjudande (att ge varor och tjänster), en språkhandling som diskuteras närmare längre fram.

Ett sätt att åskådliggöra påståendena är att markera dem grafiskt. Element som punktuppställningar, faktarutor, tabeller och exempel kan kallas *peritexter* (Genette 1987). Peritexter²² är en del av brödtexten eller förekommer i samband med brödtexten. I Lassus (2008) redogör jag för användningen av peritexter i socialförsäkringsbroschyrer. De finlandssvenska broschyrerna använder fler olika peritexter än de sverigesvenska. Punktlistor används i stor utsträckning och ett exempel på en sådan gavs i exempel 6.13 och följer i exempel 8.8. Punktlistor är ett genretypiskt drag i författningstexter (Landqvist 2000: 201–202) och den rikliga användningen i broschyrtexterna pekar på inverkan från lagtexter. Här tar jag upp tre peritexter med vilka institutionen ger information: faktaruta, tabell och exempel.

Ett sätt att ge information är att samla påståendena i en ruta. I faktarutor presenteras någon informationsbit som är av speciell vikt och som inte direkt är en del av den omgivande brödtexten. Gränsen mot brödtexten markeras med en kantlinje. I bild 8.2 återges en faktaruta som förekommer i början av alla Försäkringskassans broschyrer. Denna ruta följer välkomsttexten i bild 8.1. För en diskussion av den sista meningen (*När du söker förmånen får du...*) se exempel 7.7.

Bild 8.2 Faktaruta ur Blivande förälder (2006) s. 3

Faktarutan presenterar restriktioner och utgångspunkter för socialförsäkringen. Först gör institutionen en reservation om att läsaren måste uppfylla vissa krav. Därefter klargörs att läsaren måste lämna uppgifter till institutionen, men denna plikt realiseras med hjälp-verbet *får*, som om det var frivilligt (se exempel 7.7). Och till sist görs den institutionella kontexten tydlig: institutionen *bedömer uppgifterna* och *beslutar* om läsaren ska få en socialförsäkringsförmån *eller inte*. Försäkringskassan påpekar alltså i början av broschyren att man också kan bli utan ersättning. Dessa påståenden är grupperade i en ruta där de är

²²Andra textforskare talar om *paratexter* (t.ex. Rahm 2002, Ledin 1997 [2001b], Persson 1994). Hos Genette (1987: 5 ff.) avser *paratext* både *peritexter*, element i brödtexten, och *epitexter*, element utanför den aktuella texten men med tydligt samband till den, t.ex. samtal om texten, intervjuer med författaren om texten o.d.

väl synliga och framhävs i och med den grafiska markeringen. Faktarutan gäller alla läsare oberoende av livssituation och vilken förmån läsaren tänkt söka. Den grafiska markeringen lyfter upp informationen från den omgivande brödtexten. Eftersom rutan omges av luft och ingen text följer efter rutan på den aktuella sidan, blir rutan mycket synlig. Informationen i rutan är viktig eftersom den etablerar och tydliggör den institutionella kontexten. Detta visar att institutionen vill tydliggöra att den har rollen som portvakt.

Påståenden kan genomföras i annan form än satser med bokstäver och ord. Informationsgivning kan också göras i tabellform. Tabellerna i materialet är av två slag. Den ena typen är tabeller som ger ungefärlig information och den andra typen är tabeller som ger exakt information. I bild 8.3 ges ett exempel på en tabell som ger exakt information. I den första kolumnen anges antalet barn, i den andra hur stort barnbidraget är varje månad, i den tredje anges ett eventuellt flerbarnstillägg och i den fjärde skrivs summan, det vill säga den summa som institutionen betalar. Tabellen kan avläsas direkt som påståenden: ”för ett barn betalas månadsbeloppet 950, inget flerbarnstillägg ges” och ”för tre barn betalas månadsbeloppet 2 850, flerbarnstillägget är 254 och summan uppgår till 3 104”.

*Bild 8.3 Tabell med belopp att avläsa ur faktabladet Barnbidrag/Förlängt barnbidrag/
Flerbarnstillägg*

Antal Barn	Månadsbelopp Barnbidrag	Flerbarns- tillägg	Summa
1	950	-	950
2	1900	-	1900
3	2 850	254	3 104
4	3 800	1 014	4 814
5	4 750	1 964	6 714

Tabellen visar för läsaren precis hur mycket pengar hon eller han kan räkna med att få och svarar direkt på läsarens fråga ”hur mycket får jag?”. Den omgivande texten preciserar undantagen och hur sambor räknar ihop sina barn. Informationen kunde ha skrivits som påståenden i textform, men tabellen är tydligare och kan antagligen avläsas snabbare än en kompakt text.

Påståenden kan alltså markeras grafiskt men ändå hänga ihop med brödtexten, eller ges i sifferform i en tabell istället för i brödtext. Dessutom kan påståenden skrivas i form av ett exempelfall. Syftet med exempel i barnfamiljsbroschyrerna är att ge information och konkretisera för läsaren hur institutionen beräknar bidrag eller hur uttag av bidrag kan göras. Ohlsson (2007: 170) ser exemplen i pensionsinformationen som ett sätt att skapa identifikationsmöjligheter och domesticera finanssparandet i en vardaglig situation. Exempelen i FPA:s broschyrer har antagligen som syfte att skapa identifikation med den fiktiva *familjen Andersson* som exemplen handlar om. Exempelrytorna har en rosafärgad bakgrund och avskiljs på detta sätt från den omgivande texten.

I bild 8.4 visas en exempelruta om uttag av faderskapspenning och förlängd pappaledighet. I detta exempel ur broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2006) ger FPA exempel på hur en fiktiv familj, *Andersson*, använder föräldraförmåner i samband med ett barns födelse. Mamman Siv är den som stannar hemma med barnet med moderskapsledighet och föräldraledighet. Pappan Leif tar pappaledigt i två olika etapper. Föräldrarnas ledigheter och ansökningsförfarandet uttrycks i påståendemeningar i presens:

Bild 8.4 Exempelruta om faderskapspenning ur Förmåner till barnfamiljer 2006 s. 9

Exempel

Faderskapspenning och förlängd pappaledighet

Familjen Andersson får ett barn. Mamma Siv stannar hemma för att ta hand om barnet. Pappa Leif tar 12 vardagar pappaledigt genast efter barnets födelse. De resterande 6 dagarna utnyttjar han två månader senare. Pappa Leif ansöker om faderskapspenning hos FPA för de dagar då han varit pappaledig. Mamma Siv fortsätter sin mammaledighet med föräldraledighet och söker föräldradagpenning för både moderskaps- och föräldraledigheten.

Föräldraledighetsperioden tar slut den 31 mars. Om Leif utnyttjar de 12 sista dagarna av föräldraledigheten i stället för Siv betalas föräldrapenningen för den tiden till Leif. Leif får då rätt till 12 dagar förlängd faderskapsledighet som en direkt fortsättning på föräldraledigheten. Han kan alltså vara ledig ännu de 12 första vardagarna i april och få faderskapspenning för den tiden.

Om både Siv och Leif arbetar deltid åtminstone de 12 sista dagarna av föräldraledigheten kan båda vara föräldralediga på deltid och få var sin partiella föräldrapenning. Direkt därefter kan Leif också få partiell förlängd pappaledighet (s 12).

I det första stycket i bild 8.4 ges information i påståenden. I det andra stycket fortsätter påståendena, men det kommer in olika villkor och tidsangivelser som placerar in exemplet i kalendern. I det tredje stycket finns endast två meningar, båda presenterar information i påståenden och i den första meningen finns en villkorsbisats. Det andra och tredje stycket liknar den omgivande texten, och *Leif* och *Siv* kunde bytas ut mot *pappa* och *mamma* ("Om pappan utnyttjar de 12 sista dagarna av föräldraledigheten i stället för mamman betalas föräldrapenningen för den tiden till pappan."). Exemplet försöker konkretisera och exemplifiera hur en pappa kan ta ut faderskapspenning, men mängden olika tidsperioder och begrepp är stor. Exemplet anger inte hela den period som pappan är ledig: de 12 sista vardagarna i mars och de 12 första vardagarna i april. I exemplet finns dessutom 13 olika benämningar på förmånsslag och ledigheter. Institutionen samlar på detta sätt påståenden till ett exempel, men det är svårt att avgöra ifall exemplet konkretiserar och gör faderskapspenningen begripligare.

Påståendens syfte är primärt att ge information. I socialförsäkringsinformationen finns det dessutom informationsgivande med syftet att varna. När institutionen skriver om sina

rättigheter och skriver ut vilka följder eventuellt fusk kan få ser jag det som institutionens sätt att markera sin auktoritet. Påståenden med ett sådant skarpare tonfall förekommer inte i faktabladet, men de förekommer i Försäkringskassans och FPA:s broschyr. Dessa uttryck är placerade i slutet av broschyren. Mot slutet av broschyren informerar institutionen att den har klienterna under uppsikt och att institutionen har rätt att kräva bestraffning av något slag ifall lagstiftningen och institutionens regler inte följs.

I FPA:s broschyr ägnas den sista sidan åt att kartlägga spelreglerna, och där talar institutionen med auktoritet. Rubriken lyder *FPA har rätt att få uppgifter*:

Exempel 8.3 Utdrag ur Förmåner till barnfamiljer (2006) s. 32

FPA har rätt att få tillgång till uppgifter som är nödvändiga för att avgöra ett förmånsärende och fullgöra sina skyldigheter. Denna rätt är oberoende av sekretessbestämmelserna och andra begränsningar.

I den första meningen ges allmän information om att FPA har rätt att få uppgifter. Det står inte exakt varifrån FPA har rätt att få dessa uppgifter, men längre ner förklaras vilket slags uppgiftslämnare det är frågan om. Bland annat handlar det om andra myndigheter, pensions- och försäkringsanstalter, hyresvärdar, sjukhus m.m. Den andra meningen påpekar att rätten till uppgifter går före sekretessbestämmelser och andra begränsningar. FPA varnar längre ner på sidan om en möjlig kontakt med polisen:

Exempel 8.4 Utdrag ur Förmåner till barnfamiljer (2006) s. 32

Om du som får en förmån från FPA avsiktligt undanhåller uppgifter, ger felaktiga uppgifter eller låter bli att meddela FPA om förändringar är FPA skyldig att anmäla saken till polisen.

Med andra ord finns det ingen automatik i att FPA får uppgifter från olika instanser, utan det är i första hand klientens och bidragstagarens skyldighet att ge uppgifter till FPA och meddela eventuella förändringar till FPA. Om FPA sedan märker att någon avsiktligt inte fullgjort sin skyldighet att ge (rätta) uppgifter och meddela förändringar är det FPA:s skyldighet att föra ärendet vidare till polismyndigheterna.

I exempel 8.3 och 8.4 omtalas institutionen i och med att institutionsnamnet FPA används, istället för *vi*. Det är en auktoritativ röst som talar om för läsaren vad som gäller, och institutionen är inte jämställd med läsaren i detta sammanhang varför förstapersonspronomenet inte kan användas. FPA talar med lagens röst som befäster institutionens auktoritet.

Det skärpta tonfallet i samband med informationen om rättigheter och skyldigheter finns även i Försäkringskassans broschyrer, på grönfärgade sidor på insidan av omslaget längst bak i broschyrerna (se bild 8.5). Mycket kunde sägas om sidan på bild 8.5. Den frågeformade rubriken och andra frågor tas upp i nästa delkapitel medan jag här riktar uppmärksamheten på hur institutionen markerar sin auktoritet i samband med informationsgivandet.

Den gröna färgen på sidan är inte en slumpmässigt vald grön nyans utan det är samma gröna färg som i Försäkringskassans logotyp.²³ Färgen är med andra ord också ett sammanbindande och auktoritetsutövande element, inte enbart ett estetiskt val.

Bild 8.5 Insidan av bakre omslaget ur Försäkringskassans broschyrer

²³ I *Riktlinjer för Försäkringskassans grafiska profil* från år 2008 står det: "Försäkringskassan är grön. Försäkringskassan är personlig och vänlig i form och tilltal." Det är oklart om denna profil gällde åren 2003–2006.

Institutionens syn på fusk inleds med rubriken *Det är brottsligt att fuska*. Efter rubriken följer en mening där institutionen närmar sig läsaren med såväl institutionsnamnet som pronomenet *vi*: *På Försäkringskassan ser vi allvarligt på fusk*. Institutionens auktoritet framhävs genom kombinationen av institutionsnamnet, pronomenet och den gröna bakgrunden. *Vi* används också i följande mening där institutionen förklarar vad den menar med fusk. Att använda *vi* gör kommunikationen intimare och mer jämbördig, samtidigt som texten i övrigt har ett innehåll och utseende som markerar auktoritet. Detta kan sända dubbeltydiga signaler. I definitionen av vad institutionen menar att fusk är ingår att fusk är något som klienten gör medvetet. Misstag är alltså inte fusk. Men i det första stycket klargjordes att klienten måste betala tillbaka om denna fått för mycket pengar, även om orsaken till återbetalningen inte är ett misstag från klientens sida utan till exempel institutionens misstag.

I det andra stycket finns även information om återbetalningsskyldigheten i samband med fusk. Att varna om eller hota med böter och fängelse i samband med fusk är en mer auktoritativ varning än FPA:s varning om anmälan till polismyndigheterna. En anmälan till polismyndigheterna kan leda till böter och fängelse, men dessa följder uttrycks inte explicit av FPA. Däremot väljer Försäkringskassan att skriva ut orden för att understryka allvaret och tyngden i sitt uttalande. Att Försäkringskassan här verkar använda auktoritet och sin överordnade position på ett mer uttalat sätt än FPA kan bero på att det s.k. bidragsfusket är ett problem för Försäkringskassan och Sverige (se 4.2.2). Genom att markera sin auktoritet på ett tydligt sätt försöker Försäkringskassan antagligen motarbeta det medvetna fusket. I bild 8.5 finns även andra språkhandlingar än påståenden, jag tar upp dem längre fram.

I detta delkapitel har jag samlat iakttagelser om vilket slags påståenden eller informationsgivande som görs i barnfamiljsbroschyerna. Påståenden görs i neutrala påståendesatser i brödtexten, men även i faktarutor. Mer laddade påståenden ges i slutet av broschyrerna där institutionerna redogör för spelreglerna och varnar för konsekvenserna av fusk. Påståenden i sifferform görs i tabeller med exakt information som går att avläsa som påståenden. Påståenden som ger exempel finns främst i de finlandssvenska broschyrerna, och de utgör försök att konkretisera för läsaren de komplicerade reglerna i en vardagligare situation. Gemensamt för alla påståenden är olika villkor och situationer som anges omkring dem i form av bisatser och adverb.

8.2.3 Fråga – begära information

Institutionen ställer frågor i texterna. Språkhandlingen *fråga*, eller begära information, görs i kongruent form genom att ställa en fråga i en frågeformad sats. Inkongruent kan information begäras genom uppmaningar. I barnfamiljsbroschyer är gränsen mellan att begära information och uppmana till att ge information, det vill säga begära en tjänst, hårfin. Detta avsnitt koncentrerar sig på de kongruenta frågorna i materialet, medan uppmaningarna att lämna information till institutionen eller någon annan part diskuteras i 8.1.5.

De kongruenta frågorna i materialet är i de flesta fall rubriker. De är ofta textstrukturerande eller retoriska frågor. En retorisk fråga eller ”interrogatio” definieras av Kurt Johannessson (1998: 281) som en fråga som riktas till någon utan att frågeställaren

förväntar sig något svar. När institutionen ställer en fråga betyder det inte att institutionen vill ha ett svar. Istället placerar institutionen en fråga i läsarens mun, en fråga som kunde vara möjlig och ställd av en tänkt läsare. Eller så är det en fråga som är riktad direkt till läsaren men på vilken institutionen inte förväntar sig något svar. Oberoende vilken typ av fråga som används är funktionen att institutionen efter frågan kan ge information trots att ingen egentligen begärt det. I sådana blanketter och utredningar som klienterna ska lämna in till institutionen finns det verkliga frågor, det vill säga sådana där ett svar förväntas. I broschyrerna är frågorna däremot textstrukturerande.

I FPA:s broschyr *Förmåner till barnfamiljer* (2006) finns tre frågor vilka alla är mellanrubriker på sidorna 13 och 14. Den första frågan saknar verb. Frågan *Hur stor moderskaps-, faderskaps- och föräldrapenning?* följs av information om hur förmånerna uträknas. Det är alltså läsarens tänkta fråga till institutionen som används som textstrukturerande rubrik. Den andra och tredje frågan är frågor som institutionen ställer till läsaren: *Har dina arbetsinkomster ökat?* och *Saknar du arbetsinkomster eller varierar de?*. Det är ändå inte meningen att läsaren här ska svara institutionen ("ja, de varierar") utan frågorna presenterar situationer. Efter situationsbeskrivningarna kan institutionen utreda och informera om vad som gäller ifall läsarens arbetsinkomster har ökat respektive om läsaren saknar arbetsinkomster eller har varierande arbetsinkomster. Frågorna är alltså ingen kongruent begäran om information om vi ser till betydelsen, men de fyller frågans form och innehåll.

I de sverigesvenska situationsbaserade broschyrerna finns det tre frågor i vardera broschyren. De finns i början och slutet av broschyrerna, men inne i själva brödtexten finns inga frågor. I början av broschyren finns frågan i rubriken *Vill du veta mer?* som riktar sig direkt till läsaren (se bild 8.1). Denna fråga förväntar sig heller inget svar, utan institutionen antar att svaret är "ja" om läsaren fortsätter att läsa texten under rubriken. Där hänvisar institutionen till faktabladerna som ligger på Försäkringskassans internetsidor.

I slutet av broschyrerna finns frågorna *Vad händer om du får för hög ersättning?* som är en rubrik och *Vad händer då om man fuskar, till exempel genom att lämna felaktiga uppgifter eller genom att låta bli att anmäla ändrade förhållanden?* som inte är en rubrik (se bild 8.5). Den första frågan tilltalar läsaren och frågan verkar rikta sig till läsaren. Läsaren kanske ändå inte har den informationen, eller kanske läsaren har sin egen uppfattning om vad som händer om hon eller han får för hög ersättning. Det är en situation som beskrivs i frågan och texten utreder följderna av en sådan situation: läsaren informeras om att hon eller han måste betala tillbaka pengarna.

Den andra frågan i slutet av broschyren finns i en text som bär rubriken *Det är brottsligt att fuska*. Frågan *Vad händer då om man fuskar, till exempel genom att lämna felaktiga uppgifter eller genom att låta bli att anmäla ändrade förhållanden?* är en begäran om information som institutionen placerar i den tänkta läsarens mun. Därigenom kan institutionen svara som följer: *Jo, den som fuskar blir alltid återbetalningsskyldig, och riskerar dessutom att bli straffad med böter eller fängelse*. Svaret inleds med "jo" som i detta fall inte är ett svar på en ja/nej-fråga utan som snarare har funktionen av att informisera och neutralisera det hårda budskap som följer, det vill säga att den som fuskat kan få böter eller fängelsestraff. Eftersom Försäkringskassan har problem med fusk är hotet om böter och fängelsestraff något som antagligen måste ingå i broschyren.

I de sverigesvenska faktabladen finns en eller två frågor per faktablad. Frågorna är av samma karaktär som i broschyrerna. Det är frågan om textstrukturerande frågor i början av bladet, till exempel *Vem har rätt till föräldrapenning?*.

De frågor som ställs i broschyrerna och faktabladen är inga egentliga begäran om information från institutionen till läsaren. Formen är korrekt frågeform, men funktionen och betydelsen är en annan. Frågorna har en textstrukturerande funktion och de utgör skribentens resurs för att ge information. I vissa fall är frågorna sådana att en läsare kunde tänkas ställa dem, medan de i andra fall är institutionens frågor till läsaren. Frågorna ger institutionerna möjlighet att ta upp detaljerad och i vissa fall komplicerad information till exempel om förändringar i arbetsinkomst och vilka specialfall som gäller ifråga om barnbidragsutbetalning. Den till betydelsen kongruenta begäran om information görs genom uppmaningar till kontakt med institutionen eller arbetsgivaren eller motsvarande. Dessa diskuteras längre fram i detta kapitel.

8.2.4 Erbjudande – ge vara eller tjänst

Att erbjuda, eller ge någon något, är en mycket konkret handling. I en text är det svårt att utföra ett konkret givande till läsaren, om det inte är frågan om ett kontrakt som i sig överför ägandet. Däremot kan deltagare i en berättelse ge varandra saker. På motsvarande sätt kan man tänka sig att institutionen på olika sätt ger den tänkta läsaren till exempel ett bidrag. Institutionen skriver i broschyren att läsaren får något. I skrivsituationen och lässituationen är givandet eller erbjudandet snarast ett löfte om att läsaren i framtiden får något. I en dylik analys tas fasta på de lexikala val textförfattarna gjort.

I förordet till FPA:s broschyr från år 2006 skriver informatörerna: *På FPA-byråerna får du personlig rådgivning*. Här ger institutionen ett löfte om vad den tänkta läsaren kan få, trots att det är en påstående sats med informerande karaktär. Ett mer konkret givande är de fall då summor anges: *Om du saknar arbetsinkomster får du ändå minst 15,20 euro per vardag (Förmåner till barnfamiljer 2006: 5)*. Motsvarande uttryck finns också i faktabladet *Föräldrapenning: Observera att du alltid kan få föräldrapenning enligt grund- eller lägsta nivån för arbetsfria dagar*. Här sker alltså ett löfte om framtida givande i texten, trots att ingen överföring sker just då institutionen skriver texten eller då läsaren läser texten. Dessa exempel gäller alla läsare, de erbjuder minimisättningar. Därför ser jag dem som erbjudanden eller löften som skrivits in i informationsmaterialet.

Det är inte enbart verbet *få* som anger givande av varor och tjänster. Även processen *betala* förmedlar ett penningbelopp från en part till en annan. I de allra flesta fall står *betala* i passiv, som i följande exempel ur faktabladet *Föräldrapenning*:

Exempel 8.5 Utdrag ur faktabladet Föräldrapenning

Föräldrapenning för ett barn betalas ut i 480 dagar. Vid tvillingfödelse betalas ytterligare 180 dagar ut.

I exemplet ovan står det inte utskrivet att det är Försäkringskassan som betalar föräldrapenningen. Detta faktum har inte heller framgått tidigare i texten, och det står inte i faktabladet att det är Försäkringskassan som betalar. Detta är information som läsaren ska

sluta sig till utgående från sin kunskap och erfarenhet som medborgare i det svenska samhället. För en nyligen inflyttad kan förhållandet vara oklart. Men i och med användningen av passiv, som enligt SAG (del 4 s. 354–357) kan användas för att uttrycka händelser som upprepas, signalerar institutionen här att föräldrapenning faktiskt betalas till läsaren. Detta står klart för den som är bekant med socialförsäkringen, och det kan tolkas som ett erbjudande eller löfte.

I FPA:s broschyr *Förmåner till barnfamiljer* används verbet *betala* ömsom i aktiva, ömsom passiva konstruktioner. I utdraget nedan illustreras denna växling:

Exempel 8.6 Utdrag ur Förmåner till barnfamiljer (2006), s. 18.

Utbetalning av föräldradagpenningar

FPA betalar ut föräldradagpenningar för vardagar inklusive lördagar men inte för söndagar, söckenhelger, självständighetsdagen eller första maj. Moderskaps- och föräldrapenning betalas ut i efterskott för 25 dagar i sänder. Den första raten omfattar undantagsvis 30 dagar. Faderskapspenning betalas ut i efterskott för en eller flera perioder.

Rubriken signalerar för läsaren att avsnittet behandlar utbetalningen av en viss förmån, föräldradagpenning. Den första meningen informerar om att det är FPA som betalar ut förmånen, men också för vilka dagar förmånen betalas eller inte betalas. I den andra meningen konkretiseras betalningen i ett antal dagar medan verbet *betala* står i passiv diates. I den tredje meningen sägs inget direkt om betalning, men där konstaterar institutionen att den första betalningen omfattar fler dagar än normalt; informationen preciseras och specificeras. I den sista meningen i textutdraget står processen *betala* återigen i passiv, och uttrycket ger allmän information om detaljerna kring utbetalningen av faderskapspenning.

När det gäller användningen av passiv i socialförsäkringsinformationen är en möjlighet att en generisk-iterativ betydelse avses. Enligt SAG (del 4 s. 381) kan s-passiv användas för att uttrycka en generisk eller iterativ betydelse, det vill säga ett tillstånd som råder med möjlig händelse, eller händelser som upprepas (a.a. 354–357). Därmed är det möjligt att institutionerna med processer i passiv diates som till exempel *betalas* avser 'upprepade betalningar' eller 'betalas vanligtvis' förutom 'vi betalar'. Därmed kunde exempel 8.6 även tolkas som löfte eller erbjudande om utbetalning. Betydelsen som förmedlas är att utbetalningar görs.

De påståendesatser som beskriver vad den tänkta läsaren i framtiden får eller vad institutionen i framtiden betalar till den tänkta läsaren kan tolkas som löften eller erbjudanden. Läsaren kan hänvisa till broschyrtexterna och hävda sin rätt till en förmån, trots att broschyrerna ofta förses med anmärkningen om att det inte är frågan om lagtext. Informationen i broschyrtexterna kan med andra ord ses som löften och erbjudanden, och institutionen är medveten om detta eftersom den konstaterar om broschyrtexten att texten "ska inte betraktas som lagtext i ämnet" (bakre omslaget på *Blivande förälder* 2006).

Det faktum att det är institutionen som betalar ut bidrag, förmåner och ersättningar till klienten utgör grunden för det asymmetriska förhållandet mellan institutionen och klienten. Ur klientens synvinkel är det institutionen som bestämmer när betalningen görs och för hur många dagar den görs. Institutionens representanter kanske skulle hänvisa till la-

garna som godkänts av riksdagen, men läsaren och klienterna förhandlar med institutionen, inte riksdagen.

8.2.5 Uppmaning – begära vara eller tjänst

En uppmaning innebär att institutionen uppmanar läsaren att göra något eller begär något av läsaren. Det kan vara frågan om en begäran om en vara, en tjänst, en upplysning e.d. I kongruent form realiseras uppmaningar med imperativ. Tidigare i detta kapitel har jag tagit upp frågan om inkongruent realisering som en form av artighet. Uppmaningar och begäran om något kan alltså även göras med modala hjälpverb, till exempel *bör*, *ska*, *måste* (Holmberg & A-M Karlsson 2006: 63). Detta delkapitel inleds med en genomgång av kongruenta former av uppmaningar med imperativ, och övergår sedan till inkongruenta former som realiseras med andra medel.

Det kongruenta sättet att uttrycka en uppmaning eller en stark förpliktelse i svenskan är att använda imperativformen. I tabellen nedan (tabell 8.1) visas i hur stor utsträckning imperativ används i huvudsatser i samma material som i processanalysen, analysgrupp B. En sats med imperativform har klassificerats som huvudsats i UAM Corpus tool.

Tabell 8.1 Användningen av imperativ i huvudsatser, antal

Huvudsatstyp	FPA totalt	FK med faktablad
materiell hs	7	8
relationell hs	0	0
verbal hs	0	17
mental hs	24	31

Mängden imperativ i det undersökta materialet är liten. De olika processtyperna verkar dessutom stödja en användning av imperativ i socialförsäkringstexter i olika hög grad. I detta material finns det inga relationella satser med imperativ.

I FPA:s broschyrer är det främst i mentala huvudsatser som imperativ används, och då är det frågan om *se*, en intratextuell hänvisning till en annan sida eller en tabell eller svarande i den aktuella broschyren. De flesta förekommer i broschyren från år 2003. Funktionen är med andra ord textstrukturerande. I FPA:s broschyr utgörs materiella imperativ i de flesta fall av poster i punktlistor som inleds med *bifoga*. Dessa uppmaningar riktar mot läsarens handlande i ansökningsförfarandet.

I Försäkringskassans broschyrer finns det några fall av materiell imperativ, då är det frågan om *tag reda på* eller *missa inte*. De flesta imperativen är ändå av mental eller verbal processtyp: *läs*, *observera*, *anmäl*, *kontakta*. Variationen är inte särdeles stor utan det är samma uppmaningar från institutionen till läsaren att ta reda på något eller meddela något genom att läsa, fråga eller kontakta institutionen. En närmast reklamartad uppmaning i början av en broschyr är: *Missa heller inte att ta del av informationen om Försäkringskassans självbetjäningstjänster längst bak i broschyren* (Blivande förälder 2006: 3). Läsaren uppmanas, eller lockas till, att läsa mer om institutionens självbetjäning.

Det verkar finnas en tendens till en hopning av uppmaningar i Försäkringskassans broschyr. I exempel 8.7 nedan visas ett stycke med två uppmaningar till läsaren: *kontakta* och *läs*.

Exempel 8.7 Utdrag ur Blivande förälder (2006) s. 9

Kontakta Försäkringskassan, så får du veta vilka regler som gäller för dig och ditt barn. Du som är förälder kan snabbt och enkelt utföra de flesta av dina ärenden på www.forsakringskassan.se. Läs mer under rubriken **Självbetjäning** i slutet* av den här broschyren.

(* tryckfelet finns i originaltexten.)

I exemplet ovan (8.7) uppmanas läsaren först att ta kontakt med institutionen. Efter den inledande uppmaningen fortsätter meningen med en förklaring till varför läsaren uppmanas att kontakta institutionen. Den andra meningen hänvisar läsaren till institutionens webbplats och ger information om vad föräldern har för möjligheter där. Till sist ges en uppmaning till läsaren att hon eller han ska läsa texten under en viss rubrik i slutet av broschyren, detta har en koppling till meningen innan där läsaren hänvisades till institutionens webbplats. Imperativ fungerar alltså främst textstrukturerande, läsaren uppmanas att söka sig framåt i texten, eller så försöker läsningen styras till en annan text.

Socialförsäkringsbroschyrerna uppmanar och ger instruktioner men gör det i vanliga fall med en annan form än den kongruenta imperativformen. Då imperativ används är det i de flesta fall frågan om mentala processer, alltså vad läsaren kan förnimma, och de har i vissa fall en textstrukturerande funktion. I det sverigesvenska materialet uppmanas läsaren även att anmäla, meddela och kontakta institutionen och andra parter. Då är det frågan om verbala processer som står i imperativ. I det finlandssvenska materialet uppmanas läsaren även att bifoga olika blanketter och bilagor till ansökan.

Tidigare har jag tagit upp intimitetsaspekten i samband med imperativ. Iedema (1997: 74) finner att imperativ gör avsändaren personligare och mottagaren mer specifik. Då imperativ används textstrukturerande blir läsaren mer specifik och skribenten mer angelägen: *läs mer under rubriken **Självbetjäning***. Då imperativ används för att få läsaren att kontakta institutionen på något sätt är samma angelägenhet och framhävande av institutionen som avsändare tydlig. Samtidigt betonas också vikten av läsarens egen insats, och läsarens specifika anmälan, ansökan eller meddelande blir av största vikt.

Punktlistorna är enligt Landqvist (2000: 201–202) genretypiska element i författnings-texter. I FPA:s broschyr finns det många uppmaningar och begäran om varor och tjänster i punktlistorna ”Viktigt att veta”. De flesta av dessa är inkongruenta, medan andra realiserar sig med imperativ. De berör vanligen ansökningsförfarandet, såsom i utdraget nedan under rubriken *Viktigt att veta när Du ansöker om moderskapsunderstöd*:

Exempel 8.8 Utdrag ur Förmåner till barnfamiljer (2006) s. 2

- Moderskapsunderstöd söker du hos FPA på blankett SV 9r, Ansökan om föräldraförmåner.
- Du skall lämna in ansökan senast 2 månader före din beräknade nedkomst.
- Bifoga intyg SV 75r över att graviditeten har varat i 151 dagar och att du har genomgått en hälsoundersökning före utgången av den fjärde graviditetsmånaden.
- Om du bor på Åland ansöker du om moderskapsunderstöd hos kommunen.
- Om du skall få ett minderårigt adoptivbarn som [är] under 18 år skall du bifoga blankett SV 94r, Intyg över att barnet utsetts för placering/tagits i vård. Vid internationell adoption ska du bifoga adoptionstillstånd av nämnden för adoptionsärenden.

I punktlistan ges flera uppmaningar, men endast en står i imperativ (punkt tre). Övriga uppmaningar görs med *ska/skall* och, beroende på tolkningen av punkt ett och fyra, med presensform.

Den första punkten ovan har syftet att ge en instruktion om vilken blankett som läsaren ska använda. Samtidigt hänvisas till blanketten, en intertextuell hänvisning till en annan samtida text. Anvisningen görs med en påståendesats i presens. I den andra punkten ges en uppmaning med ett rätt starkt uttryck eftersom hjälpverbet *skall* används. Uppmaningen gäller att läsaren ska lämna in sin ansökan i tid, men det som anges är en tidsperiod, *senast 2 månader före din beräknade nedkomst*, inte någon exakt tidpunkt. Indirekt uttrycker den första och andra punkten att FPA begär en ifylld blankett *SV 9r* av den blivande mamman.

I den tredje punkten används en imperativform: *bifoga*. Här hänvisas återigen till en annan text, i detta fall ett intyg om hur länge graviditeten har varat och över en hälsoundersökning. Detta intyg bidrar till den institutionella kontrollen av graviditeten. Moderskapsunderstödet utgör ett slags lockbete för modern att söka sig till rådgivningscentralen och bli en del av "systemet". Ifall modern inte har genomgått hälsoundersökningen inom utsatt tid kan hon inte få moderskapsunderstöd. I den tredje punkten begär institutionen intyg *SV 75r* av den blivande mamman, och den gör det kongruent med imperativ.

Den fjärde punkten gäller endast dem som bor på Åland, informationen har gått från det allmänna till det mer specifika. Punkten liknar den första punkten, båda har verbet i presens och använder en påståendesats med direkt tilltal. I den fjärde punkten begär institutionen inget av läsaren, utan institutionen informerar om att läsaren ska vända sig till kommunen ifall kriteriet eller situationen att bo på Åland uppfylls.

I den sista punkten riktas informationen också till en specialgrupp, adoptivföräldrar. Punkten består av två meningar, båda använder hjälpverbet *ska* men i olika former: *skall* och *ska*. I båda meningarna görs intertextuella hänvisningar till andra texter, till dels en blankett, dels ett intyg. I denna punkt begär institutionen en blankett och ett intyg av läsaren, men gör det med modala hjälpverb istället för imperativ.

I FPA:s tidigare broschyrer används passiv för att förmedla en uppmaning eller begäran om vara eller tjänst. Passiven förmedlar en vanlighet, vad som är brukligt att göra. I *Förmåner till barnfamiljer* från år 2003 skriver institutionen i en punktlista (s. 10) *Partiell föräldrapenning söks hos FPA..., På ansökan krävs båda föräldrarnas underskrift, Till ansökan bifogas arbetsgivarens intyg över deltidsarbete...* Dessa uttrycker detsamma som i exempel 8.8 ovan, och kunde skrivas om som "Du söker partiell föräldrapenning hos

FPA...”, ”Båda föräldrarna måste skriva under ansökan”, ”Bifoga arbetsgivarens intyg över deltidsarbete...”.

I Försäkringskassans broschyrer förekommer inte lika tydligt begäran om någon handling, vara eller tjänst av läsaren. Istället uttrycker institutionen mer indirekt och inkongruent vad den önskar av läsaren, genom omskrivningar av olika slag. Ett exempel på en omskrivning är hur institutionen i följande meningar använder verbet *styrka* (i betydelsen ’bekräfta’): *Behovet av vård eller tillsyn ska styrkas med läkarutlåtande* (Barnfamilj 2006: 14) och *Rätten till tillfällig föräldrapenning ska styrkas med ett särskilt läkarutlåtande som styrker barnets allvarliga sjukdomstillstånd* (Barnfamilj 2006: 14). Det står alltså inte rakt ut att läsaren ska be om ett läkarutlåtande eller bifoga ett, utan endast en uppmaning om att något ska intygas.

Ett annat slags indirekthet eller inkongruens finns i slutet av bild 8.5 där en mening ålägger en förpliktelse på läsaren, men uppmaningen uttrycks inkongruent. Inledningen *Du är alltid skyldig att anmäla...* innebär att en skyldighet eller förpliktelse till en viss handling, *att anmäla*, åläggs klienten. Klienten är med andra ord i en sådan position där hon eller han ska utföra någon handling, göra något eller i detta fall säga något i en verbal process. Detta stämmer väl överens med de roller klienten, den tänkta läsaren, hade enligt deltagaranalysen. Rubriken före denna mening, *Anmäl förändringar till Försäkringskassan!*, är en kongruent uppmaning till en verbal handling, en tjänst.

Det finns även tydliga anvisningar om att institutionen önskar varor och tjänster av läsaren:

Exempel 8.9 Utdrag ur Barnfamilj (2006), s. 18

Du ansöker om bostadsbidrag genom att fylla i en särskild blankett som finns hos Försäkringskassan. Det är viktigt att du fyller i ansökan korrekt och bifogar de handlingar som behövs. Makar och sambor ska lämna in gemensam ansökan som båda har skrivit under.

I denna anvisning under huvudrubriken *Anmälan, ansökan och utbetalning* begär Försäkringskassan en ifylld blankett men inkongruent som en anvisning om att läsaren ska fylla i en blankett. Dessutom önskar Försäkringskassan en korrekt ifylld blankett och de bilagor, handlingar, som är nödvändiga. Detta uttrycks genom ett påpekande om att *det är viktigt*. Om det är två personer som bor tillsammans begärs en gemensam ansökan med bådass underskrift. I den sista meningen används ett mer kongruent uttryck eftersom det modala hjälpverbet *ska* används för att ge tyngd åt kravet på en gemensam ansökan. Andra sätt att specificera kraven är möjligen adjektivet *särskild* framför *blankett* i den första meningen, påpekandet *det är viktigt* i den andra meningen och adverbet *korrekt* i samma mening.

I Försäkringskassans faktablad *Barnbidrag* finns en uppmaning till läsaren att ta kontakt med institutionen och meddela om en utlandsvistelse: *En utlandsvistelse som beräknas bli längre än sex månader ska anmälas till Försäkringskassan*. På motsvarande sätt gör Försäkringskassan i broschyren *Barnfamilj* (2006, s. 9): *Om din arbetsinkomst ändras när du tar ut föräldrapenning ska du anmäla det till Försäkringskassan*. I båda exemplen är det en inkongruent uppmaning. Uppmaningen gäller att förse institutionen med upplysningar, inte någon ”vara eller tjänst”. Här används det modala hjälpverbet *ska* tillsammans

med *anmäla* för att ålägga klienten en förpliktelse att ge institutionen en vara eller tjänst, alltså en anmälan. Båda förpliktelserna är knutna till situationer. Den första gäller vid en utlandsvistelse av en viss längd och den senare en ändring i arbetsinkomst. I FPA:s broschyrer finns liknande uppmaningar med *ska* och *meddela*.

Institutionen begär handlingar, upplysningar och utredningar av läsaren genom uppmaningar av olika slag. Institutionen använder i vissa fall imperativformen. Vanligen vill institutionen med imperativ styra läsarens läsning, men i vissa fall även läsarens agerande gentemot institutionen (*kontakta*). När institutionen vill ha något av den tänkta läsaren, vanligen någon ansökningshandling eller upplysning, använder institutionen påståendemeningar med presensform, det modala hjälpverbet *ska*, eller en omskrivning där institutionen ålägger den tänkta läsaren en skyldighet att göra något. Omskrivningar används i synnerhet av Försäkringskassan.

8.2.6 Sammanfattning

I detta delkapitel har jag analyserat olika språkhandlingar i socialförsäkringsinformationen utgående från systemisk-funktionell lingvistik och diskuterat dem utifrån kongruenta och inkongruenta realiseringar i barnfamiljsmaterialet. Kategorierna går att identifiera även i skrivna text, trots att systemet för språkhandlingar främst gäller samtal.

Hälsningar förekommer i början av texterna, medan avsked saknas. Varje broschyr och faktablad har något slags inledande hälsning där institutionen uppmärksammar läsaren. Försäkringskassan har en tydlig hälsning medan FPA har ett förord. Broschyerna avslutas med en genomgång av vilka regler, rättigheter och skyldigheter, som gäller för institutionen och klienten.

Den allra vanligaste språkhandlingen i socialförsäkringsbroschyerna är att *ge information* med meningar med *påståenden*. Institutionen har all information och ger av den till läsaren, därmed är det institutionen som utgör auktoriteten i den asymmetriska kommunikationssituationen. Denna auktoritet markeras ibland som ett skärpt tonfall i broschyrtexterna där läsaren hotas med polisanmälan eller böter.

I samband med informationsgivandet används punktuppställningar, tabeller och exempel för att konkretisera informationen för läsaren. Eftersom ingen verklig läsare testats i denna undersökning är det oklart i vilken utsträckning informationen når den tänkta läsaren, och ifall punktuppställningar, tabeller och exempel hjälper läsaren.

Informationsgången i broschyrerna struktureras från det allmänna som gäller de flesta läsare till det specifika som gäller mindre grupper. De informerande påståendesatserna har ibland ett modalt hjälpverb eller någon bisats som anger ett villkor, en situation eller något kriterium som läsaren ska uppfylla. Även i andra språkhandlingar används modala hjälpverb vilka vanligen bidrar till en inkongruent realisering. Till exempel görs språkhandlingen *begära information* i sin kongruenta form genom att ställa en *fråga*. I materialet finns dock rätt få verkliga frågor. Frågorna är rubriker som fungerar textstrukturerande och placeras i läsarens mun. Det vanliga sättet för institutionen att begära information är att göra det genom en uppmaning till läsaren att, genom verbala processer, meddela eller anmäla förändringar till institutionen. Detta är med andra ord språkhandlingen *begäran om en vara eller tjänst* som här fungerar som *begäran om upplysning*.

Begäran om en vara eller tjänst av läsaren realiserar i sin kongruenta form med imperativ, en *uppmaning*. Imperativen i samband med mentala processer har en textstrukturerande funktion genom att läsaren genom dem hänvisas till olika ställen i den aktuella broschyrtexten men också till andra texter såsom webbplatsen. Då imperativ används med en verbal process uppmanas läsaren att meddela sig till institutionen eller andra parter. Imperativ med materiella processer gäller vanligen uppmaningar att göra ansökan och komplettera den. Imperativformen gör institutionen till en mer aktiv aktör i texten och läsaren till en synligare och viktigare mottagare.

Språkhandlingen *ge vara eller tjänst* sker i texten som institutionens antydan om kommande utbetalningar av förmåner. Det är med andra ord inte ett kontrakt utan ett löfte eller *erbjudande* i texten om att institutionen ger en familjeförmån till läsaren. Löftena hänger ändå alltid ihop med att något kriterium, en situation eller något villkor uppfylls av klienten.

I språkhandlingarnas karaktär ingår att de kan uttryckas inkongruent till exempel med modala hjälpverb. I genomgången ovan har jag gett några exempel på sådana realiseringar. I nästa delkapitel görs en närmare genomgång av de modala hjälpverben i materialet.

8.3 De vanligaste modala hjälpverben i broschyrerna

Föregående delkapitel behandlade språkhandlingar. I materialet realiserar flera språkhandlingar inkongruent, framförallt begäran om information och begäran om vara och tjänst. Vid denna realisering används modala hjälpverb. Även informationsgivande och givande av vara och tjänst använder modala hjälpverb. Till exempel kan löften om framtida utbetalningar göras mindre bindande genom att använda ett modalt hjälpverb: *Barnbidrag betalas* (*Blivande förälder* 2006: 13) blir *Barnbidrag kan betalas* (*Barnfamilj* 2006: 10). Modalitet och de modala hjälpverben diskuteras i detta avsnitt utgående från Holmberg och A-M Karlssons (2006) introduktion till svenskans modalitet i systemisk-funktionell belysning och *Svenska Akademiens grammatik* (del 4). Dessutom görs paralleller till Anna Wärnsbys (2006) doktorsavhandling som jämför engelska och svenska modala hjälpverb, och Andersen och Smedegaard (2005) som beskriver de modala hjälpverben i danskan.

Med modala hjälpverb kan avsändaren (talaren eller skribenten) modifiera satsens innehåll. Modifieringar kan också göras med hjälp av satsadverb av olika slag, men i detta delkapitel diskuteras endast de vanligaste modala hjälpverben i barnfamiljsbrochyerna.

Min genomgång omfattar både huvudsatser och bisatser (underordnade satser) eftersom modala hjälpverb används i båda typerna av satser. Enligt Holmberg och A-M Karlsson (2006: 127–131) är bisatser (eller bundna satser) underordnade huvudsatsens språkhandling. Det betyder att bisatsens språkhandling inte är lika intressant som huvudsatsens eftersom bisatsens information är sekundär. Jag menar att bisatserna i detta material beskriver situationer och omständigheter som i hög grad har en inverkan på de betydelser som förmedlas. Därför är det motiverat att se på både huvudsatser och underordnade satser då det gäller frågan om vad institutionen vill förmedla för betydelse i satser med modala hjälpverb.

Som modala hjälpverb nämner SAG (del 4 s. 282) *behöva, böra, få, förmå, hinna, kunna, lär, må, måste, orka, skola, slippa, vilja*. Trots att det kan finnas något enstaka belägg på flera av dessa tar jag här upp endast *böra, kunna, måste, skola* eftersom de är de mest frekventa och de flesta av dem kan uttrycka stark rekommendation eller tvång. Den betydelse som de modala hjälpverben förmedlar är enligt SAG främst deontisk, epistemisk, intentionell och potentiell. Deontisk betydelse avser enligt SAG (del 1 s. 161) en ”lämplighetsbedömning utifrån allmänna moraliska regler, juridiska eller andra bestämmelser eller funktionella krav av det som sägs i satsen.” Med epistemisk betydelse avses ”sannolikhetsbedömning av det som sägs i satsen” (del 1 s. 167). En intentionell betydelse innebär att det finns en avsikt att ”göra något” (del 1 s. 185). Slutligen avses med potentiell betydelse en ”förmåga att förverkliga en aktion” (del 1 s. 210).

Anna Wärsby (2006: 15–19) använder i sin doktorsavhandling två överordnade modalitetsklasser: epistemisk modalitet och icke-epistemisk modalitet. Epistemisk modalitet står för talarens attityd till sanningshalten i det sagda medan icke-epistemisk modalitet snarare är en samlingsterm för flera olika modaliteter, till exempel nödvändighet, möjlighet, plikt. Hennes genomgång visar att det finns fler synpunkter på modalitet än vad SAG tar upp. Undersökningen använder en epistemisk skala och en deontisk skala, och väljer sedan att koncentrera sig på *kan* och *måste*. På den epistemiska skalan (Wärsby 2006: 26–33) står *måste* för att något är säkert, *bör* och *lär* för att det är så gott som säkert, *bör, borde, torde, må, måtte* för en trevande säkerhet, *kan* och *kunde* för en möjlig slutsats, *lär* och *ska* för rykte och *torde* för delad förhoppning. På den deontiska skalan (2006: 33–39) uttrycker *ska* och *måste* tvång, *bör* och *borde* rekommendation, *få* och *kunna* tillåtelse, *må* och *måtte* viljetryck. Wärsbys indelning är intressant, och hon finner att det inte är helt oproblematiskt att använda samma skalor för engelska och svenska. De engelska och svenska modala hjälpverben placerar sig något olika på dem. (Wärsby 2006: 26–39.)

Holmberg och A-M Karlssons (2006: 58–70) introduktion till svenskans modalitet arbetar med följande typer av modalitet: *sannolikheter* och *vanligheter* i påståendesatser (givande av information), *förpliktelse* i uppmaningar (begärande av varor och tjänster) och *vilighet* i erbjudanden (givande av varor och tjänster). Varje modalitetstyp kan indelas i tre grader: låg grad, medelhög grad och hög grad. I början och slutet av denna skala finns en negerad språkhandling, alltså en negerad/ett negerat påstående/uppmaning/erbjudande utan modalitet respektive en onegerad/ett onegerat påstående/uppmaning/erbjudande utan modalitet.

Holmberg och A-M Karlsson indelar de modala hjälpverben på följande sätt på modalitetsskalorna: *kan* uttrycker låg grad av modalitet, *bör* uttrycker medelhög grad och *ska* och *måste* uttrycker hög grad.

Om något är *sannolikt* (i samband med givande av information) innebär en låg grad att det är tänkbart, medelhög grad att det är troligt och hög grad att det är säkert. Om något är *vanligt* (i samband med givande av information) innebär en låg grad att det sker ibland, medelhög grad att det sker vanligen och hög grad att det sker alltid.

Om något är *förpliktande* (i samband med begäran av varor och tjänster) innebär en låg grad att det är tillåtet/möjligt, medelhög grad att det är rekommenderat och hög grad att det är nödvändigt.

Om något karaktäriseras av *villighet* (i samband med givande av varor och tjänster) innebär låg grad en beredskap, medelhög grad en villighet och hög grad en angelägenhet. Dessa skalor kommer att problematiseras nedan i genomgången av *kunna*.

De tre modeller som presenterats ovan, och den som presenteras i Andersen och Smedegaard (2005: 67), skiljer sig alla från varandra på någon punkt. Det är inte meningsfullt att i detta sammanhang försöka förena dem, utan synpunkter från tidigare forskning används här för att diskutera hur modala hjälpverb används i barnfamiljsbroschyrer. Den deontiska betydelsen i SAG och hos Wärsby verkar sammanfalla med SFL-kategorin *förpliktelse*. Hos Andersen och Smedegaard (2005: 66) gäller kategorin förpliktelse för satser som riktar sig till andra person och som uttrycks med *du*. Den epistemiska betydelsen i SAG sammanfaller med kategorierna *sannolikhet* och i viss grad *vanlighet* (det som är brukligt). Den intentionella betydelsen i SAG har ingen direkt motsvarighet i SFL-kategorierna, eftersom det ligger en framtida aspekt i den, men delvis sammanfaller den med *villighet* och *sannolikhet*. Den potentiella betydelsen i SAG saknar också en direkt motsvarighet i SFL-kategorierna, men en del förmåga kan antagligen ingå i kategorin *vanlighet*.

I samband med ordförrådsanalysen presenterade jag resultaten för förekomsten av de vanligaste modala hjälpverben i förhållande till andra verb. Dessutom tog jag kort upp satsadverbialen vilka dock inte behandlas här. I tabell 8.2 visas de vanligaste modala hjälpverben och de som kan användas förpliktande (deontiskt) i detta material.

Tabell 8.2 De vanligaste modala hjälpverben i broschyrerna, antal

Modalt hjälpverb	FPA	FK
kan	448	345
ska	194	183
måste	41	64
bör	19	4

Precis som tidigare har konstaterats visar tabell 8.2 att det är vanligt att använda *kan* och *ska* i barnfamiljsbroschyrerna. Samförekomst till dessa verb var enligt ordförrådsanalysen framför allt *du*, som avser den tänkta läsaren, men självklart förekommer också andra ord kring verben. *Måste* förekommer i mindre grad än *kan* och *ska* medan *bör* förekommer ytterst sparsamt. I den översatta FPA-broschyren från år 2004 förekommer *bör* inte alls. De övriga modala hjälpverb som förekommer i materialet (*behöva*, *få*, *vilja*) diskuteras inte närmare i detta sammanhang, utan framställningen koncentrerar sig på *kunna* som är mycket frekvent och på de tre modala hjälpverb som kan uttrycka tvång eller förpliktelse: *ska*, *måste*, *bör*.

8.3.1 Kunna

Det vanligaste modala hjälp verbet *kan* används på många olika sätt i mitt material, vilket flera exempel visat i de tidigare kapitlen (se också Lassus 2006b). Jag kommer att ta upp

ytterligare några exempel och problematisera såväl modalitetsskalorna som användningen av *kan*.

Hjälperbet *kan* tillhör de modala hjälpverb som *Svenskt lagspråk i Finland* (2004: 60) räknar upp som hjälpverb som används i författningstext. Boken illustrerar betydelsen av *kan* i juridisk text med att jämföra med hjälpverbet *ska*:

Observera skillnaden mellan ”Om skörden har skadats av frost skall x-myndigheten bevilja stöd” och ”Om skörden har skadats av frost kan x-myndigheten bevilja stöd”. (*Svenskt lagspråk i Finland* 2004: 62)

I den senare meningen är det tydligt att det inte handlar om ett juridiskt bindande påbud som det deontiska *skall* utan snarare handlar det om en rekommendation eller en möjlighet. På modalitetsskalorna kunde det betyda ”tänkbart” eller ”ibland”. Skillnaden mellan *kan* och *skall* i exemplet diskuteras dock inte av handboken, varken i traditionella termer eller med modalitetsskalor.

I exempel 8.10 ges två exempel på en mening som förekommer i både *Blivande förälder* och *Barnfamilj*. I det ena fallet skriver Försäkringskassan *Barnbidrag betalas* medan institutionen i det andra fallet skriver *Barnbidrag kan betalas*. Jag kommer att inleda kapitlet med att diskutera på vilket sätt satsen med *kan* kan analyseras.

Exempel 8.10 Barnbidrag betalas – barnbidrag kan betalas

Barnbidrag betalas ut för alla barn från och med månaden efter den då barnet föds eller efter den månad då rätten uppkommer, till exempel vid inflyttning till Sverige. (*Blivande förälder* 2006: 13)

Barnbidrag kan betalas ut för alla barn från och med månaden efter den då barnet föds eller efter den månad då rätten uppkommer, till exempel vid inflyttning till Sverige. (*Barnfamilj* 2006: 10)

Satserna *Barnbidrag betalas* och *Barnbidrag kan betalas* är påståendesatser varför modalitetstyperna som är aktuella är sannolikhet och vanlighet. Enligt Holmberg och A-M Karlsson (2006: 60–62) ligger *kan* nära den negerade ändan av skalan och uttrycker låg modalitet. Då skulle *Barnbidrag kan betalas* bära betydelsen ’tänkbart’ eller ’eventuell’ för sannolikhet (inte ’säkert’) och ’ibland’ för vanlighet (inte ’alltid’). Oberoende av om satsen uttrycker sannolikhet eller vanlighet skulle institutionen utifrån dessa skalor med *Barnbidrag kan betalas* uttrycka ’barnbidrag betalas ibland’ eller ’barnbidrag betalas eventuellt’. I alla modalitetstyper skulle betydelsen ligga mycket nära en negering, att barnbidrag inte betalas. Enligt svensk lag utgår ändå barnbidrag för alla barn som är bosatta i Sverige, varför min analys med skalorna inte stämmer med hur det egentligen går till.

Wärnsbys (2006: 188–189) analys av *kan* visar att *kan* är ett modalt hjälpverb med en helt annan karaktär och många fler betydelser än de övriga modala hjälpverben. I analysen av betydelsen av *kan* inverkar flera variabler än för något annat modalt hjälpverb. På Wärnsbys skalor skulle exemplet med *kan betalas* antingen tolkas epistemiskt som ”möjlig slutats” eller deontiskt som ”tillåtelse”. Båda tolkningarna är rimliga.

Jag tror inte att institutionen vill förmedla betydelsen att ’det är tänkbart att barnbidrag betalas’ eller att ’barnbidrag betalas ibland’. Jag tror att Försäkringskassan med *kan* här avser något annat, nämligen att det är möjligt (förmåga) att barnbidrag betalas eller att det är mycket sannolikt att barnbidraget betalas. I *kan betalas* används *kan* av institutionen för

att gardera sig mot eventuella hinder som kan föreligga. Graden av modalitet skulle alltså snarare vara hög såsom jag förstår institutionens användning av *kan*.

Här föreligger alltså ett problem. Antingen är min tolkning av institutionens budskap för välvillig, eller så behöver de systemisk-funktionella modalitetsskalorna justeras på något sätt, till exempel genom att inkludera förmåga (potentiell betydelse, SAG del 4 s. 288–289). Ett alternativ är att närmare analysera de modala hjälpverbens funktion i svenskan utifrån ett systemisk-funktionellt perspektiv. En sådan analys kunde eventuellt leda till en revidering av vilka hjälpverb som bär låg grad och vilka som bär hög grad av modalitet i svenskan. Andersen och Smedegaard (2005: 64) menar att det danska *kunne* realiserar möjlighet och sannolikhet. I Lassus (2006b) kom jag fram till att *kan* i de flesta fall har en primär betydelse av 'möjlighet' som inte finns i modalitetsskalorna inom SFL, och att andra vanliga betydelser är 'sannolikhet' eller 'vanlighet'.

Genom att det finita verbet står i passiv sker också en betydelseförändring. Precis som tidigare konstaterats signalerar passiv att aktionen är vanlig och upprepas. Därmed är det möjligt att såväl *betalas* som *kan betalas* endast förmedlar betydelsen av 'en handling som vanligtvis upprepas om inga hinder föreligger'. Användningen av passiv med betydelsen 'en handling som upprepas' kan eventuellt bära starkare betydelse än hjälp verbet *kan*.

Institutionerna använder samma modala hjälpverb med olika betydelser, vilket betyder att institutionen uttrycker sig inkongruent på olika sätt med samma hjälpverb. Exempelvis *kan* har flera möjliga betydelser vilket visas i exempel 8.11 nedan:

Exempel 8.11 Kan i Barnfamilj

Varje förälder har 60 dagar som kan betalas ut enligt deras SGI och som är reserverade för dem. Dessa dagar kan alltså inte avstås till den andra föräldern. (*Barnfamilj* 2006: 8)

Den första meningen ger information och modifierar bisatsen med *kan betalas*. Min tolkning är, precis som ovan diskuterats, att institutionen låter förstå att om inga hinder föreligger så betalas dagarna ut enligt SGI, det är normalfallet, men *kan* innebär att det inte är helt säkert. Detta kan också betyda att efter ansökan förmår institutionen att göra utbetalningen, eller att institutionen är villig att göra den.

I den andra meningen skriver institutionen att dagarna inte *kan ... avstås*. Här är det ändå frågan om en regel: enligt socialförsäkringsreglerna är det förbjudet att avstå dessa dagar till någon annan. Institutionen avser alltså här möjlighet (potentiellt *kan*), det är inte möjligt inom de gällande reglerna att förfara på ett visst sätt. Möjligen hade institutionen kunnat använda *får*, eftersom det ur klientens synvinkel är förbjudet snarare än omöjligt: "dessa dagar får inte avstås till den andra föräldern".

Hjälperbet *kan* är alltså på många sätt ett mångtydigt och oprecist modalt hjälpverb i svenskan i och med dess många möjliga betydelser. Det används dock frekvent i socialförsäkringstexterna. Frågan är om textförfattarnas användning av *kan* är medveten och fyller en funktion, eller om det är en omedveten användning som har att göra med textförfattarnas uppfattning om en textnorm eller hur institutionen brukar uttrycka sig. Min uppfattning är att textförfattarna använder *kan* som en gardering som innebär att det institutionen erbjuder eller informerar om gäller "i 99 fall av 100", alltså så gott som alltid men inte helt säkert.

8.3.2 Skola

Det näst vanligaste modala hjälpverbet är *ska*, det vill säga verbet *skola* i sin presensform. I FPA:s broschyrer finns en viss osäkerhet kring användningen av *ska* och *skall* medan Försäkringskassan skriver *ska*. Försäkringskassan har alltså moderniserat sitt språkbruk på denna punkt före FPA.

SAG (del 4 s. 312) skriver om *skola* att det har tre betydelser, med en svag avgränsning mellan betydelserna. *Ska* anger sanningshalt (epistemisk betydelse eller med SFL-termen sannolikhet), norminnehåll (deontisk betydelse eller med SFL-term förpliktelse) eller framtida avsikt (intentionell betydelse). Wärnsby (2006: 26–39) placerar *ska* på den epistemiska skalan som rykte och på den deontiska skalan som tvång.

I socialförsäkringstexterna förekommer främst deontisk betydelse i samband med *ska*. Det innebär att de flesta fall av *ska* bär betydelsen av att någon ålägger en annan att göra något genom en instruktion eller anvisning (SAG del 4 s. 316–317). Enligt SAG (del 4 s. 312) ligger handlingen i framtiden också i de deontiska satserna. I socialförsäkringsbroschyerna blir detta tydligt: den deontiska modaliteten sammanfaller med framtida avsikt. Följande exempel från *Barnfamilj* (2006: 13) visar detta: *Ansökan om bidraget ska göras inom ett år räknat från den tidpunkt då adoptionen blev giltig i Sverige*. Satsen är i påståendeform och ger information, men innebörden är en uppmaning: 'gör ansökan inom ett år!' Det är med andra ord en inkongruent realisering. Här anges en stark förpliktelse, en hög grad av modalitet, genom en uppmaning. Samtidigt kan det finnas en framtida handling i åtanke, eftersom anvisningen ges till läsaren innan adoptionsprocessen börjat eller innan det år som avses löpt ut. Stycket inleds också med en mening med *ska*: *Som adoptivförälder ska du vara bosatt i Sverige...* Där fastställs en stark förpliktelse till att vara bosatt i Sverige för att adoptionsbidraget ska betalas.

FPA använder *ska* på motsvarande sätt. I en punktlista i *Förmåner till barnfamiljer* (2006: 9) lyder en av punkterna: *Du ska lämna in din ansökan inom 2 månader efter föräldrapenningsperioden*. Här förmedlas en stark förpliktelse som en anvisning om en framtida handling. Motsvarande starka förpliktelse finns i följande exempel: *Både du och din make/ maka skall skriva under ansökan*. (*Förmåner till barnfamiljer* 2006: 11.) Här använder institutionen *skall*, men graden av förpliktelse är lika stark som i exemplet innan. Variationen i användningen av *ska* och *skall* verkar alltså inte bottna i en uppfattning att det ena skulle vara mer förpliktande än det andra.

Då *ska* används är det alltså i de flesta fall frågan om att institutionen ger en anvisning till läsaren om vad hon eller han är förpliktad att göra, och ofta är det en framtida händelse. Detta är naturligt eftersom jag antar att många föräldrar läser informationsbroschyren under graviditeten eller innan de handlingar som beskrivs äger rum. Alla förpliktelser ligger ändå inte mellan institutionen och läsaren, alltså att läsaren ska göra något i förhållande till institutionen. Det finns fall där läsaren istället ska göra något i förhållande till sin arbetsgivare: *Du ska meddela din arbetsgivare om dina ledighetsplaner och ledighetens tänkta längd senast 2 månader innan du inleder ledigheten*. (*Förmåner till barnfamiljer* 2006: 4.) Vanligen handlar det, som i den föregående meningen, om att läsaren ska informera arbetsgivaren om något. Institutionen påminner alltså läsaren om hans eller hennes skyldigheter gentemot arbetsgivaren.

I socialförsäkringsbroschyerna finns det också enstaka fall där någon institutionell part har en förpliktelse gentemot läsaren. FPA skriver i *Förmåner till barnfamiljer* (2006: 29): *Specialvårdspenningen ska ersätta dig utebliven inkomst*. Denna mening förekommer i samband med informationen om stöd för familjer med funktionshindrade eller sjuka barn. *Ska* avser här främst en framtida händelse, men som jag ser det kan alla betydelser vara verksamma samtidigt, alltså både norminnehåll (deontisk) och sanningshalt (epistemisk). Om alla kriterier uppfylls är det fastslaget i lag och praxis att en utebliven inkomst ersätts med specialvårdspenning – det är normerat. En annan betydelse som förmedlas är den epistemiska – det är sant och därmed brukligt att ersättning utgår. Oberoende av vilken betydelse som väger starkast är det en auktoritär röst och ton. Det är inte institutionen som talar och inte heller läsaren, utan lagens röst som anger vad som är brukligt och sant.

En liknande utomstående röst kan skönjas i *Blivande förälder* (2006: 8) där det står: *Både läkaren och Försäkringskassan ska ta hänsyn till förhållandena i varje enskilt fall*. Här avses beslutsfattande kring sjukpenning under graviditeten. Det verkar finnas en dubbeltydighet i meningen. Å ena sidan förpliktas läkaren och Försäkringskassan att ta hänsyn till de speciella omständigheter som finns i varje graviditet. Å andra sidan står det inget om utfallet. Hänsynstagandet betyder inte att varje gravid kvinna kan få sjukpenning under graviditeten. Det finns med andra ord en möjlighet att samma symptom och besvär leder till olika beslut beroende på omständigheterna i varje specifikt fall. Den utomstående rösten står alltså inte ”på klientens sida”, utan är en auktoritet som befäster läkarens och Försäkringskassans ställning. *Ska* fungerar här främst deontiskt (normerande) men också epistemiskt (sanningshalt).

Exemplen med *ska* har visat att det finns en stark förpliktelse i de flesta fall då *ska* används, ofta kombinerad med en aspekt på framtida händelse eller sanningshalten i meningen. Men det finns några enstaka fall som visar enbart en framtida händelse. De är en naturlig del av dessa texter som riktar sig till blivande föräldrar: *Du som ska bli mamma har rätt till moderskapsunderstöd om du...* (*Förmåner till barnfamiljer* 2006: 2) och *Om du ska bli mamma* (rubrik, *Blivande förälder* 2006: 6). *Ska* används med andra ord i enbart framtida betydelse då institutionerna riktar sig specifikt till den gravida kvinnan som tilltalaras med *du*. Försäkringskassan har också ett avsnitt som bär rubriken *Om du ska bli pappa*. Exemplen är hämtade från början av broschyrerna. I början har institutionerna samlat den information som gäller innan barnet är fött, och institutionens tänkta läsare för de inledande sidorna är blivande föräldrar. De tänkta läsarna sammanfaller antagligen med de verkliga läsarna, det vill säga kvinnor som väntar barn och deras män, och då kan antagligen den blivande mamman och pappan identifiera sig med den framtida aspekten.

8.3.3 Måste

Ovan har jag diskuterat olika sätt att ange förpliktelse med hjälp av *ska*. Trots att betydelsen som *ska* förmedlar kan vara mycket förpliktande finns det ett annat sätt att med ett modalt hjälpverb ange en stark förpliktelse, och det är med *måste*. Enligt SAG (del 4, s. 308–309) kan *måste* förutom stark förpliktelse (deontisk betydelse) även ange sannings-

halten (epistemisk betydelse). I mitt material är det dock enbart i den förpliktande betydelsen som *måste* används. Wårnsby (2006) följer indelningen i SAG.

Måste är förhållandevis mycket mer frekvent i det sverigesvenska materialet än i det finlandssvenska. I exempel 8.12 visas ett stycke där *måste* används i två på varandra följande meningar.

Exempel 8.12 Utdrag ur Barnfamilj (2006) s. 20

Föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning

För att få föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning måste du först göra en anmälan. Den måste vi ha senast samma dag som du vill ha ersättning för. Först när anmälan är gjord kan du begära ersättning. Du anmäler enklast på servicetelefon 020-524 524 eller på www.forsakringskassan.se. Det snabbaste och enklaste sättet att begära ersättning på är via vår webbplats med e-legitimation.

Den första meningen är informationsgivande och förklarar ett viktigt faktum för läsaren: det går inte att få föräldrapenning utan en anmälan. Den förpliktelse som institutionen här ålägger läsaren, att göra en anmälan, är en förpliktelse som antagligen inte står i konflikt med läsarens intressen. Det är s.a.s. en av spelreglerna i socialförsäkringsspelet: vill en person ha föräldrapenning så gör hon eller han en anmälan. I den andra meningen preciseras regeln genom att institutionen anger en tidpunkt då anmälan ska vara gjord, eller snarare när institutionen ska ha anmälan. Här benämner institutionen sig som *vi* vilket är sällsynt i materialet. Det personliga pronomenet gör interaktionen med läsaren intimare och det uppstår en relation mellan institutionen och läsaren. Det modala hjälpverbet *måste* får större tyngd genom den nära relationen *vi-du*.

De flesta fallen av *måste* finns i samband med olika regler med anknytning till socialförsäkringen. De flesta, liksom exemplet ovan, handlar om vad läsaren är tvungen att göra för att uppfylla sina förpliktelser. Det kan handla om boende: *För att få adoptionsbidrag måste du vara bosatt i Finland. (Förmåner till barnfamiljer 2006: 3.)* Meningen ger information, och det handlar förutom om en förpliktelse också om vanlighet. För de flesta av socialförsäkringens förmåner, ersättningar och bidrag gäller att den sökande ska vara bosatt i det land där förmånerna söks.

Det kan också handla om att anmäla olika saker till andra parter än socialförsäkringsinstitutionen: *Är du arbetslös vid barnets ettårsdag måste du vara anmäld som arbetssökande på arbetsförmedlingen. (Blivande förälder 2006: 12, se också exempel 7.26.)* Här ges information i en mening som först förmedlar ett tillstånd eller villkor och sedan läggs en förpliktelse på läsaren. Flera av bidragen är på olika sätt förbundna till varandra och till barnets ålder vilket gör att föräldern måste se till att göra anmälningar till rätt lucka vid rätt tidpunkt.

Dessutom kan det finnas krav på att någon annan part ger ett medgivande innan den sökande kan påbörja till exempel en adoptionsprocess: *För att få adoptera måste man ha socialnämndens medgivande. (Blivande förälder 2006: 5.)* Här uttrycks en vanlighet, men också en förpliktelse. Den här regeln är inte fastställd av Försäkringskassan men institutionen påminner läsaren om principerna för adoption.

I enstaka fall är det helt andra omständigheter som verkar förpliktande på läsaren, såsom ett barns sjukdom. Följande mening inleds med en villkorsbisats som anger en situa-

tion, och därefter ges information om hur institutionen kan hjälpa: *Om du måste stanna hemma från arbetet för att ta hand om ett sjukt barn som inte fyllt tolv år, kan du ha rätt till tillfällig föräldrapenning.* (Barnfamilj 2006: 12.) Förpliktelsen har inget att göra med relationen mellan läsaren och institutionen, utan avser en allmän norm som gäller föräldrar i vårt samhälle: om en förälder har ett sjukt barn (i detta fall under 12 år) så måste någon stanna hemma med det sjuka barnet. Omständigheterna och normen ålägger föräldrarna denna förpliktelse. Om det är föräldern som stannar hemma kan föräldern få en ersättning – tillfällig föräldrapenning. Här visar med andra ord institutionen, eller socialförsäkrings-systemet, förståelse för normen och ger föräldrarna möjlighet att vara ”goda föräldrar” och stanna hemma.

Det är alltså institutionen som informerar om främst läsarens förpliktelser då *måste* används. I de flesta fall är meningarna i påstående form och ger information snarare än begär varor och tjänster. Men även institutionens förpliktelser kan meddelas med *måste*: *Om du meddelar om ändringen så sent att FPA redan har hunnit betala ut ogrundade förmåner måste FPA återkräva det överbetalda beloppet.* (Förmåner till barnfamiljer 2006: 32.) Meningen finns på den sista brödtextsidan i den finlandssvenska broschyren, där institutionen har samlat vissa grundläggande rättigheter och skyldigheter för institutionen och läsaren. Här är det institutionen som ålägger sig själv en förpliktelse. Orsaken till denna förpliktelse, som inte är angenäm för läsaren, anges i inledningen av meningen i en situationsbeskrivande villkorsbisats: läsaren har meddelat någon ändring för sent och institutionen har därmed betalat ut en förmån som läsaren inte hade rätt till. Det tråkiga återkrävet blir alltså ”klientens eget fel”. Att institutionen *måste* återkräva snarare än *får* återkräva visar att institutionen också har förpliktelser och att institutionen inte gör detta för att den vill det, utan för att den måste det enligt lag och regel. Här är det återigen lagens röst som omtalar institutionen och lägger krav på den.

I socialförsäkringsbrochyrerna används *måste* för att ange en förpliktelse. Denna förpliktelse ges av institutionen som textförfattare. Läsarens förpliktelser, som institutionen gett, gäller gentemot institutionen eller andra parter. I enstaka fall är det andra omständigheter eller parter som förpliktar läsaren och det kan också vara institutionen som lägger en förpliktelse på sig själv, genom en lagens röst som omtalar institutionen.

8.3.4 Böra

Hjälperbet *böra*, i formen *bör*, används inte i särskilt hög grad i materialet. I den översatta broschyren *Förmåner till barnfamiljer* (2004) används *bör* inte alls, medan det finns i övriga finlandssvenska broschyrer. I Försäkringskassans broschyrer används *bör* knappt alls, det finns endast fyra belägg.

Enligt SAG (del 4 s. 292–294) har *bör* en sannolik (epistemisk) eller förpliktande (deontisk) betydelse med en tydlig anknytning till normer, främst sociala normer. Det handlar alltså inte om absoluta regler som måste följas, utan om rekommendationer och normer som helst ska följas. Wärsby (2006) använder samma tolkning av *bör*. Försäkringskassans broschyrer verkar inte ha ett behov att ge rekommendationer som inte behöver följas

eftersom *bör* används i så liten utsträckning. Det samma gäller för FPA:s broschyr från år 2004.

I följande exempel finns en mening med *bör* som anger vad läsaren ska göra i förhållande till arbetsgivaren: *Du bör anmäla till arbetsgivaren att du ska vara föräldraledig senast två månader innan om inget annat har avtalats.* (Blivande förälder 2006: 9.) Detta är en inkongruent uppmaning. Men eftersom *bör* används kan det tolkas som en rekommendation snarare än en regel. Eventuellt gör den exakta tidsangivelsen att läsaren ändå gör den anmälan som behövs inom den utsatta tidsramen.

I FPA:s broschyr från år 2003 finns flera användningar av *bör*. Alla används inte i hjälpverbets rätta betydelse eftersom många förekommer i sammanhang där det inte finns utrymme för alternativ. Det korrekta hade varit att använda *ska* eller *måste*. Ett sådant exempel är: *För att få dagpenningar bör man ha bott i Finland (sidan 25) i 180 dagar före den beräknade nedkomsten.* (Förmåner till barnfamiljer 2003: 3.) Kravet på bosättning i 180 dagar är inget som det går att förhandla om, trots att broschyren från år 2003 antyder det genom att använda *bör*. Detta sätt att använda *bör*, mot den rådande språknormen, påpekas av af Hällström-Reijonen och Reuter (2008). Institutionen avser alltså en stark förpliktelse men uttrycker istället en vanlighet eller sannolikhet och förminskar därmed graden av modalitet.

I broschyren från år 2006 används *bör* en gång och då är det antagligen normenligt: *Beloppen bör också kontrolleras om familjens inkomster har stigit med minst 10 %, sjunkit eller om det finns andra skäl att justera beloppen.* (Förmåner till barnfamiljer 2006: 24.) Kontroll av beloppen är antagligen inget krav, men en stark önskan från institutionens sida och en del av de goda sederna, detta uttrycker med andra ord en social norm. Om beloppen (hemvårdsstöd och vårdtillägg) varit felaktiga kan institutionen återkräva en del, och det är antagligen detta återkrav man vill undvika genom att starkt rekommendera läsaren att kontrollera beloppen. Avsikten i den första satsen är med andra ord förpliktande, men den anger också en vanlighet i och med att en kontroll ändå görs från institutionens sida.

Ovan har jag redogjort för de mest frekventa modala hjälpverben i socialförsäkringsbroschyerna och gett exempel på hur *kan*, *ska*, *måste* och *bör* används för att uttrycka främst förpliktelse. Hjälpverbens betydelse behandlades främst utifrån beskrivningen i SAG med kompletteringar från den systemisk-funktionella grammatikens betydelseskategorier sannolikhet, vanlighet, villighet och framför allt förpliktelse. De flesta hjälpverben gick att föra till kategorin förpliktelse, i synnerhet *ska* och *måste*, men inte *kan* som snarare uttrycker hög sannolikhet, vanlighet eller förmåga. *Bör* kan också tolkas som ett uttryck för vanlighet, alltså vad som är brukligt att göra utifrån rådande sociala normer.

8.4 Diskussion och sammanfattning

Analysen av relationen mellan skribenten (institutionen) och den tänkta läsaren på den interpersonella nivån av språket har i detta kapitel utgått från språkhandlingar och modifieringar av dem med modala hjälpverb. Såväl för analysen av språkhandlingar som för analysen av modala hjälpverb har den systemisk-funktionella grammatiken tjänat som ut-

gångspunkt. Den introduktion till systemisk-funktionell grammatik som utgetts på svenska av Holmberg och A-M Karlsson (2006) har utgjort huvudsakligt referensverk och detta har kompletterats för de modala hjälpverbens del med *Svenska Akademiens grammatik*.

De grundläggande systemisk-funktionella kategorierna av språkhandlingar är att ge information, begära information, ge varor och tjänster, begära varor och tjänster. I svenskan realiseras dessa kongruent med påståenden, frågor, erbjudanden och begäran eller uppmaningar (imperativ). Dessutom ingår hälsningar och avskedshälsningar i språkhandlingarna. Inkongruent kan dessa språkhandlingar realiseras på ett annat sätt vilket jag redogjort för ovan.

Svenska Akademiens grammatik beskriver modala hjälpverb utifrån epistemisk, deontisk, intentionell och potentiell betydelse. Inom systemisk-funktionell grammatik används sannolikhet, vanlighet, förpliktelse och villighet som kategorier. Kategorierna kompletteras med skalor av hög och låg grad av modalitet, men dessa skalor befanns vara problematiska att tillämpa rakt av på svenskan, åtminstone enligt hur de modala hjälpverben används i detta material. Den deontiska betydelsen sammanfaller i hög grad med förpliktelse, den epistemiska med sannolikhet och vanlighet. I villighet och sannolikhet ingår det en del intentionalitet och i vanligheten en del potentialitet. Dessutom verkar svenskans passiv fungera som ett uttryck för vanlighet eller sannolikhet.

Hälsningarna som inleder broschyrerna skiljer sig från varandra. Försäkringskassan hälsar läsaren välkommen i en rätt talspråksnära ton. FPA å sin sida antar skriftspråksnormen och inleder broschyren med ett förord. Det går inte att identifiera någon avskedshälsning i broschyrerna, utan de utmynnar i en sammanfattning av institutionens och klientens rättigheter och skyldigheter, samt kontaktinformation till institutionen.

Att ge information i påståenden är den vanligaste språkhandlingen i informationsbroschyrerna. Påståendena modifieras ofta med modala hjälpverb, främst med *kan* och *ska* men även med *måste* och *bör*. En vanlig meningsstruktur, som har diskuterats på flera håll i avhandlingen, verkar vara att använda en bisats som anger en situation eller en adverbial bisats som anger en tidsperiod, och därefter ge informationen i en påståendesats.

Den absolut vanligaste modifieraren är det modala hjälp verbet *kan* som finns bland de vanligaste verben, och för vissa broschyrer bland de vanligaste orden. Tidigare forskning visar att det är ett mångtydigt modalt hjälpverb (t.ex. Wärsby 2006: 188–189). Också i det material som undersökts här är det svårt att exakt ange vilken betydelse som *kan* förmedlar.

Den betydelse jag finner som troligast är betydelsen sannolikhet, men enligt min mening är den rikliga användningen av *kan* inte helt genomtänkt vid institutionerna. Ifall den rikliga användningen av *kan* är medveten används hjälp verbet för att göra texterna mångtydiga – och då skulle institutionerna medvetet försvåra texterna. Det är knappast avsikten. Ifall användningen av *kan* är omedveten är det snarare frågan om att följa etablerade uttryckssätt och textnormer vid institutionerna. Eller så har *kan* en ny funktion i dessa texter, nämligen en allmän modifierare av innehållet så att utsagan blir vagare men fortfarande 'nästan alltid möjlig'. Istället för att som tidigare lova att *barnbidrag betalas* vill institutionen gardera sig mot att det inte precis alltid är möjligt genom att skriva *barnbidrag kan betalas*. *Kan* fungerar alltså som ett allmänt garderingsverb.

Begäran om information utförs i sin kongruenta form med frågor. Frågorna i materialet är få. De frågor som finns är antingen frågor som placeras i den tänkta läsarens mun eller textstrukturerande, retoriska, frågor. Frågorna gör det möjligt för institutionen att utreda sakförhållanden med anknytning till frågans tema. Men begäran om information från institutionen gentemot läsaren görs i texten genom uppmaningar till läsaren att kontakta institutionen, lämna in blanketter e.d. Då övergår språkhandlingen egentligen till en begäran om varor och tjänster istället för begäran om information.

Begäran om varor och tjänster görs genom uppmaningar, vanligtvis gäller det att lämna in en ansökan. Den kongruenta formen för uppmaningar är imperativ, till exempel *bifoga*. De vanligaste imperativformerna i huvudsatser är av mental eller verbal processtyp. Imperativen fungerar främst textstrukturerande och läsningsstyrande. Det finns även handlingsangivande imperativ, då riktar sig uppmaningen mot ansökningsförfarandet eller hur klienten ska meddela sig till institutionen eller någon annan part. Detta resultat överensstämmer med Peltonens (2002). Hon finner nämligen att svenska intranätstexter vid en bank innehåller många textstrukturerande imperativ i samband med länkar till vidare läsning. De finländska intranätstexterna har däremot handlingsangivande imperativ i brödtexten.

Begäran om en vara eller tjänst görs också med modala hjälpverb såsom *ska*, *måste* och *bör*. *Ska* används i de flesta fall med en stark normerande betydelse, motsvarande den systemisk-funktionella kategorin förpliktelse. Ofta finns samtidigt en framtida aspekt. I ett fåtal fall används *ska* enbart med betydelsen framtida händelse, då gäller det de blivande föräldrarnas identitet som mamma respektive pappa. *Måste* används i de flesta fallen precis som *ska* med en stark normerande betydelse (förpliktelse). I de flesta fallen är det frågan om en förpliktelse som institutionen lägger på läsaren. Det minst frekventa av de modala hjälpverb som används för att uttrycka förpliktelse är *bör*. Det används främst i de finlandssvenska broschyrerna från år 2003 och 2006, och i några av fallen (icke-normenligt) som synonym till *måste* eller *ska*.

Den kongruenta formen för att begära en vara eller tjänst är alltså imperativ, men detta är mindre vanligt i broschyrerna. Imperativ kan förknippas med en befallning och institutionen vill kanske inte använda en så öppen auktoritetsmarkering. Det känns mer jämlikt och demokratiskt att använda påståendesatser som modifieras med hjälpverb. I löpande text lämpar sig kanhända imperativ sämre än i kortare textsnittar, till exempel som textstrukturerande länkar eller reklamartade uppmaningar där klienten hänvisas till en webbplats. I det sverigesvenska materialet fann jag att textstrukturerande imperativ grupperades tillsammans. Det partiet blir ett stycke med anvisningar för vidare läsning, snarare än en informerande brödtext.

Trots att institutionen inte ger någon vara eller tjänst i texten ges information om framtida givande av varor och tjänster. Dessa kan ses som ett slags löften eller erbjudanden. Processen *få* och *betala* används i samband med dylika löften om till exempel framtida bidragsutbetalning.

Institutionen använder med andra ord flera språkhandlingar såväl kongruent som inkongruent. Den inkongruenta användningen genomförs framför allt med de modala hjälpverben. Dessa gör till exempel ett påstående till en uppmaning då att ge information omvandlas till att begära en vara eller tjänst. De modala hjälpverben gör också påståenden vaga och därmed gör de informationsgivandet otydligt.

I Heikkinen m.fl. (2000: 325) fastställs några kriterier för vad myndighetstexter inte innehåller enligt den undersökning som ligger som grund för det nämnda verket. I förteckningen står det bland annat att myndighetsspråket inte innehåller direkta förbud, äkta frågor och öppna befallningar. Mitt material uppvisar precis samma drag: det som till formen är förbud, frågor och befallningar är till funktionen något annat, nämligen påståenden, uppmaningar och, för frågornas del, uttryck som styr läsningen.

I analysen har det visat sig att den faktiska användningen av modalitet och språkhandlingar i detta material inte alltid går att klassificera med hjälp av de grupper och termer som används inom SFL. Detta ser jag som ett bevis för att de kategorier som utvecklats för beskrivningen av ett språk, i detta fall engelska, inte direkt går att föra över på ett annat språk, här avser jag svenska. Även Wärnsby (2006) hade liknande problem i sin analys där utgångspunkten var engelskan.

Till sist är det på sin plats att säga något om socialförsäkringssystemets spelregler. Det är ju inte så att institutionen ensam är den som lägger hinder i vägen eller erbjuder möjligheter för klienterna. Institutionen är endast en mellanhand, som förvisso har egna interna regelverk och modeller för tillämpning av lagens ord. Det är riksdagen och regeringen i Finland respektive Sverige som har skrivit och fastställt lagar och förordningar där det står att socialförsäkringsinstitutionerna åläggs att sköta förmedlingen av socialförsäkringsförmåner till medborgarna. I uppdraget ingår skyldigheter, till exempel att agera portvakt och kontrollör för att rätt personer får bidrag och att systemet inte missbrukas. Även rättigheter ingår, såsom att ta del av andra myndigheters uppgifter om inkomst och boendeförhållanden. När klienten gör en ansökan eller meddelar något till institutionen gör hon eller han det för att lagarna och interna regelverk bestämt att det är så det ska gå till för att klienten ska få sin utkomst tryggad. När institutionen betalar en förmån eller drar in en förmån är det utgående från de kriterier lagarna och eventuella interna regelverk ställt. Språkhandlingarna, och modifieringen av dem, bygger på ett interpersonellt spel där inte endast klienter och institutioner ingår, utan även lagar, interna vägledningar och hela välfärdssamhällets ideologi.

9 Diskussion och utblick

Det är viktigt att analysera betydelser i barnfamiljsbroschyrer, och detta avslutande kapitel inleder jag med att motivera varför. Därefter diskuterar jag den språkmodell som använts och de viktigaste resultaten. Sedan lyfter jag blicken och diskuterar finlandssvenska och sverigesvenska texter, socialförsäkringsinstitutionerna och de två ländernas kulturer. I kapitlet tar jag också upp nya frågor som kunde utredas i framtiden.

Att undersöka just barnfamiljsbroschyrer är viktigt därför att de berör många människors liv. Inte enbart blivande mammors och pappors liv, utan också de nya liv som kommer till världen. Socialförsäkringens familjeförmåner finns till bland annat för att trygga familjernas utkomst under småbarnsåren. Trots att broschyrer om föräldraskap och informationsbroschyrer från Försäkringskassan har ingått i större forskningsprojekt (t.ex. Westman 1974; Mårtensson 1987 och 1988) har ingen tidigare undersökt flera sverigesvenska och finlandssvenska socialförsäkringsbroschyrer i ett avhandlingsarbete. Genom broschyrerna, som utgör gränssnittet mellan socialförsäkringslagstiftningen och klienterna, informerar institutionerna om de förmåner som föräldrarna kan söka och de kriterier, villkor och förfaranden som är knutna till dem. Det är viktigt att ur språkvetenskaplig synvinkel undersöka dylika brukstexter för att få fram hurdana texter de är och hur de kommunicerar.

Att jämföra finlandssvenska och sverigesvenska texter är också delvis nytt – i synnerhet ur den synvinkel de har undersökts i denna avhandling. I projektet *Svenskt i Finland – Finskt i Sverige* jämfördes svenska och finska kommunikationsstilar och den svenska och finska välfärdspolitiken. Hur texter skrivs i de två länderna och vilka villkor det finns för textproduktionen i de två länderna har ingen tidigare undersökt. Däremot har de två varieteterna undersökts på syntaktisk nivå och satsnivå, samt med språkvårdande syften. Finlandssvenskt och sverigesvenskt fackspråk har undersökts, bland annat lagtexter (Landqvist 2000). Lagtexter ligger som grund för socialförsäkringsverksamheten och dess texter, varför det är intressant att se huruvida broschyrtexter uppvisar skillnader och i sådana fall vilket slags. De finlandssvenska lagtexterna är översättningar och de finlandssvenska socialförsäkringstexterna har länge varit översättningar. Det är rimligt att anta att översättningen, eller att det finns en finsk parallell text som följs, lämnar något slags spår i texterna.

En jämförelse av texter på svenska från två liknande domäner i de två länderna verkar angeläget, och i synnerhet att inkludera finlandssvensk sakprosa eftersom det inte ingick i det stora projektet *Svensk sakprosa 1750–2000*. Under arbetets gång har det stått klart att det finns kunskapsluckor att fylla då det gäller finlandssvensk textproduktion överlag. Vad översätts och vad skrivs direkt? Hur mycket behöver textproducenterna följa den finska förlagan eller den parallella texten? Vilka resurser finns det för översättningsverksamheten och textproduktionen vid offentliga institutioner? Hur ser textproducenternas vardag ut? I stället för att värdera texter som ”bättre” och ”sämre” borde textforskare och språkvårdare lyfta blicken och se på de förutsättningar som finns för textproduktionen. I bästa fall kan de som framställer – eller beställer – de svenska texterna få en ökad förståelse för textproduktionen och de resurser som krävs för att producera en god svensk text.

Att analysera betydelser som förmedlas i institutionernas texter innebär att analysera texterna i detalj och därigenom frilägga bland annat vilken ideologi som inskrivits i dem. Institutionernas ideologi påverkar synen på tänkta läsare och andra kommunikationsparter i texterna. Denna syn kan vara helt omedveten för textproducenterna, varför det är viktigt att få fram den – i synnerhet om den strider mot textproducenternas avsikter. En god text är en helhet där de grammatiska valen och betydelserna är förenliga med den bild avsändaren vill ge av sig själv och sin ideologi.

Analysen krävde en metodologisk utgångspunkt vars grundantaganden är att språket är förankrat i kontext och bär betydelse. Den systemisk-funktionella lingvistik, SFL, erbjöd en sådan modell. Utarbetade kategorier med tydliga definitioner ger en fördel i analysarbetet. De kategorier som har utvecklats för andra språk än svenska, främst engelska, krävde problematisering och revidering. Avhandlingen diskuterar problem och utvecklingsmöjligheter och öppnar därigenom analysen för en granskning. Diskussionerna i denna avhandling utgör en grund att bygga vidare på för att utveckla SFL på svenska. I nästa avsnitt diskuterar jag modellen närmare och ger utvecklingsförslag.

9.1 Systemisk-funktionell lingvistik som analysredskap

I avhandlingen används SFL, systemisk-funktionell lingvistik, som övergripande teoretisk ram och såväl metodologisk som teoretisk utgångspunkt. Språkmodellen, som presenterades i detalj i 2.2, utgår från att det finns olika nivåer i språket, från den detaljerade morfemnivån till den övergripande registernivån, och att språk förmedlar betydelse på alla nivåer. I Sverige har undersökningar som använder SFL publicerats allt mer under de senaste drygt 10 åren. I denna avhandling görs dock omfattande detaljundersökningar av processtyper och deltagare vilket tidigare forskning inte gjort. På finlandssvenskt håll har SFL inte använts tidigare, medan finskspråkiga textforskare tillämpat modellen bland annat på finska offentliga texter och finsk sakprosa.

Systemisk-funktionell lingvistik är en fruktbar modell för att med definierade kategorier analysera betydelse i text. Att använda färdigt definierade kategorier är en fördel med tanke på jämförbarhet och diskussioner med andra forskare. Tidigare forskning har ändå inte använt kategorierna i någon större utsträckning för analys av svenskan och svenska texter. Eftersom det inte finns någon beskrivning av svenskan utifrån systemisk-funktionell synvinkel, endast en introduktion till modellen och enstaka tillämpningar av dess kategorier på mikronivå, har analysarbetet delvis rört sig på okänd mark. Att överföra betydelseskategorier som utvecklats för ett språk (i detta fall närmast engelska) på autentiska texter i ett annat språk (här svenska) är inte oproblematiskt. Till exempel Wärnsby (2006) som arbetar utifrån en traditionellare språk teori konstaterar att engelskans och svenskans modala hjälpverb bär olika betydelser.

Under analysarbetet har jag observerat bland annat att det i svenskan verkar finnas verb med materiell processbetydelse som fungerar utan deltagaren Aktör. Verb med relationell processbetydelse verkar inte kunna stå i imperativ form, och det är mindre vanligt att de står i passiv. Om ett verb är relationellt-identifierande testas på engelska genom platsbyte, men genom att svenskan har bestämd och obestämd form är platsbyte kanhända

inte det bästa kriteriet, utan andra kriterier måste användas för att fastställa betydelsen. Egenskapernas varaktighet kunde eventuellt utgöra ett sådant kriterium. De modala hjälpverben placerar sig inte heller på modalitetsskalorna på samma sätt som i andra språk, detta gäller i synnerhet för *kan*. Med vilka alla former språkhandlingarna kan uttryckas behöver också undersökas närmare och beskrivas i detalj.

Med hjälp av annoteringsprogrammet UAM Corpus tool har även större textmassor varit möjliga att analysera. Genom att kvantifiera resultaten av den manuella, kvalitativa, analysen har generella drag i barnfamiljsbroschyrerna frilagts. En automatisk taggning och en annotering av andra språkliga drag hade gjort textanalyserna ännu intressantare genom att det hade möjliggjort jämförelser av var i satserna referenterna nämns och en mer detaljerad ordklassanalys. Jag menar dock att detta material och de analyser som utförts på det är fullt tillräckliga för ett enpersonsprojekt. Annoteringsprogrammets fördelar är att analysprojekten går att dela med andra och det går att utvidga och bygga vidare på existerande analyser.

Det vore viktigt att utföra språkvetenskaplig primärforskning och inleda en beskrivning av svenskan utifrån systemisk-funktionell lingvistik. Ett sådant forskningsprojekt med fokus på betydelser kunde analysera större mängder olika slags texter och ta ställning till vilka betydelser till exempel verben i svenskan förmedlar, vilket slags deltagare som ska knytas till olika verb och vilken funktion modala hjälpverb har. Det finns en mängd andra områden inom den svenska språkvetenskapen där ett betydelseperspektiv kunde tillföra ny kunskap. Den digra beskrivningen av svenskan i *Svenska Akademiens grammatik* ger en god grund att börja från, och lämpliga jämförelseobjekt är de systemisk-funktionella beskrivningarna av de nordiska grannspråken.

9.2 Detaljanalyser som grund

Merparten av avhandlingen består av resultat från detaljanalyser av ordförrådet, processer och deltagare. Utgångspunkten för arbetet var att analysera broschyrerna som en del av en institutionell situationskontext och kulturkontext, vilket jag åskådliggjorde i figur 1.1. Jag menar att genom att analysera ordförråd, betydelser, språkhandlingar och modalitet och diskutera dessa mot frågan om institutionen och den tänkta läsaren samt kultur- och situationskontexten går det att få fram vilka betydelser det finns i barnfamiljsbroschyrerna. Istället för att enbart analysera texterna på mikronivå diskuterar jag resultaten mot situationskontexterna och kulturkontexterna. Den diskussionen kommer jag att fördjupa och utvidga i 9.3, nedan redogör jag i korthet för resultaten.

I detaljanalyserna utgick jag från en ordförrådsanalys. Att utföra kvantitativa analyser för att skapa sig en allmän bild av textmaterialet är ett mycket fruktbart tillvägagångssätt. Ordförrådsanalysen speglar vad som "finns" i texten. Socialförsäkringsvärlden öppnar sig genom att se på vilka referenter som ingår i den, vilket slags ämnen som avhandlas och vilket slags handlingar och händelser som sker. Med andra ord, en analys av referenter och kommunikationsparter, substantiv och verb säger något om den verksamhet som texten används i.

Broschyerna handlar om olika bidragsslag, kriterier och belopp. Dessutom handlar de om verksamheter som förknippas med bidragsgivningen, såsom ansökan med ifyllande av blanketter, och utbetalning. Även privatpersoners verksamhet, framförallt boende, arbete, inkomst o.d., är centrala ämnen i broschyrerna och faktablad. Av analysen av verbens processbetydelser framgick att en stor del av betydelserna är materiella, och den näst största gruppen är relationella. Materiella processbetydelser pekar på en orientering mot yttre handlingar av olika slag, medan relationella processbetydelser pekar på relationer, sakförhållanden och existens, till exempel att någon *är* något och att någon som *har rätt till* något. Dessutom ingår en del verbala och mentala betydelser, vilket antyder att kommunikation och något slags subjektiva upplevelser även får plats. De ”subjektiva upplevelserna” visade sig dock vara institutionens läsanvisningar till läsaren.

I det finlandssvenska materialet uppgår de materiella processerna till mer än 60 % av alla huvudsatser. Hälften står i passiv diates. I broschyrerna där direkt tilltal med *du* har införts minskar antalet passiva satser. I den finlandssvenska broschyren från år 2006 sjunker alltså andelen passiva satser med materiell betydelse, men andelen ligger trots det högre än i det sverigesvenska materialet. Med passiva satser osynliggörs den handlande, men analyserna visar att passiv i detta material också används för att uttrycka vad som är brukligt, s.k. iterativ användning.

I detta material ingår den tänkta läsaren och institutionen som centrala referenter och kommunikationsparter. Dessutom nämns referenten *barn* ofta, och en närmare granskning visar att barnets ålder, boende och sjukdom används som viktiga kriterier för bidragsgivningen. Vid annat tillfälle kunde de betydelser som förknippas med barn i socialförsäkringsinformation undersökas närmare.

Den tänkta läsaren och institutionen är deltagare i olika utsträckning i de olika broschyrerna. Institutionen är synlig i texterna men osynlig som deltagare: i mer än 70 procent av fallen nämns institutionen i en omständighet eller något slags bestämning, inte som en deltagare. Den tänkta läsaren är deltagare i betydligt större utsträckning, endast i 25–35 procent av fallen är läsaren inte en deltagare. Då ingår den tänkta läsaren till exempel i en äganderelation genom possessivpronomenet *din*. Gruppen av referenter som inte är deltagare kunde i mer detaljerade sats- och frasanalyser öppnas och analyseras eftersom så många av till exempel institutionsomnämningarna inte ger institutionen en roll som deltagare.

Då institutionen fungerar som en deltagare är det i första hand i yttre handlingar genom materiella och verbala processer, och i andra hand i mer statiska relationella processer. I handlingarna är institutionen aktiv Aktör, men även Mottagare och Lyssnare, roller som är mer passiva. I de relationella processerna är institutionen Bärare. Eftersom institutionen i så stor utsträckning inte alls är deltagare, och som deltagare innehar passiva roller som Mottagare, Lyssnare och Bärare, kan institutionen karaktäriseras som passiv. De betydelser som starkast knyts till institutionen är att institutionen är synlig och passiv.

Den tänkta läsaren visar sig ha liknande deltagarroller som institutionen. Det föreligger vissa skillnader mellan de finlandssvenska och sverigesvenska texterna. I de finlandssvenska texterna är den tänkta läsaren oftare Aktör, medan andelen Mottagare är ungefär den samma. I de sverigesvenska texterna är den tänkta läsaren oftare Bärare, Talare och Upplevare än den tänkta läsaren i de finlandssvenska texterna. Den tänkta läsaren är med

andra ord en aktiv läsare som agerar och kommunicerar snarare än enbart tar emot bidrag. De betydelser som knyts till den tänkta läsaren är att läsaren är en synlig, aktiv deltagare.

Broschyrtexterna är informerande till sin funktion. De innehåller information om rättigheter, skyldigheter och sakförhållanden. Vanligen består meningarna av påstående satser som omgärdas av bisatser och adverb vilka innehåller villkor och situationer. I dessa påståendesatser uttrycks också olika skyldigheter, uppmaningar till handling, erbjudanden om förmåner samt begäran om upplysningar, framförallt med modala hjälpverb. Då imperativ används för att uppmana till något, handlar det vanligen om att institutionen önskar att den tänkta läsaren tar till sig informationen på något speciellt sätt, det vill säga institutionen styr läsningen eller uppmanar till någon specifik handling i anslutning till ansökan. Frågorna i materialet är textstrukturerande.

Den asymmetriska institutionella kommunikationen syns i texterna såtillvida att institutionen som textavsändare är den som formulerar villkoren, spelreglerna och skyldigheterna. Institutionen är också den som på olika sätt uppmanar läsaren att närma sig institutionen med upplysningar (i verbala processer) eller olika ansökningshandlingar (i materiella processer).

Institutionen uttrycker sig ofta inkongruent, i en form som inte är den förväntade. Detta kan försvåra läsningen eller dölja betydelser för läsaren. Genom att institutionen dessutom använder *kan* på flera olika sätt, bland annat för att gardera sig, finns det flera möjliga betydelser i de satser där *kan* används. Eftersom broschyrtexterna inte är lagtext, och därmed inte ger uttömmande information om vad som gäller för varje specifik läsare, måste institutionen på något sätt markera att de erbjudanden om förmåner som den ger i texten inte ska uppfattas som bindande löften. Istället för att varje gång skriva ”i de flesta fall” eller ”vanligtvis” använder institutionen *kan* för att modifiera erbjudandet.

Inverkan från lagspråket förklarar antagligen den rikliga användningen av *ska* och villkorssatser. Från lagspråket hämtar broschyrerna också den tematiska och kronologiska dispositionen och punktlistorna. I synnerhet i FPA:s broschyrer finns det många punktlistor, och de flesta av dem ger praktiska anvisningar om hur ansökningsförfarandet går till. Självklart följer också en hel del terminologi och kriterier med från lagspråket till broschyrerna. Vissa ord och uttryck går inte att byta ut, utan lagens ord gäller också i broschyrtexten.

Sammantaget verkar finlandssvenska och sverigesvenska socialförsäkringsbroschyrer till barnfamiljer utgöra två olika register med stora likheter. De olikheter som finns beror antagligen på olikheter i situations- och kulturkontexten.

9.3 Finländsk och svensk socialförsäkringskultur

Utgångspunkten för analysen i denna avhandling var att Sverige och Finland är olika länder med olika kulturer. Språket, svenska, är gemensamt – men tidigare forskning vittnar om skillnader mellan sverigesvenskan och finlandssvenskan. I inledningen till denna avhandling skriver jag att mitt grundantagande är ”att det finns skillnader mellan broschyrerna”. I början av avhandlingsarbetet var broschyrerna mycket olika varandra. De såg olika

ut, producerades på olika sätt och riktade sig till läsaren med olika ord. FPA använde nästan aldrig *du* och Försäkringskassan tilltalade läsaren hela tiden med *du*.

Under arbetets gång reviderade institutionerna sina broschyrer flera gånger. Den första revideringen skedde under år 2004, då Försäkringskassan lade om hela sin informationsstrategi och lanserade sina ”nya ansikten”. Samtidigt förnyade också FPA sina broschyrer utseendemässigt. Slutprodukterna liknade inte varandra utseendemässigt: FPA:s lilla lek-sakslok bakom ett rutnät var något annat än Försäkringskassans leende barn. Men båda hade övergått från tecknade illustrationer till fotografier.

De observerade olikheterna föranledde en del frågor, och i avhandlingen söker jag förklara skillnaderna genom att beakta kontexten kring broschyrerna. Situationskontexten består i systemisk-funktionella termer av verksamhet, relation och kommunikationssätt. Den situationskontext som analyserats i denna avhandling består av *socialförsäkringsverksamheten*: bidragsgivning inom det nordiska välfärdssamhället. *Relationen* mellan läsaren och institutionen är institutionell och asymmetrisk, trots att institutionen duar den tänkta läsaren och ibland omtalar sig själv med *vi*.

Kommunikationssättet är under förändring. Under den tidsperiod som de undersökta broschyrerna varit aktuella har institutionerna allt mer övergått till självbetjäning per telefon och framförallt på internet. Det innebär att behovet av personliga besök på institutionernas byråer eller kontor minskar, något som i sin tur leder till att institutionerna under de senaste åren stängt en del av sina kontor. I broschyrtexterna återspeglas detta i att institutionen allt mindre hänvisar till besök på *FPA-byrån* och allt mer ber klienterna kontakta institutionen via webbplatsen.

Det kan te sig bekvämt att hemifrån betjäna sig själv över internet. De utökade självbetjäningstjänsterna och nättjänsterna medför dock att institutionernas servicekontor minskar i antal. Alla människor vill inte överföra personuppgifter över internet, trots skyddade förbindelser, och alla människor kan inte göra det. En viss ojämlikhet mellan klienterna kan vara en följd av denna utveckling. Är man sjuk och trött sker det dessutom lätt misstag i inmatningen. Däremot kan man vid personlig betjäning över disken bli påmind om vilka bilagor man ska ha med och vilka rutor man ska bocka för, och vilka blanketter man ska använda. Den generation som nu växer upp med datorer och internet som en självklarhet kommer knappast att ha problem i de vanliga fallen som berör uttag av – eller ansökan om – föräldrapenning och barnbidrag. Vid svår sjukdom, livskris och olika undantagsfall som behöver tolkning av lagrum och regler uppskattar antagligen även dagens unga att få tala med en människa ansikte mot ansikte.

Verksamheten, relationen och kommunikationssättet uppvisar likheter, men det är ändå tydligt att det finns skillnader i ordvalen och i viss mån i uttryckssättet mellan de två broschyrgrupperna. De finlandssvenska texterna har hela tiden en finsk parallell text (eller för översättningarnas del, en finsk förlaga) att ta hänsyn till. Detta påverkar ordval och struktur. Vissa termer och begrepp är olika, helt enkelt för att socialförsäkringen fungerar på olika sätt. Den svenska socialförsäkringen betonar individens egen aktivitet och rätt att bestämma: föräldern meddelar institutionen när föräldern tar ut de dagar föräldern har rätt till. Den finska socialförsäkringen utgår från institutionens auktoritet: föräldern ansöker om föräldrapenning av institutionen. Jag återkommer till detta längre ner.

År 2006 började FPA:s broschyrer skrivas direkt på svenska, efter ett försök år 2003 och en översättning år 2004. Samtidigt införde FPA direkt läsartilltal med *du*, och vissa ord och uttryck byttes ut. De finlandssvenska och sverigesvenska broschyrerna började likna varandra. Med införandet av direkt läsartilltal ändrar processbetydelserna såtillvida att passiva satser minskar och relationella underordnade satser ökar i andel. Fortfarande är FPA:s texter mer koncentrerade på yttre handlingar i och med att andelen huvudsatser med materiella och verbala processer tillsammans uppgår till 70 procent av alla huvudsatser. I Försäkringskassans texter från år 2006 ligger andelen huvudsatser med materiella och verbala processer på ca 57 procent.

I båda institutionernas broschyrer är den tänkta läsaren en aktiv person som sedan 2006 tilltalas med *du* i båda länderna. FPA skriver om *familjen*, *mamma* och *pappa* medan Försäkringskassan oftare använder *förälder*. FPA ställer mamman i fokus något mer än Försäkringskassan gör. Det finska moderskapsunderstödet och moderskapsförpackningen, som är föremål för nationell stolthet, gör att det ges extra mycket uppmärksamhet till mamman. Broschyrerna försöker också vända sig till pappan, dels genom att tilltala båda föräldrarna med *ni* och skriva *du* så att det kan gälla både mammor och pappor, dels genom att då det gäller faderskapspenning och pappamånader osv. tala till pappan. I de broschyrer som behandlar graviditeten och spädbarnstiden uppstår det ändå en tydlig fokusering på mamman. Detta kompenserar Försäkringskassan så att institutionen i broschyren *Barnfamilj* riktar sig mer till pappan. I Sverige tar papporna ut föräldraledighet och föräldrapenning i betydligt större utsträckning än i Finland. Det kan vara ett uttryck för att Sverige är ett mer jämställt land än Finland, eller att det är mer modernt eller ”feminint” i sina värderingar (t.ex. Hofstede & Hofstede 2005; Pettersson & Nurmela 2007).

Utseendet på de undersökta broschyrerna varierar till exempel med avseende på omslagsbild (där Försäkringskassan har en människa), fyrfärgstryck inne i broschyren (Försäkringskassan), rikligt med tabeller och exempel (FPA) och rikligt med punktlistor (FPA). Senare har FPA:s broschyrer ändrats så att de har ett barn på omslaget, man har tydligen slagit in på samma väg som Försäkringskassan. Försäkringskassan har i sin tur gjort om sina broschyrer så att de – igen – har en grafisk bild, inte ett fotografi på omslaget. Förändringstakten är med andra ord hög och det finns tydligen ett behov av att se modern och tidsenlig ut, kanske till och med lite ”reklamisk”. Detta gäller i synnerhet i Sverige, och det har att göra dels med vilka traditioner och resurser man har när det gäller informationsverksamheten, dels med att broschyrerna påverkas och inspireras av reklam – precis som broschyrerna i Westmans (1974) material. Eftersom Försäkringskassan och sjukförsäkringen alltid varit måna om att ha en aktiv informationsverksamhet ligger det i institutionens traditioner att utveckla sitt informationsmaterial och sina informationsstrategier regelbundet. På FPA finns inte samma förväntningar. Försäkringskassans information sköts av ungefär dubbelt så många personer som FPA:s information. Det verkar finnas resurser också för tjockare årsredovisningar, tv-reklam och omfattande webbtjänster. FPA satsar å sin sida på en tryckt tidning som skickas till alla hushåll (*Elämässä – Mitt i allt*). I dag har FPA mer omfattande nättjänster än i början av avhandlingsarbetet, också här verkar FPA följa i Försäkringskassans fotspår.

Institutioner kan precis som länder kännetecknas av en egen kultur, en institutionskultur. Precis som nationella kulturer byggs institutionskulturer upp av värderingar, traditioner, idéer, handlingsmönster och ritualer. Nya anställda socialiseras in i dessa. Genom att

analysera institutionernas texter kan vi få fram vad institutionerna värdesätter. Värderingarna som institutionerna har speglar i sin tur samhällets värderingar, institutionerna är ju resultatet av samhällets politiska, ekonomiska och sociala historia.

Dagens myndighet Försäkringskassan har sin grund i arbetarnas egna sjukkassor där även kvinnor och barn hade möjlighet att få ta del av hjälpen. Utifrån de mycket lokalt organiserade grupperna utvecklades så småningom större sjukkassor. Sjukkassorna blev försäkringskassor och den lokala och regionala prägeln har hela tiden varit viktig. Kassorna fanns till för sina medlemmar. Fortfarande verkar Försäkringskassan, och andra svenska myndigheter, ha en utpräglad servicevilja gentemot medborgarna i och med att de går att nå dygnet runt med hjälp av modern teknik, främst telefontjänst och nättjänst. Hos Försäkringskassan *anmäler* klienten att hon eller han *tar ut* sin föräldraledighet genom några knapptryckningar på hemdatorn.

FPA grundades genom politiska beslut under mellankrigstiden. Till en början var befolkningen skeptisk till det nya systemet som påfördes s.a.s. uppifrån. FPA:s medel användes till återuppbyggnad och storinvesteringar efter kriget, och när det blev aktuellt att ansöka om pensioner och andra socialförsäkringsförmåner var det en auktoritet man vände sig till. FPA som en politisk skapelse och auktoritet behöver inte gå att nå dygnet runt: institutionen erbjuder inte den möjligheten och medborgarna har inte heller krävt den. Genom att allt fler ärenden i framtiden går att sköta över internet kommer det att vara möjligt att nå FPA dygnet runt. De vanliga orden och uttrycken speglar det asymmetriska förhållandet: klienterna *ansöker* om föräldrapenning, och institutionen osynliggör handlingar i passiva satser.

Båda institutionerna delar behovet av att markera sin auktoritet i broschyrerna. I slutet av broschyrerna listas de rättigheter och skyldigheter som institutionen och klienten har. Man varnar för fusk och hotar med polisanmälan. FPA använder ofta institutionsnamnet men sällan *vi*, Försäkringskassan å sin sida använder *vi* något oftare och dessutom institutionsnamnet och webbplatsens namn. Att det är institutionen som betalar ut förmånerna framgår bara ibland, det verkar vara information som institutionerna inte vill framhäva eller som antas vara självklar för de flesta tänkta läsare.

Med kunskap om hur institutionerna vuxit fram och vilka värderingar som är viktiga i det svenska respektive finska samhället är resultaten egentligen inte förvånande. Sverige och svenskarna är måna om individens rätt att fatta sina egna beslut, och Försäkringskassan bygger på de tidigare sjukkassorna som organiserades utifrån individernas behov och initiativ. Emancipation, jämlikhet, demokrati är viktiga principer för Sverige. I Finland har socialförsäkringen alltid varit politiskt förankrad, och fortfarande styrs FPA av politiker. Institutionen är en auktoritet. Finländarna har i allmänhet inget problem med detta, så länge resultatet av verksamheten är effektivt och bra.

De två länderna har haft en ekonomisk och politisk utveckling som delvis har fört länderna isär efter år 1809. I dagens enade Europa där näringslivet inte längre har några gränser har vissa närmanden skett igen. För finlandssvenskar har dock kontakterna till Sverige alltid varit mer eller mindre självklara. I Sverige skedde en tidigare industrialisering och urbanisering än i Finland, vilket eventuellt förklarar ett tidigare behov av social trygghet. I Finland skedde urbaniseringen sent, och i samband med den utvecklades dagens barnfamiljsförmåner.

Sverige har haft en rätt stabil samhällsutveckling, hög invandring och fler invånare än Finland. Finland å sin sida har byggt upp nationen genom krig och kriser, och befolkningssammansättningen är homogen. Det är naivt att påstå att 200 år av trygghet respektive 200 år av perioder av otrygghet inte sätter sina spår i människornas medvetanden. Självklart påverkar olika nationella kriser invånarna, och upplevelserna går i arv till nästa generation. Denna utveckling har säkert gynnat ett starkt effektivitetstänkande och acceptans av auktoriteter, något som enligt värderingsundersökningar kännetecknar finländarna. I språket syns det genom att duandet inte slagit igenom helt, och att *Ni* uppfattas som artig: även unga människor kan nias i ett servicesammanhang på finska. Besluten och resultatet betonas mer än processen bakom beslutet – detta kan återspeglas i en text så att materiella processbetydelser som betonar vad någon ska göra är vanligare. I FPA:s barnfamiljsbroschyrer finns det betydligt mer materiella processer.

På motsvarande sätt skapas i Sverige en självbild av ett självständigt och tryggt land med moderna värderingar. Den självbilden ger utrymme för individen och dennas egna beslut, samtidigt som det är viktigt att fortsätta stödja landets demokratiska grundvalar och ha ett angenämt och smidigt umgänge. Att använda *du* som ett allmänt tilltalspronomen i alla sammanhang är en del av den smidiga kommunikationen. Istället för auktoritativa beslut visar tidigare forskning att svenskarna vill att var och en ska få delta i beslutsfattandet vilket leder till diskussioner och förankring av beslut. Detta kunde ge återsken i en text som relationella processbetydelser – hur saker och ting ”är” eller vad någon ”har”. Dessa processer är speciellt vanliga i Försäkringskassans barnfamiljsbroschyrer.

Trots många likheter är institutionen Försäkringskassan inte samma institution som FPA. På samma sätt är inte heller den tänkta läsaren i Finland och Sverige samma person: *du* i Sverige betyder inte samma som *du* i Finland, eftersom institutionens uppfattning om sin tänkta läsare och i synnerhet läsarens roll gentemot institutionen är olika i de två länderna.

9.4 Framtida forskningsfrågor

Det stora sakprosaprojektet i Sverige avslutades för flera år sedan. Trots det finns det flera domäner av sverigesvensk sakprosa där språkforskare och språkkonsulter tillsammans kunde göra en forskningsinsats. Bland annat skattemyndigheternas och socialtjänstens kommunikation och syn på sina klienter borde utredas, eftersom institutionerna berör många människors vardag. En fråga som också behöver utredas är hur myndighetstexterna fungerar i en verklig lässituation, alltså när det gäller faktiska läsare som söker information. Klarspråkstest och språkvård i all ära, men vi behöver dessutom empiriskt baserad kunskap om hur olika slags klienter närmar sig den offentliga informationen: var hämtar de informationen, hur läser de den och förstår de den? Finns det skillnader mellan personer i olika åldrar och med olika språklig och utbildningsmässig bakgrund? I ett dylikt forskningsprojekt kunde ingå till exempel ögonrörelsestudier, intervjuer och deltagande observation, vid sidan av betydelseanalyser.

Språkbanken i Sverige samlar in presstext, men det finns ingen öppen textbank för brukstexter. De elektroniska författningssamlingarna kan användas även för språkforsk-

ningens syften, men lagtexter läses av färre människor än till exempel Försäkringskassans webbsidor. Vi behöver samla in texter som används av vanliga människor i deras vardag.

Det stora finska och finlandssvenska sakprosaprojektet lyser med sin frånvaro. Jag har ovan antytt att det är oklart hur de finlandssvenska texterna egentligen kommer till: hur mycket översätts och vilka andra former av textproduktion finns det? De finska projekt som arbetat med myndighetstexter har inte tagit hänsyn till de svenska versionerna av samma texter, varför vi vet mycket lite om finlandssvensk sakprosa. Det finns inte heller någon öppen ”språkbank” med användarvänligt gränssnitt i Finland, varken för finska eller finlandssvenska texter. Den språkbank som finns kräver användartillstånd och är inte tillnärmelsevis lika utvecklad som Språkbanken vid Göteborgs universitet.

I de nordiska länderna verkar vi också vara mycket försiktiga med att utföra kritisk språkforskning och kritisk diskursanalys mot samtida texter. Kanske vi språkforskare förutom att peka på hurdana texter ”är” och vilka betydelser de förmedlar också borde ta ställning till hurdana de kunde vara, till exempel hur de kunde bli bättre. Är våra offentliga texter och den myndighetsinformation vi tar till oss helt politiskt och ideologiskt neutral, eller behöver de belysas ur kritisk synvinkel? Man kan också fråga sig om det med dagens begränsade resurser för språkvetenskaplig forskning är språkvetares uppgift att analysera myndigheternas textproduktion. Det tror jag att det är.

Språkvetare kan tränga in i språkets betydelsenivåer och därmed utvidga och komplettera till exempelvis samhällsvetares och historikers textanalyser. Vi har inom vårt eget expertområde metoder för kvalitativa och kvantitativa analyser som vi kan och ska använda för text- och samtalsforskning som riktar sig mot situationskontexter som är viktiga för människor. Språkforskningens uppgift bör i allt högre grad vara att belysa och frilägga strukturer och ideologier i vårt samhälle i dag. Alla har rätt till begriplig och neutral information från myndighetshåll, men texterna blir inte neutrala eller begripliga enbart genom att tilltala läsaren med *du*.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav, 1971: *Svenskan i Finland*. Andra upplagan. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Allén, Sture, 1972: *Tiotusen i topp. Ordfrekvenser i tidningstext*. Data linguistica 6. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allwood, Jens, 1998: Some frequency based differences between spoken and written Swedish. I: *Proceedings from the XVI:th Scandinavian conference of linguistics*, Department of linguistics. University of Turku. Hämtad från <http://www.ling.gu.se/~jens/publications/docs076-100/084.pdf>. Hämtad 30.5.2007. Tillgänglig 23.04.2009. Artikel.
- Andersen, Thomas Hestbæk och Smedegaard, Flemming, 2005: *Hvad er meningen?* University of Southern Denmark Studies in Literature vol. 46. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Auer, Peter och Lindström, Jan, u.u.: Verb first conditionals in German and Swedish: convergence in writing, divergence in speaking. I: Peter Auer & Stefan Pfänder (red.): *Constructions: emergent and emerging*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bachtin, Michail, 1952–53 [1979, 1986]: The problem of speech genres. Övers. Vern W McGee. I: C Emerson and M Holquist (red.), 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas press. S. 60–102.
- Bachtin, Michail, 1952–53, [1979, 1997]: Frågan om talgenrer. Övers. Helena Bodin. I: Eva Hættner Aurelius & Thomas Götselius (red.), 1997: *Genreteori*. Lund: Studentlitteratur. S. 203–239.
- Baker, Paul, 2006 [2008]: *Using corpora in discourse analysis*. London: Continuum.
- Barlow, Michael, 2003: *Concordancing and Corpus Analysis Using MP 2.2*. Houston, Texas: Athelstan.
- Beaugrande, Robert de, 1993: 'Register' in discourse studies: a concept in search of a theory. I: Mohsen Ghadessy (red.): *Register analysis. Theory and practice*. Open linguistic series. London: Pinter Publishers. S. 7–25.
- Befolkningsstatistik*. (www) Statistiktabeller som uppdateras och publiceras fortlöpande av Statistikcentralen på http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_sv.html Hämtad 17.10.2006, 24.11.2006, 23.04.2009.
- Berge, Kjell Lars & Ledin, Per, 2001: Perspektiv på genre. I: *Rhetorica Scandinavica. Tidsskrift för skandinavisk retorikforskning*. Nr 18, juni 2001. Regstrup: Rhetor. S. 4–16.
- Berge, Kjell Lars & Maagerø, Eva (red.), 2005: *Semiotics from the North*. Nordic approaches to systemic functional linguistics. Oslo: Novus press.
- Bhatia, Vijay K, 2004: *Worlds of written discourse. A genre-based view*. Advances in applied linguistics. London: Continuum.
- Björklund, Siv, 2009: *Att eller inte att efter hjälpverbet börja*. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 193–219.
- Björkvall, Anders, 2003: *Svensk reklam och dess modelläsare*. Acta Universitatis Stockholmiensis 31. Stockholm: Stockholms universitet.
- Broberg, Rolf, 1973: *Så formades tryggheten. Socialförsäkringens historia 1946–1972*. Stockholm: Försäkringskassaförbundet.
- Butler, Christopher S, 2003: *Structure and Function. A Guide to Three Major Structural-Functional Theories. Part 2 From clause to discourse and beyond*. Studies in language companion series. John Benjamins Publishing Company.

- Bäck, Henry, 2006: Strategier för välfärdsservice på minoritetsspråk. I: Marianne Junila och Charles Westin (red.): *Mellan majoriteter och minoriteter. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige II. Om migration, makt och mening*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 268–308.
- Börestam, Ulla, 2005: Culture and culture again. An inter-Nordic merger in the banking sector. I: Britt-Louise Gunnarsson (red.): *Communication in the workplace*. TeFa nr 42. Uppsala: FUMS. S. 60–77.
- Cassirer, Peter, 2003: *Stil, stilistik & stilanalys*. Tredje upplagan. Stockholm: Natur och Kultur.
- Charles, Mirjaliisa och Leena Louhiala-Salminen, 2007: Vems språk talas, vilken är verksamhetskulturen? I: Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.): *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:4. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 416–447.
- Classon, Sigvard, 1984: *Med otryggheten som drivkraft. Kortfattat om sjukvårdens och allmänna försäkringens historia*. Karlskrona: Försäkringskassaförbundet.
- Daun, Åke, 1989 [1994]: *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv*. 2 uppl. Kristianstad: Rabén Prisma.
- Efterkrigstidens invandring och utvandring*. Demografiska rapporter 2004:5. Statistiska centralbyrån. Hämtad på http://www.scb.se/statistik/_publikationer/BE0701_1950I02_BR_BE51ST0405.pdf. Tillgänglig 23.04.2009.
- Einarsson, Jan, 2004: *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, Boel & Ledin, Per (red.), 2003: *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Svensk sakprosa – teori. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, Boel, Ledin, Per och Svensson, Jan, 2003: Sakprosa – vad är det? I: Englund, Boel & Ledin, Per (red.): *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Svensk sakprosa – teori. Lund: Studentlitteratur. S. 35–59.
- Enkvist, Nils Erik, 1973: *Stilforskning och stilteori*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag.
- Enkvist, Nils Erik, 1974: Några textlingvistiska grundfrågor. I: Ulf Teleman och Tor G Hultman (utg.): *Språket i bruk*. Skrifter utgivna av Svenskläraryrörelsen 153. Lund: Liber läromedel. S. 172–204.
- Fairclough, Norman, 1989 [2001]: *Language and power*. Second edition. Harlow: Longman/Pearson education.
- Fairclough, Norman, 1992 [2006]: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.
- Fairclough, Norman, 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Fillmore, Charles J, 1968: The Case for Case. I: E Bach & R T Harms (red.): *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston. S. 1–88.
- Fillmore, Charles J, 1971: Types of lexical information. I: Danny D Steinberg & Leon A Jakobovits (red.): *Semantics. An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. Cambridge: Cambridge university press. S. 370–392.
- Firth, J R, 1935 [1957]: The technique of semantics. I: J R Firth: *Papers in linguistics 1934–1951*. London: Oxford university press. S. 7–33.
- Firth, J R, 1950 [1957]: Personality and language in society. I: J R Firth: *Papers in linguistics 1934–1951*. London: Oxford university press. S. 177–189.
- Firth, J R, 1959 [1968]: The treatment of language in general linguistics. I: F R Palmer (red.): *Selected papers of J R Firth 1952–59*. Originalet publ. i The medical press 1959. London: Longmans. S. 206–209.

- Forsskåhl, Mona, 2009: Frasen *de e bra* i samtal på svenska. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 125–161.
- Foucault, Michel, 1969 [2002]: *Vetandets arkeologi*. Originalalets titel: *L'archéologie du savoir*. Övers. C G Bjurström, genomgång Sven-Erik Torhell. Lund: Arkiv moderna klassiker.
- Foucault, Michel, 1971 [1993]: *Diskursens ordning*. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970. Originalalets titel: *L'ordre du discours*. Övers. Mats Rosengren. Moderna franska tänkare 15. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Fowler, Roger och Kress, Gunther, 1979: Critical linguistics. I: Roger Fowler, Bob Hodge, Gunther Kress, Tony Trew (red.): *Language and control*. London, Boston, Henley: Routledge & Kegan Paul. S. 185–213.
- Fremer, Maria, 1998: Tilltal och omtal i samtal I: *Språkbruk*. Tidskrift utgiven av svenska språkbyrån. Nr 2 år 1998. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Garlén, Claes och Sundberg, Gunlög, 2008: *Handbok i svenska som andraspråk*. Skrifter utarbetade av Språkrådet, 7. Institutet för språk och folkminnen och Norstedts Akademiska Förlag.
- Genette, Gérard, 1987 [1997]: *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Orig. titel *Seuils*, översättning av Jane E Lewin. Literature, Culture, Theory 20. Cambridge: Cambridge university press.
- Ghadessy, Mohsen, 1999: Textual features and contextual factors for register identification. I: Mohsen Ghadessy (red.): *Text and context in functional linguistics*. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV – Current issues in linguistic theory. Vol. 169. Amsterdam: John Benjamins publishing company. S. 125–139.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1982: *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: Liber.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1989: *Facktexter under 1900-talet 2. Metoder för textanalys på makro- och mikronivå*. FUMS-rapport nr 145. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1992: *Skrivande i yrkeslivet. En sociolingvistisk studie*. Lund: Studentlitteratur.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1993: Pragmatic and macrothematic patterns in science and popular science: A diachronic study of articles from three fields. I: Mohsen Ghadessy (red.): *Register analysis. Theory and practice*. Open linguistics series. London: Pinter publishers. S. 165–179.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1999: Texten i och för organisationen. I: *Samtal och språkanvändning i professionerna*. Rapport från ASLA:s höstsymposium, Linköping, 6-7 november 1997. Per Linell, Lars Ahrenberg & Linda Jönsson (utg.). ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap. Uppsala 1999. S. 65–86.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 2000: Discourse, Organizations and National Cultures. I: *Discourse Studies*. Vol. 2, Nr 1, 2000. S. 5–34.
- Haavikko, Paavo, 1989: *I bräschan för medborgartrygghet. Folkpensionsanstaltens fem årtionden 1937–1987*. Övers. N-B Stormbom. Folkpensionsanstalten. Helsingfors: WSOY.
- Halliday, M A K & Hasan, Ruqaiya, 1985 [1986]: *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Deakin University: Deakin University Press.
- Halliday, M A K & Matthiessen, Christian M I M, 1999 [2006]: *Construing experience through meaning. A language-based approach to cognition*. London: Continuum.

- Halliday, M A K & Matthiessen, Christian M I M, 2004: *An introduction to functional grammar*. Third edition. London: Arnold/Hodder headline group.
- Hasan, Ruqaiya, 2004: Analysing discursive variation. I: Lynne Young och Claire Harrison (red.): *Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis. Studies in Social Change*. London: Continuum.
- Heikkilä, Elina och Annastiina Viertiö, 2002: Keskustelua, kouluttamista ja konsultointia. Kielitoimiston ja Kelan yhteistyö esimerkkinä 2000-luvun kielenhuollosta. I: Vesa Heikkinen (red.): *Virkapukuinen kieli*. [Språket i tjänstedräkt.] Tietolipas 182. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Helsingfors: SKS. S. 245–258.
- Heikkinen, Vesa (red.), 2002: *Virkapukuinen kieli*. [Språket i tjänstedräkt.] Tietolipas 182. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Helsingfors: SKS.
- Heikkinen, Vesa, Hiidenmaa, Pirjo, & Tiililä, Ulla, 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. [Arbetet är texten, språket är befattningen.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsingfors: Gaudeamus.
- Heikkinen, Vesa & Virtanen, Mikko, 2005: *Uudenvuodenpuheiden prosessista*. Työpaperi Kotuksen Tekstipajaan 25. marraskuuta 2005. [Processer i nyårstal. Rapport för Focis textsmedja 25 november 2005.] Forskningscentralen för de inhemska språken. Otryckt.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per, 1997: *Vägar genom texten*. Handbok i brukstextanalys. Lund: Studentlitteratur.
- Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli, 2007: Kvinnofälla eller frihet att välja? Vårdnadsbidrag i svensk och finländsk politisk retorik I: Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.): *Ordens makt och maktens ord*. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:4. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 251–284.
- Hoey, Michael, 2005: *Lexical priming. A new theory of words and language*. London: Routledge.
- Hofstede, Geert, 1998: Masculinity/femininity as a dimension of culture. I: Hofstede, Geert m.fl. (red.): *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures*. Cross-Cultural Psychology Series. London: SAGE. S. 3–28.
- Hofstede, Geert & Hofstede, Gert Jan, 2005: *Cultures and organizations. Software of the mind*. New York: McGraw-Hill.
- Holmberg, Per, 2002: *Emotiv betydelse och evaluering i text*. Nordistica Gothoburgensia 24. Göteborg.
- Holmberg, Per, u.u.: Genrepedagogik i teori och praktik. Nyretorik och Sydneyskolan i två gymnasielärares klassrum. I: konferensvolymen *Svenskans beskrivning 30*. Stockholm. Hämtad 15.11.2009 på http://www.svenska.gu.se/digitalAssets/1269/1269932_Genrepedagogik_i_teori_och_praktik.pdf
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin, 2006: *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 37. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Hultman, Tor G, 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Häggman, Kai, 1997: *I de stora förändringarnas Finland. Folkpensionsanstalten 1937–1997*. Övers. Brita Tudeer. Jyväskylä: Gummerus.
- Hällström-Reijonen, Charlotta af & Reuter, Mikael, 2008: *Finlandssvensk ordbok*. Fjärde reviderade upplagan. Helsingfors: Schildts.
- Hættner Aurelius, Eva & Götselius, Thomas (red.), 1997: *Genreteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Iedema, Rick, 1997 [2000]: The language of administration: organizing human activity in formal institutions. I: Frances Christie och J R Martin (red.): *Genre and institutions. Social processes in the workplace and school*. Open linguistics series. London: Cassel. S. 73–100.

- Ivars, Ann-Marie, 2004: Folkmålsstudier 1–40: författare, ämnesområden, beskrivningsnivåer. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 43. Red. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. Helsingfors: Universitetstryckeriet. S. 33–55.
- Jarrick, Arne & Josephson, Olle, 1988 [1996]: *Från tanke till text. En språkhandbok för uppsatsskrivande studenter*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Jaworski, Adam & Coupland, Nikolas, 1999 [2004]: Perspectives on discourse analysis. I: Adam Jaworski och Nikolas Coupland (red.): *The Discourse Reader*. London: Routledge.
- Johannesson, Kurt, 1998: *Retorik eller konsten att övertyga*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts.
- Jungell, Heikki, 2003: Mitt liv som chef. I: Svenolof Karlsson (red.): *Aderton kommentarer om ledarskap*. Finska Akademien. Stockholm: Arkmedia. S. 65–74.
- Jämtelid, Kristina, 2002: *Texter och skrivande i en internationaliserad affärsvärld. Fler-språkig textproduktion vid ett svenskt storföretag*. Stockholm studies in Scandinavian philology 27. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kangasharju, Helena, 2007: Interaktion och inflytande. Finländare och svenskar vid mötesbordet. I: Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.): *Ordens makt och maktens ord*. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:4. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 341–377.
- Karlsson, Anna-Malin, 2002: *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Acta universitatis Stockholmiensis 25. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Karlsson, Anna-Malin, 2004: Vad vill vi att kunden ska köpa? En diskursanalytisk studie av identifikationsmöjligheter i texter för butiksanställda. I: *Språk och stil*. Tidskrift för svensk språkforskning. Ny följd nr 14. Uppsala. S. 63–88.
- Karlsson, Anna-Malin, 2005: Var finns betydelsen – i semantiken, i grammatiken eller i kontexten? Några reflektioner kring den systemisk-funktionella grammatikens begrepp grammatisk metafor. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 44. Red. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. Helsingfors: Universitetstryckeriet. S. 89–105.
- Karlsson, Anna-Malin, 2006: *En arbetsdag i skriftsamhället. Ett etnografiskt perspektiv på skriftenvändning i vanliga yrken*. Skrifter utgivna av Språkrådet 2. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Karlsson, Anna-Malin, 2007: Multimodalitet, multisekventialitet, interaktion och situation. Några sätt att tala om ”vidgade texter”. I: Gunnarsson, Britt-Louise och Karlsson, Anna-Malin (red.): *Ett vidgat textbegrepp*. TeFa nr 46. Uppsala: Universitetstryckeriet. S. 20–26.
- Karlsson, Svenolof (red.), 2003a: *Aderton kommentarer om ledarskap*. Finska Akademien. Arkmedia.
- Karlsson, Svenolof, 2003b: Kommunikationens dilemma. I: Karlsson, Svenolof (red.): *Aderton kommentarer om ledarskap*. Finska Akademien. Stockholm: Arkmedia. S. 173–182.
- Kielitoimiston sanakirja, 2006. [Språkbyråns ordbok] Del 1–3. Andra upplagan. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Klarspråk i kommunerna, 1996. Finlands kommunförbund i samarbete med Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Korpus, Einar, 2008: *Reklamiska. Guldäggsannonser 1975–2007*. Studier från Örebro i svenska språket 3. Örebro: Örebro universitet.

- Kress, Gunther och van Leeuwen, Theo, 1996 [2006]: *Reading Images. The grammar of visual design*. 2nd edition. London: Routledge.
- Kristeva, Julia, 1966 [1986]: Word, Dialogue and Novel. I: Toril Moi (red.): *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell. S. 34–61.
- Kroll, Christian, 2007: Välfärdspolitikens offentliga ansikte i Sverige och Finland. Gemensamma förändringar och bestående nationella särdrag i pressdebatten 1985–2001. I: Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.): *Ordens makt och maktens ord*. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:4. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 285–321.
- Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text. En genomgång av faktorer av betydelse för texters innehåll, uppbyggnad och sammanhang*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 11. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerholm, Per, 2008: *Stilistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerqvist, Lars O, 2001: *Svensk historia*. Stockholm: Svenska institutet.
- Laine-Sveiby, Kati, 1987: *Svenskhet som strategi*. Stockholm: Timbro förlag.
- Laine-Sveiby, Kati, 1991: *Suomalaisuus strategiana*. Helsingfors: WSOY.
- Landqvist, Hans, 2000: *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. Nordistica Gothoburgensia 22. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lassus, Jannika, 2006a: Är du Ägare eller Gynnad? En analys av deltagare i myndighetsbroschyrer. I: Per Ledin, Lena Lind Palicki, Christina Melin, Gunvor Nilsson, Karolina Wirdeas, Håkan Åbrink (red.): *Svenskans beskrivning 28*. Förhandlingar vid Tjugoårtonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Örebro den 14–15 oktober 2005. Örebro: Örebro universitet, Humanistiska institutionen. S. 169–178.
- Lassus, Jannika, 2006b: Hjälpverbet ”kan” och dess betydelse i broschyrer till barnfamiljer. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 45. Utg. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. Helsingfors. S. 49–70.
- Lassus, Jannika, 2007: Information på vars och ens eget språk? I: *Språkbruk*. Nr 4 årg. 2007. S. 17–22.
- Lassus, Jannika. 2008: Paratexter i broschyrer till barnfamiljer. I: Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm, Åsa Mickwitz (red.): *Svenskan i Finland 10*. Nordica Helsingiensia 11. Helsingfors: Helsingfors universitet. S.171–183.
- Laurén, Christer, 1993: *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Leckie-Tarry, Helen, 1993: The specification of a text: register, genre and language teaching. I: Mohsen Ghadessy (red.): *Register analysis. Theory and practice*. Open linguistics series. London: Pinter publishers. S. 26–42.
- Ledin, Per, 1996 [2001a]: *Genrebegreppet – en forskningsöversikt. Rapport nr 2 från projektet Svensk sakprosa*. Lund: Studentlitteratur. Elektronisk version hämtad 22.01.2007 på www.studentlitteratur.se/svensksakprosa.
- Ledin, Per, 1997: Intertextualitet, smärta och ett mångstämmigt Apotek. I: Roger Andersson och Patrik Åström (utg.): *Till Barbro. Texter och tolkningar tillägnade Barbro Söderberg den 23 september 1997*. MINS 45. Stockholm: Stockholms universitet. S. 63–86.
- Ledin, Per, 1997 [2001b]: ”Med det nyttiga skola vi söka att förena det angenäma”. *Text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare*. Rapport nr 14 från projektet Svensk sakprosa. Lund: Studentlitteratur. Elektronisk version hämtad 22.01.2007 på www.studentlitteratur.se/svensksakprosa.
- Lemke, Jay L, 1985: Ideology, Intertextuality, and the Notion of Register. I: James D Benson and William S Greaves (red.): *Systemic Perspectives on Discourse, Volume 1*. Selected Theoretical Papers from the 9th International Systemic Workshop. Advances in discourse processes 15. Norwood: Ablex publishing corporation. S. 275–294.

- Lemke, Jay L, 1988: Discourses in conflict: Heteroglossia and text semantics. I: James Benson & William Greaves (red.): *Systemic functional approaches to discourse: selected papers from the 12th international systemic workshop*. Norwood: Ablex publishing corporation. 29–50.
- Lemke, Jay L, 1995: *Textual politics: Discourse and social dynamics*. London: Taylor & Francis.
- Levin, Anna, 1997: *Kognitiva och pragmatiska mönster i professionella texter från svenska, engelska och tyska skrivmiljöer*. Texter i europeiska skrivsamhällen 1. TeFa 20. Forskningsgruppen för text- och fackspråksstudier. Uppsala: Uppsala universitet.
- Liebkind, Karmela, Nyström, Sonja, Honkanummi Eeva och Lange, Anders, 2006: Svenskt och finskt som minoritet och majoritet. I: Marianne Junila och Charles Westin (red.): *Mellan majoriteter och minoriteter*. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige II. Om migration, makt och mening. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 359–379.
- Lindqvist, Yvonne, 1997: ”Tuschrutningen” ur ett funktionellt grammatiskt perspektiv. Språkliga metafunktioner i den litterära tolkningens tjänst. I: *Språk och stil*. Tidskrift för svensk språkforskning. Ny följd nr 7. Uppsala. S. 115–130.
- Linell, Per och Norén, Kerstin, 2004: Vad *man* kan göra. Om den dialogiska bestämningen av pronomens användningsbetydelser. I: Ingegerd Bäcklund, Ulla Börestam, Ulla Melander Marttala och Harry Näslund (red.): *Text i arbete/Text at work*. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. S. 115–124.
- Löfgren, Orvar, 1988: En svensk kulturrevolution? Kampen mot soffgruppen, slipsen och skåldalet. I: Orvar Löfgren (red.): *Hej, det är från Försäkringskassan! Informaliseringen av Sverige*. Stockholm: Natur och kultur. S. 174–206
- Lönnqvist, Bo, 1996: *De andra och det annorlunda. Etnologiska texter*. Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans vänner. Serie III, vol. 12. Helsingfors.
- Maagerø, Eva, 1999: Hallidays funktjonelle grammatikk – en presentasjon. I: Berge, Coppock, Maagerø (red.): *Å skape mening med språk. En samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan og J.R. Martin*. Landslaget for norskundervisning. Oslo: Cappelen akademisk forlag. S. 33–63.
- Martin, J R, Matthiessen, Christian M I M och Painter, Clare, 1997: *Working with functional grammar*. London: Arnold Hodder Headline.
- Martin, J R och Rose, David, 2003 [2007]: *Working with Discourse. Meaning beyond the clause*. 2nd edition. London: Continuum.
- Martola, Nina, 2007: *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensis nr 9. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Martola, Nina, 2009: Konstruktioner med åt i ett jämförande perspektiv. I: Wide, Camilla & Lyngfelt, Benjamin (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 47–75.
- Melander, Björn, 1991: *Innehållsmönster i svenska facktexter*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet nr 28. Stockholm: Gotab.
- Melander, Björn och Olsson Björn (red.), 2001: *Verklighetens texter. Sjutton fallsudier*. Svensk sakprosa – Empiri. Lund: Studentlitteratur.
- Mårtensson, Eva, 1987: När myndigheterna blev du med oss. I: *Två uppsatser om språkbrukets informalisering*. Nordlund 13. Lund: Småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund.

- Mårtensson, Eva, 1988: Den familjära myndigheten. Intimiseringen av det offentliga språket. I: Löfgren, Orvar (red.): *Hej, det är från försäkringskassan! Informaliseringen av Sverige*. Stockholm: Natur och kultur. S. 105–127.
- Nationalencyklopedin* (www)
- *Försäkringskassan*, <http://www.ne.se/artikel/886801>, hämtad 1.5.2009.
 - *Sverige*, <http://www.ne.se/artikel/1072190>, hämtad 1.5.2009.
 - *Finland*, <http://www.ne.se/artikel/169791>, hämtad 1.5.2009.
 - *Diskurs*, <http://www.ne.se/artikel/O135737>, hämtad 1.5.2009.
- Nord, Andreas, 2009: *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 47. Stockholm: Stockholms universitet.
- Nordberg, Bengt, 1988: Samtal i institutionella miljöer. I: *Svenskans beskrivning 16*. Volym 1. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Linköping den 22–23 oktober 1987. Utg. av Per Linell, Viveka Adelswärd, Torbjörn Nilsson och Per A. Pettersson. Universitetet i Linköping: Tema Kommunikation. SIC 21 a. Linköping.
- Nordin, Ingvar, 1981: Språket i försäkringskassorna. I: *Språkvård*. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden. Nr 4 år 1981. S. 26–29.
- Nordman, Lieselott, 2009: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensia nr 16. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Nordman, Marianne, 1992: *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Norrby, Catrin, Nilsson, Jenny och Nyblom, Heidi, 2007: Tilltalande tilltal? Om tilltals-skick i Finland och Sverige. I: *Språk & Stil*. Tidskrift för svensk språkforskning. Ny följd nr 17. Uppsala: Swedish science press. S. 5–29.
- Norstedts lilla franska ordbok*, 1999. Tredje upplagan. Norstedts Akademiska förlag.
- Norstedts stora engelsk-svenska ordbok*, 2000. Tredje upplagan. Norstedts Akademiska förlag.
- Nyström, Catharina, 2001 [2004]: *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 32. Andra tryckningen. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Nyström, Ingegerd, 1993: Informationsstruktur och grammatisk struktur på kollisionskurs. Några synpunkter på ordföljdsproblem i finlandssvenskan. I: Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen, Helena Solstrand-Pipping (red.): *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. Helsingfors: Universitetsförlaget. S. 191–204.
- Näslund, Harry, 1991: *Referens och koherens i svenska facktexter*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet nr 29. Göteborg: Graphic systems ab.
- Odell, Lee, 1985: Beyond the text. Relations between writing and social context. I: Lee Odell och Dixie Goswami (red.): *Writing in nonacademic settings*. New York: The Guilford Press. S. 249–280.
- Ohlsson, Claes, 2007: *Folkets fonder? En textvetenskaplig studie av det svenska pensions-sparandets domesticering*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 9. Göteborg: Institutionen för nordiska språk.
- O'Toole, Michael, 1994: *The language of displayed art*. London: Leicester university press.

- Peltonen, Berit, 2002: Redigering av svenska texter i företagsintern kommunikation i två olika kulturer. I: *Nordiska språk. Nättidskrift*. Publicerad 2.10.2002. Hämtad 26.2.2003 på http://www.uwasa.fi/hut/svenska/nords/2002/peltonen_pf.html. Artikel.
- Persson, Camilla. 1994: Paratexten i Expressen. I: Jan Svensson (red.): *Journalistik i förvandling. Om språk och texter i Expressen*. Nordlund 19. Lund. S. 246–285.
- Pettersson, Bo, 2006: Kirjallisuuden lajien teoriasta ja käytännöstä. I: Anne Mäntynen, Susanna Shore och Anna Solin (red.): *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 151–164.
- Pettersson, Gertrud, 1974: *Reklamsvenska. Studier över varumärkesannonser från 1950- och 60-talen*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A nr 27. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Gertrud, 1996 [2005]: *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Thorleif och Sakari Nurmela, 2007: *Om olika sätt att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur*. Kulturfonden för Sverige och Finland. Publicerad 2.11.2007. Hämtad 28.7.2008 på <http://www.kulturfonden.net/upload/rapport.2.11.07.pdf>. Rapport.
- Puskala, Jaana, 2008: Kommunala föredragningslistor som texter från sjuttioalet till tjugohundratalet. En projektpresentation. I: Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm, Åsa Mickwitz (red.): *Svenskan i Finland 10*. Nordica Helsingiensia 11. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 269–277.
- På väg mot ett bättre myndighetsspråk*, 2001. Statskontoret 2001:18. Stockholm: Statskontoret.
- Rahm, Henrik, 2002: *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 58. Lund: Institutionen för nordiska språk.
- Redish, Janice, Battison, Robbin och Gold, Edward, 1985: Making information accessible to readers. I: Lee Odell och Dixie Goswami (red.): *Writing in nonacademic settings*. New York: The Guilford Press. S. 129–154.
- Reuter, Mikael, 2003: *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk språktjänst AB.
- Saari, Mirja, 1995a: ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 36. Utg. av Ann-Marie Ivars och Peter Slotte. Helsingfors. S. 75–108.
- Saari, Mirja, 1995b: Det kulturbundna språket. Iakttagelser av språkbruket i sverigesvenska och finlandssvenska samtal. Föredrag hållet vid Finska Vetenskaps-societetens sammanträde den 21 februari 1994. I: *SPHINX. Årsbok 1995*. Serie B. Föredrag och uppsatser. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Saari, Mirja, 2009: Aspekter på Helsingfors som talgemenskap. I: Kirsten M Berg, Kaj Borg, Eva Ingman, Minna Sandelin, Anne-Maj Åberg (red.): *En färd i språket. Festskrift till Marketta Sundman på 60-årsdagen den 12 mars 2009*. Åbo universitet, Nordisk filologi. E-publikation. <https://oa.doria.fi/handle/10024/43995>. Hämtad 17.3.2009. S. 123–135.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan och Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik 1–4*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Salminen, Kerstin och Poutanen, Päivi, 1997: *Kulturkompassen*. Orig. titel *Kulttuurikompassi*. Övers. av Kerstin Salminen och Jannika Lassus. Utbildningsstyrelsen. Helsingfors: Edita Ab.
- Sandström, Birgitta, 1998 [2001]: *Reglera passionen. Beskrivning av en sexualupplysningsbroschyr*. Rapport nr 20 från projektet Svensk sakprosa. Lund: Studentlitteratur. Hämtad 22.01.2007 på www.studentlitteratur.se/svensksakprosa.

- Sawyer, Keith R, 2002: A discourse on discourse: an archeological history of an intellectual concept. I: *Cultural studies*. Nr 16 (3) 2002. London: Taylor & Francis. S. 433–456.
- Searle, John R, 1979: *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*. Cambridge university press. Cambridge.
- Shore, Susanna och Mäntynen, Anne, 2006: Johdanto. I: Anne Mäntynen, Susanna Shore och Anna Solin (red.): *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 9–41.
- Silén, Beatrice, 2009: Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenska och sverigesvenska samtal. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 77–103.
- Solin, Anna, 2001: *Tracing texts. Intertextuality in Environmental Discourse*. Pragmatics, Ideology and Contacts Monographs 2. Helsinki: Department of English, University of Helsinki.
- Sorjonen, Marja-Leena & Raevaara, Liisa, (red.), 2006: *Arjen asiointia. Keskusteluja Kellan tiskin äärellä*. [Vardagsärenden. Samtal över FPA:s disk] Tietolipas 210. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 141. Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Språkriktighetsboken*. Utarbetad av Svenska språknämnden, 2005. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 93. Norstedts akademiska förlag.
- Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen*, 2009. Justitieministeriet.
- Strömquist, Siv, 1998: *Uppsatshandboken. Råd och regler för utformningen av examensarbeten och vetenskapliga uppsatser*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Sundman, Marketta, 1993: Nominalfrasens struktur i svenskan och finskan. I: Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen, Helena Solstrand-Pipping (red.): *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. Helsingfors: Universitetsförlaget. S.169–189.
- Swahn, Brita, 1994: Vad står det i brevet från försäkringskassan? I: *Språkvård*. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden. Nr 3. S. 27–29.
- Swales, John M, 1990: *Genre Analysis. English in academic and reserach settings*. Cambridge Applied Linguistics series. Cambridge: Cambridge University press.
- Svensk ordbok*, 1999. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Tredje reviderade upplagan. Norstedts Ordbok.
- Svenska skrivregler*. Utgivna av Svenska språknämnden, 2000. Andra upplagan 2002. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 82. Stockholm: Liber AB.
- Svenskt i Finland – finskt i Sverige I-IV*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682. Olika redaktörer för varje volym. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Svenskt lagspråk i Finland (SLAF)*, 2004. Statsrådets svenska språknämnd. Redigerad av Henrik Bruun, Ann-Marie Malmsten och Sten Palmgren. Helsingfors: Schildts.
- Svensson, Jan, 1981: *Etermediernas nyhetsspråk 2. Studier över innehåll och informationsstruktur*. Lund: Studentlitteratur.
- Söderholm, Pirjo, 2009: *Komma* som partikelverb ur ett diakroniskt perspektiv. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 105–122.

- Tabeller över Sveriges befolkning.* (www) Årsvisa statistikpublikationer utgivna av Statistiska centralbyrån på http://www.scb.se/Pages/Product____25785.aspx?Produktkod=BE0101&displaypublications=true. Publikationer för åren 2004–2006 hämtade 20.10.2006, 24.11.2006, 8.4.2009. Serie BE01 Befolkningsstatistik. Statistiska centralbyrån.
- Tandefelt, Marika, 2008: *Reklamsvenska i Finland speglad genom varuhuset Stockmanns tidningsannonser under det 20e seklet*. Meddelanden Working papers 535 (2008). Helsingfors: Hanken Svenska handelshögskolan. Hämtad 27.10.2008 på <http://dhanken.shh.fi/dspace/bitstream/10227/268/1/535-978-951-555-979-1.pdf>.
- Tandefelt, Marika, 2009: På två språk i ett språksamfund. Om kundtilltal i varuhusannonser. I: Kirsten M Berg, Kaj Borg, Eva Ingman, Minna Sandelin, Anne-Maj Åberg (red.): *En färd i språket. Festskrift till Marketta Sundman på 60-årsdagen den 12 mars 2009*. Åbo universitet, Nordisk filologi. E-publikation. <https://oa.doria.fi/handle/10024/43995>. Hämtad 17.3.2009. S. 159–170.
- Teern, Heidi, 2004: *Fort men fel? – översättning under tidspress – en intervju av en översättare*. Proseminarieuppsats. Institutionen för nordiska språk vid Helsingfors universitet. Otryckt.
- Thelander, Mats, 1990: Språkdrag och språkarter. I: *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala Årsbok*. S. 65–91.
- Tiililä, Ulla, 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. [Texter i institutionens arbete] Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1108. Helsingfors: Hakapaino.
- Trost, Jan, 1997: *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Tønnesson, Johan L, 2002: Alt anna enn dikting? I: Johan L. Tønnesson (red.): *Den flerstemmige sakprosaen. Nye tekstanalyser*. Landslaget for norskundervisning 149. Fagbokforlaget. S. 9–28.
- Uppslagsverket Finland*. Band 2 FIM-KEP, 2004. Esbo: Schildts förlags Ab. Uppslagsordet Folkpensionsanstalten. S. 89–90.
- Ventola, Eija, 1988: The logical relations in exchanges. I: James Benson och William Greaves (red.): *Systemic functional approaches to discourse: selected papers from the 12th international systemic workshop*. Norwood: Ablex publishing corporation. S. 51–72.
- Ventola, Eija, 2006: Genre systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä. Esimerkkinä asiointilanteet. I: Anne Mäntynen, Susanna Shore och Anna Solin (red.): *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 96–121.
- Westman, Margareta, 1974: *Bruksprosa. En funktionell stilanalys med kvantitativ metod*. Stockholm: LiberLäromedel/Gleerups.
- Veum, Aslaug, 2002: Journalistiske tekster – røyndom i miniformat? I: Johan L Tønnesson (red.): *Den flerstemmige sakprosaen. Nye tekstanalyser*. Landslaget for norskundervisning 149. Bergen: Fagbokforlaget. S. 137–165.
- Wide, Camilla, 2006: Strukturer med demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter. I: Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter, Pia Westerberg, Ulla Ådahl-Sundgren (red.): *Vårt bästa arv*. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan nr 165. Helsingfors: Svenska handelshögskolan. S. 316–328.
- Wide, Camilla, 2009: Bestämd artikel i finlandssvenska dialekter. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 247–294.

- Wide, Camilla & Lyngfelt, Benjamin, 2009: Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlands-svensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 11–43.
- Vološinov, V N 1929 [1973]: *Marxism and the philosophy of language*. Övers. av Ladislav Matejka och I R Titunik. New York: Seminar press.
- Wärnsby, Anna, 2006: *(De)coding modality. The case of must, may, måste and kan*. Lund studies in English 113. Lund: Lund university.
- Yli-Vakkuri, Valma, 2005: Politeness in Finland: Evasion at all costs. I: Leo Hickey och Miranda Stewart (red.): *Politeness in Europe*. Multilingual matters 127. Clevedon: Multilingual matters ltd. S. 189–202.
- Äikäs, Monica, 2006: Vad händer med sambandsorden vid översättning? Om explicit satskonnektion i översatt läromedelstext. I: *Folkmålsstudier*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi nr 45. Utg. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. Helsingfors. S. 89–117.

Muntliga källor

- Intervju med informatör 1 vid FPA, 19.5.2004. 67 min. Utförd av Jannika Lassus. Helsingfors.
- Intervju med översättare vid FPA, 10.6.2004. 120 min. Utförd av Jannika Lassus. Helsingfors.
- Intervju med informatör 1 vid Försäkringskassan, 15.6.2004. 58 min. Utförd av Jannika Lassus. Stockholm.
- Intervju med informatörer 2 och 3 vid Försäkringskassan, 15.6.2004. 50 min. Utförd av Jannika Lassus. Stockholm.
- Intervju med informatörer 1, 2 och 3 vid FPA, 24.1.2006. 58 min. Utförd av Jannika Lassus. Helsingfors.
- Lind Palicki, Lena, 2005: *Världens bästa föräldraförsäkring! – en undersökning om Försäkringskassans information till blivande pappor och mammor*. Föredrag presenterat vid Svenskans beskrivning 28 i Örebro 14 oktober 2005

Lagar och förordningar

Finland

- Barnbidragslagen 796/1992
 Finlands grundlag 731/1999
 Lag om Folkpensionsanstalten 731/2001
 Samisk språklag 1086/2003
 Språklagen 423/2003

Sverige

- Förordning med instruktion för Försäkringskassan 2007:1235
 Lag om allmän försäkring 1962:381
 Språklag 2009:600

Analysprogram

MP2. Konkordansprogram. Se: Barlow, Michael, 2003: Concordancing and Corpus Analysis Using MP 2.2. Houston, Texas: Athelstan.

UAM Corpus tool. Annoteringsprogram av Mick O'Donnell. Version 1.2. Tillgänglig via <http://www.wagsoft.com/CorpusTool/>. Nedladdad 3.6.2008.

Mediematerial

Webbplatser

Finlex. www.finlex.fi

Folkpensionsanstalten. www.fpa.fi

Försäkringskassan. www.forsakringskassan.se

Nationalencyklopedin, www.ne.se

Rixlex, nu tillgänglig via *SFS*

Språkbanken <http://spraakbanken.gu.se> 1000 i topp

Statistikcentralen. www.stat.fi

Statistiska centralbyrån. www.scb.se

Sveriges riksdag www.riksdagen.se

SFS, Svensk författningssamling <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3910>

Tidningar och artiklar

Hernadi, Alexandra, 2006: Misstänkta fuskare granskas. *Svenska Dagbladets nätupplaga*. Publicerad 14.9.2006 kl. 10:27. Hämtad 27.9.2006. Nyhetsartikel.

Kihlström, Staffan, 2007: F-kassan stänger fyra av fem kontor. *Dagens Nyheters nätupplaga*. Publicerad 29.3.2007 kl. 23:55. Hämtad 30.3.2007. Nyhetsartikel.

Ruoho, Taina, 2004: Kelan hallintoa arvostellaan jäykäksi. [FPA:s administration får kritik för sin stelhet.] *Helsingin Sanomat* söndag 30.5.2004.

Språkbruk. Tidskrift utgiven av Svenska avdelningen vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors: Stellatum.

Svenska sajter stänger dörren för 1 miljon kunder (www) Hämtat från tidningen *Internetworld*: <http://internetworld.idg.se/>. Publicerad 13.10.2005. Hämtad 27.11.2006. Nyhetsartikel.

Sveriges 100 bästa webbsajter 2005, (www) Hämtat från tidningen *Internetworld*: <http://internetworld.idg.se/>. Publicerad 9.6.2005. Hämtad 27.11.2006. Nyhetsartikel.

Thorén, Eva, 1998: Vinnare av Klarspråkskristallen 1998: Försäkringskassan i Västerås. I: *Klarspråksbulletinen* nr 2, 1998. Hämtad 01.02.2008 på <http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/35/48/e36c11bd.pdf>. Tillgänglig 23.04.2009.

Årets bästa sajter: Myndighet & organisation, (www) Hämtat från tidningen *Internetworld*: <http://internetworld.idg.se/>. Publicerad 26.10.2006. Hämtad 27.11.2006. Nyhetsartikel.

Kringmaterial utgivna av institutionerna

Försäkringskassans institutionsinterna material

Riktlinjer för Försäkringskassans grafiska profil. Beslutsdatum 2008-05-30, Ändringsdatum 2008-10-10. Hämtad 8.2.2009 på www.forsakringskassan.se.

Språkpolicy för SFA. Beslutsdatum 2002-06-12. Riksförsäkringsverket.

Skrivråd till dig som arbetar på Försäkringskassan. FKF 9006. Försäkringskassaförbundet.

Externt material från Försäkringskassan

Enkelt, snabbt och rätt styr Försäkringskassans förändring. Hämtad 30.3.2007 på www.forsakringskassan.se/press/pressmed/pm2007/pm09_07/. Pressmeddelande.

Dagens socialförsäkring. Tidning utgiven av Försäkringskassan.

Din insyn i Försäkringskassan. Försäkringskassan 2005.

Family policy in Sweden 2008. Socialförsäkringsrapport 2008:15. Tillgänglig 22.11.2009 på www.forsakringskassan.se.

Historik. Försäkringskassans webbplats.

www.forsakringskassan.se/omfk/socialforsakringen/historik Hämtad 28.4.2005.

Våra nya ansikten. Odaterat informationsblad från Försäkringskassan. Fått tillhanda år 2004.

Årsredovisning 2004. Riksförsäkringsverket.

Årsredovisning 2005. Försäkringskassan.

Folkpensionsanstaltens institutionsinterna material

Förmånsanvisning 2004. 4 Barnbidrag. Folkpensionsanstalten. Internt material.

Miten kirjoitan asiakkaille? Ohje kelalaisille. 21.3.2001. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Skriva till kunder. Råd till FPA-anställda. Februari 2002. Forskningscentralen för de inhemska språken.

Externt material från Folkpensionsanstalten

Elämässä. Kelan lehti joka kotiin./ Mitt i allt. FPA:s tidning till varje hem. Nr 1 år 2009.

FPA-bladet. Nr 4 år 2008.

FPA-statistik. Familjeförmåner. (Kelan perhe-etuustilasto) 2008. Kansaneläkelaitos. Tilastoryhmä. Helsingfors. 2009. Tillgänglig 22.11.2009 på www.fpa.fi/statistik

Kelan Sanomat. Nr 4 år 2008.

Årsredovisning 2004. Folkpensionsanstalten.

Analysmaterial

Broschyrer från FPA

Din grundtrygghet 2. *Förmåner till barnfamiljer* 2003. FPA. 2003.

Din grundtrygghet 6. *Bostadsbidrag* 2003. FPA. 2003.

Din grundtrygghet 2. *Förmåner till barnfamiljer* 2004. FPA. 2004.

Din grundtrygghet 6. *Bostadsbidrag* 2004. FPA. 2004.

Din grundtrygghet 2. *Förmåner till barnfamiljer* 2006. FPA. 2006.

Broschyrer från Försäkringskassan

Försäkringskassan informerar. *Barnbidrag och flerbarnstillägg*. Försäkringskassan. 2003.

Försäkringskassan informerar. *Föräldraförsäkring*. Försäkringskassan. 2004.

Försäkringskassan informerar. *Bostadsbidrag*. Försäkringskassan. 2004.

Blivande förälder. Försäkringskassan. 2004.

Barnfamilj. Försäkringskassan. 2004.

Blivande förälder. Försäkringskassan. 2006.

Barnfamilj. Försäkringskassan. 2006.

Faktablad från Försäkringskassan

Nedladdade 17.12.2004 på www.forsakringskassan.se

Adoptionsbidrag. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Barnbidrag/förlängt barnbidrag/flerbarnstillägg. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Beräkning av föräldrapenning – 240-dagarsvillkor. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Bostadsbidrag. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040729.

Försäkrad i Sverige när du bor eller arbetar här. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040901.

Föräldraledighetslagen. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Föräldrapenning och sjukpenninggrundande inkomst (SGI). Försäkringskassans faktablad. 040601.

Föräldrapenning. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 041008.

Havandeskapspenning. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Kontaktdagar för vissa funktionshindrade barn. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Pappadagar. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Tabeller för uträkning av preliminärt bostadsbidrag. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn som fyllt 12 men inte 16 år. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 041111.

Tillfällig föräldrapenning vid vård av barn. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 041101.

Tillfällig föräldrapenning. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040601.

Underhållsstöd. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040901.

Vårdbidrag. Försäkringskassans faktablad. Uppdaterad 040809.

Bilaga 1 Kategorisering av processer i UAM Corpus tool

Materiella processer		
Administrera	Erbjuda	Insjukna
Adoptera	Ersätta	Inställa
Anhålla	Fastställa	Intjäna
Anse	Fatta beslut, besluta	Justera
Anställa	Foga	Klara
Ansöka	Folkbokföra	Komma
Anta	Frånga	Kompensera
Använda	Fullgöra	Koncentrera sig
Arbeta	Fylla i	Ladda ner
Avbryta	Fylla år	Lyfta
Avdra	Få	Lämna (lämna in)
Avgöra	Födas	Löpa ut
Avsluta	Följa	Medföra
Avstå	Förbättra	Medverka
Beakta	Fördela	Minska
Bedöma	Förkorta	Missa
Begränsa	Förlänga	Mista
Beräkna, kalenderdags- beräkna	Förmedla	Omvandla
Besluta, fatta beslut	Förutse	Ordna
Beskatta	Förvärra	Orsaka
Beskriva	Förvärsarbeta	Pröva
Beställa	Ge (inte ge information)	Reglera
Bestämma	Genomgå	Ringa
Betala	Godkänna	Räkna
Bevilja	Gå, gå miste om	Samla
Bidra	Göra	Ske
Bifoga	Göra ansökan (inte an- mälan)	Skicka
Bli (i betydelsen föränd- ring)	Ha rätt att få	Skriva under
Bo	Ha rätt att förkorta	Skyldig att betala
Bryta	Handhas	Sköta barn
Byta	Hinna med att	Sluta
Börja	Hitta	Sluta ett avtal
Dela	Hjälpa	Stadga
Delta	Hålla ledigt	Stanna
Dra av, dra in	Höja	Studera
Drabba	Ingå	Styrka
Driva	Inleda	Stå till tjänst
Dö, avlida	Inlämna	Sänka
Eliminera	Innehåller (minska, dra av)	Söka
	Inrikta	Ta (ut, hänsyn till)
	Inräkna	Tidigarelägga
		Tillämpa
		Turas om

Undanröja
 Understiga
 Underteckna
 Uppbära
 Upphöra
 Uppkommer
 Uppstå
 Uppvisa
 Utbetala
 Utföra
 Utges
 Utnyttja
 Utse
 Vara bosatt
 Verkställa
 Visa, förete
 Vistas
 Vårda
 Växa
 Ändra, förändra
 Överstiga
 Överlåta

Relationella processer

Ansluta sig till
 Ansvara
 Avse
 Avvika
 Basera sig på
 Behålla
 Behöva
 Betyda
 Bero på
 Berättiga
 Består av
 Betrakta (i betydelsen X är Y)
 Bilda
 Bli (i betydelsen "är")
 Bygga på
 Det vill säga
 Det är X som...
 Finns
 Föreligga
 Förutsätta
 Garantera
 Grunda sig på
 Gälla
 Ha
 Ha rätt till X
 Ha vårdnaden om
 Höra (till)
 Innebära
 Innehålla (finnas)
 Jämställs
 Kosta
 Kräva, X kräver Y
 Leva
 Ligga till grund för
 Likställs
 Mena (=avse)
 Motsvara
 Omfatta
 Påverka
 Röra (som rör X, inte beröring)

Sakna
 Tillhöra
 Uppfylla
 Uppgå till
 Utesluta
 Vara folkbokförd
 Vara hemma
 Vara överens
 Variera
 Vänta barn, vara gravid
 X kostar Y
 Återstå
 Äga
 Är, vara

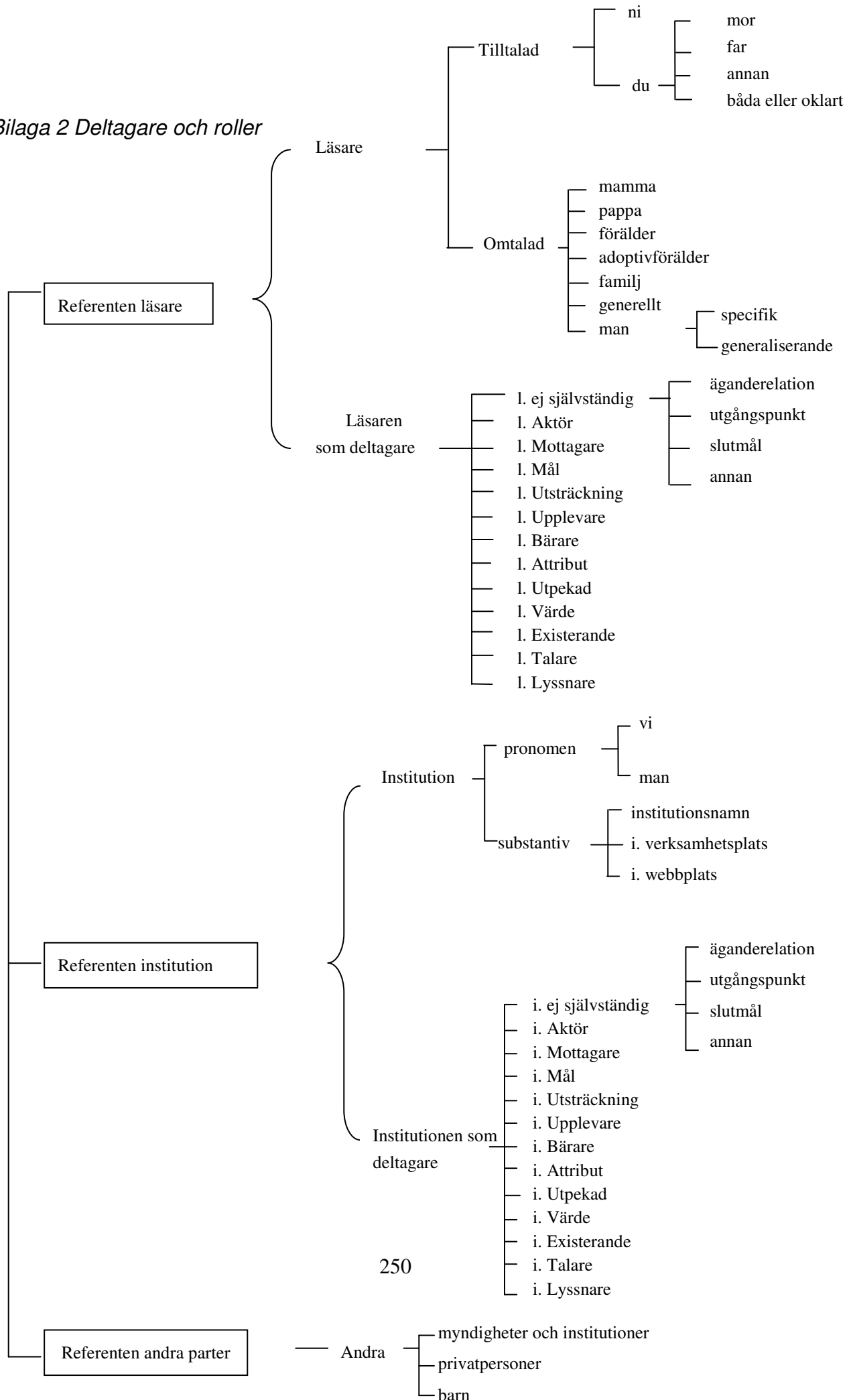
Verbala processer

Ange
Anhålla
Anmäla
Avtala
Begära
Behandla (= redogöra för)
Bekräfta skriftligen
Definiera
Framgå
Förklara
Förordna
Ge upplysningar, information, utlåtande, uppgifter
Göra en anmälan, en anmälan sker
Informera
Ingå avtal
Kalla
Komma överens
Kontakta, ta kontakt
Kontrollera med
Meddela
Mena (= säga)
Ordinera
Redogöra
Redovisa
Rekommendera
Skyldig att anmäla
Ta kontakt, kontakta
Ta reda på
Ta upp (= informera)
Underrätta
Uppge
Utreda
Återkräva, återindriva

Mentala processer

Betrakta (ngn ser på något)
Ge utlåtande
Lida
Lär sig vårda
Läsa
Observera
Orka
Se
Titta
Tänker bli
Uppskatta
Veta, få veta
Välja
Önska

Bilaga 2 Deltagare och roller

Bilaga 3 Översikt över processtyper i finlandssvenska broschyrer

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Förmåner ... 2003		Förmåner ... 2004		Förmåner ... 2006		
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	
PROCESSER OCH SATSER		842		834		817	2493
huvudsatser	58,31 %	491	54,92 %	458	52,26 %	427	1376
underordnade satser	41,69 %	351	45,08 %	376	47,74 %	390	1117
HUVUDSATSER		491		458		427	1376
materiella huvudsatser	65,17 %	320	63,97 %	293	63,70 %	272	885
relationella huvudsatser	25,25 %	124	26,86 %	123	27,63 %	118	365
verbala huvudsatser	5,50 %	27	7,42 %	34	7,03 %	30	91
mentala huvudsatser	4,07 %	20	1,75 %	8	1,64 %	7	35
MATERIELLA HUVUDSATSER		320		293		272	885
mat. aktiva	39,06 %	125	40,61 %	119	76,10 %	207	451
mat. passiva	60,94 %	195	59,39 %	174	21,32 %	58	427
mat. imperativ	0,00 %	0	0,00 %	0	2,57 %	7	7
RELATIONELLA-HUVUDSATSER		124		123		118	365
rel. aktiva	89,52 %	111	90,24 %	111	88,14 %	104	326
rel. passiva	10,48 %	13	9,76 %	12	11,86 %	14	39

VERBALA HUVUDSATSER		27		34		30	91
verb. aktiva	74,07 %	20	61,76 %	21	90,00 %	27	68
verb. passiva	25,93 %	7	38,24 %	13	10,00 %	3	23
MENTALA HUVUDSATSER		20		8		7	35
ment. aktiva	10,00 %	2	50,00 %	4	71,43 %	5	11
ment. passiva	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %	0	0
ment. imperativ	90,00 %	18	50,00 %	4	28,57 %	2	24
UNDERORDNADE SATSER		351		376		390	1117
materiella underordnade	67,52 %	237	63,03 %	237	58,21 %	227	701
relationella underordnade	28,49 %	100	32,71 %	123	37,95 %	148	371
verbala underordnade	3,13 %	11	3,46 %	13	2,82 %	11	35
mentala underordnade	0,85 %	3	0,80 %	3	1,03 %	4	10

Bilaga 4 Översikt över processtyper i sverigesvenska broschyrer

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Barnfamilj 2004		Blivande förälder 2004		Barnfamilj 2006		Blivande förälder 2006		Broschyrer totalt
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	Procent	N	
PROCESSER OCH SATSER		500		464		579		562	2105
huvudsatser	52,40 %	262	53,66 %	249	51,47 %	298	53,61 %	282	1091
underordnade satser	47,60 %	238	46,34 %	215	48,53 %	281	46,39 %	244	978
HUVUDSATSER		262		249		298		282	1091
materiella huvudsatser	48,85 %	128	48,59 %	121	45,97 %	137	46,45 %	131	517
relationella huvudsatser	38,93 %	102	36,95 %	93	38,93 %	116	36,17 %	102	413
verbala huvudsatser	8,02 %	21	9,64 %	24	9,40 %	23	11,70 %	33	101
mentala huvudsatser	4,20 %	11	4,82 %	12	5,70 %	17	5,67 %	16	56
MATERIELLA HUVUDSATSER		128		121		137		131	517
mat aktiva	51,56 %	66	57,85 %	70	54,01 %	74	60,31 %	79	289
mat passiva	47,66 %	61	40,50 %	49	45,26 %	62	37,40 %	49	221
mat imperativ	0,78 %	1	1,65 %	2	0,73 %	1	2,29 %	3	7
RELATIONELLA HUVUDSATSER		103		92		116		102	413
rel aktiva	93,14 %	95	95,65 %	88	92,24 %	107	96,08 %	98	388

rel passiva	6,86 %	7	4,35 %	4	7,76 %	9	3,92 %	4	24
VERBALA HUVUDSATSER		22		24		28		33	107
verb aktiva	80,95 %	17	70,83 %	17	85,71 %	24	72,73 %	24	82
verb passiva	4,76 %	1	12,50 %	3	3,57 %	1	12,12 %	4	9
verb imperativ	14,29 %	3	16,67 %	4	10,71 %	3	15,15 %	5	15
MENTALA HUVUDSATSER		11		12		17		16	56
ment aktiva	45,45 %	5	58,33 %	7	41,18 %	7	50,00 %	8	27
ment passiva	0,00 %	0	0,00 %	0	5,88 %	1	6,25 %	1	2
ment imperativ	54,55 %	6	41,67 %	5	52,94 %	9	43,75 %	7	27
UNDERORDNADE SATSER		238		215		281		244	978
materiella underordnade	55,88 %	133	46,05 %	99	55,87 %	157	47,95 %	117	506
relationella underordnade	40,34 %	96	49,30 %	106	40,93 %	115	47,95 %	117	434
verbala underordnade	2,94 %	7	2,79 %	6	2,49 %	7	2,46 %	6	26
mentala underordnade	0,84 %	2	1,86 %	4	0,71 %	2	1,64 %	4	12

Bilaga 5 Översikt över processtyper i sverigesvenska faktablad

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Barnbidrag		Föräldrapenning		Pappadagar		Faktablad totalt
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	
PROCESSER OCH SATSER		114		102		44	260
huvudsatser	38,60 %	44	53,92 %	55	59,09 %	26	125
underordnade satser	61,40 %	70	46,08 %	47	40,91 %	18	135
HUVUDSATSER		44		55		26	125
materiella huvudsatser	56,82 %	25	45,45 %	25	61,54 %	16	66
relationella huvudsatser	22,73 %	10	45,45 %	25	26,92 %	7	42
verbala huvudsatser	13,64 %	6	5,45 %	3	11,54 %	3	12
mentala huvudsatser	6,82 %	3	3,64 %	2	0,00 %	0	5
MATERIELLA HUVUDSATSER		25		25		16	66
mat. aktiva	40,00 %	10	40,00 %	10	56,25 %	9	29
mat. passiva	60,00 %	15	56,00 %	14	43,75 %	7	36
mat. imperativ	0,00 %	0	4,00 %	1	0,00 %	0	1
RELATIONELLA-HUVUDSATSER		10		25		7	42
rel. aktiva	100,00 %	10	92,00 %	23	85,71 %	6	39
rel. passiva	0,00 %	0	8,00 %	2	14,29 %	1	3
VERBALA HUVUDSATSER		6		3		3	12
verb. aktiva	50,00 %	3	100,00 %	3	66,67 %	2	8
verb. passiva	33,33 %	2	0,00 %	0	0,00 %	0	2

verb. imperativ	16,67 %	1	0,00 %	0	33,33 %	1	2
MENTALA HUVUDSATSER		3		2		0	5
ment. aktiva	33,33 %	1	0,00 %	0	0,00 %	0	1
ment. imperativ	66,67 %	2	100,00 %	2	0,00 %	0	4
UNDERORDNADE SATSER		70		47		18	135
materiella underordnade	58,57 %	41	68,09 %	32	44,44 %	8	81
relationella underordnade	37,14 %	26	31,91 %	15	50,00 %	9	50
verbala underordnade	4,29 %	3	0,00 %	0	5,56 %	1	4

Bilaga 6 Deltagarroller i FPA:s broschyrer

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Förmåner ... 2003		Förmåner ... 2004		Förmåner ... 2006		
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	Totalt
DELTAGARE I TEXTEN		804		759		1024	2587
läsare	0,40	324	43,08 %	327	60,74 %	622	1273
institution	13,68 %	110	13,31 %	101	11,43 %	117	328
andra	46,02 %	370	43,61 %	331	27,83 %	285	986
LÄSARE		324		327		622	1273
tilltalad	5,56 %	18	4,28 %	14	80,87 %	503	535
omtalad	94,44 %	306	95,72 %	313	19,13 %	119	738
TILLTALAD LÄSARE		18		14		503	535
ni	0,00 %	0	0,00 %	0	5,37 %	27	27
du	100,00 %	18	100,00 %	14	94,63 %	476	508
DU		18		14		476	508
mor	16,67 %	3	21,43 %	3	18,70 %	89	95
far	0,00 %	0	7,14 %	1	8,40 %	40	41
båda föräldrarna eller oklart	83,33 %	15	71,43 %	10	72,90 %	347	372
OMTALAD LÄSARE		306		313		119	738

man	4,90 %	15	10,54 %	33	2,52 %	3	51
mamma	15,03 %	46	14,70 %	46	22,69 %	27	119
pappa	11,76 %	36	11,18 %	35	12,61 %	15	86
förälder	18,63 %	57	18,53 %	58	27,73 %	33	148
adoptivförälder	4,90 %	15	4,47 %	14	6,72 %	8	37
familj	16,67 %	51	15,02 %	47	21,85 %	26	124
generellt	28,10 %	86	25,56 %	80	5,88 %	7	173
MAN		15		33		3	51
specifikt	13,33 %	2	33,33 %	11	66,67 %	2	15
vilken läsare som helst	86,67 %	13	66,67 %	22	33,33 %	1	36
LÄSARE DELTAGARROLL		324		327		622	1273
läsare ej självständig	35,19 %	114	28,75 %	94	33,76 %	210	418
läsare aktör	24,07 %	78	25,99 %	85	27,01 %	168	331
läsare mottagare	17,90 %	58	14,68 %	48	14,63 %	91	197
läsare mål	0,31 %	1	0,31 %	1	0,64 %	4	6
läsare utsträckning	0,93 %	3	0,92 %	3	0,80 %	5	11
läsare upplevare	1,23 %	4	1,83 %	6	0,80 %	5	15
läsare bärare	13,58 %	44	17,43 %	57	13,83 %	86	187
läsare utpekad	0,62 %	2	0,92 %	3	1,77 %	11	16
läsare värde	0,31 %	1	1,83 %	6	2,25 %	14	21
läsare existerande	0,31 %	1	0,61 %	2	0,32 %	2	5
läsare talare	5,56 %	18	6,73 %	22	4,18 %	26	66

LÄSARE, EJ SJÄLVSTÄNDIG		114		94		210	418
äganderelation, läsare	62,28 %	71	65,96 %	62	86,19 %	181	314
slutmål för handling, läsare	7,02 %	8	6,38 %	6	1,90 %	4	18
annan ej satsdel, läsare	30,70 %	35	27,66 %	26	11,90 %	25	86
INSTITUTION		110		101		117	328
pronomen	2,73 %	3	4,95 %	5	0,00 %	0	8
substantiv	97,27 %	107	95,05 %	96	100,00 %	117	320
PRONOMEN FÖR INSTITUTIONEN		3		5		0	8
vi	100,00 %	3	80,00 %	4	0,00 %	0	7
man	0,00 %	0	20,00 %	1	0,00 %	0	1
SUBSTANTIV FÖR INSTITUTIONEN		107		96		117	320
institutionsnamn	88,79 %	95	86,46 %	83	88,03 %	103	281
institutionens verksamhetsplats	9,35 %	10	9,38 %	9	5,13 %	6	25
institutionens webbplats	1,87 %	2	4,17 %	4	6,84 %	8	14
INSTITUTION DELTAGARROLL		110		101		117	328
institution ej självständig	47,27 %	52	51,49 %	52	49,57 %	58	162
institution aktör	30,00 %	33	29,70 %	30	33,33 %	39	102
institution mottagare	9,09 %	10	3,96 %	4	4,27 %	5	19
institution upplevare	0,00 %	0	0,00 %	0	0,85 %	1	1
institution bärare	2,73 %	3	2,97 %	3	2,56 %	3	9
institution talare	1,82 %	2	2,97 %	3	0,85 %	1	6
institution lyssnare	9,09 %	10	8,91 %	9	8,55 %	10	29

INSTITUTION EJ SJÄLVSTÄNDIG		52		52		58	162
äganderelation inst.	28,85 %	15	28,85 %	15	20,69 %	12	42
utgångspunkt för handling inst.	17,31 %	9	13,46 %	7	22,41 %	13	29
slutmål för handling inst.	1,92 %	1	0,00 %	0	0,00 %	0	1
annan ej satsdel inst.	51,92 %	27	57,69 %	30	56,90 %	33	90
ANDRA DELTAGARE		370		331		285	986
myndigheter o. institutioner	28,65 %	106	31,12 %	103	30,53 %	87	296
privatpersoner	11,08 %	41	8,76 %	29	8,42 %	24	94
barn	60,27 %	223	60,12 %	199	61,05 %	174	596

Bilaga 7 Deltagarroller i Försäkringskassans broschyrer

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Blivande förälder 2004		Barnfamilj 2004		Blivande förälder 2006		Barnfamilj 2006		Broschyrer totalt
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	Procent	N	
DELTAGARE I TEXTEN		452		500		517		603	2072
läsare	58,85 %	266	54,40 %	272	59,77 %	309	55,06 %	332	1179
institution	8,41 %	38	7,20 %	36	9,48 %	49	8,79 %	53	176
andra	32,74 %	148	38,40 %	192	30,75 %	159	36,15 %	218	717
LÄSARE		266		272		309		332	1179
tilltalad	70,30 %	187	63,24 %	172	79,29 %	245	78,31 %	260	864
omtalad	29,70 %	79	36,76 %	100	20,71 %	64	21,69 %	72	315
TILLTALAD LÄSARE		187		172		245		260	864
ni	2,67 %	5	8,14 %	14	10,61 %	26	12,31 %	32	77
du	97,33 %	182	91,86 %	158	89,39 %	219	87,69 %	228	787
DU		182		158		219		228	787
mor	19,78 %	36	0,63 %	1	15,98 %	35	0,44 %	1	73
far	3,30 %	6	3,16 %	5	6,39 %	14	2,19 %	5	30
båda föräldrarna eller oklart	76,92 %	140	96,20 %	152	77,63 %	170	97,37 %	222	684
OMTALAD LÄSARE		79		100		64		72	315

man	3,80 %	3	2,00 %	2	3,13 %	2	1,39 %	1	8
mamma	6,33 %	5	3,00 %	3	9,38 %	6	2,78 %	2	16
pappa	13,92 %	11	8,00 %	8	17,19 %	11	9,72 %	7	37
förälder	58,23 %	46	73,00 %	73	54,69 %	35	72,22 %	52	206
adoptivförälder	7,59 %	6	6,00 %	6	6,25 %	4	5,56 %	4	20
familj	7,59 %	6	8,00 %	8	4,69 %	3	6,94 %	5	22
generellt	2,53 %	2	0,00 %	0	4,69 %	3	1,39 %	1	6
MAN		3		2		2		1	8
specifikt	66,67 %	2	100,00 %	2	50,00 %	1	0,00 %	0	5
vilken läsare som helst	33,33 %	1	0,00 %	0	50,00 %	1	100,00 %	1	3
LÄSARE DELTAGARROLL		266		272		309		332	1179
läsare ej självständig	26,69 %	71	27,21 %	74	26,54 %	82	29,52 %	98	325
läsare aktör	21,05 %	56	21,69 %	59	22,65 %	70	20,78 %	69	254
läsare mottagare	12,03 %	32	15,44 %	42	11,97 %	37	14,46 %	48	159
läsare mål	1,13 %	3	0,37 %	1	1,29 %	4	0,30 %	1	9
läsare utsträckning	0,38 %	1	0,00 %	0	0,32 %	1	0,00 %	0	2
läsare upplevare	2,26 %	6	2,21 %	6	2,59 %	8	2,11 %	7	27
läsare bärare	25,19 %	67	22,43 %	61	24,92 %	77	21,39 %	71	276
läsare attribut	0,00 %	0	0,00 %	0	0,32 %	1	0,00 %	0	1
läsare utpekad	2,63 %	7	1,84 %	5	0,97 %	3	1,51 %	5	20
läsare värde	1,50 %	4	1,84 %	5	1,62 %	5	2,41 %	8	22
läsare existerande	0,38 %	1	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %	0	1
läsare talare	6,77 %	18	6,99 %	19	6,47 %	20	7,53 %	25	82
läsare lyssnare	0,00 %	0	0,00 %	0	0,32 %	1	0,00 %	0	1

LÄSARE, EJ SJÄLVSTÄNDIG		71		74		82		98	325
äganderelation, läsare	63,38 %	45	58,11 %	43	64,63 %	53	57,14 %	56	197
slutmål för handling, läsare	2,82 %	2	1,35 %	1	0,00 %	0	1,02 %	1	4
annan ej satsdel, läsare	33,80 %	24	40,54 %	30	35,37 %	29	41,84 %	41	124
INSTITUTION		38		36		49		53	176
pronomen	10,53 %	4	11,11 %	4	20,41 %	10	22,64 %	12	30
substantiv	89,47 %	34	88,89 %	32	79,59 %	39	77,36 %	41	146
PRONOMEN FÖR INSTITUTIONEN		4		4		10		12	30
vi	100,00 %	4	100,00 %	4	100,00 %	10	100,00 %	12	30
SUBSTANTIV FÖR INSTITUTIONEN		34		32		39		41	146
institutionsnamn	64,71 %	22	68,75 %	22	61,54 %	24	58,54 %	24	92
institutionens verksamhetsplats	8,82 %	3	3,13 %	1	2,56 %	1	7,32 %	3	8
institutionens webbplats	26,47 %	9	28,13 %	9	35,90 %	14	34,15 %	14	46
INSTITUTION DELTAGARROLL		38		36		49		53	176
institution ej självständig	63,16 %	24	61,11 %	22	63,27 %	31	56,60 %	30	107
institution aktör	7,89 %	3	11,11 %	4	10,20 %	5	13,21 %	7	19
institution mottagare	5,26 %	2	2,78 %	1	6,12 %	3	7,55 %	4	10
institution upplevare	2,63 %	1	2,78 %	1	2,04 %	1	1,89 %	1	4
institution bärare	5,26 %	2	5,56 %	2	6,12 %	3	5,66 %	3	10
institution talare	2,63 %	1	0,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %	0	1
institution lyssnare	13,16 %	5	16,67 %	6	12,24 %	6	15,09 %	8	25

INSTITUTION, EJ SJÄLVSTÄNDIG		24		22		31		30	107
äganderelation inst.	12,50 %	3	9,09 %	2	19,35 %	6	20,00 %	6	17
utgångspunkt för handling inst.	8,33 %	2	9,09 %	2	6,45 %	2	6,67 %	2	8
slutmål för handling inst.	0,00 %	0	0,00 %	0	3,23 %	1	0,00 %	0	1
annan ej satsdel inst.	79,17 %	19	81,82 %	18	70,97 %	22	73,33 %	22	81
ANDRA DELTAGARE		148		192		159		218	717
myndigheter o. institutioner	31,08 %	46	19,79 %	38	30,19 %	48	21,10 %	46	178
privatpersoner	8,78 %	13	11,98 %	23	7,55 %	12	10,55 %	23	71
barn	60,14 %	89	68,23 %	131	62,26 %	99	68,35 %	149	468

Bilaga 8 Deltagarroller i Försäkringskassans faktablad

(Kategorier som saknas har 0 belägg)

	Föräldrapenning		Pappadagar		Barnbidrag		Alla fak- tablad
	Procent	N	Procent	N	Procent	N	
DELTAGARE I TEXTEN		83		45		90	218
läsare	65,06 %	54	57,78 %	26	33,33 %	30	110
institution	12,05 %	10	13,33 %	6	15,56 %	14	30
andra	22,89 %	19	28,89 %	13	51,11 %	46	78
LÄSARE		54		26		30	110
tilltalad	57,41 %	31	50,00 %	13	13,33 %	4	48
omtalad	42,59 %	23	50,00 %	13	86,67 %	26	62
TILLTALAD LÄSARE		31		13		4	48
du	100,00 %	31	100,00 %	13	100,00 %	4	48
DU		31		13		4	48
far	0,00 %	0	100,00 %	13	0,00 %	0	13
båda föräldrarna eller oklart	100,00 %	31	0,00 %	0	100,00 %	4	35

OMTALAD LÄSARE		23		13		26	62
mamma	8,70 %	2	0,00 %	0	3,85 %	1	3
pappa	13,04 %	3	46,15 %	6	19,23 %	5	14
förälder	56,52 %	13	15,38 %	2	38,46 %	10	25
adoptivförälder	4,35 %	1	15,38 %	2	0,00 %	0	3
familj	0,00 %	0	7,69 %	1	0,00 %	0	1
generellt	17,39 %	4	15,38 %	2	38,46 %	10	16
LÄSARE DELTAGARROLL		54		26		30	110
läsare ej självständig	25,93 %	14	23,08 %	6	16,67 %	5	25
läsare aktör	31,48 %	17	11,54 %	3	23,33 %	7	27
läsare mottagare	9,26 %	5	30,77 %	8	20,00 %	6	19
läsare utsträckning	0,00 %	0	0,00 %	0	3,33 %	1	1
läsare upplevare	0,00 %	0	0,00 %	0	3,33 %	1	1
läsare bärare	22,22 %	12	23,08 %	6	10,00 %	3	21
läsare utpekad	5,56 %	3	3,85 %	1	10,00 %	3	7
läsare talare	3,70 %	2	7,69 %	2	13,33 %	4	8
LÄSARE, EJ SJÄLVSTÄNDIG		14		6		5	25
äganderelation läsare	71,43 %	10	66,67 %	4	40,00 %	2	16
annan ej satsdel läsare	28,57 %	4	33,33 %	2	60,00 %	3	9
INSTITUTION		10		6		14	30
pronomen	10,00 %	1	16,67 %	1	7,14 %	1	3
substantiv	90,00 %	9	83,33 %	5	92,86 %	13	27

PRONOMEN FÖR INSTITUTIONEN		1		1		1	3
vi	100,00 %	1	100,00 %	1	100,00 %	1	3
SUBSTANTIV FÖR INSTITUTIONEN		9		5		13	27
institutionsnamn	88,89 %	8	60,00 %	3	69,23 %	9	20
institutionens verksamhetsplats	0,00 %	0	20,00 %	1	15,38 %	2	3
institutionens webbplats	11,11 %	1	20,00 %	1	15,38 %	2	4
INSTITUTION DELTAGARROLL		10		6		14	30
institution ej självständig	40,00 %	4	33,33 %	2	50,00 %	7	13
institution aktör	30,00 %	3	33,33 %	2	21,43 %	3	8
institution mottagare	10,00 %	1	0,00 %	0	7,14 %	1	2
institution lyssnare	20,00 %	2	33,33 %	2	21,43 %	3	7
INSTITUTION, EJ SJÄLVSTÄNDIG		4		2		7	13
utgångspunkt för handling inst.	0,00 %	0	0,00 %	0	14,29 %	1	1
slutmål för handling inst.	50,00 %	2	0,00 %	0	14,29 %	1	3
annan ej satsdel inst.	50,00 %	2	100,00 %	2	71,43 %	5	9
ANDRA DELTAGARE		19		13		46	78
myndigheter o. institutioner	15,79 %	3	0,00 %	0	8,70 %	4	7
privatpersoner	5,26 %	1	7,69 %	1	39,13 %	18	20
barn	78,95 %	15	92,31 %	12	52,17 %	24	51

Lassus, Jannika, 2010: *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors universitet. E-publikation.

RÄTTELSE

s. 8 Tredje stycket, tredje raden: *Svenska handelshögskolans center för språk och kommunikation* ska vara: Svenska handelshögskolans center för språk och affärskommunikation

s. 19 Punktlistans första punkt: *vilket slags kulturkontext* ska vara: Vilket slags kulturkontext

s. 19 citatet av Fowler och Kress: (*Fowler & Kress 1979: 185*) ska vara: (Fowler & Kress 1979: 185.)

s. 21 citatet av Enkvist: (*Enkvist 1973: 117*) ska vara: (Enkvist 1973: 117.)

s. 25 andra hela stycket, första raden: *texterna påverkas av sin genre, närmiljö, ämnesområde och kultur* ska vara: texterna påverkas av sin genre, närmiljö, kultur och sitt ämnesområde.

s. 29 andra hela stycket, sjunde raden nerifrån: *analys-modell* ska vara: analysmodell

s. 36 citatet av Lemke: (*Lemke 1988: 32*) ska vara: (Lemke 1988: 32.)

s. 36 citatet av Bachtin: (*Bachtin 1952-53 [1997]: 212*) ska vara: (Bachtin 1952-53 [1997]: 212.)

s. 37 citatet av Halliday & Hasan: (*Halliday & Hasan 1985: 9*) ska vara: (Halliday & Hasan 1985: 9.)

s. 38 citatet av Fairclough: (*Fairclough 2003: 14*) ska vara: (Fairclough 2003: 14.)

s. 43 fjärde stycket, näst sista raden: *den textuella funktionen* ska vara: den textuella metafunktionen

s. 46 andra hela stycket: *minska ojämlikheten och betonar jämlikheten* ska vara: minska ojämlikheten och man betonar jämlikheten

s. 48 första stycket under 2.5.3: *Petterssons och Nurmelas (2007) olika dimensioner* ska vara: Pettersson och Nurmelas (2007) olika dimensioner

s. 51 andra stycket: *Om det är så att finländare visar också negativa känslor* ska vara: Om det är så att finländare visar negativa känslor

s. 51 tredje stycket, tredje raden nerifrån: *Petterssons och Nurmelas undersökning* ska vara: Pettersson och Nurmelas undersökning

s. 74 tredje hela stycket, tredje raden: *alla utlovas möjlighet att utveckla* ska vara: alla utlovas en möjlighet att utveckla

s. 79 sista hela stycket: *lagen om allmän försäkring* ej kursiv

s. 80 tredje stycket och fjärde stycket: *förordning (2007:1235) med instruktion för Försäkringskassan* ej kursiv

s. 80 sista stycket: *språklag 2009:600* ej kursiv

s. 80 fotnot 11 bör avslutas så här: enligt *Svensk ordbok*.

s. 84 första styckets näst sista rad: *och möjligen också svårt att framföra* ska vara: och möjligen också ha svårt att framföra

s. 87 tredje stycket andra raden: *skillnader mellan landets folkmängd*. ska vara: skillnader mellan ländernas folkmängd.

s. 110 tredje stycket, ordböjningen mellan näst sista och sista raden: *underhåll-stöd* ska vara: underhållsstöd

s. 120 tredje stycket, radbytet mitt i meningen mellan *barn* och *under* är felaktigt.

s. 132 slutet av andra hela stycket: *nobelpris* ska vara: Nobelpris

s. 134 första hela stycket: *Nedan återges en tabell med en sammanfattande jämförelse* ska vara: Som tabell 6.3 återges en sammanfattande jämförelse

s. 137 tabell 6.2: Siffrorna i kolumnen "Broschyrer totalt" stämmer inte helt då det gäller den totala mängden relationella och verbala huvudsatser. Siffrorna ska därmed ses som riktgivande. I något skede av den tekniska eller manuella bearbetningen har felaktigheter smugit sig in. Den procentuella fördelningen kastar med ca en procentenhet.

s. 140 tabell 6.3: Siffrorna i kolumnen "Försäkringskassan totalt" stämmer inte helt då det gäller den totala mängden relationella och verbala huvudsatser. Siffrorna ska därmed ses som riktgivande. I något skede av den tekniska eller manuella bearbetningen har felaktigheter smugit sig in. Den procentuella fördelningen kastar med ca en procentenhet.

s. 188 femte hela stycket, fjärde raden: *uttrycka samma sak eller önskan*. Ska vara: uttrycka samma innehåll, t.ex. en önskan.

s. 199 sista hela stycket, sista raden: *diskuteras i 8.1.5*. ska vara: diskuteras i 8.2.5.

s. 211 sista hela stycket, sista raden: "*möjlig slutats*" ska vara: "*möjlig slutsats*"

s. 221 tredje stycket mot slutet: *huruvida broschyrtexter uppvisar skillnader* ska vara: huruvida broschyrtexter också uppvisar skillnader

s. 224 första stycket mot slutet: *att någon som har rätt till något*. Ska vara: att någon *har rätt till* något.

s. 230 sista stycket andra raden: *till exempelvis* ska vara: till exempel

Bilaga 4: Siffrorna stämmer inte helt utan ska ses som riktgivande. I något skede av den tekniska eller manuella bearbetningen har felaktigheter smugit sig in.

I litteraturförteckningen saknas följande verk:

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket, 2006. Norstedts Akademiska förlag och Svenska Akademien. Stockholm.